GİZEMLİ KÜTÜPHANE

Bir Kitapseverin Edebiyat Tarihinin İlginçliklerine Yaptığı Yolculuk

OLIVER TEARLE

mayakitap

GİZEMLİ KÜTÜPHANE

Maya Kitap: 194, İnceleme: 48
1. Baskı, İstanbul Nisan 2019

ISBN: 978-605-7605-05-4
Orijinal Adı: The Secret Library
Copyright © Oliver Tearle 2016. Türkçe yayın hakları Maya Kitap'a aittir. Telif hakları sahibinin izni olmaksızın, hiçbir yolla çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz.

Yayın Yönetmeni: Tahir Malkoç
Editör: Selin Saraçoğlu
Son Okuma: Alara Ergin
Mizanpaj: Mehmet Büyükturna
Kapak Uyarlama: Mehmet Büyükturna

Maya Kitap * Sertifika: 14079
Merkez Mah. Kocamansur Sok. No: 6/4 Şişli / İstanbul Tel: 0212 296 97 12
e-posta: info@mayayayinlari.com / www.mayayayinlari.com

Mutlu Basım Yayın - Bahri Mutlu * Sertifika: 18569
Davutpaşa Cad. Güven İş Merkezi C Blok No: 256 Topkapı / İstanbul
Tel: 0212 577 72 08

Gizemli Kütüphane

Oliver Tearle

Çevirmen
Cansel Yavuzoğlu

mayakitap

İçindekiler

Giriş	7
Klasik Dönem	11
Ortaçağ	37
Rönesans	59
Aydınlanma Çağı	90
Romantizm Çağı	114
Victoria Dönemi	132
Amerikalılar	168
Avrupa	195
Modern Dünya	218
Teşekkürler	252
Dizin	253

GİRİŞ

Issız adaya düşse yanına almak isteyeceği kitap sorulduğunda G. K. Chesterton, *Thomas'ın Pratik Gemi Yapımı Kılavuzu* cevabını vermişti. Böylesine muzip bir cevap muhtemelen insanları gülümsetmişti ancak aynı zamanda Chesterton'ın bir daha asla ıssız ada geyiklerine dahil edilmemesine yol açtı. Chesterton'ın nüktesi bize basit ancak sıklıkla unutulan bir gerçeği hatırlatıyor: Kitap dediğimiz şey, sadece harika edebi eserler olmayabilir. Kitaplar her zaman "daima okumak istediğiniz ancak gerekli zamanı veya cesareti bulamadığınız romanlar"dan da ibaret değildir. Dönemine teknik açıdan fayda sağlamak için yazılmış bir kitabın söz konusu toplumun tarihine etkisi çok büyük olabilir.

Öklid'in iki bin yıldan uzun zaman önce yazılmış olan *Elementler*'ini ele alalım. Muhtemelen pek az kitap kurdu uzun bir iş günü sonrası yatağında Öklid okur, ancak *Elementler*'in önemi ölçülemeyecek kadar büyüktür (konusuna bakıldığında bu, biraz da ironiktir). Aynı şekilde pek az okur akşamları eline Dr. Johnson'ın *Sözlük*'ünü alıp sıcak su dolu bir küvete uzanmayı düşünür; ama Webster'ın *Sözlük*'ünden dünyanın

en bilinen sözlüğü sayılabilecek *Oxford İngilizce Sözlük*'e kadar o zamandan beri yazılan tüm sözlükler Johnson'a borçludur. Bu türden kitaplar yazıldıkları dönemi yansıtmakla birlikte kültürel ve entelektüel gelişimi yönlendirmeye de yardımcı olmuştur. Elinizdeki kitabın konusu da bu eserlerdir.

Gizemli Kütüphane, kitaplara dair bir süredir merak ettiğim soruların cevaplarını bulmayı ve yeni şeyler keşfetmeyi amaçlıyor. Bu soruların bazılarını blog sayfam "İlginç Edebiyat: Edebiyatın İlginçlikleriyle Dolu Bir Kütüphane"de cevaplamaya çalıştım. Ancak birçoğuna, özellikle de edebi olmayan metinlere dair sorulara ilk kez bu kitapta yer verdim. Öklid'in bu kadar önemli ve çığır açan çalışmaları nelerdi? Bilimkurgu metinleri geleceği hiç doğru tahmin edebildi mi? İlk yemek kitabını kim yazdı? Victoria dönemi yazarları o kadar iffetli miydi ve romanlarında cinselliğe gerçekten utangaçlıkla mı yaklaşmışlardı?

Gizemli Kütüphane'de bunları ve benzer soruları cevaplamaya çalışacağım. Kitabın birbirine bağlı iki amacı var: tanınmış kitapların az bilinen yanlarını ve az bilinen, gizli kalmış kitapların dünyayla olan şaşırtıcı ilişkilerini açığa çıkarmak. Bu kitap bilinende bilinmeyen, bilinmeyendeyse tanıdık bir yan arıyor. Kısacası daktiloyla, kalemle veya dikte edilerek yazılan, çizilen ya da intihal edilen tüm iyi bilinen ve bilinmeyen eserler hakkındaki bazı gizli gerçekleri ortaya çıkarmayı amaçlıyor.

Kitap dünyasının derinlerine indiğimizde anlatılmayan birçok hikâyeyle karşılaşıyoruz. Klasik dönem Yunan şairi Homeros'u herkes bilir, peki ya Homeros hakkında parodiler yazanları? Edgar Allan Poe'nun kısa hikâyelerine hayranlık duyuyoruz; ancak pek az kimse kendisinin ömrü boyunca yalnızca bir kitabının, hem de şaşırtıcı bir kitabının iyi sattığını bilir.

Hepimiz Shakespeare'in *Hamlet* adlı oyunu yazdığını biliriz, ancak *Hamlet*'i yazan ilk kişi o değildi.

Bu kitabın konusu gözden kaçan, kütüphane raflarının arkalarına düşen ve büyük ölçüde unutulan kitaplar. Ancak bazen sayfaları çevrilmekten yıpranan kitapları da ele alacağız: Dante'nin *İlahi Komedya*'sının az bilinen bir kitap olduğunu iddia edemem, ama kaç kişi bu kitabı okumuştur? Dolayısıyla ortaçağ edebiyatının en iyi saklanan sırları böylesine havalı eserlerde saklanmış olabilir.

Gizemli Kütüphane'nin amacı tüm zamanların en önemli doksan dokuz kitabı veya "herkesin okuması gereken doksan dokuz kitap" listeleri oluşturmak değil. Özellikle de söz edeceğim kitapların birçoğunun modern zamana ulaşmamasından dolayı bu mümkün değil. Hatta bir tanesi muhtemelen hiç var olmamıştı bile. (Bu eserlerin hepsi kitabın ilerleyen bölümlerinde açıklanacaktır.) Bu kitap, hem bilinen hem de adları unutulmuş eserlerle dolu hayali bir kütüphanenin etrafında yapılan kısa bir tren gezisi, ilginçliklerle dolu bir derlemedir. Bahsettiğim her eser, yazıldığı çağa dair bir şeyler anlatıyor ve sorduğum sorulara ilgi çeken cevaplar sunuyor.

Bu kitap antikçağdan günümüze tarihi ve kültürel açıdan önem taşıyan dönemleri ana hatlarıyla kapsayan dokuz bölümden oluşmaktadır: antikçağ, ortaçağ, Rönesans ve sonrası. On yedinci yüzyılın ortalarından sonra her şey, yeni keşfedilen Amerika kıtasında kitap basılmaya başlanmasıyla daha ilginç ve karmaşık bir hal aldı. Amerika'da edebiyatın gelişiminin tarihini ayrı olarak on yedinci, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl bölümlerinde anlattım; aynısı kıtada yaşanan diğer gelişmeler için de geçerlidir. Yirminci yüzyıl Batı modernizmini konu alan son bölüme ise her ülkeyi dahil ettim.

Kütüphane turumuza başlamadan önce bir şey daha belirtmek istiyorum. Dokuz bölümdeki başlıkların her biri, bir öncekiyle bir şekilde ilişkilidir. Bazen iki kitap arasındaki bağlantı oldukça belirgin olurken, bazen bu bağlantının farkına varmak biraz zaman alacaktır. Ancak bu ilişki kesinlikle mevcuttur. Umarım bu bağlantıları ararken en az benim kadar keyif alırsınız.

Oliver Tearle

KLASİK DÖNEM

Klasik dönemin mirası günlük hayatımızın birçok alanına ulaşmıştır. Demokrasi, tiyatro, lirik şiir, olimpiyatlar, felsefe ve mimarinin önemli bir bölümünün kökleri Antik Yunan'a dayanmaktadır. Ancak klasik dönem atalarımızın kurduğu dünyanın izleri, hayatın her alanında az da olsa görülmektedir. Örneğin modern İngilizceyi ele alalım: Horace'ın şiirindeki "anı yaşa" anlamına gelen *carpe diem* deyimi ve Yaşlı Plinius'un "gerçek şarapta gizlidir" anlamındaki *in vino veritas* söyleyişi sıklıkla kullanılmaktadır. İngiltere'de çoğu kişi her gün Virgil'in şiiri *Aeneid*'den bir parçayı yanında taşımaktadır: Madeni sterlinlerin kenarlarına Virgil'in şiirinde geçen "bir süsleme ve muhafız" anlamındaki *decus et tutamen* mısrası işlenmiştir. Amerikalıların paralarında da Latince bir deyim yer almaktadır: "birçok şeyden meydana gelen tek şey" anlamındaki *E pluribus unum*. Bu söyleyiş de Virgil'e ait bir metne dayanmaktadır ve dahası bu metin, fesleğenli makarna sosu tarifidir.

Klasik dönemden bugüne ulaşamayan edebi ve felsefi eserleri, bilimsel ve matematiksel çalışmaları düşününce bu, çok daha etkileyicidir. Günümüze dek varlığını sürdürememiş klasik dönem eserlerinin bugün kültürümüzün bir parçası olduğunu düşünün. Sofokles'in yüzlerce oyunundan sadece

yedi tanesi yerine hepsi korunabilseydi ne kadar da zengin bir kültüre sahip olurduk. Şu an hiç kimsenin üniversite edebiyat derslerinde Aristoteles'in komedi teorisi ve şiir kitabının ikinci kısmı üzerine çalışamamasının tek nedeni, kopyalarının günümüze ulaşamamış olmasıdır.

Hem elinizdeki kitabın ana konusu kitaplar olduğu için hem de kitap kavramının kendisi tam olarak antik dünyada ortaya çıktığı için antik dünyayla başlamak makul gözüküyor. Dünya üzerindeki en eski kitabın Etrüsklerin yaklaşık 2.500 yıl önce yazılmış ve sadece birkaç sayfadan oluşan *Altın Kitap*'ı olduğu söylenir. Kitabın 24 ayar altından altı adet sayfası mevcuttur ve sayfalar birbirine halkalarla tutturulup tek bir parça haline getirildiği için bu eseri "kitap" olarak sınıflandırabiliriz. Maalesef bu eser yirminci yüzyılın ortalarında keşfedildi ve yazıldığı Etrüsk dili hakkında çok az şey bildiğimiz için deşifre edilmesi biraz zor oldu demek hafif kalır. Bugün bile eserin konusu hakkında en ufak fikrimiz yok.

Neyse ki deşifre edip okuyabileceğimiz birçok şiir, kurgu, tiyatro oyunu, felsefi ve bilimsel eser mevcut. Bu yüzden Etrüsk yazmasının anlaşılmaz gariplikleri üzerine kafa patlatmaktansa bu eserlerin birkaçına göz atalım.

⚜ Homeros'un Destanları ⚜

Homeros'u iki epik şiiriyle tanıyoruz: Truva Savaşı hakkındaki *İlyada* ve Odisseas'ın evi İthaka'ya dönerken başından geçenleri konu alan *Odysseia*. MÖ sekizinci yüzyıl civarında yazılan *İlyada*, Batı edebiyatının ilk büyük eseridir. Truva ve birkaç Yunan şehir devleti arasında on yıl süren savaşı, özellikle son safhalarına vurgu yaparak anlatmaktadır. *İlyada*'da korku sa-

çan Amazonlara (Homeros'un "erkeklerle eşit" anlamına gelen "antianeirai" adını verdiği kadın savaşçılar), Agamemnon ve Aşil gibi kahraman fatihlere değinilmiştir ki bunlar değindiği figürlerin sadece küçük bir kısmıdır.

Homeros'un kim olduğu gizemini korumaktadır. Ne zaman yaşadığını bilmiyoruz, hatta gerçekten yaşayıp yaşamadığını da. *İlyada*'nın kompozisyonundaki doğal titizlik de gizemini koruyor; şiir, muhtemelen sözlü kültürün bir parçası olarak ortaya çıktı ve çok sonralarda yazıya döküldü. Ancak üç bin yıl geçmesine rağmen Homeros'un efsanedeki kör ozan olup olmadığı bilinmiyor.

Victoria dönemi roman yazarı Samuel Butler, Homeros'un kadın olduğunu öne sürmüştür; başkalarıysa İ*lyada*'nın pek çok kişinin ortak eseri olduğunu savunmuştur.

İlyada'da yer alan öyküler günlük hayatımızın birçok alanında yer etmiştir. Yunanların büyük bir tahta at içinde düşmanlarının şehrine kurnazlıkla girme öyküsü Truva atına (zararsız bir görüntünün altında kendini gizleyerek bilgisayara giren kötü yazılımlar) ilham vermiştir. İngilizcede kabadayılık etmek anlamına gelen *hector* fiili, Hektor adlı karakterden gelmektedir. Günümüzde de tek bir zayıflığı haricinde yenilmez görünen birinin zayıf noktasını vurgulamak istediğimizde "Aşil'in topuğu"ndan bahsederiz ki bu, Yunan kahramanın bedenindeki tek zayıf noktaya atıf yapan bir ifadedir. (Ancak ilginç bir biçimde Homeros bu hikâyeden bahsetmemiştir, bu da Aşil'in topuğu hikâyesinin daha sonralarda ortaya çıktığını göstermektedir. Öte yandan Aşil, *İlyada*'da tamamen yenilmez biri

olarak betimlenmemiştir; bir seferinde dirseğine gelen mızrakla yaralanmıştır.)

Herkesin *İlyada* hakkında bildiği bir şey vardır: *İlyada*'da Truvalılar ve Yunanlar arasındaki savaş anlatılır. Ancak bu pek de doğru değildir. Richard Jenkyns'in *Classical Literature* (Klasik Edebiyat) adlı kitabında belirttiği gibi Yunanlar olarak bahsettiğimiz taraf, kendini "Yunan" olarak görmemekteydi. Yunan ismi onlara daha sonralarda Romalılar tarafından verilmiştir. Yunanlar olarak adlandırdığımız taraf kendini Helenler olarak adlandırmaktaydı, fakat *İlyada*'ya baktığımızda durum daha da farklıdır. Çünkü Homeros onlardan Yunanlar veya Helenler olarak değil; Akalar, Argoslular veya Danaolar olarak bahsetmiştir. Dahası, Truva Savaşı on yıl sürmüştür, oysa Homeros'un *İlyada*'sında savaşın yalnızca son birkaç haftası anlatılmaktadır. Hatta savaşla ilgili yirmi dört kitaplık bu eserin yirmi ikisinin yalnızca birkaç günü betimlediği söylenebilir.

Klasik dönemde Homeros, *İlyada* ve *Odysseia*'nın yanında birkaç eserin daha yazarı olarak anılmaktaydı. Bunların arasında, oldukça akılsız başkahramanının adını alan komedi şiiri *Margites* vardı. Margites deli, ukala, kendini beğenmiş ve hepsinden öte aptal bir karakterdir. O kadar aptaldır ki kendisini annesinin mi babasının mı doğurduğunu dahi bilmez. Şiirin büyük bölümü günümüze ulaşamasa da klasik dönemlerde oldukça popüler olduğunu biliyoruz. Philodemus adlı bir filozof yazılarında "Margites kadar deli" ifadesini kullanmıştır. Tilkinin pek çok şey bildiğini, diğer taraftan kirpininse tek bir şeyi bildiğini ama o şeyin en önemlisi olduğunu söyleyen deyişin kökeni de *Margites*'e dayanmaktadır ve o zamandan bu yana pek çok yazar ve düşünür tarafından kullanılmıştır.

Ancak *Margites*'in yazarı gerçekten Homeros muydu? Akademisyenler bu konuya şüpheyle yaklaşıyor. Aristoteles

gibi büyük bir düşünür *Poetika*'da şiirin Homeros'a ait olduğundan söz etmiştir. Ama başkaları buna pek de kulak asmamıştır ve *Margites*'in başka bir Yunan yazar olan Pigres tarafından yazılmış olmasını daha olası bulmaktadır. Aristoteles'in Homeros'a ait olduğunu söylediği ancak o zamandan bu yana tarihçilerin yazarının kimliği konusunda ortak bir noktada buluşamadığı bir başka şiir "Kurbağaların ve Farelerin Savaşı" anlamına gelen *Batrachomyomachia*'dır. Şiir, yazarın *İlyada*'daki kahramanlarla alay ettiği, Yunanlar ve Truvalıların amfibiler ve kemirgenlerle yer değiştirdiği dev bir parodidir. En başından beri veya neredeyse o zamandan beri, Batı edebiyatçıları birbirleriyle alay etmektedir.

Batrachomyomachia'da anlatılana göre Kurbağa Kral, Fare Kral'ı tam gölün karşısına geçiriyormuş ki bir suyılanı fark etmişler. Kurbağa Kral içgüdüsel olarak kendini korumak için suyun altına dalarak Fare Kralı sırtından atmış. Zavallı Fare Kral boğulmuş, halkı (affedersiniz, fareleri demek istedim) Kurbağa Kral'ın davranışını kasten cinayet olarak yorumlayarak Kurbağa Kral'dan ve halkından (affedersiniz, yani kurbağalarından) intikam almaya yemin etmiş.

Elizabeth dönemi şairi George Chapman, *Batrachomyomachia*'yı İngilizceye çevirdi, ancak Keats "Chapman'ın Homeros'una İlk Bakışta" adlı sonesini kaleme alırken muhtelemen kurbağa ve fare şiiri aklında yoktu. Gene de alaycı destan, savaşın anlamsızlığını vurgulamakla birlikte Truva Savaşı'nın ihtişamını ve yaşanan kahramanlığı tümüyle gölgeleyerek Homeros'un *İlyada*'sındaki savaş tasvirine kafa tutmaktadır. *Batrachomyomachia*'daki savaş önemsiz bir çekişmeden fazlası değildir. İlk komedi şiirlerinden biri olmakla birlikte *Batrachomyomachia,* ilk savaş karşıtı şiir de olabilir.

✧ Ezop Masalları ✧

Pigres (veya gerçek yazarı her kimse), *Batrachomyomachia*'yı yazdığında edebiyatta hayvan kullanma geleneğinin çoktan oturmuş olduğunu söyleyebiliriz. Ancak hayvan hikâyeleri komik bir etki bırakmak için kullanılabilirken ahlaki eğitim için de kullanılabilir. Bunun en açık örneği *Ezop Masalları*'nda görülebilir. Hatta buradaki fabların biri, kurbağa fareyi gölün karşısına taşırken farenin boğulmasıyla başlar.

> Platon'un *Phaidon*'una göre Sokrates, hapisteki vaktini *Ezop Masalları* üzerine şiirler yazarak geçirmiştir.

Hayvanları kullanarak fabl yazan ilk kişi Ezop değildi. Birkaç yüzyıl önce Hesiodos şahin ile bülbül hakkında, Arhilohos adlı bir şairse kartal ile tilki ve tilki ile maymun dahil birkaç farklı hayvan hakkında fabllar kaleme almıştır. Ancak fablı popüler bir tür haline getiren Ezop olmuştur. 1484 yılında William Caxton, *Ezop Masalları*'nı İngilizceye çevirerek "Tilki uzanamadığı üzüme koruk dermiş" ve "yalancı çobanı oynamak" gibi deyişlerin dile girmesini sağlamıştır. Fakat bazen iddia edildiği gibi "kuzu postuna bürünmüş kurt" bunlardan biri değildir. (*Ezop Masalları*'nın birinde kuzu postuna bürünen bir kurt olsa da deyim aslında İncil'den gelmektedir.) Bu masallardan gelen diğer deyimlerin bazıları yanlış yorumlanmıştır veya yaratıcılıkla yeni anlamlar kazanmıştır; örneğin fabların birinde aslanın bütün yemeği alıp arkadaşlarına hiç

bırakmamasından gelen "aslan payı". Artık Ezop'un fablındaki ironiyi unutarak "aslan payı"nı en büyük pay anlamında kullanıyoruz. Daha az bilinen fabllar arasındaysa "Fare ile İstiridye", "İki Metresli Adam" ve "Etiyopya Beyazını Yıkamak" gibi örnekler mevcuttur.

Homeros'ta da olduğu gibi Ezop'un gerçekten yaşayıp yaşamadığına emin olamıyoruz. Gerçekten yaşamışsa muhtemelen MÖ yaklaşık altıncı yüzyılda, Homeros'tan birkaç yüzyıl sonra yaşadı. Tabii Homeros'un gerçekten yaşamış olduğunu varsayarsak. *Ezop Masalları*, sözlü geleneğin bir parçası olarak birçok kişi aracılığıyla zamanla birikerek oluşmuş bir eser olabilir. Yine de masalcı hakkında birçok efsane vardır. Bir yorumcu, Ezop'un MÖ 480 yılında Termopylae Muharebesi'nde savaştığını iddia etmiştir, ancak bundan neredeyse bir asır öncesinde öldüğü için muharebede faydalı olduğunu düşünmek zor.

Ezop adlı adamın (gerçekten var olduysa), siyahi ve engelli bir köle olduğu düşünülüyor. Ezop'un Afrika kökenli ve muhtemelen Etiyopyalı olduğu yeni bir düşünce değildir. "Etiyopya Beyazını Yıkamak" adlı fabl, deve ve fil gibi hayvanların varlığıyla bu teoriyi desteklemektedir. Ezop'un Etiyopya kökenli olduğu varsayımı sadece Etiyopyalı hakkındaki fabla değil ismine de dayanmaktadır: Maximos Planudes adlı bir âlime göre Ezop (veya Esop), "Etiop"tan gelmiştir. (Not: Muhtemelen gelmemiştir.)

İsminin kökeni bir yana, fabllara baktığımızda Ezop'un köle olması kesinlikle mantıklı geliyor. Yunan toplumunda bu kadar düşük sosyal statüde biri düşüncelerini paylaşamazdı. Okuma yazma bilecek kadar şanslıysa da içinde yaşadığı toplumu mecazla anlatmak zorunda kalırdı. Aristoteles ve Heredot da "köle" hipotezini savunmuştur, bu da edebiyat tarihçilerine

Ezop'un Samos Adası'nda bir köle olduğunu düşündürüyor. İlk kez Plutarkhos tarafından anlatılan popüler bir hikâyeye göre hırsızlıktan suçlu bulunarak Delfi'de kayalıklardan atılması Ezop'un sonu olmuştur, ancak çoğu tarihçi bunun kurgu olduğunu düşünmektedir.

Fabllar ahlak kuralları üzerineyse *Ezop Masalları*'ndaki ahlaki öğütler nelerdir? Muhtemelen en ünlüsü *Kaplumbağa ile Tavşan*'daki "yavaş ve istikrarlı olan yarışı kazanır" öğüdüdür. Ancak fabl başka yorumlara da açıktır. Bu fabldan çıkarılacak ders, aşırı özgüvenin yeteneğin boşa gitmesine yol açabileceği de olabilir (tavşan yarışı kazanacağına emindir ve yarışın yarısında aptallık ederek kestirir) veya belki ikisinden de birazdır.

✧ Midilli Adası Şairi ✧

On dokuzuncu yüzyılın sonu, yirminci yüzyılın başı civarında Mısır'da, Kahire'nin yaklaşık 160 km güneyindeki Oxyrhynchus'taki bir çöplükte yapılan kazı çalışmalarında bazı papirüs tomarları bulundu. Bu papirüslerin arasında birkaç farklı şeyin yanında *Margites*'ten ve lirik şair Sappho'nun kayıp şiirlerinden parçalar mevcuttu. Sappho'nun şiirlerinden parçalar günümüzde de bulunmaya devam ediyor: 2004 ve 2012 yıllarında iki parça daha bulundu.

Yunan yazar Herodot, *Herodot Tarihi* adlı eserinde Sappho'yla Ezop arasında, hayatı *Külkedisi*'nin ilk versiyonuna ilham veren Trakyalı fahişe Rhodopis aracılığıyla bağlantı kurmuştur. (Bu tür kadınlara Yunancada "hetaerae" denirdi: zengin erkeklerle ilişki kuran yüksek zümreden kadınlar.) Herodot'a göre (ki Herodot'un söyledikleri konusunda ol-

dukça şüpheci davranmalıyız) Rhodopis ile Ezop arkadaşmış (tabiri caizse). Rhodopis, bir Mısır firavunu tarafından alıkonulduğunda Sappho'nun erkek kardeşi Charaxus "büyük bir miktar" karşılığında Sappho'yu serbest bıraktırmış. Yani Ezop'tan Sappho'ya geçmek için öncelikle gerçek Külkedisi'nin hayatına göz atmamız gerekiyor.

Şiirlerinden pek azı günümüze ulaşmış olsa da Sappho, ölümünden sonra çoğu lirik şairin ancak hayal edebileceği bir edebi üne sahip oldu. Hakkında merak duygusunu alevlendirecek kadar az şey bilmemize rağmen veya bu kadar az şey bildiğimizden ötürü Sappho, lirik şairlerin ikonu ve kadınlar arasındaki eşcinsel aşkın sembolü oldu. Birçok takma adından biri "Kadın Homeros"tur. Platon ona "Onuncu İlham Perisi" adını takmıştır. Victoria dönemi şairi Algemon Charles Swinburne, Sappho'nun Homeros'tan ve Shakespeare'den bile daha iyi ve hatta gelmiş geçmiş en iyi şair olduğunu düşünmüştür. Eserleri günümüze parçalar halinde ulaşmış biri için bu, hiç de fena değil.

> Bir âlim, Sappho'nun sesli harf kullanımına hayranlık duyduğu için eserlerinin kopyalarını oluşturma zahmetine girmiştir.

Durum hep böyle değildi. Bir zamanlar Sappho'nun şiirlerinin çok sayıda kopyası elden ele dolaşmaktaydı. Ancak zamanla, birkaç kütüphane yangını ve şiirlerdeki "ahlaksız" cinselliği onaylamayan rahipler bunun önüne geçti. Sappho'nun şiirlerinden çok azı ortaçağa ulaşabildi. Antik dönemin en iyi kadın şairinin şiirleri, ilk kez 1904'te Kanadalı şair Bliss Carman ta-

rafından İngilizceye *Sappho: One Hundred Lyrics (Sappho: Yüz Lirik Şiir)* adıyla çevrilerek yayımlandı. Fakat Carman satır aralarına eklemeler yapmıştı, yani mısraların hepsi Sappho'ya ait değildi. Kitap büyük bir başarıya imza atarak modern şiirin gidişatını belirledi. Özellikle imgeci Ezra Pound, Hilda Doolittle (kendisi de Sappho gibi kadınlar arasındaki aşka yabancı değildi) ve başka birçok şair Sappho'nun tarzından etkilendi.

Sappho'nun hayatı birçok spekülasyona konu olsa da hayatını şiirlerinden bile daha az biliyoruz. Bugün *lezbiyen* ilişkilerden söz ediyorsak bunun iki sebebi var: Sappho'nun şiirlerindeki kadınlar arası çekim ve şairin Yunanistan'daki Midilli (Lesbos) adasından gelmesi. "Lezbiyen" oldukça yeni bir terimdir, eşcinsel kadınları tanımlamak için ilk kez 1925 yılında Aldous Huxley (sonradan *Cesur Yeni Dünya*'yı kaleme almıştır) tarafından yazılan bir mektupta kullanılmıştır. Öncesinde de lezbiyenlikten Victoria dönemi müstehcen şairi Arthur Munby'nin günlüğünde bahsedilmiştir. On dokuzuncu yüzyıldan önce "tribade" ve "tribadism" genel olarak kullanılan terimlerdi (Yunancadaki "sürtünmek" fiilinden türemişlerdir). Lezbiyenlik kavramının kullanılmasının yaygınlaşmasıyla Sappho'nun eserlerine ilginin artması arasında bir bağlantı olduğu gözüküyor. Sappho'nun eserlerinin keşfi yirminci yüzyıl şiirini tamamıyla etkilemekle birlikte kadınlar arasındaki homoseksüel ilişkilerden bahsetme şeklimizi de etkiledi.

✧ Başlangıç ✧

Mimarlar ve taş duvar ustalarının, binanın kıvrımlarına uyması için yapılmış kurşun cetvelleri vardır, adı da "lezbiyen cetveli"dir. Bu terimin mecazi anlamı mutlak olmayan, zamanla

yeniden şekillenebilen veya değişebilen prensip veya fikirdir. Aristoteles sayesinde Yunanların, lezbiyen cetvelleri olduğunu biliyoruz. (Bazen böyle şeyleri bilmek güzeldir.) Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* adlı eserinde bu cetveli kullananlardan "lezbiyen yapı ustaları" diye söz eder, "Cetvel taşın şeklini alacak şekilde yapıldığı için bir hüküm veya kararda olduğu gibi duruma uyum sağlar ve sabit değildir," diye de ekler.

Aristoteles felsefenin yanı sıra matematik hakkında da yazmış olsa bile, antik Yunan'ın gelmiş geçmiş en iyi matematikçisi muhtemelen Öklid'di. Ama hangi Öklid? Görünüşe bakılırsa birkaç tane Öklid yaşamış. Megaralı Öklid, Sokrates'in öğrencisi olup daha sonra bir felsefe okulu açmıştı. Bu Öklid öğretmenine o kadar bağlıydı ki Megara, vatandaşlarının Sokrates'in öğretmenlik yaptığı Atina'ya gitmesini yasaklayınca geceleri kadın kılığına girerek gizli gizli Atina'ya gitmeye başlamıştı. Bu Öklid'in eserlerinden hiçbiri günümüze ulaşmadı. İskenderiyeli Öklid ise ünlü olanı ve *Elementler* adlı eserin yazarıdır.

Daha doğrusu Öklid'in *Elementler*'i yazdığı düşünülmektedir. Aslında buna kanıt pek azdır. Eskiden yazılmış birçok kopyada yazarın adı geçmez. Öklid, daha sonralarda Proklos adlı bir yazarın yaptığı atıftan dolayı *Elementler*'in yazarı olarak görülmektedir. Gene de tarihçiler kitabı gerçekten onun yazdığını düşünmeye devam ederler.

Öklid'in yazdıkları, ilk kez 1570 yılında Kraliçe I. Elizabeth'in astroloğu John Dee tarafından yazılmış bir önsözle İngilizceye çevrildi.

Elementler günümüze ulaşan en eski Yunan matematik eseri değildir. Öklid'den bir önceki nesilde Autolycus, *On the Moving Sphere* (Hareket Halindeki Gökyüzü Üzerine) adlı eserini yazmıştır. Ancak en çok etki bırakan eser kesinlikle *Elementler* olmuştur. *Elementler,* neredeyse tüm akademisyenler arasında gelmiş geçmiş en büyük etkiye sahip kitap olarak kabul görmektedir. Dokuzuncu yüzyılda Arapçaya çevrilerek sonraki birkaç yüzyıl boyunca Ortadoğu'da birçok matematiksel keşfe ilham vermiştir. İncil'den sonra ortaçağ Avrupa'sında en çok basılan kitap olmuştur. Ne var ki çok etkili ama pek de okunmayan kitaplar arasında, Isaac Newton'ın *Principia*'sı ve Karl Marx'ın *Das Kapital*'inin yanında yerini almıştır.

Kitabın ilk bölümlerinin çoğunun Pisagor'un çalışmaları veya en azından Pisagor'a ait olduğu düşünülen çalışmalar temel alınarak yazıldığı söylenir. Pisagor birçok şey başardı: Ruhun göçü üzerine görüşleri Platon dahil birçok filozofu etkiledi, dini gizemcilik üzerine öğretileri birçok taraftar kazandı. Müritlerine uymaları gereken bazı kurallar bıraktı. Bu kurallar arasında fasulye yemekten kaçınmak, güneşe karşı idrarını asla yapmamak ve belki de en garibi, altın takan bir kadından çocuk yapmamak vardı. Pisagor hakkında birçok efsane türedi; bir kaynağa göre bir keresinde aynı anda iki şehirde bulunmayı bile başardı. İlgilenmediği tek konu matematikti diyebiliriz. Büyük bir matematikçi olması, ölümünden sonra kazandığı efsanevi özelliklerinden biriydi. Platon'un Akademi'sinden Speusippus ve Xenocrates adlı iki filozof, Platon'un bilimsel fikirlerinin daha köklü ve eski teorilere dayandığı illüzyonunu yaratmak için Pisagor'un büyük bir matematikçi olduğunu ortaya atmıştır. Pisagor'un adını taşıyan dik açılı üçgen, ölümünden 500 yıl sonra kendisine atfedilmiştir.

Benzer şekilde, *Elementler*'den "Öklid'in *Elementler*'i" olarak bahsedilmesine ve yazarının Öklid olduğunun kesinliğine

rağmen kitaptaki özgün çalışmalar oldukça azdır. *Elementler,* Sakız Adası'ndan gelen Hipokrat'ın daha öncelerde yazdığı ve günümüze ulaşmamış bir kitabı model alarak yazılmış olabilir. Ancak *Elementler*'in başkalarının çalışmalarına da yer vermesi Batı dünyasının ilk ders kitabı olması niteliğini güçlendiriyor. Öklid'in büyük yeteneği diğer matematikçilerin teoremlerini bir araya getirerek geometri ve trigonometri alanının tümünü açık ve anlaşılır bir tarzda sunmasında yatar.

✧ Oidipus Kompleksi ✧

Aristoteles büyük etkiye sahip, yenilikçi bir filozoftu. Ayrıca Platon'dan sonra ilk edebi eleştirmenlerdendi; hatta eseri günümüze ulaşan en eski edebi eleştirmen kendisiydi. *Poetika* adlı eserinde yirminci yüzyılda olanları bize edebi bir teori çerçevesinde sundu. *Poetika*'da iyi bir trajedinin unsurlarını inceleyerek bu türün en güzel örneğinin Sofokles'in *Kral Oidipus* adlı oyunu olduğunda karar kılmıştır.

Bir tür olarak trajedi, Antik Yunan'da ortaya çıkmıştır. İlk trajedilerin en güzelleri City Dionysia adıyla bilinen büyük festivalde sahnelenmiştir. Binlerce Yunan vatandaşı, Dionysos Tiyatrosu'nda Eshilos'un *Oresteia*'sı gibi trajedi üçlemelerini izlemek için toplanırdı. Antik Yunan'da tiyatroya gitmek bugün sosyal anlamda modern bir tiyatroya gitmektense futbol maçına gitmeye daha yakındı.

Seyircilerin sayısı çok fazla olduğu için oyuncular, en uzaktaki seyircinin bile oyunu rahatça takip edebilmesi için karakterlerini simgeleyen maskeler takardı. Latincede bu tür maskelere *persona* (karakter) denirdi. Bu yüzden bugün İngi-

lizcede yeni bir kişiliğe bürünerek, gerçek anlamda olmasa da mecazen bir maske takmayı kast ederken "adopting a persona" deyimi kullanılır. Bir oyunda yer alan karakterlerin listesine de aynı sebepten "dramaris personae" denir.

Yunanistan'da düzenen City Dionysia Festivali, oyunların sahnelendiği; şarap, bereket ve mahsul tanrısı Dionisos için keçilerin kurban edildiği diğer eski bereket festivallerine göre çok daha büyüktü. Keçi kurban etmenin şehri günahlarından arındırdığı düşünülürdü. Yahudi-Hıristiyan toplumlardaki "günah keçisi" kavramı da bu düşünceyle benzerlik göstermektedir. Trajedi ise toplumu arındırma amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu amacın dile yansımasını, kökeninin muhtemelen Yunancada "keçi şarkısı"na dayanmasından görebiliyoruz.

Psikanalizin babası Sigmund Freud'un, her erkek çocuğunun bilinçaltında Oidipus'un yapmak istediğini arzuladığını öne süren "Oidipus Kompleksi", Oidipus hikâyesine dayanmaktadır.

Antik Yunan'ın en çok sevilen trajedilerinden biri Sofokles'in *Kral Oidipus*'udur. Bilmeden babasını öldürüp annesiyle evlenerek hayatı boyunca kaçtığı kehaneti gerçekleştiren Thebes kralını konu alır. Trajedide, bir şey yapması gereken (her zaman olmasa da çoğu zaman birini öldürmesi gerekir) trajik bir kahraman olmalıdır. Kahraman yapması gerekeni yaptıktan sonra düşüşe geçer. Bu düşüş de kahramanın ölümüyle veya *Kral Oidipus*'ta olduğu gibi kendi gözlerini çıkarmasıyla son-

lanır. (Freud bunu sembolik bir kısırlaştırma olarak görerek altında birçok anlam yattığını düşünmüştür.)

O dönemlerde Yunan trajedilerinin amacı, izleyenlerin kendi düşünceleri ve davranışlarını gözden geçirip Oidipus'unki gibi bir kaderden kaçınmalarını sağlamaktı. Oidipus babasını öldürüp annesiyle evlenmekten kaçamamış olabilir ama Laios'la (babası olduğu ortaya çıkan kişi) aralarındaki anlaşmazlığa gururu neden olmuştur. Bu kadar gururlu olmasaydı yolda karşılaştığı adamı asla öldürmezdi, annesi dul kalmazdı, kehanet de asla gerçekleşmezdi. Ama Yunanların olacakların hepsinin kaderde önceden yazıldığını düşünmeleri durumu adaletsiz kılıyor: Oidipus istese de istemese de kehaneti bir şekilde gerçekleştirecekti. Öyleyse Yunan trajedilerinden alınacak ders: Hayat adil değil. Kurban edilen onca keçiye söylenen şarkılar boşunaymış.

Satirler

Trajedi ve komediyi hepimiz biliriz. İki türün de kökleri Yunan tiyatrosuna dayanmaktadır. Ancak daha az bilinen üçüncü bir tiyatro türü de satirdir.

Tanrı Dionysos'la bağlantılı olarak penis, bereketin ve gücün popüler bir simgesiydi. Satir, kayışlarla üzerlerine büyük penis figürleri bağlı olan oyuncuların sahne aldığı müstehcen ve satirik bir oyun veya vodvildi. Satirler, satirik bir tondadır ancak satirik oyunlarla aralarında bir bağlantı yoktur. Satir, adını oyunlarda yer alan yarı insan yarı keçi efsanevi yaratıktan almıştır.

Bilinen ilk satir oyun MÖ 500 yılı civarında yazılmıştır, ancak daha basit satirler çok daha önceleri sahnelenmiş olabilir. Euripides, Sofokles ve Eshilos bu yıllardan kısa süre sonra yaşamış ve eser üretmiştir. Yani komedi ve trajedi, satir oyundan veya satirin ilk örneklerinden geliştirilmiş bile olabilir.

Satir oyunlarda genellikle Yunan mitlerinden hikâyeler değiştirilerek parodiye çevrilirdi. Kısa oyunlarda keçi insan melezi satirlerden oluşan gruplar şarkı söyleyerek dans ederdi. Çeşitli oyunların sahnelendiği City Dionysia'da oyun yazarları trajik üçleme oyunlar sahneler, finallerini de satir bir oyunla yapardı. Bu oyun yazarlarından biri festivalin kazananı olarak seçilirdi. Festival, Dionysos'a adanmıştı ancak bu gelenek mahsuller, bereket ve yeniden doğmaya adanmış dini geleneklerin dışında gelişmişti.

Yalnızca bir satir oyun tam olarak günümüze ulaşmıştır: Euripides'in *Tepegöz* adlı oyunu. *Tepegöz*, Odisseas'ın tek gözlü canavar Polyphemos'un (penis şakası yapmayacağım) mağarasında tutsak kalmasını anlatan hikâyeye odaklanmıştır. *Tepegöz*'den sonra en iyi korunmuş satir oyun Sofokles'in *Ichneutae*'sidir (Takipçiler).

Duygusal anlamda oldukça güçlü olan önemli trajedi üçlemelerini kısa ve komik bir vodville bitirmek bize garip geliyor. Ancak bu gelenek yok olmamıştır, biraz değişerek Shakespeare'in zamanına kadar gelmiştir. Elizabeth dönemi tiyatrolarında da Romeo ve Juliet'in trajik ölümünün veya Macbeth'in kanlı sonunun ardından eski bir İngiliz dansı olan cig eşliğinde kısa ve komik bir skeç gelir ve öğleden sonra eğlencesi böyle sona ererdi.

✧ Romalı Gatsby ✧

1920'lerden beri Batı edebiyatının en önemli üç eseri T. S. Eliot'tan *Çorak Ülke*, James Joyce'tan *Ulysses* ve F. Scott Fitzgerald'dan *Muhteşem Gatsby* olmuştur. Bu eserlerin üçü de klasik Roma döneminden günümüze parçalar halinde ulaşan muazzam bir edebi eserden izler taşımaktadır. Bu eser görüşünüze göre ya yazılan ilk romanlardan biridir ya da skandal yaratan, ucuz bir pornografiden ibarettir. "Satirlerinkine benzer maceralar" anlamına gelen adı *Satyricon*'dan içinde yer alan müstehcenliği tahmin edebilirsiniz.

Eserin yazarı Petronius da bir o kadar ilgi çekici. Birinci yüzyılda *Elegantiae Arbiter*, yani Güzel Sanatlar Eleştirmeni unvanıyla İmparator Nero'nun saray mensubuydu. Tarihçi Tacitus, Nero'nun her düşüncesini önce Petronius'a onaylattığını yazmıştır. Maalesef Nero'nun Petronius'a duyduğu saygının bir sonu vardı: Nero, Petronius'un yapabileceği en güzel şeyin intihar etmek olduğu fikrine vardı. Petronius'un yüksek statüsünü kıskanan, Tigellinus adlı entrikacı rakibi dolap çevirerek Nero'yu güvenilir Güzel Sanatlar Eleştirmeni'nin vatan haini olduğuna inandırdı. Nero da sonunda eski gözdesini ölüme mahkûm etti. Petronius bu hükmü bizzat gerçekleştirmeyi tercih ederek bileklerini kesmiş, arkadaşlarıyla hafif bir yemek eşliğinde şiir hakkında konuşurken yavaş yavaş kan kaybederek ölmeyi seçmiştir. Böylelikle ölümü bile bir sanat eserine dönüşmüştür.

F. Scott Fitzgerald, *Muhteşem Gatsby*'ye "West Egg'in Trimalchio'su" diyerek sık sık parti veren zengin Jay Gatsby ile Petronius'un eserindeki varlıklı ev sahibi arasındaki bağlantıya işaret etmiştir.

Romanı *Satyricon*'un adı çift anlamlıdır: Yunan mitlerinden esinlenen müstehcen satirleri (kayışlarla takılan devasa penisli olanları) kastetmekle birlikte kitabın satirik tonuna da işaret etmiştir. Satyricon, sarhoşluğun ve ahlaksızlığın yaygınlığından, sanat ve eğitime dair ateşli tartışmalardan ve tuvalete yapılan ziyaretlerden oluşan bir menippos satiridir (belirli kişileri veya kurumları yermektense genel tavrı hedef alan satir türü). Eserin günümüze ulaşan bölümü (muhtemelen eserin onda biri, belki daha da azı) anlatıcı olan Encolpius adlı eski gladyatör ile hizmetçi bir erkek çocuğu olan âşığı Giton'u konu almaktadır. Günümüze ulaşan parçalarının çoğunda aşırı derecede zengin eski bir köle olan Trimalchio'nun savurganlıkla verdiği ziyafetler anlatılmaktadır.

Satyricon harika bir sanat eseri midir yoksa heyecan verici pornografik bir eser midir? Edebiyatın bu sonu gelmez tartışma konusu Petronius'un romanıyla başlar, tabii bu esere "roman" diyebilirsek. Özellikle Roma halkının günlük hayatlarını gerçekçilikle anlatmasıyla birlikte başka birçok açıdan çok modern bir eserdir (Petronius'tan önce klasik şiir ve dramada insanlar gerçekçi yerine idealist bir tutumda tasvir edilirdi). Steven Moore'un da *The Novel: An Alternative History*'de (Roman: Alternatif Tarih) belirttiği gibi, Petronius'un eseriyle Ja-

mes Joyce'un modern eseri *Ulysses* arasında birçok ortak nokta vardır: Homeros'un *Odysseia*'sının hikâye örgüsünün gevşek hatlarla yeniden örülmesi, küfürlü dille müstehcenlik, edebi tarzdaki çeşitlilik ve eski edebi eserlere bağlılık. Ancak Petronius, *Ulysses* adlı eseri 1922'de yayımlanan Joyce'tan neredeyse iki bin yıl önce yaşamıştı. T. S. Eliot'ın yine 1922'de yayımlanan *Çorak Ülke*'sindeki yazıt da Petronius'un çalışmalarından alınmıştır.

İlk kez Petronius'un romanında anlatıcı aynı zamanda hikâyedeki karakterlerden birisidir. Petronius'a kadar yazılan romantik ve epik eserlerde anlatıcı hikâyenin dışında olurdu. Eser, hem bu yüzden hem de diğer pek çok sebepten kurgunun gelişiminde kilometre taşı niteliğindedir.

✧ Gerçek Bir Hikâye... ✧

Bilimkurgunun ortaya çıkış ânını belirlemek oldukça zordur. Bilimkurgu ilk kez 1864 yılında Jules Verne'in *Dünyanın Merkezine Yolculuk* adlı eseriyle mi ortaya çıktı? Yoksa 1818 yılında Mary Shelley'nin *Frankenstein*'ıyla mı? Aralarında Isaac Asimov ve Carl Sagan'ın da bulunduğu önemli yazarlardan bazıları, astronom Johannes Kepler'i "kurucu" saymıştır. Kepler, 1608 yılında *Somnium* (Düş) adlı Latince eserinde Dünya'nın Ay'dan nasıl göründüğüne dair tahminlerde bulunmuştur. (Tıpkı Asimov ve Sagan gibi Kepler de hem bilim insanı hem de bilimkurgu yazarıydı.) Ancak bilimkurgunun kökleri Kepler'den çok daha geriye uzanmaktadır.

MS ikinci yüzyılda Lucian adlı Suriyeli yazara ait kısa

eser *A True History*'nin (Gerçek Tarih) ilk bilimkurgu eser olduğu söylenmektedir. Lucian şu anki Türkiye topraklarında doğmuş, yetişkinlik hayatının büyük bölümünü Suriye'de geçirmiş, Yunanca konuşarak Roma İmparatorluğu sınırlarında yaşamıştı. Birçok türde eser veren satirist bir yazardı, üzerinde uğraştığı türlerden biri de sonralarda "roman" adını alan romantik düzyazıydı. Aslında Lucian hem bilimkurgunun hem de komik diyaloğun babasıdır. Bu türleri daha sonra Oscar Wilde da kendince kullanmıştır. Başka bir eseri *Philopseudes* ("yalan aşığı"), Goethe ve bestekar Paul Dukas ile ünlenen *Sihirbazın Çırağı* hikâyesinin kaynağıdır.

A True History, antik zamanda iyi bir hikâye yazmak için gerçeklikten feragat ederek abartılı seyahatnameler yazan klasik dönem kâşiflerinin parodisidir. Zamanın seyahatnamelerinde fantastik mekânlar ve imkânsız olaylar gerçek gibi gösterilmiştir. Lucian en başta hikâyesinin başından sonuna bir yalan olduğunu muziplikle itiraf ederek bu durumla alay etmektedir. Çünkü diğer yazarların inanılmaz iddialarıyla dalga geçmeyi amaçlamaktadır. Lucian'ın hayal gücü kendisini özgür kılmıştır: Hikâyesinde şaraptan nehirler, peynirden yapılmış adalar ve testisten büyüyüp penis şeklini alan ağaçlar görüyoruz.

A True History'nin hikâyesi havada durma numarası kadar şüphe çekici değildir. Anlatıcının gemisi devasa bir kasırgayla Akdeniz'den uzaya fırlatılır (ilk uzay gemisi olduğunu da söyleyebiliriz). Sonunda Ay kralının, Güneş kralıyla Venüs'ün kolonileştirilmesi için savaşa girdiği Ay'a iner. Ay'ın ordusunda Kiklad Adaları'ndan gelen dev örümcekler Ay ve Venüs arasında 500 metreden uzun ağ örer ve bu ağdan savaş alanı

yapar. Güneş'in ordusunda ise 500 metreden büyük karıncalar, devasa sivrisinekler ve düşmanlarına büyük turplar atarak gözle görülmeyen kötü kokulu yaralardan ölmelerini sağlayan "Gökyüzü Dansçıları" vardır.

Tahmin edeceğiniz üzere Lucian, anlatıcının Ay'a nasıl çıktığı konusunda az detay vermiştir, gemiyi uzaya sürükleyenin sadece güçlü bir kasırga olduğunu yazmıştır. Ancak eser, Jules Verne'in *Dünyanın Merkezine Yolculuk*'undan H. G. Wells'in *Ay'da İlk İnsanlar*'ı gibi tam anlamıyla bilimkurgu olan eserlerin tohumlarını ekmiştir. Ayrıca fantastik bir anlatımla çağdaş edebi akımları taşlamasıyla Thomas More'un *Ütopya*'sına ve Jonathan Swift'in *Gulliver'in Gezileri*'ne de öncülük etmiştir.

✧ Plinius'un Tarihi ✧

MS 79 yılında Vezüv Yanardağı patladığında üç büyük İtalyan yerleşimi yerle bir olmuştu. Genelde sadece Pompei bilinir ancak Herkulaneum ve Oplontis kentleri de yok olmuştu. Filozof ve doğabilimci Plinius'un ölümü, bu patlamanın sebep olduğu en büyük kayıplardan biridir.

Plinius'un Vezüv patlamasında sınır tanımaz merakı yüzünden öldüğü sıklıkla söylenir. Volkandan çıkan dumanı merak eder ve aptallık ederek yakından görmek ister. Meraklı bir filozofun merakı yüzünden ölmesi güzel bir hikâyedir; ancak gerçek, bundan biraz farklıdır (en azından yeğeninin, amcasının ölümüne dair anlattıklarından öğrendiğimiz kadarıyla). Pompei ve Herkulaneum'daki yıkımdan sonra Plinius,

yakındaki Stabiae kasabasına yakın arkadaşı Pomponianus'u kurtarmak için yelken açar. Vardıktan sonra Plinius rüzgârın kendilerine karşı estiğini ve oradan hızla kaçmanın imkânsız olduğunu görse de yapabileceği tek şeyi yapar ve oradan uzaklaşmaya çalışır. Çünkü sığındıkları bina çökme riski taşımaktadır ve şehrin tüm sokakları lavlarla kaplanmıştır. Bu kaçış sırasında astım hastası Plinius ölür. Plinius'un kafasına çarşafla bağlı bir yastıkla dumana göz atmak için Vezüv Yanardağı'na doğru yürüdüğü iddiası asılsızdır. Öte yandan Plinius ve ekibinin Stabiae'ye kaçarken havadan yağan lavlardan korunmak için kafalarına yastık bağladıkları doğrudur.

Gene de Plinius, Romalı yazarların en meraklısı olduğu için, ölümü hakkında mitlerin ortaya çıkması şaşırtıcı değildir. Gaius Plinius Secundus'un (23-79) yaklaşık 75 kitap ile 160 defter yazdığı düşünülmektedir. İşkolik olduğu kesindi; güzdüzleri Roma İmparatoru Vespasian'ın sarayında yöneticilik yapıyordu ama kontrol edemediği bir merakı vardı. Cüzam tedavisinde kullanıldığı söylenen zümrütlerden kadınlar tarafından cinsel fetişler için kullanılan bala batırılmış sırtlan penisine kadar çevresindeki her şeyi inceleme arzusu ve merakıyla yanıp tutuşurdu. Gözlemleriyle çok sayıda defter doldurmuştu. Ancak sadece bir eseri tanınmaktadır: *Naturalis Historia*. Plinius bu eserinde "tüm dünyayı detaylandırarak anlatmak" gibi oldukça mütevazı bir amaç gütmüştür. Çok okurdu; ona göre en ufak bir fayda bile sağlayamayacak kadar kötü kitap diye bir şey yoktu. Vezüv Yanardağı patlamasında öldüğünde *Naturalis Historia* üzerine çalışmaktaydı ve otuz yedinci cilde gelmişti.

Plinius'un *Naturalis Historia*'sının gelecekte üretilen bi-

limsel ve tarihi eserler üzerinde bu kadar etkili olmasının nedeni, önemli bilgilerin yazarlarına sık sık atıfta bulunduğu için bir dizin görevi görmesiydi. Böylelikle daha sonra basılan akademik eserler için bir model oldu. Aynı zamanda Plinius, Romalı şair ve dilbilgisi uzmanı Quintus Valerius Soranus'tan aldığı fikir doğrultusunda içerik bölümüne sahip ilk eserlerden birini vermiştir. *Naturalis Historia*'nın ilk ansiklopedi olduğu söylenir, ancak bu eseri Roma hayatına ve kültürüne açılan, ufuk açan, hatta bazen dudak uçuklatan bir pencere olarak görmek muhtemelen daha iyi olacaktır.

Yeğeni Genç Plinius'un dediğine göre *Naturalis Historia* çoğunlukla geceleri ve Plinius'un Vespasian için resmi görevde olmadığı anlarda, eline geçen her boş vakitte yazılmıştır. Eserdeki bazı tuhaf (nazik olmak adına tuhaf diyelim) teorilerin nedeni, kompozisyonun bu yöntemle kurulması olabilir. Eserin bir bölümünde insan kafası yerine köpek kafasına sahip insanlardan gerçekmiş gibi bahsetmiş. Kafası olmayan insanları, ağzı olmadığı için burun deliklerinden yemek yiyen insanları yazmış. Ayrıca tek bacaklı insanların, tek bacaklarını güneşlik olarak kullandığını görev aşkıyla anlatmış. Plinius'un eserinin bir kısmı *Naturalis Historia*'dan ziyade Lucian'ın *A True History*'sine (Gerçek Tarih) benziyor diyebiliriz.

Kitapta bir de günümüz doktorlarının gülünç bulacağı tedavilerden ve ilaçlardan bahsedilmektedir. Baş ağrısı, tilkinin "erkeklik organı"nı başa "bir tılsım olarak" bağlayarak giderilebilirdi. Hemoroid, taze biberiye kökünün ilgili alana sürülmesiyle veya domuz yağı ile savaş arabalarının tekerleğinin pasından yapılan bir kremle tedavi edilebilirdi. (Rektuma soğan sokmak da çok tavsiye edilirdi). Sarımsaksa her şeye iyi gelirdi; epilepsiden romatizmaya, ülserden elbette ki hemoroi-

de kadar her şeyin tedavisinde kullanılırdı. Plinius, kafaya fare dışkısı sürmenin kelliğin kesin çaresi olduğunu söylemiştir. 1469 yılında *Naturalis Historia*, klasik döneme ait kitapların ilk basılanlarından biri olmuştur. Ama maalesef Plinius'un tavsiyesi sayesinde kaç kişinin kellikten kurtulduğunun kaydı tutulmamıştır.

✧ En Eski Fıkra Kitabı ✧

Neredeyse bölümün sonuna geldiğimize göre bir fıkraya ne dersiniz? Kamp yapmaya giden aptal, berber ve kel adamın hikâyesini duymuş muydunuz? Uyurken eşyalarının çalınmaması için gece boyunca sırayla dört saatlik nöbetler tutmaya karar verirler. İlk nöbeti tutan berber eğlenmek için jiletini çıkarır ve aptalın saçlarını keser. Berberin nöbeti dolduğunda yerine geçmesi için aptalı uyandırır. Aptal, kel kalan kafasına dokunarak: "Berberin salaklığına bak! Benim yerime keli uyandırmış," der.

Bu alıntı günümüze ulaşan en eski fıkra kitabı *Philogelos*'tandır. Bu, tarihteki ilk fıkra derlemesi olmayabilir ancak günümüze ulaşanların en eskisidir ve oldukça kapsamlıdır. Fıkraların bazıları hâlâ komiktir, tabii bu biraz da espri anlayışınıza göre değişir. Bir köle sahibi ile müşterisinin arasında geçen konuşmayı anlatan bir fıkraya, Monty Phyton'un "Ölü Papağan" skecine klasik dönemden gelen cevap bile denmiştir. Memnuniyetsiz bir müşteri, köle sahibine giderek kendisine sattığı kölenin öldüğünden şikâyet eder. Köle sahibi çok şaşırır

ve "Benim kölemken hiç öyle bir şey yapmamıştı," der. Yüzeysel de olsa benzerlik kesinlikle mevcuttur. Ancak önemli olan şakaların yapılarındaki büyük benzerliktir: Bir veya iki satırlık anlatım, birçok modern komedyenin yaptığı gibi kısa ve öz bir biçimde kurguyu ve can alıcı cümleyi barındırır.

Philogelos, kabaca "kahkaha sever" veya "şakacı" anlamına gelmektedir. Hieorokles ve Philagrios adlı iki Yunan tarafından, üçüncü veya dördüncü yüzyıl civarlarında Yunanistan Roma İmpratorluğu'na katıldığında derlenmiştir. Yaklaşık 260 kısa fıkranın bulunduğu eserde fıkraların her biri farklı türden kişilerin etrafında döner. Fıkraların birçoğu aptallar veya şapşallar hakkındadır. Ancak çeşitli etnik gruplar, yani Yunan doğacak kadar şanslı olmayan herkes hakkında veya herkesin aleyhinde fıkralar da mevcuttur. Bu etnik gruplar arasında aptallıklarıyla tanınan Kyme halkı, oldukça aptal oldukları düşünülen Saydalılar ve aptal olmakla birlikte fıtıktan çok fazla mustarip olma ününe sahip Abderalılar vardır.

Philogelos'un en güzel bölümleri, bizim mizah anlayışımızla birçok ortak noktaya sahiptir. En çok bilinen fıkralardan biri berber ve müşterisi arasındaki alışverişi anlatır. Berber, müşterisine saçınızı nasıl keseyim diye sorar; müşterisi de "Sessizlikle," cevabını verir. Başka bir fıkrada paraya sıkışık bir adam vasiyetinde kendini mirasçı olarak gösterir; bir başkasındaysa tek yumurta ikizlerinden biri ölür ve hayatta kalan ikizi gören bir aptal "Ölen sen miydin yoksa kardeşin miydi?" diye sorar. Kadınlarla alakalı şakalar da vardır: Bir tanesinde bir adam arkadaşına gidip "Dün gece karınla yattım," diye böbürlenir. Arkadaşıysa "Hadi kocası olarak ben mecburum da sen neden yatıyorsun?" der. 1970'li yıllardaki komedyenlerin

pek de özgün olmayan şakalar yaptığını söyleyenler kesinlikle haklıdır.

Philogelos, antik dönemdeki insanların mizah anlayışının bizimkinden hiç de farklı olmadığının kanıtıdır. Şakaların ne kadar komik olduğu tartışmaya açık. Söylenenlere göre Stoacı Yunan filozof Solili Hrissippos, boğazına kaçan inciri çıkarmak için şarap içen eşekle ilgili kendi yaptığı şakaya o kadar çok gülmüştür ki gülmekten ölmüştür. Kulağa pek inanılır gelmiyor. Isaac Newton'ın ise hayatı boyunca yalnızca bir kez, Öklid'i okumanın ona ne kattığı sorulduğunda güldüğü söylenir. Bu da "komedinin elementleri" söyleyişine yeni bir anlam kazandırıyor.

ORTAÇAĞ

Ortaçağ İngiltere'sindeki en büyük kütüphanenin kime ait olduğu bilinmiyor ama en güçlü aday Richard de Bury. 14. yüzyılda Durham piskoposluğunu yapmış olan de Bury, dev bir kütüphaneye sahip bir bibliyofildir. Odalarında o kadar çok kitap vardı ki misafirleri oturmaya zor yer bulurdu. Biyografisini yazan Samuel Lane Boardman'ın kendisini "kitapseverler arasındaki koruyucu aziz" olarak tanımlaması hiç de şaşırtıcı değildir. Eğer kitapları, kitap satın almayı, kitaplar hakkında bilgi sahibi olmayı, kitap okumayı veya kitap kokusunu çok seviyorsanız Richard de Bury'yle muhtemelen iyi anlaşırdınız.

De Bury, ilk kütüphane yönetimi kitabı olan *Philobiblon*'u (Kitap Aşkı) yazmıştır. De Bury, kitapları neden sevdiğini ve kitaplara iyi bakmanın önemini anlattığı eserini ölümünden kısa bir süre önce, 1345 yılında tamamlamıştır.

Bu bölümde göreceğimiz gibi, bazı kitaplar doğru kişi tarafından keşfedilerek veya unutulmaktan kurtarılarak günümüze ulaştı. Beşinci yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla başlayıp yaklaşık bin yıl sonra Rönesans'la sona eren

ortaçağda yaşam tehlikeliydi. Hayat ucuzdu, hastalıklar çok yaygındı ve savaş yaşamın bir parçasıydı. Piskopos de Bury'nin ahiretteki kütüphaneye katılmasından üç yıl sonra İngiltere vebayla tanıştı ve nüfusun üçte biri öldü. İnsanların bir yıldan ötekine zar zor hayatta kaldığı bir çağda kitapların korunamaması pek de şaşırtıcı değil. Bu koşullara rağmen korunabilen kitaplar da oldu elbette. Bu bölümde ortaçağın yazılı hazinelerini inceleyeceğiz.

✧ Anglosaksonların Düşünceleri ✧

Günümüzde Anglosakson (aslında İngiliz) edebiyatının önemli eserlerinden sayılan muhteşem epik şiir *Beowulf* aslında neredeyse bin yıl boyunca unutulmuştu ve bilinmiyordu.

Beowulf un hikâye örgüsü oldukça sadedir. Çoğu kişi şiirin konusunun baş karakterin Grendel adlı canavarı öldürmeye çalışması olduğunu bilir. Ancak pek az kimse Beowulf'un bir değil, üç canavar öldürmesi gerektiğini bilir: Beowulf, Grendel'i öldürdükten sonra Grendel'in annesi gelir. Kahramanımız için öldürmesi daha zor bir canavar da olsa, sonunda Beowulf zafere ulaşarak günü kurtarır. Şiir, son yıllarını yaşayan Beowulf'un üçüncü canavarını (bu sefer bir ejderha) öldürmesiyle sonlanır. Ancak bu karşılaşma, savaşta ölümcül yaralar alan Beowulf'un felaketi olmuştur. Şiir, Beowulf'un ölümü ve cenazesinin denize bırakılmasıyla sona erer. *Beowulf* un ne zaman yazıldığı bilinmemekle birlikte, 1000 yılı civarında yazıldığı düşünülmektedir.

İngiliz edebiyatının ilk büyük eseri olarak görülse de *Beowulf*, İngiltere'yle pek az yönden alakalıdır. Angılların ve Saksonların istilasından sonra (beşinci yüzyılda Britanya'ya yerleşmeye başlamıştılar) İngiltere'de yazılmasına rağmen Danimarka'da geçen, Almanlar (Kuzeybatı Almanya'daki Angıllar) tarafından anlatılan ve İskandinavlar hakkında bir hikâyedir. İngiltere'de yazılmış olmasına rağmen, yazıldığı tarihlerde "İngilizlik" kavramı daha yeni şekillenmekteydi. Angıllar ve Saksonların Britanya'ya gelmeden önceki sözlü geleneğine ait Germen kahramanlık şiirlerinden büyük izler taşımaktadır. Beowulf'un hikâyesinin, yazılı versiyonundan öncesine dayanıp dayanmadığı ise bilinmemektedir. Fakat "İngiliz" kelimesinin kökeni, *Beowulf*'u Britanya'ya getiren Germenlere (Angıllara) dayandığından, *Beowulf*'u edebiyattaki en "İngiliz" eser olarak tanımlamak daha doğru olabilir.

1066 yılında İngiltere'nin Normanlar tarafından fethedilmesinden sonra *Beowulf* gözden kaybolmuştur. 1815'te yeniden yayımlanması üzerine unutulmaktan kurtulmuştur. Şiirin günümüze ulaşabilmesi pek çok yönden bir mucize sayılabilir. Modern çağda ilk çevirisinden veya Seamus Heaney'nin çevirisi gibi başka kaynaklardan okuyabilmemizi iki adama borçluyuz: İzlandalı-Danimarkalı akademisyen G. J. Thorkelin ile pek tanınmayan İngiliz milletvekili ve antikacı Sör Robert Cotton.

Beowulf, on dokuzuncu yüzyılda çoğaltılana kadar tek bir elyazması halinde korunmuştur. Çoğaltılmadan önce dünya üzerindeki tek kopyası, şans eseri Cotton'ın eline geçmiştir. Aslında şu an elimizdeki tüm Anglosakson şiirlerini günümüze ulaşmış dört elyazması sayesinde biliyoruz: Cotton elyazması

(*Beowulf* un da dahil olduğu), Exeter Kitabı, Vercelli Kitabı ve Oxford'daki Bodleian Kütüphanesi yazmaları.

Cotton'ın *Beowulf* yazmasını koruyup ortaya çıkarması dünyanın pek de ilgisini çekmedi. Cotton'ın ölümünden sonra elyazması, şiirdeki Beowulf gibi oradan oraya, bir felaketten ötekine her defasında yok olmaktan kıl payı kurtularak savruldu. 1640'lı yıllardaki İç Savaş'tan kendisini koruyup kollayan bir antikacının çabaları sayesinde zarar görmeden kurtuldu. Ancak 1731'de çıkan bir yangında Cotton'ın koleksiyonunun geri kalanıyla birlikte büyük ölçüde zarar gördü.

Beowulf on dokuzuncu yüzyılın başlarında Thorkelin'e kadar yıpranmış, ancak eksiksiz bir biçimde ulaştı. Thorkelin, Cotton'ın elyazmasından bir kopya çıkarması için Britanya Müzesi'nden birini görevlendirdi. Sonrasında, ileride birçok kişinin yapmaya çalışacağı gibi modern bir çeviri yapmaya hazırlandı. Ancak çabaları 1807 yılında çıkan Kopenhag Savaşı yüzünden boşa gitti. Savaş esnasında akademisyenin evi ve yaklaşık yirmi yıllık çalışmanın eseri olan 3182 dizelik şiir yanıp kül oldu.

Ancak Thorkelin evinin yıkıntıları arasında şiirin orijinal yazmasını kurtarmayı başardı ve çeviri üzerinde tekrardan çalışmaya başladı. Sonunda, 1815 yılında şiiri yayımladı. Şiir tam zamanında yayımlandı. Sonraki yıllarda Cotton'ın yazması, bazı yerleri okunamayacak kadar bozuldu; yani *Beowulf*'u eksiksiz biçimde okuyabilmemizi Thorkelin'e ve çevirisine borçluyuz.

Thorkelin'in çevirisinin yayımlanmasından sonra ilk kez 1825 yılında Virginia Üniversitesi'nde Eski İngilizce dersi ve-

rilmeye başlandı. Oxford ve Cambridge'deki İngiliz Edebiyatı dersleri bundan neredeyse yüz yıl sonra verilmeye başlamıştır. Bu derslere başlandığında *Beowulf* üniversite müfredatının en başında yer aldı. J. R. R. Tolkien, *Beowulf* üzerine yıllarca ders verdi. Şu an İngiliz Edebiyatı'nı *Beowulf* olmadan hayal etmek zor, ancak şiir hak ettiği ilgiyi meraklı bir milletvekili ve yılmak bilmeyen bir akademisyen sayesinde sadece son bir iki yüzyılda görmüştür.

✧ Merlin'in Edebiyat Sahnesinde Yerini Alması ✧

Kral Arthur'un hikâyeleri *Beowulf* ile yakın bir dönemde geçmektedir. Bazı dilbilimciler Arthur ve Beowulf isimlerinin etimolojik olarak ayılarla bağlantısı olduğunu düşünmektedir; bunu da yıkılmaz bir cesarete sahip, korku salan karakterlerini betimleme isteğiyle ilişkilendirirler (ancak bu teoriye katılmayanlar da vardır). İkisinin arasındaki en büyük fark, Arthur'un savaştığı Angıllar ve Saksonların Beowulf'u Britanya'ya getiren kişiler olmasıdır. Arthur, Saksonlardan önce ortaya çıkmış, Britanyalıların veya yerlilerin kralı olarak vatanını göçebe Germen topluluklarından koruyan bir karakterdir.

Arthur'un hikâyesi, tahminen dokuzuncu yüzyıldan beri birçok yazar tarafından sayısız kez anlatıldı. Bunun sonucunda da efsaneyle ilgili garip ve tutarsız fikirler türedi. Çoğu kişi "taşa saplı kılıç" hikâyesini bilir. 1938 yılında T. H. White tarafından *Taşa Saplanan Kılıç* adıyla tekrardan aktarılan, daha

sonra Disney tarafından filmi çekilen hikâyede rivayete göre sadece gerçek kralın yapabileceği gibi Arthur'un taşa saplı kılıç Excalibur'u çekip alması anlatılır. (Bu mitin kökeni, metal kılıçların taştan kalıplara dökülerek metal donduktan sonra taştan çıkarılmasına dayanıyor olabilir.) Ancak hikâyenin birçok yorumunda Arthur'un taştan çekip çıkardığı kılıç Excalibur değildir: Excalibur, Arhtur'a kral olduktan sonra Gölün Hanımı tarafından verilir. Hikâyenin bazı versiyonlarında kılıcı taştan çekip almak zorunda olan kişi Galahad'dır. Başka versiyonlardaysa Gölün Hanımı kılıcı Arthur yerine Bedivere'e verir. En eski serüvenlerde Arthur'un yeğeni Gawain'in Excalibur isminde bir kılıcı vardır. Bu tutarsızlıkların nedeni Arthur'un hikâyesine çok sayıda yazarın katkıda bulunmasıdır, bu yüzden efsanenin doğru olan tek bir versiyonu yoktur. Arthur'un bugün bildiğimiz hikâyesi çok sayıda mitin, hikâyenin ve yorumun birleşimi ve karışımıdır.

Ancak Arthur'a uluslararası anlamda okur kazandıran kişi, yirminci yüzyılda Galler'de yaşamış olan Monmouth'lu Geoffrey olmuştur. *Historia Regum Britanniae* yani *Britanya Krallarının Tarihi* adlı eseri, Arthur mitini konu alan yazarlar üzerinde etkili olmuştur. Geoffrey'nin eseri, ortaçağda basılı kitap döneminden önce çok satmıştır. Bahsettiğimiz gibi *Beowulf* tek bir yanmış elyazmasıyla günümüze ulaşmışken Geoffrey'nin eserinin ortaçağdan günümüze ulaşmış 200'den fazla kopyası vardır. Geoffrey'nin yazdığı dönemde tarihle kurgu arasına çizgi çekmek hiç de kolay değildi; bu nedenle eserin ne kadarının gerçek, ne kadarının Geoffrey'nin veya başkalarının kurgusu olduğunu bilemiyoruz.

On dokuzuncu yüzyıl Fransız akademisyeni Gaston Paris, Geoffrey'nin Galcedeki *Myrddin*'i, Latincede "dışkı" anlamına gelen *merda*ya benzememesi için Merlin şeklinde değiştirdiğini öne sürmüştür.

Geoffrey'nin efsanevi kral hakkındaki anlatısında Büyücü Merlin dahil, Arthur mitiyle ilgili birçok ikonik karakterden ilk kez bahsedilmiştir. (Ayrıca eserde Merlin'in büyü yaparak İrlanda'dan devasa taşlar getirip Stonehenge'i yapması gibi garip ifadeler de yer almaktadır. Bu iddiadan sonra insanların Stonehenge'le ilgili kafası karıştı. On yedinci yüzyıl mimarı Inigo Jones bunun bir Roma anıtı olduğunu düşünmüştür.) Tüm bunlar kültürel mirası yeterince etkilememiş gibi Geoffrey'nin eseri Shakespeare'in *Kral Lear* ve *Cymbeline* oyunlarına (dolaylı da olsa) kaynaklık etmiştir.

Monmouth'lu Geoffrey Arthur mitini dünyaya duyururken kendi çıkarını da gözetiyordu; ancak çıkarının ne olduğu eleşirmenler arasında fikir ayrılığı yaratıyor. Normandiyalıların Hastings Muharebesi'ne katılmasının, Saksonlarla Arthur gibi yerli Britanyalılar arasındaki çatışmayı sonlandırdığını öne sürmüş olabilir. Ancak durum böyleyse Geoffrey'nin Normandiya Kralı Stephen ile kuzeni İmparatoriçe Matilda arasındaki kanlı savaşın perde arkasını yazması oldukça ironik. Sonraki yazarların da kendi dönemlerini yansıtmak için Arthur'un hikâyesini kullandığıysa kesindir. Assisi'li Francis, ortaçağın diğer göz önündeki isimleri Şarlman ve Roland gibi

Arthur'un da İsa'ya olan inancını savunmak için savaş alanında ölmeye hazır olduğunu öne sürmüştür. Arthur efsanesi ortaçağ boyunca tekrar tekrar anlatıldı. Normandiyalı yazar Wace ("wassi" şeklinde okunur) efsaneye Yuvarlak Masa hikâyesini; Fransız yazar Chrétien de Troyes ise on ikinci yüzyılın sonlarında yazdığı şiirlerde Lancelot karakterini ve Arthur'un eşi Guinevere ile yaşadığı yasak ilişkiyi eklemiştir. 1400'lü yıllarda ortaçağ İngilizcesiyle *Alliterative Morte Arthure* yazılmıştır. Bu eserler arasında en uzun süre yaşayanı ise Sör Thomas Malory'nin on beşinci yüzyılda yazdığı *Le Morte d'Arthur*'dur.

✧ Marco Polo'dan Önce ✧

Seyahatname adlı eserinin önsözünde Venedikli kâşif Marco Polo başka hiç kimsenin kendisinden çok seyahat etmediğini iddia etmiştir; bunun muhtemelen doğru olması harika. Ancak yaygın inanışın aksine kendisi, Uzakdoğu'ya seyahat edip bunu kaleme alan ilk Avrupalı değildir. Bu onur Polo doğmadan iki yıl önce ölen Giovanni da Pian del Carpine, yani Plano Carpini'li John adlı başka bir İtalyan'a aittir.

Fransisken rahibi ve Assisi'li Aziz Francis'in öğrencisi Carpini, Cengiz Han'ın torunu Güyük Han'ın huzuruna kabul edildiği Uzakdoğu seyahatine çıktığında iddiaya göre yaşlı ve şişman bir adamdı. Uzakdoğu'da yaptıkları hakkında birçok söylenti vardır ancak eserinde Moğolların askeri stratejilerinin tuttuğu yer düşünülünce muhtemelen orada ajanlık yapmaktaydı. Diğer taraftan eserinde Moğolların evlilikleri, yemekleri, kıyafetleri, kanunları ve gelenekleriyle birlikte daha birçok

konuda bize değerli bilgiler de sunuyor. Seyahatlerine dair raporunu 1240'lı yılların sonlarında yazmıştır ve Moğol dünyasını Avrupalı Hıristiyanlara ilk kez açan adam olarak ömrünün son yıllarında ünlü olmuştur.

Marco Polo kendi seyahatlerini bundan elli yıl sonra yazmaya başlamıştır. Dahası Polo, Moğolistan'ı ziyaret ettiğinde imparatorluk güç kaybetmekteydi; Carpini ise Moğolistan'ı çok güçlü olduğu zamanlarda ziyaret etmiştir. Ayrıca Carpini'nin anlatımı gerçekçiyken, Polo'nun *Seyahatname*'si için aynı şeyi söylemek pek mümkün değildir. (Polo'nun gergedanları tek boynuzlu at sanması, kendini tanık olması imkânsız muharebelerin ve önemli olayların ortasında resmetmesi de kendisi için iyi olmamıştır.) 1995 yılında Frances Wood *Did Marco Polo Go to China?* (Marco Polo Sahiden Çin'e Gitti Mi?) adlı bir kitap bile yazmıştır. Wood, bu soruya "hayır" cevabını vermiştir. Wood, Polo'nun Karadeniz'den öteye geçtiğinden bile şüphe etmektedir. Diğer akademisyenlerse Polo'nun bazı iddialarının kesinlikle abartılı olduğunu kabul etmekle birlikte, "Hitay" (Çin'in eski adı) gezisini kendi deneyimlerine dayanarak yazdığını düşünürler.

Bunlardan bahsetmemizin amacı Polo'nun sahip olduğu devasa ünü veya *Seyahatname*'sinin yarattığı etkiyi inkâr etmek değil. 1300'lü yıllarda Polo tarafından hapishane arkadaşına dikte edilerek yazılan eseri, Polo'nun Ortadoğu ve Uzakdoğu'da, Ermenistan ile Endonezya arasında her yere yaptığı seyahatlerin raporudur. Kudretli ancak çok da iyi insanlar olmayan liderlerle (Cengiz Han'ın torunu Kubilay Han en ünlüsüdür) karşılaşmasını ve İran çölünde bulduğu siyahımsı "yeşil" suyu içtikten sonra ishal olmasını bile bizimle paylaşmıştır. (Deneyimlerine dayanarak söylediğine göre bu sudan

tek bir damla içmek bağırsakları art arda on kez boşaltmaya yetermiş.) Ayrıca *Seyahatname* Batı dünyasına vazgeçilmez iki yeni icat kazandırmıştır: Avrupa, kâğıt para ve gözlükle Polo'nun eseri sayesinde tanışmıştır. Kolomb 1492 yılında yaptığı ünlü seferde yanına Polo'nun *Seyahatname*'sini de almıştır.

Ancak Carpini'nin Polo'dan önce davrandığını ve "Uzakdoğu'yla ilgili kitap yazan ilk Batılı" onurunun Carpini'ye ait olması gerektiğini de unutmamak gerek.

✧ Gösterişli Şeytanlar ✧

İkisini bir arada hayal etmek zor olsa da Şair Dante Alighieri, Marco Polo'nun çağdaşıydı. Dante'nin seyahatleri Polo'nunkilere kıyasla coğrafi açıdan daha mütevazı, ancak teolojik açıdan çok daha kapsamlıydı. Dante en çok cennet, cehennem, lanetlenme, araf ve kurtuluş hakkındaki epik şiiri *İlahi Komedya* ile tanınır. Ancak bu isim Dante'nin yaşamından sonra ortaya çıkmıştır. *İlahi Komedya*, Dante'nin kendi eserine verdiği isim değildi. Dante eserinden kısaca *Komedya* olarak bahsederdi. Başka bir İtalyan şairi Boccaccio eserden *İlahi* adıyla bahsetmiştir, ancak eser yazılmasından iki yüz elli yıl sonra 1555'te *İlahi Komedya* adını almıştır.

Esere "komedya" denmesinin sebebi komik olması değildir. Kahkahalar atmayı bekleyen okurlar hayal kırıklığına uğrayacaktır. Eser, yüksek sınıfın dili kabul edilen Latinceyle de yazılmamıştır ve trajedi değildir. *İlahi Komedya* cehennemden cennete gitmeyi konu alır (normal trajedilerden çok daha heyecanlı) ve o zamanın İtalyancasıyla yazılmıştır. Dante se-

yahatine 1300 yılında Kutsal Cuma gününde, İncil'e adadığı muazzam ömrünün yarısında, yani otuz beş yaşındayken başlamıştır. (Marco Polo'nun hapishanede seyahatlerini dikte ettiği dönemlerde.) *İlahi Komedya*'da, şairinin cehennemden arafa, oradan da cennete yani "Paradiso"ya seyahatinin anlatıldığını düşündüğümüzde eser ilk fantastik üçleme olarak görülebilir. Latince yerine İtalyanca yazılan ilk büyük İtalyan edebi eseri olduğuysa kesindir.

Dante'yi çok seven T. S. Eliot, Dante'nin eseri için okuruyla iletişimde bulunduğu yorumunu yapmıştır. Gene de şüphesiz ki Dante günümüzdeki büyük ününe rağmen fazla kişi tarafından okunmuyor. 1764'te Voltaire, Dante'yle ilgili şunları söylemiştir: "Şöhreti giderek artacak, çünkü pek az kişi tarafından okunuyor." Okumaya kalkışanların, üç mısradan oluşan tekrarlı sıradışı kıtalardan (terze rima) veya şu an az tanıdığımız ya da hiç tanımadığımız ortaçağdaki önemli İtalyanlara yapılan göndermelerden dolayı hevesi kaçabilir. (Önemli bir istisna Montague ve Capulet aileleridir: Görünüşe bakılırsa Shakespeare'in *Romeo ve Juliet*'indeki düşman ailelerin kökeni tarihsel bir gerçekliğe dayanıyor.)

Teoloji konulu şiirlerin günümüz insanını heyecanlandırmaması da durumu zorlaştırıyor. Ancak Dante'nin şiirini, soyut dini öğretiler ile günah ve kefaret üzerine havada kalan konuşmalar olarak görmek yanlıştır. Şiir, hem vücutla hem de ruhla ilgilenir, görsellik açısından da içerik açısından da çok zengindir. Valerie Allen *On Farting - Language and Laughter in the Middle Ages* (Osuruk Üzerine: Ortaçağda Dil ve Kahkaha) adlı kitabında Dante'nin dini epiğinin abartılı yanlarından bahseder. Dante'nin ve güvenilir rehberi Romalı şair Virgil'in cehennemin çeşitli katlarında anlaşma yapmasına yardım eden şeytanlardan biri olan Malacoda, diğer şeytan arkadaşlarına

doğru gaz çıkarır. Başka bir bölümde Dante, günahkârların yemek, pislik ve osurukla dolu devasa bir kanalizasyonda pişirilmesini betimler. *Inferno*'da (Cehennem) şair, işkence edilmiş bir grup günahkârı küçük odalardan akan ishal dışkıyla kaplı görür. Sanki cehennem, devasa umumi bir tuvalete dönüşmüştür.

Tuvaletle ilgili bu tür betimlemeler, mesela *Satyricon*'da yapıldığı gibi komik olması amacıyla yapılmamıştır. Dante'nin *İlahi Komedya*'yı yazma amacı kısmen politikti. O dönemde Floransa şehrinin yönetimi, "Siyahlar" olarak bilinen bir grup tarafından ele geçirilmişti ki Dante bu gruba düşmandı. Dante, karşıt "Beyazlar" grubuna mensuptu. Beyazlar Floransa sınırlarında daha özgür olmayı isteyerek Papa'nın kontrolüne karşı direnmekteydi. Siyahlarsa Papa'ya şehir sınırları içinde daha çok güç vermeyi istiyordu. Beyazlar arasında söz sahibi olan Dante, Siyahlar tarafından Floransa'dan kovuldu ve bir daha şehre dönerse kazığa bağlanıp yakılacağı söylendi.

Rivayete göre Dante yemek yerken ya da kitap okurken kedisi ona patileriyle mum tutardı; Dante bunu yapabilmesi için kediyi eğitmişti.

Şiirin en ünlü bölümleri muhtemelen cehennemin çeşitli katlarının tasvirleri ve sadece iki kez görmesine rağmen bağlılık duyduğu genç kız Beatrice. Modern düşünce yapısına göre Dante'nin Beatrice'e duyduğu hayranlık garip gelebilir. Ancak Beatrice'i ilk kez daha çocukken gören Dante, onun saflık ve erdem timsali olduğunu, hatta neredeyse dünya üzerine gönderilmiş bir tanrıça olduğunu düşünür. Beatrice 1290 yılında

20'li yaşlarındayken öldüğünde Dante, Beatrice'in anısına şiir ve düzyazı karışımı ilk büyük eseri olan *La Vita Nuova*'yı (Yeni Hayat) yazmıştır. *Komedya*'nın son bölümünde Dante'ye cenneti sunan Beatrice'tir. Cehennemin katlarına gelecek olursak, toplamda dokuz adet katın birçoğu yedi ölümcül günahtan birine odaklanmıştır. Cehennemin ihanetle ilgili dokuzuncu katında Şeytan beline kadar buzun içinde, cehennemin merkezinde oturur (Dante'nin cehennem görüşünde her yer ateş ve kükürtten ibaret değildir) ve bu Şeytan'ın üç yüzü vardır: siyah, kan kırmızısı ve soluk sarı. Görünüşe bakılırsa konu Şeytan'a gelince ikiyüzlü olmak yeteri kadar büyük bir ihanetten sayılmıyor.

İtalyan yazar arkadaşı Boccaccio, Dante'nin annesinin kendisine hamileyken rüyasında Dante'nin tavuskuşuna dönüştüğünü gördüğünü söylemiştir. Dante sonunda, İtalya'nın ilk büyük şairine dönüşmüştür. Bir metamorfoz sayılmasa da hatırı sayılır bir dönüşümdür.

✧ Chaucer'ın Astronomisi ✧

1370'lerin başında henüz genç bir adam olan Geoffrey Chaucer, Kral III. Edward adına diplomatik bir görev için İtalya'ya seyahat etmiştir. İtalya'dayken İtalyan edebiyatının altın çağının meyvelerini tatma fırsatı da bulmuştur: Petrarca'nın soneleri, Boccaccio'nun eserleri (bir grup insanın çeşitli hikâyeler anlattığı *Decameron* adlı eseri Chaucer'ın *Canterbury Hikâyeleri*'ne ilham vermiştir) ve Dante.

Kendisinden önce gelen Dante gibi Chaucer da tanınmasını sağlayan tek uzun kitaptan başka eserler de vermiştir. *Can-*

terbury Hikâyeleri'nin yanı sıra Truva Savaşları'ndaki şanssız bir çifti anlatan *Troilus ile Cressida* ve dua ederken kullanılmak üzere yazdığı akrostiş şiir *ABC* gibi eserler de çıkarmıştır. Chaucer'ın birçok eseri gibi *ABC* de, Guillaume de Deguileville tarafından yazılmış Fransızca duanın eski İngilizceye çevirisiydi. Her biri sekiz dizeden oluşan yirmi altı kıtalık şiirde dizelerin hepsi alfabenin sıralı harfleriyle başlar. Muhtemelen 1370'li yıllarda yazılmış olan şiir Chaucer'ın sanatının ilk aşamalarını yansıtmaktadır. (Chaucer 1343 yılı civarında Londra'da doğmuştur. Doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Bu arada soyadı da Fransızca *chausseur*, yani "kunduracı" kelimesinden gelmektedir.)

Ayrıca Chaucer ilk popüler bilim kitaplarından birini yazmıştır: 1391 civarında yazdığı *A Treatise on the Astrolabe* (Usturlap Üzerine Bilimsel İnceleme) muhtemelen İngilizce olarak yazılmış ilk bilim kitabıdır. Bu kitap aynı zamanda İngilizcede yazılmış ilk çocuk kitabıdır; Chaucer, kitabı kendi oğlu Lewis için yazmıştır.

Usturlap (kelime anlamı "yıldızyakalar"), yıldızların konumunu kullanıcının bulunduğu enleme bağlı olarak ölçmekle birlikte daha pek çok amaç için kullanılan astronomi aracıdır. Bilimsel bir araç olarak yerini gelecekte sekstant almıştır. Usturlap, hem astrolojik hem de astronomik amaçlarla kullanılmıştır; usturlabın kullanım alanlarından biri de yıldızların ve gezegenlerin yörüngeleri ile konumlarını belirleyip burçlar kuşağının hareketlerinden ilahi ve mistik anlamlar çıkarmaktı. Aynı zamanda astronomik takvimi, yani bir anlamda uzay ve zamanı belirlemek için de kullanılırdı. Chaucer'ın kitabına, okuru aletin nasıl ve ne için kullanılacağı konusunda bilgilendiren bir kullanım kılavuzu diyebiliriz. Aynı zamanda popüler bilim kitabıdır çünkü Chaucer uzman bir astronom değildir;

aletle uğraşan, oğlunu da aynısını yapması için teşvik eden amatör bir astronomi meraklısıdır.

Chaucer 1400 yılında ölmüştür. Westminster Manastırı'ndaki mezar taşına ölüm tarihi 25 Ekim olarak yazılmıştır. Şairler Köşesi'ne gömülen ilk kişi olmuştur. Ancak Chaucer'a Manastır'daki yerini kazandıran şiirsel başarıları yerine bürokratik hizmetleri olmuştur.

✧ Ortaçağdan Bir Yemek Kitabı ✧

II. Richard'a birçok konuda teşekkür borçluyuz. Shakespeare'in en iyi tarihi oyunlarından birine konu olmakla birlikte İngiltere'ye mendili getiren kişidir. Aynı zamanda sadece on dört yaşındayken Köylü Ayaklanması'nı bastırmasıyla tanınır.

Ancak birçok yönden pek de iyi bir kral olmayan II. Richard'a borçlu olduğumuz bir şey daha var: İngilizce yazılan ilk yemek kitabı kendisi için derlenmiştir. *The Forme of Cury* (Yemek Pişirme Yöntemleri) 1390 yılında bilinmeyen bir yazar tarafından toplanıp bir araya getirilmiştir. Yemek kitabında kişin* öncülü sayılabilecek bir tarifle süt, pirinç, badem, şeker ve ne kadar gariptir ki et parçalarından yapılan "blank mang" adındaki tatlı bir yemek dahil yaklaşık 200 tarif vardır. Kulağa lezzetli gelmeyebilir ancak zamanında oldukça popüler bir tatlıydı ve zamanla bildiğimiz pelteye dönüşmüştür.

Özellikle baharatlarla birlikte birçok malzeme *The Forme of Cury* ile İngiliz mutfağına giriş yapmıştır. Karanfil ve hindistancevizi ilk kez bu kitapla mutfaklara girmiştir. Ayrıca zencefil,

* Kiş: Tuzlu bir turta çeşidi. (ç.n.)

toz kırmızı biber ve muskat gibi nadir baharatlar da tariflerde yer almıştır. İngiltere'nin tek yerel baharatı hardal ise şaşırtıcı şekilde sadece "hardal topları" adlı bir tarifte kullanılmıştır.

> *The Forme of Cury*'de ilk İngiliz makarna tariflerinden üçü yer almıştır: ravioli (*İtalyan usulü mantı*), lazanya ve peynirli makarna.

Ayrıca *The Forme of Cury*, zeytinyağı kullanımından bahseden ilk İngiliz kitabıdır. Kitapta eski bir salata tarifi verilmiştir: Maydanoz, adaçayı, biberiye, sarımsak, nane, arpacık soğan, soğan, rezene ile diğer otlar ve sebzeler doğranarak yağ, sirke ve tuzla (zaten *salata* kelimesinin kökeni de Latincede "tuzlu" anlamına gelen bir kelimeye dayanmaktadır) karıştırılmıştır.

The Forme of Cury'deki tariflerin birçoğu artık kullanılmamaktadır. Ancak kitap bize köklü bir miras bırakmıştır. Eski İngilizcede "aşçılık" anlamına gelen "cury" kelimesi, Uzakdoğu'ya seyahat eden İngiliz tüccarlar tarafından kullanılmıştır ve bir teoriye göre Asya mutfağındaki baharatlı sosları tanımlamak için kullanılmaya devam etmiştir. Birçok dil tarihçisi de "köri" kelimesinin buradan geldiğini düşünmektedir.

✧ Bir Kadına Gelen Vahiyler ✧

8 Mayıs 1373'te otuz yaşında bir kadın ciddi bir hastalık geçirdi ve ölümden döndü. Hezeyan halindeyken birtakım hayaller

gördü. Bu hayalleri Tanrı tarafından bahşedilmiş görüler olarak yorumlayarak kendisine vahiy geldiğini düşündü. Bu kadının ismi Norwich'li Julian'dı. Aslına bakarsanız gerçek adının Julian olmadığından emin sayılırız. Julian, bu kadının yaşadığı bölgenin yerel kilisesinin adıydı. Ancak kadın bu isimle tanınmıştır ve ortaçağ İngiltere'sinde ünlü olmuştur. 1390'lı yıllarda, yani II. Richard'ın pelte veya peynirli makarna yemek ya da favori adamlarını hediye yağmuruna tutup asilzadeleri sinirlendirmek ve başkalarının topraklarını fethetmekle meşgul olduğu zamanlarda, Julian da gördüğü hayalleri yazıyordu.

Görülerini anlattığı eserinde Julian, kendini "eğitimsiz" olarak tanımlar. Ancak böyle bir eseri yazabildiğine göre, bu tanımı yersiz bir mütevazılıkla yaptığı düşünülebilir. Ama bu tanım, o dönemde ayrıcalıklı erkeklere verilen kapsamlı eğitimden geçmediği gerçeğini de ortaya koyar. Bu yüzden Julian gördüğü hayalleri, o dönemde bu tür kitapların yazıldığı gibi Latince değil, İngilizce yazmıştır. Böylelikle *Revelations of Divine Love* (İlahi Aşkın Vahiyleri) bir kadın tarafından İngilizce yazılan ilk kitap olmuştur. Julian'ın resmi eğitim eksikliği, İngilizcenin yararına olmuştur.

Julian, toplumdan kaçıp Norwich'teki kilisesinde bir rahibe odasında münzevi bir hayat yaşamasına neden olan on altı hayali, zamanın İngilizcesiyle tasvir edip irdelemiştir. Kitabın büyük bölümü, Julian'ın gördüğü hayallerin teolojik açıklamalarından ibaret olduğu için dindar olmayan kişilerce anlaşılması zor olabilir. *Revelations of Divine Love* hezeyanın mı yoksa tanrısal iletişimin mi eseriydi? Julian'ın gördüğü hayallerin çoğunda İsa (özellikle İsa'nın çarmıha gerilmesi ile dirilişi) yer almaktadır. Vahiyleri arasında en hatırda kalanlarından biri oldukça sadedir: İsa, Julian'a gelerek içinde "tüm yaratılanlar"ın olduğu bir fındık gösterir.

Ancak modern okurların çoğu için önemli olan ne yazıldığı değil, nasıl yazıldığıdır. Julian kadın olduğu için profesyonel teologlara ve rahiplere özel olan Latinceyle yazamamıştır. Ancak bu, kendisinin ve eserinin lehine olmuştur. Julian'ın eseri, sıradan İngiliz toplumunu ve Hıristiyanlık deneyimini kendi dilinde anlatan demokratik bir kitaptır. (Julian'ın toplumdan kendini soyutladığı düşünülünce bu biraz ironiktir.)

Kitaptaki en ünlü cümle şöyledir: "Günah kaçınılmazdır, ancak her şey güzel olacaktır, her şey düzelecektir ve her şey her açıdan güzel olacaktır." Kitabın verdiği gerçek mesaj budur. Julian'ın nüfusun üçte birini öldüren vebanın İngiltere'ye yayılmasına ve (1381'deki Köylü Ayaklanması gibi) sivil itaatsizliğe şahit olduğu düşünülünce eserinin verdiği mesaj, İngiliz tarihinde halkın korktuğu bir dönemde halkı rahatlatmak için oldukça uygundur. T. S. Eliot'ın 1942 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın ortasında kaleme aldığı *Four Quartets*'teki (Dört Kuartet) savaş ve kurtuluş konulu şiiri *Little Gidding*'te Julian'ın "her şey güzel olacak" mesajını alıntılaması da oldukça hoştur.

İlk Otobiyografi

1934 yılında William Erdeswick isimli bir adam sıradışı bir keşifte bulundu. Çoğu edebiyat alimi böyle bir keşifte bulunmayı hayal eder. Ancak Erdeswick bir profesör değil, yarbaydı. Chesterfield'daki evinde bir dolapta beş yüz yıldır kayıp olduğu düşünülen bir elyazması buldu. Bulduğu elyazması, ilk kez 1430'lu yıllarda yazıya dökülmüş ve daha sonra da anlaşıldığı üzere tarihte yazılan ilk İngilizce otobiyografinin korunmuş tek kopyasıydı.

Kitabın yazarı Margery Kempe, kendisinden yaklaşık yirmi yıl önce Norwich'li Julian'ın gördüğü hayaller gibi canlı ve güçlü ilahi hayaller görmüştü. Hatta ömrünün son yıllarında Julian, Norwich'teki odasında orta yaşlı Kempe tarafından ziyaret edilmiştir.

Kitap çoğunlukla "ilk İngilizce otobiyografi" olarak anılsa da Kempe kendi hikâyesini, baş karakter kadından "bu kul" diye bahsederek anlatmıştır. Bu da kulağa derin ve kişisel konulardan bahsederken kullanılacak bir üslup gibi gelmiyor. *The Book of Margery Kempe*'i (Margery Kempe'in Kitabı) en iyi şekilde incelemek için kişisel anı olarak değil, dönemin Hıristiyan kadınlarının tipik hayatının tasviri olarak ele almak gerekir. Gene de kitapta yer alan deneyimlerin canlı bir berraklıkla anlatılmasının kişisel deneyimin kanıtı olduğu tüm dünyada kabul görmüştür.

Kitabın büyük bölümü, Kempe'in eşini kendisinden uzak tutma çabasının etrafında dönmektedir. Margery bakire kalmak istiyordu çünkü Tanrı'nın beklentisinin bu yönde olduğunu düşünüyordu. Eşiyse böyle düşünmüyordu ve evlilik hakkının keyfini sürmek için kitabın ilk bölümlerinin her sayfasında Margery'ye baskı yapıyordu. Belki de Margery'nin sonunda eşinden on dört çocuk sahibi olması pek de şaşırtıcı değildir. İlk çocuğunu doğurduktan sonra hastalanıp dini hayallerini görmüştür. Margery'nin hayatını Tanrı'ya adamasını sağlayan da işte bu hayallerdi. Maalesef zamanın şartlarında Margery'nin yaklaşımı tartışma konusu oldu: Margery kâfirlikle suçlanarak kazığa bağlanıp yakılmakla tehdit edildi. Kendisinden önce doğan Norwich'li Julian'ın aksine Margery bir eş ve anneydi. Ortaçağ annelerinin Margery'nin yaptığı şeyleri yapması yasaktı. Aslına bakarsanız bunlar, herkes için yasaktı. Margery gittiği her yerde insanların kötü bakışlarına maruz

kaldı; çünkü kiliselerdeki vaazlar esnasında gürültüyle ağlardı ve kendini cezalandırmak için garip yollara başvururdu. Yaptığı birçok hac seyahatlerinin birinden (birçok kutsal toprakla birlikte hem Roma'yı hem de Kudüs'ü ziyaret etmiştir) dönerken tüm parasını fakirlere vererek dilenmek zorunda kalmıştır. Bu da yetkililerin dikkatini çekmiştir. Demek ki İsa'nın yolunu fazla yakından takip etmek de mümkünmüş.

Margery'nin "otobiyografisi" (kitabını otobiyografi sayarsak) uzun ve olaylı bir hayatın sonlarında yazıya dökülmüştür. Julian'ın aksine Margery, kitabını kendi yazmayarak dikte etmiştir. Kitap 1430'lu yıllarda bilinmeyen bir yazar tarafından yazılmıştır. Seçilmiş bazı bölümler 1501 yılında ilk İngiliz matbaacılarından (ayrıca harika bir isme sahip olan) Wynkyn de Worde tarafından yayımlanmıştır, ancak kitabın büyük bölümü Erdeswick tarafından keşfedilene dek kayıp olarak kalmıştır. Artık kitabın tamamını okuyabilmekteyiz. Kitabı dini edebiyattan güçlü bir eser veya ortaçağda yaşamış bir kadının hayatı olarak görmek bize kalmış, ama kitap iyi ki de Erdeswick'in dolabından çıkmış.

✧ Barnsdale'lı Robin ✧

Robin Hood edebiyat sahnesine girişini on dördüncü yüzyılda *Piers Plowman* şiiriyle yapmıştır. Şiirin yaygın olarak Geoffrey Chaucer'ın çağdaşı William Langland tarafından yazıldığı düşünülür. Kanun kaçağımız, tam da zamanında ortaya çıktı: İngiliz edebiyatı şu anki bildiğimiz haline doğru yavaş yavaş evrilmeye başlamıştı. Robin Hood'un edebiyatta yerini almasından kısa bir süre sonra 1381'de Köylü Ayaklanması başla-

dı. Ayaklanmanın liderlerinden rahip John Ball, Langland'in şiirinden alıntı dahi yapmıştı. İngiltere için toplumsal düzene baş kaldırılan, feodalizmin güç kaybettiği bir dönemdi. Robin Hood'un maceralarının anlatıldığı hikâyelerden günümüze ulaşan en eski eser on beşinci yüzyılda bilinmeyen bir yazar tarafından yazılan *A Gest of Robyn Hode* (Robyn Hode'dan Bir Macera) adlı halk şarkısıdır. İlk matbaacılardan Wynkyn de Worde, ilk Robin Hood hikâyelerinden bazılarını basmaya çabalamıştır; bundan elli yıl sonrasındaysa Robin Hood, İngiliz edebiyatının gerçek ve vazgeçilmez bir parçası olmuştur.

Robin'in neşeli adamlar çetesindeki ünlü Rahip Tuck, on beşinci yüzyıl İngiltere'sinde Robert Stafford adıyla gerçekten yaşamıştı.

Peki Robin gerçekte nerede yaşamıştır? Cesur kanun kaçağı Nottinghamshire'da yaşadıysa Doncaster ve Sheffield havaalanları adını neden Robin Hood'dan almıştır? Bunun birkaç sebebi vardır. Robin'in yaşadığı yer Sherwood değil, Barnsdale Ormanı'ydı (ayrıca Sherwood ormanının büyük kısmı Nottinghamshire'da değil Yorkshire'da yer alır). Örneğin *A Gest of Robyn Hode*'da Sherwood'dan hiç bahsedilmez. Bu eser, Robin Hood hikâyesinden bildiğimiz birçok maceranın ve karakterin kaynağıdır. Küçük John, Will Scarlet ve Değirmencinin Oğlu Much gibi karakterlerden ilk kez bu yazarı belli olmayan şiirde bahsedilmiştir. Bazı Robin Hood hikâyelerinde Robin Hood'un pelerini kırmızıdır; on dokuzuncu yüzyılda yazılan bir şiirdeyse Robin Hood'un pelerini kırmızıyken adamlarınınki orman yeşili rengindedir.

Hazır konusu açılmışken Nottingham adını Snotingaham'dan alır. Snotingaham, şu an Nottingham'ın olduğu yerde bulunan Sakson yerleşiminin adıdır. Snotingaham'a yerleşen Sakson şefinin adı Snot'tur ve zamanla baştaki "S" harfi kaybolmuştur.

A Gest of Robyn Hode'un orijinalinde, Robin'in kralı Haçlı Seferleri'ne çıkan Aslan Yürekli Richard (1189-99 yılları arasında hüküm sürmüştür) değildir, bahsedilen "Kral Edward"-dır, Kral Richard ya da John değildir. Bu da Robin Hood'u İngiliz tarihinin daha ilerilerine, 1272 civarında I. Edward'ın tahta çıktığı dönemlere getirir.

Robin'in Locksley'li Robin adında yasaları çiğneyen bir asilzade olmasıysa çok daha yeni bir fikirdir. Kaynağı Sör Walter Scott'ın ünlü ortaçağ romanı *Ivanhoe*'dur (1820). Ayrıca bu roman bir sonraki nesilden yazarlar ve sanatçılar arasında ortaçağ tarihinin popülerleşmesini de sağlamıştır. Bu yazar ve sanatçılar arasında Rafael öncesi sanat görüşünü benimseyenler ve Tennyson yer almaktadır. Scott'ın romanı, 1991'de Kevin Costner'ın oynadığı gişe rekorları kıran *Robin Hood: Hırsızlar Prensi* filmine Robin Hood karakteriyle kaynak olmuştur. (Kitap boyunca karakterden "Locksley'li Robin" olarak bahsedilmektedir. Bu arada Locksley, bize Yorkshire'la bir bağlantı daha sunmaktadır; Güney Yorkshire'da Sheffield şehrinin bir köyünün ve mahallesinin adı Loxley'dir.) Birçok kişi Costner'ı, Amerikan aksanıyla canlandırdığı Robin karakteri için eleştirmiştir. Ancak (aynı filmde rol alan) Alan Rickman, Amerikan aksanının yirminci yüzyıl Anglosakson aksanına modern İngilizceden daha yakın olduğunu belirtmiştir.

RÖNESANS

Edebiyat tarihçisi Stephen Greenblatt'a göre Rönesans, bir kitap sayesinde başlamıştır. *The Swerve: How the Renaissance Began* (Yeni Bir Dönem: Rönesans Nasıl Başladı) adlı kitabında Greenblatt, on beşinci yüzyılda İtalyan bir kütüphanecinin o zamanlarda Lucretius'un eski ve unutulmuş klasik epik şiiri *De Rerum Natura*'yı (Doğa Üzerine) keşfetmesinin uzun zamandır üzerine düşünülmeyen evren teorilerine olan ilgiyi yeniden canlandırdığını öne sürmüştür. Bu teoriler arasında dünyada meydana gelen olayların ilahi takdire değil şansa bağlı olması ve her şeyin atomlardan oluşması vardı. Lucretius solucanların ıslak toprağın altında kendi kendine oluştuğuna ve depremlerin yeraltı mağaralarındaki rüzgârlardan kaynaklandığına da inanmaktaydı, ancak konu atom fiziğine gelince şaşırtıcı bir şekilde haklıydı.

Greenblatt'a göre, Lucretius'un şiirinin yeniden keşfedilmesi, Hıristiyan sofuluğunun bir kenara atılıp yaşadığımız dünya ve sunduğu dünyevi zevklere odaklanılan "yeni bir döneme geçilmesini" sağlamıştır. (Lucretius, kendini haz arayışına adayan Epikür'ün müritlerindendi.) Robert Douglas-Fa-

irhust, Greenblatt'ın kitabını inceleyerek Rönesans'a tek bir kitabın değil, modern kitabın icadının gerçek anlamda ivme kazandırdığını öne sürmüştür. On beşinci yüzyılın ortalarında Johannes Gutenberg'in hareketli parçalarla yazı baskısını icat etmesiyle kitap basımını mümkün kılan teknolojik yenilik, fikirlerin daha kolay ve özgürce tüm Avrupa'da, zamanla da tüm Batı dünyasında dolaşmasına olanak sağlamıştır. Birdenbire, İncil'in kopyalanması için manastırın yazıhanesinde bir düzine rahibin köleler gibi ağır ağır çalışmasına gerek kalmamıştı. Bir atölyedeki matbaa makinesi yüzlerce kopyayı çok daha az maliyetle basabilmekteydi.

Başka birçok şeyin yanında, Tanrı'nın sözlerini yakından ve dikkatle inceleme şansı olmayan insanlar (rahiplerin ayinlerde okudukları Latince İncil haricinde) artık İncil'i rahatlıkla okuyabilmekteydi. Diğer faktörlerle birlikte bu, Katolik Kilisesi'nin Avrupa'nın büyük bölümünde Katolikliğin tek Hıristiyan mezhebi olduğu iddiasını kaybetmesine yol açan Reform hareketlerinin başlamasında önemli bir yere sahiptir. Aslında Katolik Kilisesi bir süredir Hıristiyanlıkta tekel değildi: İngiltere'de Roma Katolikliğinin birçok yönünü inkâr eden, daha sade ibadet şekillerine dönüşü savunan John Wycliffe müritleri on dördüncü yüzyıldan beri aktifti. (Wycliffe neredeyse Chaucer'ın çağdaşıdır ve İncil'in büyük bir bölümünün çevirisini yapmıştır; bu da on dördüncü yüzyıl İngiltere'sindeki yazarların yaratıcılık patlamasını bir kez daha kanıtlamaktadır.)

Ancak Lollardlar (kelimenin kökeni, Lollardların İncil'den bölümler mırıldanması nedeniyle Felemenkçedeki "homurtucu" kelimesine dayanmaktadır) grup olarak oldukça küçük kaldılar. Katolik Kilisesi'nin parasını kurtarma çabası, on altıncı yüzyılda 1517 yılının Cadılar Bayramı'nda Alman rahip

Martin Luther'in Wittenberg'teki kilisenin kapısında doksan beş maddelik dini reform tezini okumasıyla başlayan Protestanlıkla gerçek anlamda ivme kazanmıştır. Yirmi yıl içinde VIII. Henry'nin kendini İngiltere Kilisesi'nin başı olarak ilan etmesiyle İngiltere de reform hareketlerine katılmıştır. Henry'nin amacı tabii ki büyük ölçüde politikti: İlk eşi Aragon'lu Catherine'den boşanmak istiyordu ancak Papa boşanma iznini vermiyordu. Luther ve VIII. Henry'nin Avrupa'da başlattığı çalkantı ve değişim, insanların yaşama biçimlerini ve bu bölümde göreceğimiz gibi yazdığı kitapları derinden etkilemiştir.

Teorik olarak dünyadaki en pahalı kitap 153 milyon euro değerinde ve sadece 13 sayfa uzunluğundadır. "Teorik olarak" diyorum çünkü şimdiye dek hiç kimse kitabın bu fiyata değeceğini düşünerek satın almaya çalışmadı. *The Task* (Görev) adlı kitap kendi kendini gelmiş geçmiş en büyük filozof ilan eden Tomas Alexander Hartmann tarafından yazılmıştır. Şaheserin yalnızca bir kopyası mevcuttur. Yani dünyanın en büyük sorularının cevaplarını öğrenmek için oldukça varlıklı olmanız gerekiyor. Tarih boyunca bir kitaba ödenen en yüksek meblağ, Bill Gates'in daha çok Leonardo da Vinci'nin defterleri olarak bilinen *Codex Leicester*'i satın almak için ödediği 31 milyon dolardır. Pek az kimse Rönesans için Leonardo kadar iyi bir örnek olabilir. Ancak bu bölüm daha çok Leonardo'nun defterlerinin bütünüyle günlük çalışmalarına (bedensel işlevlerinden kedilere olan merakına) odaklanmaktadır. Bunları öğrenmek için 31 milyon dolar vermenize gerek yok, ancak bunlar da kendi içlerinde çok değerli eserlerdir.

Gargantua

Yazarların Shakespeare, Dickens, Orwell tarzı gibi kendi sıfatlarına sahip olmaları için belli bir tarzda yazmaları gerekir. Yazdığınız kitap belirli bir tarzın veya temanın tipik örneğiyse veya yeni bir tür yaratıyorsa bu da işinizi kolaylaştırır. Örneğin Fransız yazar François Rabelais'nin yazılarını niteleyen Rabelais tarzını ele alalım. *Oxford İngilizce Sözlük* bu tarzı "Ortaçağ öğrenimi ve edebiyatının parodilerinin geçtiği, müstehcenlik ve amiyaneliği insani değerler olarak yücelten kaba mizah anlayışına sahip bir tarz," diye tanımlamıştır. Bu dönemde başka kimse Rabelais kadar müstehcen ve amiyane kitaplar yazmadı.

Gargantua ve Pantagruel'in yazarı Rabelais iki popüler sıfata kaynaklık etmiştir. Edebi karakterlerinden biri olan Gargantua, İngilizcede devasa anlamına gelen *gargantuan* kelimesine ilham olmuştur. Aslında gargantua kelimesi Rabelais'den öncesine dayanmaktadır. (Gargantua kelimesi ilk kez isimsiz bir yazar tarafından Rabelais henüz daha çocukken yayımlanan *Great Chronicles of Gargantua* [Gargantua'nın Muazzam Günlükleri] kitabında kullanılmıştır.) Pantagruel karakteri de sarhoşlara musallat olan küçük şeytan Penthagruel'den gelmektedir. Ancak Rabelais zaten var olan bu karakterleri alarak altına ölümsüz imzasını atmıştır.

> Ayrıca Rabelais İngilizceye daha az bilinen bir kelime olan *panurgic*'i de katmıştır. Kökeni Pantagruel'in ekürisi Panurge adlı karaktere dayanan bu kelime her şeyi yapmaya hazır anlamına gelmektedir.

Tamamı genellikle *Gargantua ve Pantagruel* olarak bilinen kitap aslında upuzun dört ciltten oluşmaktadır: *Pantagruel* (1532), *Gargantua* (1534) ve pek de özgün adlara sahip olmayan *Üçüncü Kitap* (1546) ile *Dördüncü Kitap* (1549. 1552 yılında ise genişletilmiştir). Bu dört ciltlik kitap (beşinci bir kitap da mevcuttur ama yazarının Rabelais olup olmadığı tartışma konusudur) Rabelais'nin edebi başarısını simgelemektedir.

Müstehcenlik (çoğunlukla penis ve gaz çıkarma şakaları) Rabelais tarzının mizahi dokusunun büyük bir parçasıdır. Kitapta dönemin iç çamaşırlarından uzun uzadıya bahsedilmiştir. Ayrıca Gargantua tuvaletini yaptığında bir milyon Parislinin üçte birinden fazlasının Gargantua'nın idrarında boğulduğunu görüyoruz. Pantagruel ise devasa bir gazla anüsünden 53.000 cüce çıkarıp kendine düşen görevini tamamlamaktadır. Ayrıca Gargantua (etimolojik olarak "alkollü içki" ve gırtlak kelimeleriyle bağlantılıdır) ve Pantagruel ("susuzluğunu bastıramayan") kelimelerinin de ima ettiği gibi neredeyse her sayfada şarap içilmektedir.

Voltaire, Rabelais'nin içip içip yazan bir sarhoş olduğunu söyleyerek kendisini küçümsemiştir; Balzac ise Rabelais'nin "gelmiş geçmiş en harika zihne sahip olduğunu" söylemiştir. Peki hangisi haklı? Yoksa ikisi de mi haklı? Rabelais çeşitli kişilerce harika bir nüktedan, rasyonalist, kinayeli bir yazar ve hatta dini yazar olarak görülmüştür. Ancak Voltaire'in yaygınlaştırdığı bir elinde kadeh bir elinde tüy kalem tutan şarap sarhoşu Fransız imajı, belki de Rabelais'nin eserinin altında yatan ciddiyeti unutturacak derecede akıllarda kaldı. Rabelais'nin halktan biri olduğu ve çok popüler bir yazar olduğu şüphesiz doğrudur. Ama gaz çıkarma şakalarının ve cinsel içerikli nüktelerin altında ciddi bir amaç yatmaktaydı: ikiyüzlülüğü ortaya çıkarmak. Gündüzleri hekimlik ve rahiplik yapıyordu;

ilkinden detaylı anatomik bilgi edindi (bu da yazılarındaki fiziksel mizahı besledi), ikincisindense ahlaki sorumluluk ve adaletin önemiyle birlikte etrafındaki birçok kişinin ikiyüzlü doğasını öğrendi. Edebiyattaki ilk giriş eserlerinden biri olan *Gargantua*'da (Rabelais'nin yazdığı ikinci kitaptır, ancak ilk kitabının geçtiği zamanın öncesini anlatmaktadır) rahiplerin ve ikiyüzlülerin haricinde herkesin girebildiği "karşıt tapınak" Abbaye de Théléme'le karşılaşmaktayız. Burada rahiplerin ve ikiyüzlülerin aslında aynı kumaştan olduğu ima edilmektedir.

✧ Decameron'un Fransız Versiyonu ✧

Beşi erkek beşi kadın on kişi, duvarların ardındaki haydutlar ve vahşi ayılarla dolu tehlikeli dünyadan korunmak için Pyrenees'de bir manastıra sığınır. Bu on kişi, dışarıya çıkmak güvenli olana kadar zaman geçirmek için birbirlerine hikâyeler anlatmaya karar verirler.

Hikâye içindeki bir grup insanın oturup birbirine hikâyeler anlatması, on altıncı yüzyılda Navarre Kraliçesi Marguerite'e ait olduğu düşünülen enteresan düzyazı *Heptameron* yazıldığında pek de yeni bir fikir sayılmazdı. *Heptameron*'un adı *Decameron*'a göz kırpmaktadır. On dördüncü yüzyıl İtalyan yazarı Boccaccio'nun eseri *Decameron*'da karakterler, Floransa'nın dışında bir evde, şehre geri dönebilmek için veba salgınının sona ermesini beklerken birbirlerine hikâyeler anlatmaktadır. Marguerite'in kitabına *Heptameron* adı, Boccaccio'nun sevilen eseriyle bağlantısının görülmesini sağlamak ve Marguerite'in kitabının bu eserin Fransız eşdeğeri olduğunu vurgulamak için verilmiştir. Boccaccio'nun kitabının adından da

anlayabileceğiniz üzere on karakterin her biri on hikâye anlatmaktadır; yani upuzun kitapta toplam yüz hikâye mevcuttur. İki kitabı kıyasladığımızda Marguerite'in *Heptameron*'unda ise toplam yetmiş iki hikâye anlatılmaktadır. (*Decameron*'un hikâye çerçevesi Chaucer'ı da etkilemiştir. Chaucer'ın *Canterbury Hikâyeleri*'nde de hikâye anlatma yarışması yapılır.)

Marguerite, Navarre Kralı François'nın kız kardeşi ve çağdaş yazarı Rabelais'nin hamisiydi. Rabelais de iltifata iltifatla karşılık vererek *Gargantua ve Pantagruel*'in üçüncü cildini Marguerite'e ithaf etmiştir. Hollandalı alim Desiderius Erasmus övgülerini Marguerite'e yazılı olarak sunmuş ve Tanrı'nın kendisine bahşettiği birçok yeteneğine iltifatta bulunmuştur. Ancak *Heptameron*'u yazanın Marguerite olup olmadığından bile emin değiliz. Ölümünden dokuz yıl sonra yayımlanan ilk basımda Marguerite'in ismi yer almıyor. Ama akademisyenlerin çoğu kitabın yazarının Marguerite olduğunda hemfikir; ayrıca kitapta yer alan birçok hikâyenin derleyeni olduğunaysa neredeyse emin. Her iki şekilde de kitap, on altıncı yüzyıl Fransız saray halkının yaşantısına önemli derecede ışık tutuyor.

Heptameron'daki hikâyelerin çoğu çeşitli türlerde aldatmacaların etrafında dönmektedir. İlk hikâyelerin çoğu cinsellikle ilgili aldatmacalarla ilgilidir. Zampara adamlar evli ve namuslu kadınları yoldan çıkarmaya çalışır veya hizmetçinin yatağına girmeye çalışan evli adamlar kandırılarak kendilerini bir anda eşlerinin yatağında bulur. Rabelais'nin hikâyesinde de birçok şehvet düşkünü düzenbaz rahip vardır. Dahası hikâyelerde yığınla seks mevcuttur, ayrıca sıklıkla başka şeylerin yığını da (dışkı gibi) mevcuttur. Hikâyelerin birçoğu, teknik terimi kullanacak olursak skatolojiktir (dümdüz ifade etmek gerekirse, boktandır). Kısa hikâyelerin birinde bir eczacı kalfası sokaktan büyük bir dışkı parçasını alarak kâğıda sarar ve

bir avukatı bunun iyi bir akşam yemeği hazırlarken kullanabileceği kaliteli şeker küpü olduğuna ikna ederek satar. Başka bir kısa skeçte zengin bir asilzade, rahibe manastırı ziyareti sırasında altına kaçırır. *Heptameron*'daki kısa öykülerin çoğu öncelikle fizikle, sonrasında kişilikle ilgilidir. Margery Kempe ve Norwich'li Julian'ın dini tefekkürlerinden bu yana büyük mesafe katettiğimiz kesin.

✧ Yoksa Bu Bir Ütopya mı? ✧

Çoğu kişi Sör Thomas More'u (1478-1535) iki şeyle tanır. İlki More'un, III. Henry'nin Aragon'lu Catherine'i boşayıp Anne Boleyn'le evlenmesi üzerine VIII. Henry ile ters düşmesi ve kellesinden olmasıdır. İkincisi de ideal hayali toplumlara ve bunu anlatan edebi türe adını veren *Ütopya* adlı kitabıdır. Çoğumuz kitabın orijinalini More'un Latince yazmış olmasından dolayı okuyamıyoruz. Kitabın ilk İngilizce çevirisi 1551 yılında yapılmıştır.

Ütopya, ilk bölümde incelediğimiz Lucian'ın *A True History*'sine (Gerçek Tarih) birçok yönden borçludur. Ancak Lucian'ın yaptığı gibi daha en başta hikâyenin kurgu olduğunu itiraf etmektense More, hikâyesine gerçeklik katmak için büyük çaba sarf etmiştir ve hikâye örgüsünde Ütopya adasının yeni keşfedilen Amerika gibi gerçek bir yer olduğunu öne sürmüştür. Belki de fazlasıyla çabalamıştır. More'un Latince hicvine yayıncı tarafından yazılan giriş bölümünde More'un tek yaptığı başkasından duyduğunu yazmak olduğu için takdiri hak etmediğini düşünen bir "mankafa"dan bahsedilmiştir.

Thomas More'un arkadaşı Ütopya'yı düzenlemiştir. Bu haliyle kitap Leuven'da 1516 yılında yayımlanmıştır.

More'un *Ütopya*'da okurla alay mı ettiği, yoksa içtenlikle mükemmel bir dünyadan kesit mi sunduğu konusunda ortak karara varılamamıştır. Tümünde olmasa da büyük bölümünde, kitabın satirik olduğuna dair bazı ipuçları mevcuttur: Katolik Kilisesi'ne sıkı sıkıya bağlı olan More'un, *Ütopya*'da desteklendiği gibi ortak rızaya dayalı boşanmayı ya da More'un zamanındaki toplumun tam zıddı olan ada cumhuriyetinin parçası kadın rahipleri onaylaması pek de olası değildir. Ütopya kelimesinin bile bir kelime oyunu (Ütopya hem "güzel yer" hem de "var olmayan yer"; bir diğer deyişle "gerçek olamayacak kadar güzel yer" anlamındadır) olduğunu fark ettiğimizde More'un aşırı idealistlerle alay ettiğini anlıyoruz. Ütopyalıların protokomünist bir tavırla kişisel serveti reddetmesi ve zenginliği aşağılamayı teşvik etmenin en güzel yolunun altından lazımlık kullanmak olduğuna inanması da bunu kanıtlar niteliktedir.

İster ideal toplumun ciddi bir temsili olsun, ister satirik bir metin olsun, *Ütopya* hakkındaki en şaşırtıcı şey ütopyadan ziyade bir distopya olmasıdır. More'un hayali dünyasında Büyük Birader herkesi izlemektedir: George Orwell'in *1984*'ünden Margaret Atwood'un *Damızlık Kızın Öyküsü*'ne tüm modern distopya romanlarında olduğu gibi *Ütopya*'da da kişisel özgürlük yoktur. Ancak More bunu bir problem olarak görmemektedir. Evlilikten önce cinsel ilişkiye girmenin cezası ömür boyu bekâr kalmaktır. Zina yapanlar köle olmakla cezalandırılır ve bu suçu tekrarlayanlar idam cezası-

na çarptırılır. *Ütopya*, en azından modern okurlar için çoğu açıdan bir kâbus gibidir.

Dahası, More ütopya türüne ismini kazandırmış olsa da kurgu ütopya fikrinin sahibi değildir. İdeal toplumlar çok daha öncelerde klasik dönem yazarlarının vazgeçilmeziydi. Ölümün, yas tutmanın, hastalığın ve yaşlılığın olmadığı bir dünyanın tasvir edildiği 4.000 yıllık *Gılgamış Destanı* ütopyanın ilk örneğidir. Platon'un *Devlet*'i de ütopya fikrini devam ettirmiştir. Hatta bazı akademisyenler, More'un *Ütopya*'sı olduğu gibi Platon'un *Devlet*'inin de satirik amaçla yazıldığını öne sürmüştür.

Vali

Thomas Elyot'ı (1490-1546) Tudor dönemi tarihi üzerine çalışan akademisyenlerden başka kimse bilmez, ancak kendisi birkaç sebepten tanınmaya değerdir. Gerçek bir hümanist olan Elyot, Erasmus ve Thomas More'un çağdaşı, aynı zamanda More'un arkadaşıydı. Kadınların eğitilmesi gerektiğini sonuna kadar destekleyerek bu fikrini (eğitimli kadınların eşleriyle entelektüel fikir paylaşımında bulunarak eşlerine daha iyi hizmet edebileceği) 1540 yılında *The Defence of Good Women* (İyi Kadınların Savunulması) adlı eserinde açıklamıştır.

Elyot, İngiliz düzyazısının gelişiminde de önemli bir rol oynamıştır. İlk kez Elyot'ın yazılarıyla kayıt altına alınan kelimelerin çoğu, İngilizcede hâlâ kullanılmaktadır. Bu kelimelerin arasında istismarcı, uyum sağlamak, çocukça, karışım, ansiklopedi, dışkı, parça, eşsiz, istemsiz, sadık, övgü, parfüm, saçmalık, bahçe nanesi, denizyıldızı, gerilim, tolere etmek ve (en şaşırtıcılarından) turp vardır. Ayrıca Elyot İngilizcede ilk

kez "timsah" kelimesini kayda geçirmiştir. Ancak kelimeyi "bir şeyi bağlayan ve tutturan" anlamında kullanmıştır (kelime, elli sene sonra 1590'lı yıllarda sürüngeni tanımlamak için kullanılmaya başlamıştır).

1538 yılında ilk Latince-İngilizce sözlüğü tam da zamanında yazdı. İngiliz reformuyla ülkenin tümünde kiliselerde verilen Latince vaazların yerini İngilizce olanları aldı. Ayrıca 1538 yılında VIII. Henry, İncil'in İngilizce çevirisinin resmi olarak yapılmasını emretti. *Büyük İncil* adıyla da anılan bu çeviri İncil, bir sonraki yıl kilise kürsülerinde yerini aldı.

Ancak Elyot, Reform hareketlerine pek de sıcak bakmıyordu. Katolik şehidi Thomas More'la yakın olmasının yanı sıra Elyot, Kral'ın Aragon'lu Catherine'den boşanıp Anne Boleyn ile evlenmesi konusunda da More'la hemfikirdi. Henry ile Anne'in evlendiği 1533 yılında Elyot, Reform hareketlerini "çöktüğünde büyük bir fırtına kopartacak muazzam bir bulut" olarak tanımlamıştır. Elyot ne kadar da haklıydı. İki yıl sonra More, Henry'yi yeni kurulan İngiliz Kilisesi'nin başı olarak tanımayı reddettiği için idam edilecekti.

Elyot'ın oynadığı rolün en önemli yanı muhtemelen ne söylediği değil nasıl söylediğidir. Elkitaplarından birinin başlığı *Pasquil the Playne*'dir. Bu kitap sade diliyle, hatta daha doğrusu sade yazımıyla bilinmekte ve takdir görmektedir. 1531'de *The Boke Named the Governour*'ı (Yöneticinin Kitabı) yazdı. VIII. Henry'ye atfedilen bu kitap, yönetici sınıfındaki genç erkeklere nasıl davranmaları gerektiğini öğreten bir elkitabıdır. Kitap üst sınıf için bir talimat kılavuzu niteliğindedir. Elyot'ın kitabının büyük kısmı Erasmus'tan izler taşır. Kitap, modern İngiliz düzyazısının ilk kitabı olarak görülmektedir.

Ancak bu dönemde özgürce fikir beyan etmek tehlikeliydi. Elyot sessizce gözden düştüğü için şanslıydı. Bu, hem söz-

lüğünü yazacak kadar hem de hiç saçma olmayan yazım biçimini geliştirecek kadar hayatta kalması anlamına gelmekteydi. Aynı zamanda politik sahnede tanınmaması maalesef isminin de More kadar bilinmemesine neden olmuştur. Bugünlerde okurlar Elyot'ın yazılarıyla karşılaşsa da muhtemelen farkına varmıyor: Elyot'ın soyundan gelen ve aynı ada sahip şair Thomas Stearn Eliot, 1940'ta yazdığı *Four Quartets*'in (Dört Kuartet) ikincisindeki *East Coker* şiirinde *The Boke Named the Governour*'dan alıntı yapmıştır.

✧ Rönesans Döneminin Çok Satan Kitabı ✧

Elyot'ın mükemmel Rönesans centilmeni olma kılavuzu, bu konu üzerine yazılmış ilk kitap değildir. Kitap, kendinden bir yıl önce yayımlanan, Hollandalı alim Erasmus'un eseri *On Civility in Children*'dan da (Çocuk Terbiyesi Üzerine) etkilenmiştir. (Erasmus'un kitabıysa Baldassare Castiglione'nin on altıncı yüzyılda yazdığı *The Courtier* [Saray Mensubu] adlı eserinden etkilenmiştir.) *The Boke Named the Governour* gibi, *On Civility in Children* da yüksek tabakaya ait erkeklerin uygun davranışlar sergilemesine yönelik tavsiyeler içeren bir görgü kılavuzudur (ve doğrudan erkeklere, daha doğrusu erkek çocuklarına yöneliktir). Arkadaşı Thomas More gibi Erasmus da birçok yönden bilgili bir âlimdi; muzip, eğitimli, yenilikçi ve hümanistti. 1460'lı yılların sonlarında Rotterdam'da doğan Erasmus, saygıdeğer bir İncil âlimi (Yeni Ahit'in Yunanca ve Latince yeni versiyonlarını hazırlamıştır) ve edebi biçimden anlamsız batıl inançlara kadar her konuda eser veren bir yazar olmuştur. Erasmus, sevilen kitabı *Deliliğe Övgü*'yü İngiltere'de More'un evinde kalırken yazmıştır.

Peki Erasmus ne gibi tavsiyelerde bulunmuştu? Mesela burnunuzu kolunuza silmek hoş karşılanmazdı. Yemek masasında yarısı yenmiş yemeğinizi başkasına önermek yapılmaması gereken bir davranıştı. (Bunu bilmek iyi oldu.) Mideniz bulandığında bunu boğazınızda tutmaya çalışmaktansa kusmanız daha iyi bir tercihti. Sandalyede otururken ileri geri sallanmamalıydınız. Kitapta bu konuda "Bunu yapan kişi, sürekli olarak gaz çıkardığı veya gaz çıkarmaya çalıştığı izlenimini verir," denmiştir. Doğru tabii.

Ancak kitap, masa terbiyesinden fazlasına değinmiştir. Yani aslında çok daha fazlasına değinmemiştir, çoğunlukla konu yemek masasıdır. Ancak önemli olan kitabın çok popüler olmasıdır. Yazıldığı seneden itibaren on yıl içinde yirmi iki dile çevrildi. Erasmus'un ömrü boyunca otuz, sonraki üç yüz yıl boyunca da yüz baskısı daha yayımlandı. On altıncı yüzyıl Avrupa'sında en çok satan kitaptı. Kitabın popülerliği, çocuklarını yetiştirmede desteğe ihtiyaç duyan ailelerdeki artışın göstergesidir. Erasmus da onlara bu desteği sunmuş, çağının Dr. Benjamin Spock'ı olmuştur. Aileler çocuklarının, görgü kurallarındaki kusurun saraydaki kariyerlerine ciddi etkiler yapabileceği bir dünya olan on altıncı yüzyıl Avrupa'sının görgü kurallarına uyduklarından emin olmak istemiştir. Hepsi bir yana, kusmayı ve mendil kullanmanın önemini vurgulamıştır.

İlk Kadın Oyun Yazarı

İnsanlara ilk İngiliz kadın oyun yazarının kim olduğunu sorun. Muhtemelen üç cevaptan birini duyacaksınız. "Hiçbir fikrim yok," sorduğunuz kişiye göre değişmekle birlikte en çok alacağınız cevap olabilir. Alanda bilgi sahibi birine sorduğunuzda alacağınız popüler cevap, 1670 ve 1680'li yıllarda Restorasyon

Dönemi'nde en sevilen oyun yazarlarından biri olarak kendine isim yapan Aphra Behn'dir. Diğer cevap ise *Antonius* adlı kitabı 1592'de yayımlanan Mary Sidney'dir. Ancak Sidney bile ilk İngiliz kadın oyun yazarı unvanına hak kazanamamıştır. Bu onur Joanna Lumley isimli bir kadına aittir (birkaç şartla).

> Virginia Woolf, Aphra Behn'den geçimini yazarak sağlayan ilk İngiliz kadını olarak bahsetmiştir.

Jane Lumley olarak da tanınan Joanna Lumley, 1537 yılında doğmuş, 1578 yılında ölmüştür. 1550'li yıllarda henüz ergenlik çağındayken, muhtemelen özgün Yunancadan çevirisini yaptığı (ancak tamamlayamadığı) Euripides'in *Iphigenia Aulis'te* adlı eseri 1909'da basılmıştır. *Iphigenia Aulis'te*, on altıncı yüzyılda en çok dile çevrilen Yunan trajedisiydi. Kusma ve gaz çıkarmayla ilgili görgü kitabının yazarı Erasmus da Lumley'nin çevirisinden yaklaşık 40 yıl önce eserin popüler Latince çevirisini gerçekleştirmiştir.

Ancak çeviri tarihi de Lumley'nin oyun seçimi de imalıdır. *Iphigenia Aulis'te*, savaşı kazanmak için kızını feda eden bir babayla ilgidir. Agamemnon'un Truva Savaşı'na yelken açabilmesi için tanrıça Artemis'in rüzgârı lehine çevirmesi gerekmektedir ve bunun için Agamemnon, kendi kızı Iphigenia'nın ölümünü emreder. Lumley'nin Iphigenia'nın hikâyesini çevirdiğinin düşünüldüğü dönemde, Lumley ile aynı yılda doğan Leydi Jane Grey politik açıdan hırslı kayınpederi Northumberland Dükü aracılığıyla tahta çıkmaya hazırlanıyordu. Bu iki kadının ortak noktaları yalnızca aynı isme sahip olmaları ve aynı yılda doğmaları değildi; aynı zamanda birinci dereceden

kuzenlerdi. Jane Grey, İngiltere'yi sadece dokuz gün yönetebilmesiyle ünlüdür. Kanlı Mary tahta çıktıktan sonra Jane Grey'i hapse attırmış ve sonrasında kellesini vurdurmuştur.

Northumberland politik hırsı için kendi gelinini feda etmiştir; bu olayla Iphigenia'nın trajedisi arasındaki bağlantıyı görmek pek zor değildir. Lumley'nin çeviri için bu konuyu seçmesi, sadece bir Yunan klasiği çevirmediği anlamına geliyor. Bu çeviriyi dönemin politik olaylarına üstü kapalı bir şekilde yorum yapmak için kullanmış olması pek muhtemeldir. *Iphigenia* hem İngilizceye çevrilen ilk Yunan metniydi hem de İngilizcede bir kadın tarafından yazılan ilk drama eseriydi. Kitap, Lumley'nin çağdaşı Leydi Jane hakkında bir trajedinin yorumu olarak da görülebilir.

✧ Sonenin Ortaya Çıkması ✧

Leydi Jane Grey'in talihsiz ve kısa süreli hükümdarlığından sonra Kanlı Mary'nin 1553'te tahta çıkması üzerine birçok sadık Protestan reformcu sürgüne yollandı. Sürgüne yollananlardan biri, Anne Locke adlı bir kadındı.

Locke, Thomas Elyot ile aynı dönemde VIII. Henry'nin hizmetinde olan Stephen Vaughan'ın kızıydı. Elyot'ın aksine Vaughan, Protestan Reformu'nu tamamen destekledi; 1530'larda aşırıya kaçan reformcuların da coşkulu Katolikler gibi hazin bir sonla karşılaşmalarının mümkün olduğu düşünülünce belki de Protestanlığa verdiği destekte biraz aşırıya kaçtı denebilir. Vaughan'ın kızı Anne tahminen 1530 yılında doğmuştur ve babasının reform tutkusunu miras almıştır.

Anne büyüdüğünde, Vaughan ailesinin Protestan Reformu tutkusunu paylaşan Henry Locke ile evlenmiştir. 1553'te İskoç reformcu John Knox, Katolik Kanlı Mary'nin tahta çıkmasının ardından, kendini Batı Avrupa'ya atmadan önce Locke ailesiyle birlikte yaşamaktaydı. Anne ve eşi, iki küçük çocuklarını da yanlarına alarak 1557'de İsviçre'deki Knox'un yanına gitti. Cenevre'ye vardıktan dört gün sonra kızları öldü. Locke ailesi İsviçre'de uzun süre kalmadı. Bir yıl sonra I. Mary'nin ölümünün ardından İngiltere'ye geri döndüler. Ancak Locke, Knox'la iletişimini sürdürdü. Hatta Robert Louis Stevenson, Knox'un Anne Locke'ı başka hiçbir kadını sevmediği kadar sevdiğini öne sürmüştür.

Resmi eğitim almamış olmasına rağmen (İngiliz okulları hâlâ sadece erkek öğrencilere açıktı) Locke, temel bir öğrenim görmüştü ve birkaç dilde okuyup gayet güzel yazabiliyordu. Bir diğer Protestan reformcusu olan John Calvin'in vaazlarından bazılarını çevirmişti; çevirisi 1560 yılında yayımlanmıştı.

Ancak vaaz kitabı hakkındaki ilginç nokta, kitabın yirmi altı adet sonenin derlemesinden oluşmasıdır. *A Meditation of a Penitent Sinner: Written in Maner of A Paraphrase upon the 51. Psalme of David* (Tövbekâr Bir Günahkarın Tefekkürü: Davut'un 51. Mezmuru'nun Açımlaması) adlı kitap, İngilizcede yazılan ilk sone derlemesidir. Sör Philip Sidney *Astrophil ve Stella*'yı kitabın basımından yirmi yıl sonra yazmıştır ve Shakespeare sone yazmaya otuz yıl sonra başlamıştır.

Sonelerin Locke tarafından yazıldığı, akademisyenler tarafından daha yeni kabul görmüştür. Uzun bir süre genel kanı soneleri Knox'un yazmış olduğu yönündeydi. Locke kitabın önsözünde sonelerin bir "arkadaşının" eseri olduğunu ve kendisinin soneleri kitabına eklediğini belirtmesi bu spekülasyonun alevlerini güçlendirdi. (Bu bölümde, sone kitabının önsözünde

yer alan bir ifadenin büyük spekülasyona yol açmasından tekrar bahsedeceğiz.) Ancak kitabın adından da anlaşıldığı gibi şiirlerin 51. Mezmur'da geçen düşüncelerin açımlaması olmasına rağmen bu eser, Locke'a aitmiş gibi görünüyor.

Soneler, 1540'lı yıllarda Surrey Kontu tarafından geliştirilen ve daha çok tanınan Shakespeare'in sonelerinde de kullandığı İngiliz sone kafiye düzeniyle yazılmıştır. Shakespeare sonesi olarak bilinen İngiliz şiir biçimi aslında Shakespeare'e ait değildir. Bu durumda Locke'ın şiirleri İngilizcede yazılan ilk sone derlemesi olmakla birlikte eski İtalyan kafiye düzeni yerine yeni biçimin kullanıldığı ilk "İngiliz soneleri"dir.

Dikkat, Kedi Var

Edebiyat tarihi yıllıklarında matbaacılardan pek bahsedilmez. Yazarlar (şanslıysalar) eserlerinden dolayı övülür, yayıncılar bazen eseri dünyaya sunduğu için tanınır (finansal kazançlarından bahsetmiyorum bile), ancak çoğunlukla uzun kitap basım sürecinin son halkasındaki mütevazı matbaacılar unutulur gider. On altıncı yüzyılda matbaacı yardımcısı olarak çalışan William Baldwin'in durumu çoğu matbaacıya göre daha da kötüdür. Baldwin'in matbaacılık yapmasının yanı sıra yazar da olması, isminin geniş kitlelerce bilinmeyişini daha da şaşırtıcı kılıyor. Baldwin 1547 civarında, ilk basılan İngiliz sonesinin yazarıdır. Baldwin'den önce Surrey Dükü ve Thomas Wyatt gibi kişiler de sone yazmıştır. Ancak eserleri elyazması halinde elden ele dolaşmıştır ve 1550'li yıllara kadar basılmamıştır. Sonenin yanında Baldwin, ilk İngiliz romanının da yazarıdır ya da hiç olmazsa bu onura hak kazanan ilk adaylardan biridir.

Beware the Cat (Dikkat, Kedi Var) 1553 yılı civarlarında, Leydi Jane Grey'in tahttaki dokuz gününün tadını çıkardığı zamanlarda Baldwin tarafından yazılmıştır ancak 1570'e kadar basılmamıştır. Bu gecikmenin geçerli bir nedeni vardır: 1550'li yıllarda İngiltere'yi tek bir şeyle anacak olursak bu, Katolik I. Mary'nin hükümdarlığı süresince yüzlerce Protestanın yakılması olurdu. *Beware the Cat*'te Katolik mezhebiyle sert bir şekilde alay edilmektedir. Mary 1553'te tahta çıktığında Baldwin, kitabını basmasının pek de zekice bir kariyer hamlesi olmayacağını şüphesiz düşünmüştür. Ancak Mary'nin ölümünden beş yıl sonra, Protestan I. Elizabeth'in tahta çıkmasıyla, alaycı ve sivri bir dille Katolik ritüelleri ve batıl inançlarıyla alay eden kitap, okurlar arasında oldukça popüler olmuştur ve 1584 yılında tekrar basılmıştır.

Beware the Cat çok eğlenceli bir kitaptır. Matruşka gibi iç içe geçen hikâyeler yöntemiyle yazılan kısa kitapta kurtlardan, konuşan kedilerden, sihirli iksirlerden ve büyücülük ilminden söz edilmiştir. Sözlü geleneğe ait ninniler yüksek öğrenime ait Latinceyle birleştirilmiştir. Kitabın bir bölümünde bahtsız bir Katolik rahibi, fındık kabuğuna hapsolmuş (nedenini sormayın) bir fare katilinin, (elbette ki) Şeytan'ın ta kendisi olmasından korkmaktadır. Bu rahip, zayıf bir kediye dönüşerek kalabalık bir grup insanın arasına dalar ve daha yeni "altına kaçırmış" bir çocuğun "çıplak poposuna" yüzüstü düşer. İşte böylesini *Middlemarch*'ta bulamazsınız.

İlerleyen zamanlarda Shakespeare tarafından Macbeth'te de kullanılan, cadıların kedilerine verilen "Grimalkin" ismi B*eware the* Cat'ten gelmektedir.

Baldwin aynı zamanda *The Mirror for Magistrates* (Yargıçların Aynası) adlı kitabın editörü ve başyazarıydı. Çeşitli hayatlar veya trajedilerle ilgili bu kitap, Shakespeare'in de aralarında olduğu birçok yazarı etkilemiştir. Bu kitaptan daha uzun olan *Beware the Cat* kesinlikle ve sadece Baldwin'e aittir. *Beware the Cat*'in daha öncelerde Thomas More'un yazdığı *Ütopya* ile yapı, tarz ve satirik üslup gibi birçok ortak noktası vardır. Ancak bu kitaplar arasında iki önemli fark mevcuttur: *Beware the Cat*, Katolik karşıtı içeriği nedeniyle Reform sonrası bir Protestan eseridir, ayrıca Latince değil İngilizce yazılmıştır.

Beware the Cat oldukça zengin, çok katmanlı, nükteli ve yenilikçi bir kitaptır: İngiltere'nin ilk roman teşebbüsü için hiç de fena değil. Hatta biraz ileri giderek eserin ilk gotik roman olduğunu bile söyleyebiliriz. Bu onur genellikle Horace Walpole'un *Otranto Şatosu*'na (tabii ki sırası geldiğinde bu kitaptan da bahsedeceğiz) verilir. Ancak Baldwin'in romanının ilginç yanı, ilk gotik romanlarda Walpole ve Ann Raddcliffe'in yaptığı gibi devasa şatolar ve mahzen mezarlardan bahsetmektense *Drakula* ile *Dr. Jeykyll ve Bay Hyde'ın Tuhaf Hikâyesi* gibi daha sonralarda yazılan Victoria dönemi gotik romanlarında kullanılan stratejileri kullanmış olmasıdır. Bu on dokuzuncu yüzyıl sonu klasik kurgu eserlerinde olduğu gibi *Beware the Cat* de karanlık olayları ortaya çıkarmıştır: Gotik romanı evine, İngiltere'ye getirmiştir. Aynı zamanda kitap büyük ölçüde samimiyetten uzak ve gereksiz derecede süslü bir dille yazılmıştır. Kitabın editörü (yani Baldwin'in kendisi) büyücülük ilmi üzerine akademik bir metin yazıyormuş gibi bir izlenim yaratmaktadır.

Baldwin'in ismi genellikle *The Mirror for Magistrates* ile hatırlanır. Ancak şaheseri ve İngiliz kurgusuna yaptığı en büyük katkı *Beware the Cat*'tir. Ayrıca kitapta kediler vardır. İnsan daha ne ister ki?

✧ Shakespeare'e İlham Veren Kyd ✧

1589'da Cambridge Üniversitesi'nden yeni mezun genç bir yazar olan Thomas Nashe, tiyatro yazarlığı hayalleriyle Londra'ya geldi. Londra tiyatrolarında çalışan kibirli oyun yazarlarına saldırmakta ise pek vakit kaybetmedi (bu sıralarda 21 yaşını yeni doldurduğu düşünülünce, Nashe'in kendi sözlerindeki ironinin farkına varmadığı belli). Aynı yıl "kafiyesiz şiirlerini süslü sözlerle övüp şişirerek kendilerinden daha iyi yazarları alt etmeye çalışan" ne oldum delisi yazarlara saldırdığı öfkeli yazısını yayımladı.

İsim vermese de Nashe'in tiradıyla Robert Greene, Cristopher Marlowe ve Nashe (en azından Nashe'in kendi düşüncesiyle) gibi zeki üniversitelilerle aşık atabilecek oyunlar yazacağını düşünen, mütevazı bir aileden gelen ve yalnızca ilkokul eğitimi almış rakip bir oyun yazarını hedef aldığı belliydi. Nashe, "[bu isimsiz oyun yazarına] soğuk bir sabah adaletle yaklaşsanız da size bir sürü *Hamlet* yazacaktır ki avuç dolusu trajik konuşmadan öte bir yazı olmadığını da söylemeliyim," diye devam eder.

Nashe'in kabak tadı veren yazısı kıskançlığının eseriyse de bu tarz kötü hisler duymakta biraz da (ve sanki geleceği görmüşçesine) haklıydı. Nashe'in şiirsel dramaya hatırı sayılır bir katkısı olmadı. Hatta belki de çalışmalarının en ilginç yanı (yukarıda bahsettiğimiz sözlü saldırı hariç) artık her yerde karşımıza çıkan kelime "e-posta"yı (email) kullanmış olmasıdır. Emaye anlamındaki Fransızca kelimenin İngilizceleştirilmiş hali olan "email", 1594'te yazılan *The Terrors of the Night* (Gecenin Dehşeti) adlı kitabın tek sıradışı yanıdır.

Ancak yukarıda söz ettiğimiz üzere, kendisinin saldırdığı mütevazı oyun yazarı Shakespeare değildi. Nashe'den dokuz,

Shakespeare'den altı yaş büyük olan Thomas Kyd, Londra sahnesinde şimdiden başarıyla sergilenen bir oyuna sahipti: *The Spanish Tragedy* (İspanyol Trajedisi). Popüler kanlı intikam trajedisi türünün İngilizcedeki ilk örneği olan bu oyun ilk kez 1580'li yıllarda, muhtemelen 1588'de sahnelendi. (Kyd'in oyununda İspanyollara odaklanmasına gelirsek, aynı yıl Francis Drake'in İspanyol Donanması'nı yendiğini eklemekte fayda var.) Aynı zamanda çok büyük ihtimalle Kyd'e ait olan *Hamlet* adlı oyun bu yıllarda, hatta kesin olarak Nashe'in hicvinden, yani 1589 yılından önce sahnelenmiştir.

"Prototip" veya "orijinal" anlamlarına gelen Almanca kök "Ur"dan yararlanarak çoğunlukla *Ur-Hamlet* olarak bilinen bu eski *Hamlet* oyunu maalesef kaybolmuştur ve şu an hakkında pek az bilgiye sahibiz. Ancak bu oyunun çağdaşı kaynaklarda verilen referanslar sayesinde birkaç ilginç gerçeği biliyoruz: Kyd'in *Hamlet* adlı oyunu, Shakespeare'in *Hamlet*'ini yazmasından on yıldan fazla bir süre önce Londra'da sahnelendi. Daha eski olan *Hamlet* intikam temasını işlemiştir ve tıpkı Shakespeare'in yeni versiyonundaki gibi eski *Hamlet*'te de bir hayalet vardır. Bu bilgilerden son ikisini, Thomas Lodge'un 1596'da yazdığı kitabı *Wit's Miserie and the World's Madness*'ta (Aklın Sefaleti ve Dünyanın Çılgınlığı) "Tiyatroda tıpkı istiridye satan bir kadın gibi 'İntikam!' diye perişan bir çığlıkla inleyen hayalet"ten bahsetmesi sayesinde biliyoruz. Bu da Shakespeare'in *Hamlet*'inin sahnelenmesinden beş yıl öncedir.

Hamlet'in eski versiyonunun kaybolması, eleştirmenlerin eski versiyonun Shakespeare'in oyunu üzerindeki etkisi hakkında kafa yormalarına engel olmadı. T. S. Eliot eski versiyonu, Shakespeare'e taş atmak için kullandı. Shakespeare'in *Hamlet*'inin, Kyd'in eski ve kayıp eserindeki karakterin annesiyle olan tuhaf ilişkisinin duygusal açıdan gerçekçi gösterilmeye çalışarak yeniden işlenmesi nedeniyle sanatsal bir yenilgi

olduğunu öne sürmüştür. William Empson biraz daha ileri giderek Shakespeare'in *Hamlet*'indeki duygusal aşırılıkların, Kyd'in özgün eserinin 1601'de Shakespeare kendi versiyonunu yazarken artık gülünç ve eski gelen tarzının kasten yapılmış parodisinden ibaret olduğunu iddia etmiştir.

> Londra'nın ilk tiyatrosu Red Lion 1567'de, Shakespeare 3 yaşındayken kurulmuştu.

İngiliz tiyatrosu ilk altın çağını 1580'li yıllarda görmüştür. Ortaçağ boyunca oyunlar, dini bayram günlerinde ve diğer önemli günlerde kasaba meydanında, genellikle yavan diyaloglarla İsa'nın Çarmıha Gerilmesi ve İsa'nın Doğumu gibi İncil'in önemli bölümlerinin canlandırıldığı Katolik eğlencelerinden ibaretti. Reform sayesinde bu durum değişti. Artık uygunsuz ve kırıcı görülen bu Katolik gösterilerinin yerini yeni ve olağanüstü Londra tiyatrosu aldı. İngiliz tiyatrosunun 1580'lerde başlayan altın çağı Shakespeare, Cristopher Marlowe, Ben Jonson ve John Webster gibi birçok oyun yazarının tüylü kaleminden çıkan eserlerle hatırlanır. Ancak eserleri hem popüler hem de etkili olan Kyd, bilinen ilk oyun yazarı olarak tiyatronun gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır. Maalesef Kyd'in popülerliği, *Ur-Hamlet* gibi eserlerinin günümüze ulaşmasına yetmemiştir.

Elizabeth dönemi oyunları elyazması halinde elden ele dolaşırdı. Ancak bu oyunlar yayımlanmadığı sürece pek az kişi bir oyunun kopyasına sahip olabilmekteydi. Her aktör için elyazmasının tümünü kopyalamak zaman kaybı olurdu; hele de replik öğrenmek, bir oyunu prova etmek ve sahnelemek gibi

yapılacak çok daha önemli şeyler varken. Bu yüzden oyunda yer alan aktörler sadece kendi repliklerinin kopyasını alırdı. Bu kopyalar aktörlere rulo kâğıtlar halinde verilirdi. Şu an aktörlerin görevlerinden "rol" şeklinde bahsetmemizin nedeni de budur. (Kelimenin kökeni bu tür rulo kâğıtların Fransızcasına dayanmaktadır.)

Elizabeth dönemi oyunları bazen repliklerini hatırlamaya çalışan (ve çoğunlukla yanlış hatırlayan) aktörler tarafından sahnelenirdi. İlk kez sahnelendikten birkaç yıl sonra 1603 yılında yayımlanan kötü bir versiyonda Shakespeare'in *Hamlet*'indeki ünlü monoloğun "Olmak ya da olmamak; işte bütün mesele bu," yerine "Olmak ya da olmamak; işte önemli nokta bu," şeklinde geçmesinin nedeni de budur. Şükürler olsun ki başkalarının hafızaları veya elyazmaları daha iyiydi.

İngiliz tiyatrosunun belki de en büyük eserine ilham veren Kyd, maalesef Shakespeare'in *Hamlet*'ini görecek kadar uzun yaşamamıştır. Sık sık sorun çıkaran Cristopher Marlowe'la yakınlığı bilinen Kyd tutuklanarak Londra Kulesi'ne götürülmüştür. Burada, arkadaşı olan oyun yazarı hakkında işkence edilerek sorgulanmıştır. Aldığı yaralar yüzünden kısa bir süre sonra, 1594'te hayatını kaybetmiştir.

✧ Bay W. H. Kimdir? ✧

Shakespeare'in *Soneler*'inin 1609 yılı baskısı, basılı kitaplar arasında gelmiş geçmiş en kafa karıştıran ve anlaşılmayan önsöze sahiptir. Bu kadar fazla yorumlanmasına rağmen ikna edici bir sonuca varılamaması çok ilginçtir. Eleştirmenler ve

biyografı yazarları hâlâ fikir ayrılığına düşmektedir. Kitabın atfedildiği "Bay W. H." kimdir? Atıf şu şekildedir:

PEŞPEŞE GELEN BU SONELERİN
BABASI BAY W.H. İÇİN.
İYİ DİLEKLERİNİ SUNARAK
YOLA ÇIKAN MACERACI
ASLA ÖLMEYECEK ŞAİRİMİZİN BİZE VERDİĞİ
MUTLULUK
VE SONSUZLUK SÖZÜNÜN GERÇEKLEŞMESİNİ
DİLER.
T.T.

"T. T." harflerini deşifre etmek nispeten kolaydır; bu harfler neredeyse kesin olarak, sonelerin yayıncısı Thomas Thorpe'un baş harfleridir. Thorpe, kitabın adandığı kişiye "sonelere babalık ettiği için" teşekkür ediyor. Ancak buradaki "baba" ne anlamdadır? Bu kelimenin anlamı "Bay W. H." konusundaki gizemi açıklığa kavuşturmamıza yardımcı olabilir mi?

Sonelerin kime atfedildiğine dair birçok fikir öne sürüldü. Birçok akademisyen babalık etmenin "ilham vermek" anlamına geldiğini, kitabın da sonelerin birçoğunun atfedildiği "Fair Youth"a adandığını varsaymıştır (belki de İngiliz edebiyatındaki en romantik dize olan "Seni bir yaz gününe benzetmek mi, ne gezer*?" dizesinin erkek şair Shakespeare'den genç bir adama yazıldığı nedense pek de bilinmemekte). "Fair Youth"un gerçek kimliğine dair öne sürülen ihtimallerin başında Pembroke Dükü William Herbert gelmektedir. William Her-

* William Shakespeare *Soneler* (İngilizce-Türkçe), Çev: Talât Sait Halman, İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Baskı, Nisan 2012, s.18.

bert'ın baş harfleri sonelerin atfedildiği W. H. ile uyumludur, ayrıca 1623'te Shakespeare'in eserlerinin tek ciltte toplandığı *Birinci Dosya* da kendisine adanmıştır. Pembroke'un adaylığıyla ilgili sorun, dönemin soylularına yapılan atıflarda biraz şakşakçılık yapılmasıdır (gerçi kitaplarda bahsedildiklerinde bu hâlâ böyledir). Yani basit bir yayıncı bir dükten "Bay" şeklinde bahsetmeye cesaret edebilir miydi? Aynısı, adına iki şiir daha atfedilmiş olan Southampton Dükü Henry Wriothesley için de geçerlidir. Henry Wriothesley'nin baş harflerinin sırasının kasten veya kazara değiştirildiği öne sürülür, yani "H. W." "W. H." halini almıştır. Ancak Wriothesley'nin ("rizzli" şeklinde okunur) basit bir "bay" ya da "efendi" olmadığını hesaba kattığımızda bu öneri de geçersizleşiyor.

Oscar Wilde kendi önerisini ortaya atmıştır. Daha doğrusu, ilk kez kendisinden önce on sekizinci yüzyılda öne sürülen bir teoriyi, 1889'da yazdığı *Bay W. H.'nin Portresi*'nde işlemiştir. Wilde'ın hikâyesindeki bir grup karakter, baş harflerin Shakespeare'in tiyatro topluluğundaki genç bir erkek aktör olan Willie Hughes'a ait olduğuna inanmaktadır. Bu yüzden sonelerde Shakespeare ve gizemli Hughes arasındaki tutkulu homoerotik aşk ilişkisinden bahsedildiğini düşünürler. Sonelerdeki "will" ve "hews" ("hues", renk tonları anlamına gelmektedir) sesleriyle yapılan kelime oyunları teoriye varsayımsal da olsa bir kanıt sunmaktadır. Bu teorideki en büyük sorun ise Willie Hughes'un yaşadığına dair herhangi bir kanıt olmamasıdır.

Sözümona edebiyat dedektifleri başka teoriler de öne sürmüştür. Kendince uzman edebiyat dedektifi olan Leslie Hotson, 1964'te yazdığı *Mr. W. H.*'de (Bay W. H.) *Soneler*'in Lincolnshire'lı bir adam olan William Hatcliffe'e atfedildiğini iddia etmiştir. Başkalarıysa "W. H."nin açılımının "Who He"

(Kim, o mu?) olduğunu ve bunun da yayıncı tarafından, gizemli kişinin kimliğine dair spekülasyon yaratmak amacıyla yapılmış bir oyun olduğunu öne sürmüştür.

Benzer teorilerin tümü bu ithafın (belki de İngiliz edebiyatının en ünlü ithafı) Shakespeare'in sonelerine ilham veren adam için olduğunu söyler. Ancak işin aslı bu mudur? Bertrand Russel dahil birçok kişinin yorumu farklı şekildedir. Shakespeare'in zamanında, "babalık eden" derken kastedilen şey "ilham vermek"ten ziyade "yazmak"tır. Bu dönemde şairlerin şiir yazması için de tuhaf bir şekilde "babalık etmek" anlamına gelen fiil kullanılırdı. Bu atfın yapıldığı kişi Shakespeare'in kendisi olabilir mi? Thorpe soneleri Shakespeare'in iznini almadan yayımlamış olabilir; bu atıf da Thorpe'un şairin gönlünü alma yoludur belki. Yani "W. H." harfleri aslında "W. S."dir.

Peki durum böyleyse atıfta neden "Bay W. S." denmedi? Asilzade olmayan William Shakespeare'e "bay" şeklinde hitap edilmesi normaldir ancak "W. H." harfleri pek bir anlam ifade etmiyor. Ama yanlış basım veya matbaacının elle yazılmış "S" harfini "H" şeklinde okuması göründüğü kadar uzak bir ihtimal değildir. Jonathan Bate, *The Genius of Shakespeare* (Shakespeare Dehası) eserinde, aynı dönemden Thomas Goffe'un oyunu *The Raging Turke*'ün (Hiddetli Türk) adının kapak sayfasında büyük harflerle *THE RAINING TURK* (Yağmurlu Türk) olarak basılmasını örnek vermiştir. Böyle bir şey gözden kaçabiliyorsa "W. H." neden kaçmasın?

Yani bütün bunlara rağmen belki de İngiliz edebiyatının en esrarengiz atfı, yayıncının şairin onayını almadan eserini basmasından kaynaklanabilecek yasal problemlerden kaçınmak için şaire yaptığı göndermeden ibarettir. Ancak gerçeği asla tam olarak öğrenemeyeceğiz ve Shakespeare'in sonelerini saran gizem daha uzun yıllar okur üzerindeki etkisini sürdürecek.

✧ Don Kişot Gibi Umutsuz Bir İdealist Olmak ✧

23 Nisan 1616'da Stratford-upon-Avon'da Shakespeare'in bu dünyadan ayrıldığı gün, İspanya'da bir büyük edebiyatçı daha ebediyete uğurlanıyordu: Miguel de Cervantes. Cervantes'in ölüm tarihi genellikle 23 Nisan olarak kabul edilir ancak kendisi aslında bir gün önce hayatını kaybetmiştir. Ölümünden bir yıl önce, şaheseri *Don Kişot*'un ikinci kısmını tamamlamıştır. *Don Kişot*, tüm Avrupa'da büyük bir üne sahipti. Hatta kitabın bir kısmı, Shakespeare'in son dönem eserlerinden olan kayıp oyun *Cardenio*'ya kaynaklık etmiştir.

İngilizcede hâlâ sıklıkla kullanılan Don Kişot gibi umutsuz bir idealist olmak anlamındaki "quixotic" ve çapkın anlamındaki "lothario" kelimelerinin kökleri bu romana dayanmaktadır. Kurguda öncü bir eserdi, romanın ilk örneklerindendi, hatta postmodern teriminin ortaya çıkmasından çok daha önce yazılmış olmasına rağmen postmodern bir kitaptı.

Kitabın Don Kişot'u Alonso Quixano elli yaşına basmaya hazırlanan, La Mancha'da yeğeni ve hizmetçisiyle yaşayan bir hidalgodur (düşük dereceden İspanyol asilzadesi). Alonso Quixano, kafasını okuduğu kahramanlık öyküleriyle doldurarak maalesef bu romantizmin tümüyle gerçek olduğuna inanmaktadır. Kahraman şövalyelerin tekrar tekrar okuduğu öykülerinden ilham alan Quixano şövalye olmaya karar vererek yel değirmenleriyle savaşmaya başlar; çünkü yel değirmenlerinin birer canavar olduğuna inanarak onlardan korkmaktadır.

Don Kişot aslında orijinal macera ve on yıl sonrasında yazılan devamıyla tek bir kitap değil iki kitaplık bir eserdir. 1605'te yazılan ilk cilt ile 1615'teki ikinci cilt arasındaki yıllarda Alonso Fernández de Avellaneda isimli düzenbaz bir

tüccar Cervantes'in karakterlerini çalarak (o dönemde telif hakkı kanunları yoktu) ilk kitabın devamı niteliğinde *The Second Volume of the Ingenious Knight Don Quixote de la Mancha* (Maharetli Şövalye Don Kişot de la Mancha'nın İkinci Cildi) isminde kötü bir kitap yazmıştır. Kitap 1614 yılında yayımlanmıştır. Cervantes de kitabının devamı yazılacaksa bunu yazanın kendisi olması gerektiğine karar vererek ikinci cildi yazmaya başlamıştır.

William Faulkner, her sene
Don Kişot'u tekrardan okurdu.

Don Kişot'un anlatıcısı hikâyenin Cide Hamete Benengeli (Arapçada "patlıcan" anlamına gelmektedir) isimli Müslüman bir tarihçiye ait olduğunu söylemiştir. Benengeli hiç var olmamıştı; Cervantes'in edebi aldatmacasından ibaretti.

Cervantes, 1571 İnebahtı Deniz Muharebesi'nde sol elini kaybetmiştir. 1575'te kendisi ve erkek kardeşi korsanlar tarafından ele geçirilerek Cezayir Kralı'na köle olarak satılmıştır. Sonunda fidyeleri ödenene dek beş yıl köle olarak kaldılar. Ayrıca Cervantes, 1588'de İngiltere'yle savaşmak üzere İspanyol Donanması'nı hazırlamaya yardım etmiştir.

Don Kişot aynı zamanda on yedinci yüzyıl İspanya'sının tuvalet şakalarını içeren bir mizah kitabıdır. Kitabın baş kahramanı bir kafesteyken altına kaçırır. Başka bir bölümde odasına yanlışlıkla giren genç hanımefendilere kazara çıplak yakalanır. Sancho Panza ve Don Kişot birbirlerinin yüzüne kusarlar. Kitap saygısız, müstehcen ve kaba olmasıyla birlikte aşırı derecede moderndir. Ayrıca kitapta yel değirmenlerinden çok daha fazlası da anlatılır.

✧ Kabalıklar Koleksiyonu ✧

Edebiyat dünyasında değeri bilinmemiş birçok kahraman ve unutulmuş isimler vardır. Bu durumu kabullensek de Thomas Coryat'ın tanınmaması gariptir. Yaşadığı dönemde Coryat oldukça önemliydi. Kral I. James'in sarayında yer alarak oğlu Prens Henry'nin soytarılığını yapmıştır. Efsaneye göre Shakespeare'le ve Ben Jonson'la meşhur Mermaid Tavernası'nda içmiştir. Ayrıca çok yürümüştür, çok derken aşırı dereceden bahsediyoruz.

1608'de Londra'dan Venedik'e aynı ayakkabılarla yürüyüp geri dönmüştür. Döndüğünde ayakkabılarını yerel kiliseye asmıştır. Shakespeare, *Kısasa Kısas* adlı oyununda Palyaço Pompey'in "cesur ve büyük gezgin Ayakkabı Bağcığı Efendi" sözleriyle Coryat'ın ayakkabılarına atıfta bulunmuş olabilir. Coryat kendine, büyüdüğü Somerset köyünün adından dolayı "Odcombe'li yürüyüşçü" adını vermiştir. Jakoben İngiltere'sinde kimse Coryat kadar yürümemiştir.

İtalya'ya yaptığı seyahatini eksantrik kitabı *Coryat's Crudities: Hastily gobled up in Five Moneth's Travels* (Coryat'ın Kabalıkları: Beş Aylık Seyahati Hızlıca Yalayıp Yutmak) adlı eserinde anlatmıştır. Kitap, Kral James'in İncil'iyle aynı yılda, 1611'de yazılmıştır. Kitabın başında hem düzyazı hem de dizelerle Ben Jonson, Michael Drayton, John Donne ve Inigo Jones dahil Coryat'ın birçok arkadaşı ve meslektaşının da katkıda bulunduğu oldukça uzun bir ithaf yazısı bulunmaktadır. (Bu övgü dolu dizeler, en az yazar kadar eksantrik biçimlerde yazılmıştır; yumurta şeklinde bir şiir bile vardır.) Coryat'ın şiirlerinin şaşırtıcı yanı, Coryat'ı övmek için yazılan şiirlerden birçoğunun kendisini övmemesidir. Coryat adil davranarak bu dizeleri de kitabına eklemiştir. Görünüşe göre

Coryat herkesi, daha doğrusu on yedinci yüzyıl başında İngiltere'de kendisini övmek veya çoğunlukla yermek için sıraya dizilen tüm önemli kişileri tanıyordu. Kitabın kendisine ithaf edilen dizeleri oldukça uzundur. Kitaba başlayabilmek için ilk bölümün neredeyse yarısını kaplayan ithafları aşmanız gerekir.

Kitap tam anlamıyla başladıktan sonra birçok şaşırtıcı bilgiden bahseder. Coryat, İtalyanların küçük bir çatalla yemek yediğini yazmıştır. Kral James'in saray mensupları bunu okuduktan sonra geleneği benimsemiştir. (Coryat'ın arkadaşları bu yüzden kendisine "çatal tutan" anlamındaki *Furciferus* lakabını takmışlardır.) Ayrıca Coryat, bir diğer İtalyan geleneği olarak ismi "küçük gölge" anlamındaki tuhaf bir teçhizatla kendini güneş ışınlarından korumaktan bahsetmiştir. Böylelikle İngiltere'de şemsiye kelimesi ilk kez kullanılmıştır ve yeni bir alışkanlık oluşmuştur: dışarıdayken yağmurdan şemsiye yardımıyla korunmak. Kitap aynı zamanda William Tell efsanesini de okura tanıtmıştır.

> Yağmurdan korunmak için şemsiye kullanımı on sekizinci yüzyılda yaygınlaşmıştır. İlk kez şemsiye kullanan kişi olan Londralı Jonas Hanway, bu yüzden alay konusu olmuştur.

Muhtemelen Coryat, kapsamlı bir Avrupa gezisi yapan ilk Britanyalıdır. Ancak sonunda tüm bu seyahatlere dayanamadı. Coryat 1617 Aralık'ında Hindistan'da hayatını kaybetti. Ölüm sebebi büyük ihtimalle sıcak havada çok fazla bira ve et tüketmesiydi. Böylelikle "Delhi'de ishalden" ölen ilk İngiliz de

o olmuştur. Ayrıca, tartışmaya açık olsa da Coryat'ın İngiliz dilinin ilk gezi yazarı olduğunu söyleyebiliriz. Yemek yerken çatal kullandığımızda veya yağmurlu bir günde şemsiyemize uzandığımızda Coryat'ın adını anmalıyız.

AYDINLANMA ÇAĞI

1 Ocak 1660'da 27 yaşındaki bahriyeli Samuel Pepys dünyaca üne kavuşacak günlüğüne ilk cümlesini yazdı. Günlüğün bu kadar eğlenceli olmasının nedenlerinden bazıları Pepys'in kendi zaaflarını itiraf etmesi ve bu dönem için yeni bir şey olan dürüstlüğüdür. Ayrıca günlük, İngiltere tarihinin uzun bir dönemini kayıt altına almaktadır. Pepys'in Büyük Veba Salgını'nı, Büyük Londra Yangını'nı ve Medway'in Felemenkler tarafından yağmalanmasını belgelediği çoğu kişi tarafından bilinir. Ancak günlüğü bu kadar ilginç kılan ufak gündelik detaylardır. İngiltere'de yapılan Punch ve Judy şovundan ve dönem için son teknoloji sayılan çalar saatten ilk kez Pepys'in günlüğünde bahsedilmiştir.

Pepys aynı zamanda hırslı bir kitap koleksiyoncusuydu. Yaşamı sona erdiğinde sahip olduğu kitaplar arasında bir diğer ünlünün günlüğü de vardı: İspanyol Donanması'nın kahramanı Sör Francis Drake'in almanağı. (Söylentiye göre Pepys kitaplarını konularına göre değil, boyutlarına göre sıralayarak

düzenliyordu. Bu alışkanlığı raflarının güzel gözükmesini sağlasa da aradığı kitabı bulmasını oldukça zorlaştırmış olmalı.) Pepys'in yaşadığı dönemde basılı kitaplar yaygınlaşmıştı ve daha ucuza mal edilebiliyordu. İyi gelir elde eden bir beyefendi hatırı sayılır büyüklükte bir kütüphaneye sahip olabilirdi.

Aydınlanma Çağı, Batı dünyasının Rönesans'tan sonra en büyük kültürel ve bilimsel gelişimine sahne olmuştur. Aydınlanma Çağı, on yedinci yüzyılda gerçekleşen bilimsel devrimle başlamıştır. Bu bilimsel devrim kapsamında Galileo'nun güneş sistemimizin Güneş'in etrafında döndüğünü keşfetmesi, Newton'ın yerçekimi kuvveti üzerine yaptığı çalışmalar ve kalkülüsün bulunması (bu keşfin sahibi hem Newton hem de Gottfried Leibniz'dir; bu iki adam kimin daha önce davrandığı konusunda didişip durmuştur) vardır. Bu bilimsel devrimi, keşifler üzerine yapılan felsefi düşünceler izledi. David Hume ve Immanuel Kant gibi filozoflar rasyonel akıl, fiziksel dünyayla ilişkimiz ve hür iradenin doğası gibi büyük fikirler üzerine kafa yordu.

Aynı dönemde küçük ama gene de önemli keşiflere ve gelişmelere de imza atıldı. 1660 yılının Eylül ayında Pepys, günlüğüne ilk kez çay içtiğini yazarak İngilizlerin kalbine (ve ağızlarına) giren çayın Çin'den İngiltere'ye ulaştığının sinyalini vermiştir. Yeni ortaya çıkan bir edebi tür olarak roman, dünyanın deneyciliğe (insanın fiziksel dünyayı salt mantığa dayanmayarak veya başkasının sözünü baz almayarak kendi kendine deneyimlemesi) yeni duymaya başladığı bilimsel güveni ve Avrupa'nın dünyayı keşfetme isteğiyle (keşfettikleri yerlerin çoğunu da sömürgeleştirip halkı köle alarak) denizlere yelken açma tutkusunu anlatmaya çalışmıştır. Roman; *Robinson Crusoe*, *Moll Flanders* ve *Tom Jones* gibi eserlerle bireyin dünya üzerinde kendi yolunu çizmesini anlatmak için çok uy-

gun bir türdü. Ayrıca insanlar yaşadıkları olayları listelemek için de romanı kullanmıştır. Fransa'da Diderot'nun *Ansiklopedi*'si, İskoçya'da *Encyclopedia Britannica* ve İngiltere'de Samuel Johnson'ın *Sözlük*'ü (diğerlerinden sonra yazılmıştır) birbirlerinden aşağı yukarı on yıllık aralarla yazılmıştır.

Bu bölüm Aydınlanma ve Akıl Çağı'nda on yedinci ve on sekizinci yüzyıllar arasında Britanya ve İrlanda'da gerçekleşen bazı önemli gelişmeleri konu almaktadır. Bu dönemde iki kelime göze çarpmaktadır: keşfetme ve sınıflandırma. Teleskop ve mikroskoplarınız hazırsa bilinmeyene (veya az bilinene) doğru yola çıkabiliriz.

✧ Efsane Çürüten İlk Kişi ✧

Çoğunluğun inandığı şeyleri sorgulayıp incelemek ve efsaneleri çürütmek artık doğamızın bir parçası olmuştur. Ancak bu uğraş pek de yeni değildir. 350 yıldan daha uzun bir zaman önce, on yedinci yüzyılda bir adam efsane çürütmeyi, halk da onun yazdıklarını okumayı seviyordu. Bahsettiğimiz adam, "yanlış kanı" kelimesini ilk kez bir yazıda kullandığını bildiğimiz Sör Thomas Browne'dır (1605-1682).

Browne dikkatimi ilk olarak dile bolca kelime kazandırmasıyla çekti. Aşağıda verilen kelimeleri icat eden veya türeten kişinin kendisi olup olmadığından emin olmasak da *Oxford Sözlük*, artık her gün veya düzenli olarak kullanılan birçok sözcüğün yazıya ilk kez geçirilmesi şerefini Browne'a veriyor. Bu ifadeler arasında en bilindik olanlar; "her iki elini eşit derecede iyi kullanabilen", "Nuh devrinden kalma", "yaklaşık", "iki ayaklı", "ikiye bölmek", "botanik", "kılcal damar", "etcil", "koma", "telafi etmek", "karmaşık", "kinizm", "ayrımcılık", "elektrik",

"asansör", "yönetici", "şiddetli", "alçıtaşı", "halüsinasyon", "hareketsizlik", "güvensizlik", "tıbbi", "var olmamak", "terlemek", "çayır", "peygamberdevesi", "erken gelişmiş", "önek", "tahminen", "salgılama", "seçim", "dibe çökme", "değişken ruh haline sahip", "devredilebilir", "suç teşkil eden" ve "açığa vurulmamış"tır. Ayrıca "bilgisayar" kelimesinin en eski kullanımının örneğini vermiştir (kelime kökeni hesap yapan kişi anlamına gelmektedir). Ancak Browne, bazen iddia edildiğinin aksine bilgisayar kelimesini ilk kullanan kişi değildir.

Browne 1605 yılında Londra'nın Cheapside Sokağı'nda doğdu. İngiliz İç Savaşı esnasında, kraliyet yanlısı olmasına rağmen parlamenter bir şehir olan Norwich'te doktorluk yapmıştır. Browne din ("Bir Doktorun Dini" anlamına gelen *Religio Medici* adlı kitabı 1640'larda yayımlanarak büyük başarı elde etmiştir), ölüye ait küllerin yakılması (bu konuda ünlü tezini yazmıştır) ve dünyayla alakalı konular dahil birçok alanda yazmıştır.

Norwich'in şehir merkezinde Thomas Browne'ın heykeli bulunmaktadır. Heykelde Browne, elinde ölülere ait küllerin konulduğu kırık bir vazoyu tutarak oturmaktadır.

1646 yılında yayımlanan en iddialı eseri *Pseudodoxia Epidemica* da dünyaya ilişkindi. Kitap o kadar popülerdi ki Browne'ın ömrü boyunca daha birçok kez basıldı. Kitabın tam adı *Pseudodoxia Epidemica or Enquiries into very many received tenets and commonly presumed truths*'dur (Pseudodoxia Epidemica - Genel Kabul Gören Öğretilerin ve Gerçeklerin Sorgulanma-

sı). Ancak kitap bazen *Vulgar Errors* (Kaba Yanlışlar) adıyla da anılır. Kitabın amacı, dönemin yaygın batıl inançlarını ve düşüncelerini inceleyip yanlış olanları düzeltmektir. Bunu, yüzyılın başlarında Sör Francis Bacon tarafından popülerleştirilen deneyci ruhla Browne, elinden geldiğince kendi deneylerini yapmıştır. Dönemde inanıldığı gibi kurbağaların ve örümceklerin birbirinden tiksinip tiksinmediğini test etmek için cam bir kaba birkaç örümcekle bir kurbağa yerleştirdi. Sonuç? Örümcekler kurbağanın üzerine çıktı; kurbağa ise örümcekleri yedi. Döneminde çürüttüğü diğer inançlar arasında fillerin dört adet dizinin olduğu, kristallerin çok sert buzdan ibaret olduğu (evet, bazı insanlar gerçekten de buna inanmaktaydı) ve mıknatısa sarımsak sürtüldüğünde mıknatısın gücünü kaybetmesi vardı. Browne süslü ancak anlaşılır bir dille yazdığı yazılarında bu inançları nükteler ve mizahla sınayıp doğrularını göstermiştir. Browne tek başına âdeta bir batıl inanç çürütme makinesiydi. Günlük yazarı John Evelyn, Browne'ın evini ziyaret ettikten sonra evi "ilginçliklerle dolu bir dolap" şeklinde tasvir etmiştir. Browne'ın olayı da "ilginçlik"ti.

✧ Bir Diğer Günlük ✧

Bazı insanlar tam da doğmaları gereken tarihte doğar. Günlük yazarıysanız yaşamınızı sürdürmek için on yedinci yüzyıl güzel bir dönemdir, gerçi muhtemelen tehlikelidir. 1640'larda İngiliz İç Savaşı, monarşinin restorasyon dönemi ve II. Charles'ın tahta çıkmasından sonra 1660'larda Büyük Veba Salgını, Büyük Londra Yangını ve Hollanda Donanması'nın işgali olaylarının her biri, birbirinden bir iki yıl arayla yaşanmıştır.

Bu ilginç dönemde yaşamış bir günlük yazarı, zamanın önemli olaylarını belgelemiştir. Ancak gözlemlerinin yer aldığı günlüğü bir yüzyıl sonra 1818'e kadar yayımlanmamıştır. Bahsettiğimiz kişi, "peynir gömen" bahriye amiri Samuel Pepys'in 1825'te yayımlanan daha ünlü günlüğü tarafından gölgede bırakılan John Evelyn'dir (1620-1706). (Peynir gömen derken benzetme yapmıyorum: Büyük Londra Yangını esnasında Pepys, pahalı parmesan peynirini alevlerden korumak için bahçesine gömmüştür.)

Ancak Pepys'in günlüğünün dikkate alınmasında Evelyn'in günlüğünün yayımlanmasının bir parça etkisi vardır. Evelyn'in günlüğü halkın on yedinci yüzyılın entelektüel hayatına ve dönemin tarihi olaylarına duyduğu merakı ateşledi. Evelyn'in günlüğü, on yedinci yüzyılın ikinci yarısını canlılıkla aktarmıştır. Pepys 1660'tan 1669'a kadar yalnızca on yıl günlük tutarken, Evelyn'in günlüğü yetişkinliğinin çoğunu kapsamaktadır. Öne çıkan bilgiler arasında 1658'de düzenlenen Oliver Cromwell'in cenazesi vardır. Evelyn cenazede köpeklerin havlaması hariç kimsenin ağlamadığını öne sürmüştür (Kraliyet yanlısı olan Evelyn yazılarında biraz yanlı davranmış olabilir).

1660 yılından itibaren hükümdarsız geçen on yıldan uzun bir süre sonunda İngiltere'de II. Charles kral oldu. Takip eden yıllar, monarşinin restorasyonundan dolayı İngiltere'de Restorasyon Dönemi olarak bilinir. Kral Charles ise "Neşeli Kral" olarak tanınırdı. Pepys'in günlüğünün yanında Evelyn'in anı defteri de bu döneme ait önemli bir belgedir.

Evelyn'in günlüğü aynı zamanda İngiltere'de ve Avrupa'da bilime artan ilginin de önemli bir kanıtıdır. Pepys gibi Evelyn de ölümünden sonra ardında hatırı sayılır bir kütüphane bırakmıştır. Kendisinden önce yaşamış olan Thomas Browne gibi Evelyn'in de ilgi alanları oldukça çeşitliydi. Sebze ve meyve yetiştirmek için kullanılan yeni yöntem "sera"nın adını ilk

kez Evelyn'in günlüğünde görmekteyiz. (Ayrıca tekerlekli sandalyeden de ilk kez bu günlükte bahsedilmiştir.) Aynı zamanda Evelyn, Londra'daki hava kirliliği sorununa dair muhtemelen yazılan ilk kitap olan *Fumifugium*'un yazarıdır. Kitap 1661 yılında yayımlanmıştır. Evelyn'in ömrü boyunca bahçecilik ve sebze yetiştirmeye ilgi duyduğunu düşününce, salata üzerine yazılan ilk kitap *Acetaria*'yı yazmış olması da oldukça hoştur.

1662'de Kraliyet Derneği'ne kitap yayımlayabilmesi için imtiyaz verildiğinde basılan ilk kitap John Evelyn'in *Sylva* adlı kitabı olmuştur. Kitabın tam adı *A Discourse of Forest-Trees and the Propagation of Timber*'dır (Orman Ağaçları ve Kerestelik Ağaçların Çoğaltılması Üzerine Bir Söylev). Derneğin yayımladığı ikinci kitap, genç bir adam olan Robert Hooke'un *Micrographia*'sıdır.

✧ Sarhoş Pireler ve Mikroskoplar ✧

Tarih, Robert Hooke'a iyi davranmamıştır; çünkü Isaac Newton da kendisine iyi davranmamıştır. Hooke, Newton'la vahşi bir rekabetin içindeydi; en azından Newton oldukça vahşiydi. Kurnaz Isaac, Hooke'un adını tarihi kayıtlardan silmeye çabaladı. Hatta Isaac, rakibinin tüm portrelerini yok etmiştir. Bunun sonucunda Hooke'un nasıl göründüğü hakkında en ufak bir fikrimiz yok. İroniktir ki Newton ünlü "Eğer daha uzağı görebiliyorsam bu, benden önceki devlerin omuzlarında durduğum içindir," sözünü (ortaçağ filozofu Chartres'li Bernard'dan alıntılamıştır) Hooke'a mektubunda yazmıştır. İroniktir; çünkü kısmen de olsa Hooke, Newton'ın omuzları üzerinde durduğu devlerden biridir.

Hooke, *The Sceptical Chymist*'in (Kuşkucu Kimyager) yazarı ve Boyle Yasası'nın mucidi Robert Boyle'un asistanı olarak başlamıştır. Hooke'un Boyle'la yaptığı çalışmalar (özellikle hava pompasıyla yaptıkları deneyler) Hooke'un kendi adını taşıyan doğa yasasının temelini oluşturdu. Hooke 1666'da yaşanan Büyük Londra Yangını'ndan sonra Londra'nın yeniden inşasına yardım etmek dahil birçok şey yaptı. Tarih öncesi fosil arayışının popülerleşmesinden bir yüzyıl önce dünyanın katmanlarında eski yaşam biçimlerine dair kanıtların olabileceğini öne sürdü, canlı türlerinin zaman içerisinde değişebileceğini bile ortaya attı. Bu, Darwin'in doğal seçilim yoluyla evrim teorisini yayımlamasından yaklaşık iki yüzyıl önceydi. Ayrıca Hooke, Newton'ın kütle çekiminin ters kare kanununa da ilham olmuştur. Işık bilimi üzerine yaşadıkları anlaşmazlıkla birlikte Hooke, Newton'ın fikrinde kendi ismine yer vermediğini iddia ettiği için ikilinin arası açılmıştır.

Ancak Hooke en önemli çalışmasını bilimin yeni oyuncağı mikroskopla gerçekleştirmiştir. Modern standartlarla karşılaştırılınca Hooke'un ürettiği alet ilkeldi, fakat dönemine göre büyük bir yenilikti. *Micrographia* adlı kitabı okura çizimlerle canlıların çok yakından nasıl göründüğünü ilk kez göstermiştir. Merceğinin altına abartısız her şeyi sokarak gözlemlerini kayıt altına aldı; bitkileri, böcekleri, peyniri ve hatta kendi idrarını bile inceledi. Yöntemleri bazen sıradışı ancak yaratıcıydı. Hooke'un kitabındaki ünlü pire resmi brendi sayesinde çizilebilmiştir. Hooke, "Pireye 35 ml brendi ya da etanol verdim. Bir süre sonra pire, zil zurna sarhoş olarak yere yıkıldı," şeklinde belirttiği üzere kan emici modelinin sabit durmasını alkol kullanarak başarmıştır.

Hooke, biyolojik bir birim olarak "hücre" kelimesini İngilizceye *Micrographia* ile kazandırmıştır. Hücreleri mik-

roskobunun altında inceleyen Hooke, bunları bal peteğinin hücrelerine benzetmiştir ve kelime yeni bir anlam kazanmıştır. Uzun süre çok satan Öklid'in *Elementler*'inden sonra çok satılan ilk bilim kitabı *Micrographia* olmuştur. Samuel Pepys, geceleri *Micrographia*'yı geç saatlere kadar okuduğunu kitabın "ömründe okuduğu en özgün kitap" olduğunu söylemiştir. Bunu muhtemelen Newton'ın çığır açan kitabı *Principia*'yı okumadan önce söylemişti. *Micrographia*'dan yirmi yıl sonra *Principia*'nın yayımlanması, Kraliyet Derneği Başkanı olan Pepys'in yetkisiyle onaylanmıştır. Birçok konuda olduğu gibi burada da huysuz Newton'ın gölgesinde ve gerisinde kalmak Hooke'un kaderiydi.

"Bölmek", "paspas", "gevşetmek", "hayvanat bahçesi" ve "yarı gölge" gibi birçok işe yarar kelime, yazılı olarak ilk kez *Micrographia*'da geçmiştir.

✧ Bir Öncü ✧

Pek az kadın yazar Margaret Cavendish kadar çok yönlü olmuştur. Kadınların kitaplarını neredeyse hiçbir zaman kendi isimleriyle yayımlatamadığı bir dönemde Cavendish, yazarlığını da kadınlığını da ortaya koyarak adını gururla kitabının kapağına yazdırdı. Cavendish şiirlerinden oluşan ciltler, tiyatrolar, otobiyografi, ahlaki fabllar, hatta bilim üzerine söylevler dahil birçok türde yazdı. Kraliyet Derneği'ne katılan ilk kadın olarak ilgi alanının edebiyattan bilim dünyasına (ki o dönem-

de bilimle uğraşan neredeyse herkes erkekti) kadar uzandığını göstermiştir. İngiliz İç Savaşı'ndan sonra kraliyet yanlısı olduğu için yıllarca Fransa'da sürgün hayatı yaşadı. Burada saygın filozof Descartes'la yemeğe çıktı. Gelişmiş eserlerinin çoğunu on yedinci yüzyılın ikinci yarısında yazması ve 1623 yılında doğması nedeniyle tarihi açıdan Restorasyon Dönemi'ne ait olmasına rağmen Cavendish bir "Rönesans kadını" olarak tanımlanabilir.

Tüm eserleri arasından muhtemelen en sıradışı olanı *The Blazing World* (Alevler İçinde Dünya) adlı kısa kurgusudur. *The Blazing World* kısa romanın ilk örneklerinden biri olarak gösterilebilir. Londra, Büyük Yangın döneminde gerçekten alevler içindeyken 1666 yılında yayımlanan kurgu kitap, genç bir kadının Kuzey Kutbu'ndan başka bir dünyaya yaptığı fantastik seyahatini konu almıştır. Cavendish'in kadın baş karakteri geçici olarak bu fantezi dünyasında dolaşırken İmparator'la evlenir. Ayrıca kuş-insan, ayı-insan, balık-insan ve solucan-insan gibi bölgedeki çeşitli yarı hayvan yarı insan canlılarla muhabbet eder. Kitapta yeni icat edilen mikroskop (Cavendish, Hooke'un bir yıl önce yayımlanan kitabı *Micrographia*'yı yüksek ihtimalle okumuştur) dahil güncel bilimsel keşifler ve gelişmelerden bahsedilmiştir. Bu alternatif dünyada mikroskobun işlevi tersinedir; ayı-insanlar aleti büyük hayvanları küçültmek için üretmiştir. Böylelikle bir balina çaça balığı kadar olabilirken görkemli bir fil pire kadar olabiliyordu (Hooke'un kitabına yapılan bir gönderme daha).

Bu ve başka yönleriyle *The Blazing World*, Lewis Carroll'ın iki yüz yıl sonra yayımlanan *Alice* kitaplarındaki tersine dünya tasvirine tuhaf biçimde benzemektedir. Bu benzerliğin tek nedeni iki eserde de kadın karakterlerin yaşadığımız dünyanın tam tersine işleyen kurmaca bir yere giderek dünyamızı

terk etmesi değildir. İki eserde de çağdaş bilimsel tartışmalar yorumlanmıştır. Cavendish'in ters işlevde çalışan mikroskobu buna iyi bir örnektir.

The Blazing World, ismini bir buçuk yüzyıl öncesinde Thomas More'dan alan ütopya geleneğinde yazılmıştır. Tabii ki on yedinci yüzyılda bir kadın tarafından yazılan ve yayımlanan tek ütopik eserdir. Ancak kitap, aynı zamanda ilk bilimkurgu eserleri arasında da gösterilir. Kitabın bıraktığı miras, Alan Moore'un kurgusu Cavendish'in alevler içindeki dünyasına saygıyla bağlı kalan *The League of Extraordinary Gentlemen* adlı çizgi roman serisinde açıkça görülebilir.

Ancak yüzyıllar boyunca Cavendish'in eseri unutularak halk kütüphanelerinin kasvetinde çürümeye bırakıldı. Virginia Woolf, *Kendine Ait Bir Oda* kitabında Cavendish'i bahçede güllerin ve karanfillerin üzerine yayılıp zavallı çiçekleri boğarak öldüren bir salatalığa benzetmiştir. Birçok yorumcu, Cavendish'in eserine sanki kitabın birden dönüp ellerini ısıracağından korkarmışçasına dikkatle yaklaştı. *The Blazing World*'ün, özellikle geleneksel tür sınırlarını aşmasından dolayı alışılagelmişi altüst eden cüretkâr bir havası var. Kitap hangi türde yazılmıştır peki? Bu kitap aynı zamanda ütopya, proto bilimkurgu, macera öyküsü, bilimsel tez ve romantik düzyazıdır. Kitabın değişik cazibesi de bundan kaynaklanmaktadır.

✧ Fiennes Gibi Seyahat Etmek ✧

Margaret Cavendish'in aksine, sıradışı bir seyahat güncesinin yazarı Celia Fiennes İngiliz İç Savaşı sırasında Oliver Cromwell'i destekleyen bir parlamenterin kızıydı. Fiennes İç Savaş'ın bitiminden on yıldan uzun bir süre sonra ve İngiliz monarşisinin II. Charles'ın tahta çıkmasıyla restore edilmesinden iki yıl sonra 1662'de doğmuştur. (İngiltere, Parlamento'nun 1649'da I. Charles'ı idam etmesinden 1660'da oğlu II. Charles'ın sürgünden dönmesine dek on bir yıl kralsız yaşamayı denemiştir.)

Fiennes başka yönlerden de Margaret Cavendish'in tam zıddıydı. Fiennes hiç evlenmedi. Kurgu veya tiyatro yazmaya hiç istekli değildi. Ancak iki kadında da ailelerini eğlendirmek için yazma tutkusu vardı. Fiennes yirmili yaşlarında yalnızca birkaç hizmetçisiyle İngiltere'yi at sırtında gezmeye başladı. Wiltshire'daki Stonehenge'den ülkenin diğer ucundaki Newcastle'a kadar seyahat ettiği her yer hakkında yazarak akrabalarını eğlendirdi. Bu dönemde seyahat günceleri yeni yeni moda olmaktaydı. Fiennes, deneyimlerini yalnızca arkadaşları ve akrabalarıyla paylaşmak için yazmış ve yayımlamaya çalışmamışsa da bu akıma oldukça uyum sağlamıştır.

Fiennes güncesinde yalnızca ziyaret ettiği kent simgelerinden ve binalardan bahsetmemiştir. Günce, on yedinci yüzyılın sonlarında bir gezginin hali vakti yerinde bile olsa karşılaşabileceği tehlikeleri ve sıkıntıları da gözler önüne sermektedir. Fiennes Ely'de konakladığı odada "kurbağalara, yılanımsı kertenkelelere ve salyangozlara" nasıl katlandığını ve Chester yakınlarında bir haydutun yolunu kestiğini anlatmıştır. Ancak başka gelişmeler seyahatlerini kolaylaştırmıştır. Fiennes'ın *Great Journey to Newcastle and to Cornwall*'a (Newcastle ve

Cornwall'a Yaptığım Büyük Seyahat) başlamasından bir yıl önce 1697'de parlamentodan çıkan bir yasayla gezginlerin kaybolmasını azaltmak için önemli kavşaklara tabelalar konulması emredildi. (Bu çok da büyük bir başarıyla sonuçlanmadı; Fiennes sık sık kaybolmaya devam etti.) Bundan birkaç yüzyıl önce, Margery Kempe'in zamanında ülkede dolaşmak için özel bir izin almanız gerekliydi, yoksa bir serseri olmanız ihtimaline karşı tutuklanabilirdiniz. Fiennes, Britanya'da dolaşırken bu tür seyahatlerin yapılması teşvik ediliyordu. Sonunda Fiennes, İngiltere'nin her yerleşim yerini ziyaret etmiştir. İkisini de pek beğenmese de İskoçya ve Galler'e bile gitmiştir.

Fiennes, Harrogate'deki kaplıcaları ziyaret etmiş; Bath'taki suyu tercih ederek Harrogate'in "burun direğini sızlatacak kadar kötü" koktuğunu söylemiştir. Birçok malikâneyi ziyaret etmiştir, bunun tuhaf derecede modern bir hobi olduğunu söyleyebiliriz. Zaten Fiennes hakkında modern olmayan pek az şey vardı. York gibi tarihi bünyesinde barındıran bir şehirdense daha yeni bir şehir olan Nottingham'ı tercih ederdi. Bir yüzyıl sonra yaşamış romantiklerin aksine Fiennes harabelerden ziyade yeni kır evlerini ve hareketli ticari merkezleri severdi. Güncesinde de özellikle madenler büyük yer tutmaktadır.

Fiennes'ın seyahat güncesi, seyahat güncesinin ilk örneklerinden bir diğeri olan Dafoe'nun *Tour thro' the Whole Island of Great Britain*'inin (Büyük Britanya Adası Turu, Fiennes'in eserinden daha ünlüdür) yayımlanmasından yirmi yıldan daha uzun bir süre önce yazmıştır. Fiennes bu açıdan öncülük etmiştir.

Fiennes'ın güncesi ilk kez, ilerleyen dönemlerdeki romantizm hareketinin önde gelen isimlerinden Robert Southey tarafından kısmen alıntılanarak 1812 yılında yayımlanmıştır. Günce eksiksiz olarak bir kitap halinde, *Through England on a*

Side Saddle (At Sırtında Bir Kadının İngiltere Gezisi) ismiyle neredeyse seksen yıl sonra 1888'de yayımlanmıştır. (1947'de gerçek anlamıyla eksiksiz ve düzeltilmiş bir baskı yayımlandı.) Macera arzusu Fiennes ailesinin kanında var; kâşif Ranulph Fiennes, Celia Fiennes'ın soyundan gelmektedir.

✧ Crusoe Serisi ✧

Genellikle ilk İngiliz romanı olarak nitelendirilen, 1719'da yayımlanan Daniel Dafoe'nun *Robinson Crusoe*'su, bir adamın gemi kazası sonrasında görünüşte ıssız bir adada hayatta kalma çabasını anlatır. 1719'da yayımlanan ilk baskının kapağında daha uzun ve kesinlikle daha az akılda kalacak ismi yer almaktaydı: *The Life and Strange Surprizing Adventures of Robinson Crusoe, Of York, Mariner: Who lived Eight and Twenty Years, all alone in an un-inhabited Island on the Coast of America, near the Mouth of the Great River of Oroonoque; Having been cast on Shore by Shipwreck, wherein all the Men perished but himself. With An Account how he was at last as strangely deliver'd by Pyrates.* (Tek Kurtulanın Kendisi Olduğu Gemi Kazasından Sonra Kıyıya Çıkıp Amerika'nın Kıyısında Büyük Oroonoque Nehri'nin Ağzına Yakın Issız bir Adada Yirmi Sekiz Yıl Yaşayan Denizci, York'lu Robinson Crusoe'nun Hayatı ve Garip Maceraları ve Sonunda Tuhaf Bir Şekilde Korsanlar Tarafından Nasıl Kurtarıldığı.)

Kitap, Dafoe'nun ismini taşımıyordu bile. Halka Crusoe isimli gerçek bir adamın başından geçenlerin anlatıldığı gerçek anılar olarak sunulmuştu. Ancak okurlar kitaptan anında şüphelendi. Romanın yayımlandığı yıl Charles Gildon, *Robinson*

Crusoe Examin'd and Criticis'd (Robinson Crusoe'nun İnceleme ve Eleştirisi) ismiyle yayımladığı kitabında Crusoe'nun hayali bir karakter olduğunu, romandaki olaylarınsa kurmaca olduğunu göstermişti. (Bu konuya pek az kişi takılmıştı çünkü kurgu ve gerçek arasındaki çizgi henüz fazla önem kazanmamıştı.)

"Crusoe" ismi, Dafoe'nun rehberlik kitapları yazan sınıf arkadaşı Timothy Cruso'dan geliyor olabilir.

Robinson Crusoe'nun hikâyesi çok ünlüdür; ancak çoğu kişi Dafoe'nun kitabın devamı niteliğinde iki cilt daha yazdığından bırakın okumayı haberdar bile değildir. *Robinson Crusoe* ile aynı yıl *Robin Crusoe'nun Maceralarının Devamı*, bir yıl sonrasında 1720'de ise *Robinson Crusoe'nun Ciddi Düşünceleri* yayımlanmıştır. *Ciddi Düşünceler*, büyük ölçüde Dafoe'nun isim yaptığı Crusoe adı altında yayımladığı kurmaca olmayan eserlerinin koleksiyonudur. Ancak *Maceraların Devamı* daha fazla tanınmayı hak ediyor. Devam niteliğindeki bu ciltte Crusoe, İngiltere'deki eşinin ölümünden sonra adaya döner. Sonrasında orijinal kitaptaki sadık hizmetkârı Cuma hayatını kaybedince Madagaskar'a, Uzakdoğu'ya ve Sibirya'ya seyahat edip on yıl sonra İngiltere'ye döner.

Dafoe'nun *Robinson Crusoe*'sunun tek kaynağı Alexander Selkirk'ün gerçek yaşam öyküsü değildi. *Seeking Robinson Crusoe* (Robinson Crusoe'yu Ararken) adlı kitabın yazarı Tim Severin dahil birçok akademisyen ve tarihçi bu yaygın kanıya karşı gelmiştir. Severin, sürgüne mahkûm edildiği yerden kaçıp gemisi batınca ıssız bir adada hayatta kalmasını izleyen maceralarını kısa bir kitap halinde yazan Henry Pitman'ı örnek gösterir. Görünüşe bakılırsa Pitman, Dafoe'yla aynı böl-

gede yaşıyordu. Yani Dafoe, Pitman'la şahsen tanışıp deneyimlerini ilk ağızdan dinlemiş olabilir. Ayrıca bu iki adam da 1685'teki Monmouth İsyanı'na katılmıştır. (Dafoe, korkuyla anılan Yargıç Jeffreys tarafından idama mahkûm edilmekten kıl payı kurtulmuştur.)

Robinson Crusoe Adası isminde bir yer vardır, ancak burası Robinson Crusoe'nun adası değildir. Açıklayacak olursak, Dafoe'nun adası Karayipler'deyken, Robinson Crusoe adını taşıyan gerçek ada Pasifik'in güneyinde yer almaktadır. Ada, Selkirk burada karaya oturmuş olduğu için bu ismi almıştır. Ancak kurgu, gerçeklikten daha fazla yankılanır. Bu yüzden de adaya, gerçekten burada hayatta kalan adamdansa Dafoe'nun karakterinin adı verilmiştir. İlginç bir biçimde Robinson Crusoe Adası'nın 160 km batısında Alexander Selkirk Adası vardır, ancak bir kayadan azıcık daha büyüktür.

✧ Hızla Yakalanan Başarı ✧

Dafoe'nun *Robinson Crusoe* serisinden bir yıl sonra Jonathan Swift; gemi kazası, yalnız bir gezgin ve ada (aslında birkaç tane ada) içeren kendi seyahat macerası üzerinde ciddi anlamda çalışmaya başladı. Kitap, dönemin popüler gezgin öykülerıyle alay edecek satirik bir fantezi romanı olarak yazılacaktı. 1726'da yayımlanan kitabın adı *Dört Bölümde, cerrah ve pek çok geminin kaptanı Lemuel Gulliver'in Dünyanın Birkaç Uzak Yerine Yaptığı Seyahatler*'di. Biz şu an bu kitabı *Gulliver'in Gezileri* olarak biliyoruz. Kitap, oldukça yüksek bir satış adedine ulaşmıştır; ilk üç haftada 10.000 kopyası satılmıştır. Okuyucuyu derinden etkilediği ta en başından bellidir.

Robinson Crusoe gibi *Gulliver'in Gezileri* de okura gerçek bir hikâye olarak sunuldu. *Gulliver'in Gezileri*'nde Lemuel Gulliver'in yaptığı dört deniz seyahati anlatılmaktadır. Bu dört seyahatin ilkinde (ve en ünlüsünde) Gulliver, ufacık insanların yaşadığı Lilliput'a gider. Bir yangını söndürmeye çalışırken üzerine idrarını yaptığı için Lilliput'un minik halkı tarafından kovulur. Bu karmaşanın ardından Gulliver ikinci seyahatini devlerin yaşadığı Brobdingnag'a yapar. Burada işler tersine döner ve herkesten küçük olan Gulliver'dir. Üçüncü seyahatini gerçekleştirdiği Laputa, More'un *Ütopya*'sındaki gibi uçan bir adadır. Laputa'da halk, her şeyden öte bilime tapmaktadır (Swift, modern dünyanın bilimsel gelişmeye duyduğu inanca büyük şüphe duymaktaydı). Gulliver'in seyahat ettiği dördüncü ülkede mantık ve konuşma yeteneğine sahip atlar olan Houyhnhnmlar yaşamaktadır. Burada Yahoo olarak bilinen insanlar (sonrasında bir arama motoru da bu ismi almıştır), gübre fırlatan pis yaratıklardır. (George Orwell, ilerleyen dönemlerde Swift'in atları sevdiğini, çünkü tüm hayvanlar arasında at gübresinin kokusunun insanı en az rahatsız eden olduğunu belirtmiştir.) Tuhaf bir biçimde Swift, *Human Ordure* (İnsan Dışkısı) isminde bir kitapçık yazmıştır. Kitabın kapağındaysa "Shit (Bok)" ve aynı zamanda "Swift" olarak okunabilecek "Dr. S—t" yazmaktadır.

Gulliver evine döndüğünde insanların Yahoolara ne kadar benzediğini fark eder ve kısa bir sürede kedere kapılarak sadece ahırındaki atlarıyla konuşur (tabi Houyhnhmların aksine bu atlar Gulliver'e cevap veremez).

Swift'in bilime karşı alaycılığı ve güvensizliğine rağmen romanı, bazen istemsiz de olsa bilimsel keşifleri birinci sıradan izlemiştir. Swift, Mars'ın ekseninde iki tane uydunun döndüğünü yazmıştır. Zamanında sadece hoş bir fikir gibi gözükse

de bu iki uydu 150 yıl sonra keşfedilmiştir. (Bu kehanetin şerefine keşfedilen aylardan birinin kraterine Swift adına Deimos ismi verilmiştir.) Pat Rogers, "Gulliver's Glasses" (Gulliver'in Gözlükleri) başlıklı makalesinde Gulliver'in İngiliz kurgusunda gözlük takan ilk karakter olduğunu iddia etmiştir. Gulliver, kendine ok atan küçük insanların yaşadığı Blefuscu adasını ziyaret ettiğinde kendini koruma amacıyla gözlük takmıştır. Görünüşe bakılırsa bilim o kadar da kötü değilmiş.

Swift'in klasik eserinin, ilk kez 1726'da yayımlandıktan sonra uygunsuz görülen bölümü çıkarılmış ve sansürlenmiş çok sayıda versiyonu yayımlandı. Politik açıdan karmaşık veya müstehcen bazı bölümler çıkarılarak çocuklara yönelik versiyonlar basıldı. Ancak aslında romanın ilk sansürlü versiyonu 1726'da yayımlanan ilk baskıydı. Swift ilk baskıya göz gezdirdiğinde yayıncısı Benjamin Motte'un bazı bölümleri kasten yumuşattığını görerek çok şaşırmıştır. Motte, özellikle kendisinin ve Swift'in başını derde sokabilecek, güncel olaylarla sivri bir dille alay eden bölümleri törpülemiştir. (Kitap aynı zamanda baskı hatalarıyla delik deşik edilmiştir.) Roman ancak 1730'lu yıllarda Swift'in istediği şekilde yayımlanabilmiştir.

Genellikle edebiyatın önemli eserlerini ruhani zenginliklerinden dolayı takdir ediyoruz: Shakespeare'in insanlığından, Wordsworth'ün empatisinden, George Eliot'ın başka birinin hislerini anlayabilme kabiliyetinden bahsediyoruz. Ancak Swift bu yönden oldukça farklıdır. Swift insanların pis vücutlarından, çürük ve yanlış tavırlarından tiksiniyordu. Ama *Gulliver'in Gezileri* gibi harika bir edebi eser yazmıştır. Belki de romanın en önemli noktası satirik dilidir. Yani Swift'in ciddi mi olduğundan yoksa bizimle alay mı ettiğinden, Gulliver'in yaşadıklarını paylaşmamız için bizi davet mi ettiğinden yoksa şapşalın ensesine bir tokat da bizim vurmamızı mı istediğin-

den asla emin olamamamızdır. Bu ve *Gulliver'in Gezileri*'nin birçok yönden kaliteli oluşu romanın ölümsüzlüğünün simgelerindendir. *Gulliver'in Gezileri*'nin yüz çeviremeyeceğiniz kadar fazla yönü vardır.

✧ Ortadan Kaybolan Oyun ✧

Genel kanıya göre 1730'lu yıllarda Britanya tiyatrosu çığırından çıkıyordu. Henry Fielding'in başını çektiği bir grup genç oyun yazarı, ülkenin lideri ve ilk fiili başbakanı Sör Robert Walpole'u ve hükümetini yazdıkları satirik oyunlarla hicvediyordu. Satir, *Gulliver'in Gezileri* gibi kitaplarla sınırlı olduğu ve daha da önemlisi Walpole'un gururuna dokunmadığı sürece sorun teşkil etmiyordu. Walpole, parlamentodaki çoğunluğu elinde tutsa da saygınlığını yitiriyordu. Bu yüzden bir şeylerin yapılması gerektiğine karar vererek sahnelere sansür uygulanmasına destek aramaya başladı.

Şansına ihtiyaç duyduğu cephaneyi yeni ve küfürlü bir oyun olan *The Golden Rump* (Altın Popo) ile buldu. Söylentiye göre oyunun kopyasını gergin bir sahne yönetmeninden edinmiştir. Britanya kraliyet ailesini bel altından vuran satirik oyun, Kral II. George'u ve özellikle bağırsak problemlerini hedef almıştır. Anlatılanlara göre set dev bir kalça olarak tasarlanmıştır ve karakterler sahneye anüsten giriş yapacaktır. Walpole, Avam Kamarası'nda oyundan bazı bölümleri yüksek sesle okuyarak ahlaki mücadelesine destek kazandırmaya çalışmıştır.

Oyunun günümüze ulaşan bir kopyası yoktur; ama bu, muhtemelen daha en başında oyunun kopyası olmadığı içindir. Fielding dahil birçok yorumcu Walpole'u tüm bunları uydurmakla suçlamıştır. Gerçek olsun olmasın, *The Golden Rump*

Walpole'a istediğini kazandırdı. Britanya tiyatroları 1737'den itibaren Lisans Kanunu adı altında sansürle tanıştı. Bu kanuna göre saray nazırı, Britanya sahnelerinde yer alacak tüm oyunları okuyup sergilenebilecek ve sergilenemeyecek şeylerle ilgili kanunlara ters düşmediğinden emin olmak zorundaydı. Hükümeti ve kraliyeti alaya almak kesinlikle yasaktı. Birdenbire Britanya sahnesi çok sıkıcı bir hal almıştı. Lisans Kanunu, sonraki 200 yıl boyunca Britanya sahnesinin çığır açan birçok oyun yazarını saymanın neden bu kadar zor olduğunu açıklamaktadır (Sheridan, Wilde ve Shaw gibi birkaç isim hariç).

1730'ların aşırılığı farklı kısıtlamalara da neden olmuştur: Birleşik Devletler'in 1920'de getirdiği alkol yasağı çoğu kişi tarafından bilinir, ancak Londra da 1736'da başkentte yaşanan cin probleminden dolayı yüksel alkollü içkilere bir yasak getirmiştir. Yasak 1743'e kadar sürmüştür. 1743'te başarısızlıkla sonuçlandığı için kaldırılmıştır (iki yüzyıl sonra Amerika'nın alkol yasağının da kaldırılacağı gibi).

Tuhaftır ama tiyatronun sansürlenmesi İngiliz edebiyatının ve ulusun matbaa kültürünün başına gelen en güzel şey olabilir. Basın özgürlüğü tiyatro gibi kısıtlanmıyordu ve on sekizinci yüzyıl tam anlamıyla gazete çağıydı, her gün bir yerlerde yeni bir süreli yayın ortaya çıkmaktaydı. Gazete veya süreli yayından ziyade "dergi" olarak hazırlanan ilk İngiliz yayını *The Gentleman's Magazine*'in (Centilmenin Dergisi) ofisi 1731'de Londra'da kurulmuştur. Dergi ilerleyen yıllarda da büyümeye devam etmiştir.

Bu esnada Lisans Kanunu yüzünden artık oyunlarını sahneleyemeyen satiristler, yüzlerini tomurcuklanan yeni bir edebi biçime çevirdi. Lisans Kanunu özellikle Fielding'e çok iyi geldi. Artık kimse Fielding'in 1730'larda yazdığı satirik sahne eserlerini okumuyordu. Ancak Fielding, sahnede Saray Nazırı'nın sürekli tepesinde olmasındansa kurgu eserlerle dönemin toplu-

munu ve daha kapsamlı olarak politik liderlerini yorumlayabileceğini keşfetti. Akabinde *Joseph Andrews* (1742), *Amelia* (1751) ve en ünlü eseri *Tom Jones*'u (1749) yazarak başarılı bir roman yazarı oldu. Hatta Metropol Polis Kuvveti'nin öncüsü olan Bow Sokağı Dedektifleri'ni kurmaya da vakit ayırmıştı.

Lisans Kanunu 1960'larda yürürlükten kaldırılana dek iki yüzyıl boyunca Britanya tiyatrosunun bir parçası olmuştur. Bu önemli an, 1968'de genç oyun yazarı Edward Bond'un, bir bebeği canice öldüren bir grup ergenin yer aldığı *Saved* (Kurtarılmış) adlı oyunuyla gerçekleşti. Saray Nazırı oyunun sahnelenmesini reddetti. Bu da Laurence Olivier'ın *Observer*'a Bond'un oyununun ana fikrini savunan bir mektup göndermesine yol açmıştır. Olivier, başkalarının da desteğini kazanmıştır ve Lisans Kanunu kalkmıştır.

✧ Çağın Özetini Çıkarmak ✧

Lisans Kanunu yürürlüğe girmeden birkaç ay önce 1737 yılının Mart ayında genç Samuel Johnson, Londra'ya vardı. Yol arkadaşı David Garrick, henüz tanınmayan bir genç adamdı (yeni uygulanmaya başlanan sansür yüzünden Fielding'e kıyasla oldukça sıkıcıdır); ancak oyunu *Lethe*, üç yıl sonra Londra sahnelerinde epey ses getirecekti. Johnson da tiyatro oyunu yazmak istiyordu ancak geçmişte bu işe ciddi anlamda kalkışarak yazdığı *Irene*, sahnelendiğinde pek de övgü almamıştı. Bunu izleyen elli yılda *Habeşistan Prensi Rasselas'ın Öyküsü* adlı bir roman, çok sayıda şiir, edebi eleştiri ve birkaç önemli biyografi ile dergi ve gazetelere sayısız makale yazmıştı. Ancak Johnson, ilk kez 1755'te iki büyük cilt halinde yayımlanan *Sözlük*'ü ile hatırlanmaktadır.

İlk İngilizce sözlüğü Johnson yazmamıştır; kendisinden önce benzer eserler yazanlar olmuştur. On altıncı yüzyılda Richard Mulcaster, İngilizce kelimelerin listesini çıkarmıştır (ancak tanımlarını yapmamıştır). 1604'te Robert Cawdrey'in *Table Alphabeticall*'ı (Alfabetik Tablo) yayımlandı. Sözlükbilim, var olan kelimeleri ödünç alıp geliştirmekle birlikte yeni kelimeler üretmeye de odaklıdır. Johnson'ın *Sözlük*'ü Nathan Bailey'nin *A Universal Etymological English Dictionary*'sinden (Evrensel Etimolojik İngilizce Sözlüğü - 1721) büyük ölçüde yararlanmıştır. Nathan Bailey'nin sözlüğü ise John Kersey'nin *Dictionarium Anglo-Britannicum*'unu (1708) kaynak almıştır. *Dictionarium Anglo-Britannicum* ise John Harris'in *An Universal English Dictionary of Arts and Sciences*'ından (Evrensel İngilizce Bilim ve Sanat Sözlüğü - 1704) cömertçe faydalanmıştır. Ancak bunların hiçbiri Samuel Johnson'ın sözlüğüyle aynı ayarda değildir. Johnson'ın 9 yılın sonunda, 1755'te tamamladığı sözlük çok daha geniş kapsamlı ve uzundu.

Johnson'ın sözlüğü, 1755'te yayımlanan tek sözlük bile değildi. Aynı yıl Scott-Bailey'nin A *New Universal Etymological English Dictionary*'si (Yeni Evrensel Etimolojik İngilizce Sözlük) Londra kitapçılarında yerini aldı.

Bu sözlüklerin en çok bilineni Johnson'ın sözlüğü olmuştur. Neden diye soracak olursak; birincisi, listelenen kelimelerle ilgili örnek kullanımların yer aldığı ilk sözlüktü. Shakespeare, Spenser, Milton ve sayısız edebi kaynaktan alıntılar içermekteydi. Zaten Johnson'ın sözlüğünü yazmaktaki amaçlarından

biri, okurların İngiliz edebiyatının önemli isimlerinin dillerini anlamasına yardımcı olmaktı. Bir diğer nedeni ise tanımların doğruluğuydu (kısmen); Johnson her tanımda hedefi on ikiden vuramasa da, doğruluk oranı kendisinden öncekilere kıyasla çok daha yüksekti. Örneğin Bailey'nin sözlüğünde kedi, "çok bilinen bir mahluk"; keçi, "yaratık"; çilek ise "çok bilinen bir meyve" olarak tanımlanmıştır. Siyah, "bir renk"; penis, "erkeğin direği" şeklinde yer almıştır. Bu tanımların doğruluğuna edecek söz yok (bütününe bakınca), ancak oldukça eksikler. Ama Bailey, Johnson'ın *Sözlük*'ünde yer vermediği (hatta 1965'e kadar iki yüzyıl boyunca hiçbir sözlükte yer verilmeyen) "düzmek" ve "orospu"yu da sözlüğüne dahil etmiştir.

Eşsiz ölçülerine rağmen Johnson'ın sözlüğü, on sekizinci yüzyılın ortalarının standartlarıyla bile tamamen kapsamlı sayılamaz. İlk baskıda 42.773 kelime mevcuttu. İyi bir rakam olmasına rağmen Johnson'ın döneminde bile İngilizcede yaklaşık iki yüz elli bin kelime olduğu hesaplanmıştır. Johnson, "İngilizcede X ile başlayan kelime olmadığı" için X harfine bir bölüm ayırmamıştı. (Aklınıza "xylophone" (ksilofon) gelmiş olabilir ama bu kelime yalnızca on dokuzuncu yüzyılın ortalarından beri yazılı olarak kullanılmıştır.) Yine de sözlük, 150 yıl önce Cawdrey'nin yazdığı sözlüğe oranla çok daha ileridedir; çünkü Cawdrey'nin sözlüğünde, bu harflerle başlayan kelime olmadığı için, W, X ve Y bölümleri yoktu. (*Yes* (evet), gerçekten!)

Johnson, sözlüğünde "yulaf" için ünlü tanımını yapmıştı: "Bir tür tahıl, İngiltere'de genellikle atlara verilir, ancak İskoç insanının besin kaynağıdır." Bu, Johnson'ın kaleme aldığı eski bir nükteydi. Kendisi de bu nükteyi muhtemelen Robert Burton'ın *Melankolinin Anatomisi* kitabından almıştı. Ne olursa olsun Johnson bu satırı bıyık altından gülerek kaleme almış-

tır: Henry Hitchings ilginç eseri *Dr Johnson's Dictionary: The Extraordinary Story of the Book that Defined the World*'de (Dr. Johnson'un Sözlüğü: Dünyayı Özetleyen Kitabın Sıradışı Öyküsü), Johnson'ın biyografisini yazan James Boswell'in, yıllar sonra Johnson'ın memleketi Lichfield'i ziyaret ettiğini, Staffordshire yulaflı kurabiyelerinin halk arasında çok sevildiğini gördüğünde çok şaşırdığını anlatmıştır.

Johnson'la sözlükte münasebetsiz veya açık saçık kelimeler arayan hanımefendiler arasındaki sıklıkla tekrar ettiği anlatılan etkileşim, sonradan uydurulmuş olabilir. Söylentiye göre Londra sosyetesinin kültürlü hanımefendileri büyük doktoru, *Sözlük*'üne argo kelimeleri dahil etmediği için kutlamıştır. Johnson da buna sivri diliyle "Ah hanımefendiler, demek bu kelimeleri arıyordunuz, ha?" cevabını vermiştir. Bu hikâyenin doğruluğu birkaç nedenden ötürü şüphelidir. Bu nedenlerin başında, on sekizinci yüzyılın nazik hanımefendilerini rencide edebilecek birkaç kelimenin sözlükte yer alması gelmektedir. Bu kelimeler arasında popo, osuruk, kıç, çiş ve kaka vardı. Ancak penis ve vajina gibi tıbbi terimler dahil cinsel çağrışım yapan kelimelere yer verilmediği doğrudur. (Ancak tuhaftır ki Johnson, başka bir kelimenin tanımında vajina kelimesini kullanmıştır).

Ayrıca daha sonra Edmund Blackadder'ın gözlemlediği üzere Johnson, "karıncayiyen" kelimesini de sözlüğüne dahil etmemiştir. Hakkını yemeyelim, bu yüzden Johnson'ı suçlayamayız; zira kelime ilk kez 1735 yılında, Johnson'ın ölümünden bir yıl sonra yazılı olarak kullanılmıştır.

ROMANTİZM ÇAĞI

Aydınlanma çağını izleyen romantizm çağı, aydınlanmanın baş prensiplerini birçok yönüyle reddetmiştir. Aydınlanma çağında her şeyden öte düzen ve mantık savunulurken, romantizm çağında devrim, duygular, hayal gücü ve doğal dünyaya dönüş arayışı öne çıkmıştır. Romantikler verdikleri kararların, kafalarından ziyade kalpleri tarafından yönlendirilmesine izin vermiştir. Hali vakti yerinde, iyi beslenmiş ve iyi yetişmiş sınıf çok uzun zamandır yönetimdeydi; artık halkın da yönetimde söz sahibi olmasının zamanı gelmişti. Romantiklerin sloganı tiranlık yerine özgürlüktü.

Bu ayrım tabii ki iki çağ arasındaki farkı fazlasıyla basitleştirmek için yapılmıştır. İki çağ aslında birçok yönden birbirine benzer: Robert Walpole'dan ziyade Wordsworth'le daha çok şey paylaşmış olan devrimci yazar Thomas Paine, dini konulara mantıkla yaklaşmayı savunan *Akıl Çağı* adlı kitabı yazmıştır. Romantizm, aydınlanma çağının odak noktası olan rasyonelliği ve düzenliliği eleştirmekle birlikte, aydınlanmanın

değerlerini alarak geliştirmiştir. Romantikler bu gelişimi tarihin son derece hareketli bir döneminde gerçekleştirmiştir.

Tutumlardaki bu değişim ne zaman başladı? 1789'daki Bastille Baskını ve Fransız Devrimi'nin başlangıcıyla mı? Yoksa daha önce Amerikan Bağımsızlık Savaşı ile yaşanan devrimle ve 1776'da imzalanan Bağımsızlık Bildirgesi'yle mi? Yoksa daha da önceden, Jean-Jacques Rousseau'nun (kendisinden daha ileride bahsedeceğiz) 1762'de yayımlanan *Toplum Sözleşmesi* ile mi?

Başlangıç noktalarını belirlemeye çalışmak daima çok zordur. Ancak romantizm ruhunun (önceki bölümde gördüğümüz düzen arayışının bir açıdan [kısmen] reddedilmesi) 1760'larda oturduğu kesindir. Bu yıllarda kendi halindeki halk, üç büyük edebi sahtekârlıkla karşı karşıya geldi. Bu kitapların üçü de sahte olmakla birlikte edebiyat dünyasında yeni ve Henry Fielding'in veya Dr. Johnson'ın takdirini kazandığını göremeyeceğiniz bir şeyin başlangıcının sinyalini verdi (Johnson, yalancı ve düzenbaz olarak ifşa ettiği sahtekârlardan birine savaş açmıştır). Taklit edilmiş kitaplar şunlardı: İskoç yazar James Macpherson'ın özgün versiyonlarını Galce kaynaklardan derlediğini iddia ettiği "Osian" şiirleri (ki muhtemelen şiirleri kendisi yazmıştı); on sekizinci yüzyılda, Thomas Chatterton isimli bir ergenin yazdığı kurgusal bir karakter olan on beşinci yüzyıl rahibi Thomas Rowley'nin "ortaçağ" şiirleri ve Horace Walpole'un romanı *Otranto Şatosu* (diğerlerinden daha kısadır). Düzmece metinlerin üçü de Samuel Johnson'ın *Sözlük*'ünde ve Hooke'un *Micrographia*'sında gördüğümüz bilimsel sınıflandırma ve entelektüel tetkikin bağnaz ve ciddi dünyasının zıddını sunmaktadır. Bu metinlerin karşısında muhtemelen Margaret Cavendish bile şaşırırdı.

Romantik dönem, 1830'larda Victoria döneminin başla-

masıyla Britanya'da kısa sürse de kitap dünyasını büyük ölçüde etkilemiş ve hatta gidişatını değiştirmiştir. Romantik dönem, bize yeni kurgu türleri kazandırmakla birlikte bir değil iki devrimin ateşlerini körüklemiştir. Nergisleriniz yanınızdaysa haydi biraz romantikleşelim.

✧ Gotik Patlaması ✧

Sör Robert'ın oğlu Horace Walpole, ilk gerçek gotik romanını yazma onuruna sahiptir. Ancak Walpole, başta romanına adını bile yazmayı istememiştir. Bunun içinse önemli bir sebebi vardır.

Walpole'un 1764'te yayımlanan kitabı *Otranto Şatosu*, gotik roman türünü kurmuştur (ancak önceki bölümlerin birinde belirttiğim gibi, türle bağdaştırdığımız gotik korku unsurlarının Walpole'dan daha öncesine dayandığı açıktır). Walpole, hikâyenin son zamanlarda keşfedilip çevrilen bir ortaçağ elyazması olduğunu iddia etmiştir. Edebiyat dünyası bu yeni kitabı almak için akın etmiştir. Kitap bir yıl sonra yeniden basıldığında Walpole, kitaba eklediği önsözde her şeyi kendisinin uydurduğunu itiraf etmiştir.

Bunu yaparak yeni bir edebiyat türü yaratmanın yanında gotik hikâyelerin sürekli olarak tekrar edilen bir özelliğini de yaratmıştır: Sözümona "yeni keşfedilen" elyazması olma özelliği. Saklı kalan sırlar, kasvetli şatolar ve gizemli hayaletler gibi günümüz gotik eserlerinin taşıdığı özelliklerin çoğu daha en başında Walpole'un kitabında yer almaktaydı. Walpole olmasaydı Edgar Allan Poe, *Frankenstein*, *Drakula* veya Stephen

King olur muydu, bilinmez. Bu kısa roman, edebi bir türle birlikte yepyeni bir yazım biçimi yaratmıştır.

> 1796'da yayımlanan gotik romanıyla tanınan Matthew Lewis, Jamaika'dan Birleşik Krallık'a giden bir gemide, ölmek üzereyken vasiyetini hizmetkârlarından birinin şapkasına yazmıştır.

Walpole, gördüğü bir rüyadan esinlenerek romanını yazmıştır: "Kendimi çok eski bir şatoda gördüm (benim gibi kafası gotik hikâyelerle dolu biri için gayet normal bir rüya), kocaman bir merdivenin en tepesinde tırabzanı zırhlı devasa bir kol tutuyordu. Akşamında oturup yazmaya başladım, ne yazmaya niyetlendiğimi ve neyle ilişkilendireceğimi bile bilmeden…" Hikâyenin kalanıysa söylenene göre tarihtir; aslında tüm bunlar Walpole'un yaratıcılığının eseri olduğu için şüphesiz tarih değil, kurgudur.

Walpole, *Oxford İngilizce Sözlük* tarafından İngilizceye iki yüzden fazla terim kazandırdığı için onurlandırılmıştır. Bu kelimeler arasında kuvvetli, sıtma, nüans, kasvetli ve hediyelik eşya anlamındaki İngilizce kelimeler yer almaktadır. Şüphesiz, yarattığı en ünlü kelime "beklenmeyen, mutluluk getiren keşiflerde bulunma" anlamına gelen "mutlu tesadüf"tür (serendipity). Walpole bu kelimeyi, 1754'te gülünç peri masalı "Serendip'in Üç Prensi" (Serendip, Sri Lanka'nın diğer adıydı) hakkında yazdığı bir mektupla dile kazandırmıştır. Hikâye, en eski dedektif öykülerindendir; üç prensin, kaybolan deveyi adli beceriden ziyade iyi şans ve rastlantı eseriyle bulmasını

anlatır. "Mutlu tesadüf (serendipity)", başka dillere çevrilmesi en zor kelimelerden biri olarak anılır.

Walpole'un gotik akımının doğumundaki etkisinin sınırları edebiyatı aşmıştır. Londra'daki evi Strawberry Hill, şato görünümüne ve boyutlarına yakın büyük bir konuttu. Walpole'un evi o kadar ünlendi ki adını Londra'daki bir bölgeye (Twickenham'a yakın, Londra'nın Richmond kasabasında yer almaktadır) vermekle kalmayıp "Strawberry Hill Gotiği" şeklinde anılan mimari bir tarzı da adlandırdı.

✧ Jane Austen'ın Tarihi ✧

Jane Austen'ın, *Northanger Manastırı* adlı kitabında döneminin gotik romanlarıyla alay etmesi çok kişi tarafından bilinir. Jane Austen'ın ölümüne dek yayımlanmayan *Northanger Manastırı*, aslında Austen'ın yirmili yaşlarında tamamladığı ilk romandır. Jane Austen'ın eseri pek tabii ki fevkaladedir. Austen henüz ergenlik çağındayken, ilk eserlerini üç adet elle ciltlenmiş defterde toplamıştır. İlk hikâyelerinden biri olan "Güzel Cassandra"da kadın kahraman (Austen, kız kardeşinden esinlenmiştir) bir şapka çalar ve bir aşçıya yumruk atar.

Bu üç cilt arasından en ilginç olanı muhtemelen ikincisidir. İkinci ciltte, Austen'ın *Aşk ve Arkadaşlık* adını verdiği ilk roman denemelerinden biri yer almaktadır. Austen, daha sonra elyazmasını düzenleyip bir roman haline getirerek adını *Gurur ve Önyargı* olarak değiştirmiştir.

Ancak ikinci ciltte *Gurur ve Önyargı*'nın ilk taslağının yanında Austen'ın kurgu olmayan eseri *The History of England*

from the reign of Henry the 4th to the death of Charles the 1st (IV. Henry'nin hükmünden I. Charles'ın ölümüne İngiltere Tarihi) yer almaktadır. 1791 yılının Kasım ayında tamamlanan kitap, G. K. Chesterton tarafından yazılan önsözle ancak 1922'de basılabilmiştir.

Austen, bu kitabı kız kardeşi Cassandra'ya adamıştır. Önsözünde kendini "önyargılı ve cahil bir tarihçi" olarak tanımlamıştır. Yani birçok tarihçide göremeyeceğiniz seviyede dürüst davranmıştır. Kitabın kapağına Austen, "Bu tarih kitabında pek az tarih göreceksiniz," notunu eklemiştir.

The History of England (İngiltere Tarihi) kısa olmakla birlikte ilerleyen dönemlerde Austen'ın imzası haline gelen nükteli ve ironik anlatımın ilk örneğini teşkil etmektedir. Austen, kitapta iğneleyici sözlere bolca yer vermiştir. Kanlı Mary'nin hüküm sürdüğü dönemde Protestan inanca sahip oldukları için idam edilen yüzlerce kişiden "bir düzine" olarak bahsetmiştir. I. Elizabeth'in "insanlığın utancı, halkın musibeti" olduğunu söylemiştir. Bunu söylerken Elizabeth'in aleyhine konuşanlarla açıkça alay etmiştir. Austen Bakire Kraliçe'ye oldukça ilgili görünüyor; *The History of England*'da Gloriana'ya, diğer tüm hükümdarlardan daha fazla yer vermiştir.

İngiltere edebiyatı ve kültüründe, Austen'ın nereye ait olduğu çokça tartışılmıştır. Çoğu kişi Austen'ı yaşadığı İngiliz Naipliği'nin Kral George dönemiyle ilişkilendirir, Austen'ın eserleriyle Alexander Pope ve Samuel Johnson gibi on sekizinci yüzyılın nükteli yazarlarının eserleri arasındaki bağlantıyı gösterir. Ancak Austen, şu an ünlü olan romanlarını yetişkinlik döneminde, Papa ve çevresinden gelen eski fikirlerin sorgulandığı sanatsal hareket romantizmin zirve döneminde yazmıştır.

⚜ Devrim Dönemi ⚜

Jane Austen'ın en ünlü romanının adı olarak ölümsüzleşen deyim "gurur ve önyargı", ilk kez Austen tarafından kullanılmamıştır. Bu deyim Fanny Burney'nin 1782'de yayımlanan romanı *Cecilia*'da; ardından ilk kez 1776'da yayımlanan iki önemli eserde, Edward Gibbon'ın *The Decline and Fall of the Roman Empire* (Roma İmparatorluğu'nun Düşüşü ve Yıkılması) ile Thomas Paine'in *Sağduyu*'sunda kullanılmıştır.

Norfolk, Thetford'da doğan Paine (1737-1809), politik broşürler yazarak devrimin alevlerini körüklemede önemli bir rol oynayacağı Amerika'ya yelken açmadan önce, birçok girişimde bulunarak başarısız oldu. Amerika'da isyanı alevlendirdikten sonra Paine, Fransa'ya seyahat ederek Fransız Devrimi'ni, en azından ilk ve daha az kanlı günlerinde desteklemiştir. Amerika Bağımsızlık Savaşı'ndaki eski müttefiği İrlandalı Edmund Burke, Fransız Devrimi'ne karşı çıkarak devrimcilerin yaptıklarını kınadığı *Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler* (1790) adlı kitabını yazmıştır. Paine, buna cevap olarak 1791 ve 1792'de iki cilt halinde yayımlanan *İnsan Hakları* adlı kitabını yazmıştır. Bu kitabında Fransa'daki monarşiyi ve aristokratik sistemi yıkma fikrini desteklemiştir. Ancak Paine, Kral XVI. Louis'nin idamına karşı çıkmıştır ve ölüm cezasına prensip olarak karşıdır. Bu da 1793'te başının belaya (ve sonrasında hapishaneye) girmesinin nedenlerinden biridir.

Sağduyu ve *İnsan Hakları*'nın yanı sıra, Paine'in en okunmaya değer (ve komik) eseri, ilk bölümlerini Paris'te hapishane hücresinde yazdığı *Akıl Çağı*'dır (1793-1794). Paine, *Akıl Çağı*'nda İncil'i detaylı olarak masaya yatırıp eleştirmektedir. Amacı, Eski ve Yeni Ahit arasındaki uyuşmazlıkları ve tutarsızlıkları vurgulayarak kutsal kitapların Tanrı'nın sözü değil, bir grup insanın eseri olduğunu göstermekti. Paine, Tanrı'ya iste-

diğiniz gibi inanabileceğinizi, ancak İncil'in Tanrı'ya ait kutsal sözlerden oluşmadığını söylemektedir.

Paine'in üslubu çoğunlukla gündelik ve hatta uçarıdır. Paine, Adem ve Havva'nın yaratılış hikâyesiyle ilgili, "Hıristiyan mitoloji uzmanları, Şeytan'ı bir çukura hapsettikten sonra masalın devam edebilmesi için tekrardan serbest bırakmak zorunda kalmışlardı. Şeytan, Cennet Bahçesi'nde bir yılan veya sürüngen şeklinde yerini alarak Havva'yla çoğu kişinin bildiği konuşmasını yapmıştır. Havva ise konuşan bir yılan karşısında hiç şaşırmamıştır. Buradaki sorun ise, yılanın Havva'yı elma yemeye ikna etmesi, Havva'nın elmayı yemesinin ise tüm insanlığın lanetlenmesine yol açmasıdır," demiştir. Milton'ın *Kayıp Cennet*'i böylesine gündelik kelimelerle yazılsaydı, aynı etkiye sahip olamazdı.

> Paine, "attan inip eşeğe binmek" anlamına gelen deyimi İngilizceye kazandırmıştır.

Çağdaşları, İncil'deki hikâyelere getirdiği nükteli ve uçarı yorumlarında Paine'in bazen aşırıya kaçtığını düşünmüştü. Örneğin Paine, günahkâr olduğu iddia edilen sözde fahişe Magdala'lı Meryem'in İsa'yı dirilişinden sonra ilk gören kişi olması hakkında "çevresi geniş bir kadındı, fahişelik yaptığı iddiasıysa kötü bir varsayım değildir," demişti. Bu gibi durumlarda Paine'in dili kabalığından; daha doğrusu hem orta hem de işçi sınıfın ilgisini çekecek şekilde yazdığından dolayı çok eleştirildi. Ancak Paine bunu, eşitlikçi doğasının bir parçası ve "sıradan halka" ulaşma arzusu sonucunda kasten yapmıştı.

Paine, sıklıkla ateist olmakla "suçlanırdı". Aslında Paine, *Akıl Çağı*'nda Tanrı'yı Eski ve Yeni Ahit'teki yanlış yorumlar-

dan koruma amacı güden bir deist (yani olaylara müdahale eden bir tanrıdan ziyade bir yaratıcının varlığına inanan) olduğunu açıkça ve defalarca belirtmektedir. İddiaların aksine Paine, *Akıl Çağı*'nı dönemin Fransa'sında yaygınlaşmakta olan ateizme karşı yazdığını söylemiştir.

Ancak böylesine ince entelektüel detaylar Paine'in çoğu arkadaşının ve meslektaşının gözünden kaçmışa benziyor. Paine, 1809'da hayatını kaybettiğinde cenazesine sadece altı kişi katılmıştır. Bugün bile kimse mezarının nerede olduğundan emin değildir. Amerika'da, kendi ülkesinden çok daha fazla değer görmektedir. Gene de yarattığı etki küçümsenemez. George Washington'a 1789'da yazdığı bir mektupta belirttiği gibi, "İki devrimin ortak noktası, bir amaç doğrultusunda yaşamaktır".

İlk Feminist?

Paine, *İnsan Hakları*'nı (1791-1792) Burke'ün *Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler*'ine (1790) cevap olarak yazmıştır. Ancak başka bir yazar da Burke'e cevap niteliğinde, insan haklarını konu alan bir kitap yayımlamıştır. Mary Wollstonecraft isimli bu yazarın *Vindication of the Rights of Men* (İnsan Haklarının Gerekçelendirilmesi) adlı kitabı Burke'ün kitabından yalnızca birkaç hafta sonra yayımlanmıştır. Wollstonecraft kitabında arkadaşı Paine gibi cumhuriyetçiliği savunarak aristokrasiye ve doğuştan gelen ayrıcalığa karşı çıkmaktadır. Ancak Wollstonecraft, daha çok, bu eseri takip eden kitabıyla tanınmaktadır.

Wollstonecraft günümüzde yaptığı iki şeyle hatırlanır. İlki, daha sonralarda *Frankenstein*'ın yazarı Mary Shelley ola-

rak tanınacak Mary Wollstonecraft Godwin'in annesi olmasıdır. İkincisi ise feminist metinler arasında dönüm noktası olan *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*'ni (1792) yazmasıdır.

Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi'nde Wollstonecraft, gelecek nesli eğitme görevini üstlendikleri için kadınların daha iyi bir eğitim alması gerektiğini savunmuştu. Daha dolu bir eğitimin, kadınların aynı zamanda daha iyi bir eş olmasını da sağlayacağını belirtmişti. Bu ifade Thomas Elyot'ın yaklaşık 250 yıl önce ortaya attığı fikre yakındır ancak Wollstonecraft, Elyot'ın düşüncesini büyük ölçüde geliştirmişti. Wollstonecraft aynı zamanda kadınların erkeklere kıyasla daha az zeki olduğu düşüncesini reddetmişti. Bu problemin kadınların aldığı eğitimin eksikliğinden kaynaklandığına dikkat çekmişti. Kitap muazzam bir popülerliğe ulaştı ve birçok önde gelen dergi ve süreli yayında, hakkında olumlu yorumlar yayımlandı.

Ancak *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*'ne getirilen yorumlara herkes katılmamaktaydı. Wollstonecraft'ın kitabının aldığı olumsuz tepkiler, günümüzde eşcinsel evliliği konusuna verilen tepkilere büyük ölçüde benzemektedir. Thomas Taylor isimli bir adam Wollstonecraft'ı alaya aldığı *A Vindication of the Rights of Brutes* (Yabani Haklarının Gerekçelendirilmesi) adında bir kitap yazmıştır. Kitabında Wollstonecraft'ın eşitlik talebinin hayvanları, sebzeleri ve hatta "en adi toprak parçasını" da kapsaması gerektiğini yazmıştır. (Taylor'ın daha öncelerde Wollstonecraft'ın ev sahibi olması bunu yazmasında etkili olmuş olabilir.) Hatta Wollstonecraft *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi* nedeniyle "fahişe" damgası da yemiştir. Bir rahip Wollstonecraft'ı "üreme organlarından" bahsetmeye cüret ettiği için "priapizm savunucusu" olarak nitelendirmiştir. (Priapus, Yunan mitolojisinde genellikle büyük bir ereksiyon halinde gösterilen bereket tanrısıdır.)

Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi'nin ilk feminist

eserler arasında gösterildiğini de hesaba katarsak Wollstonecraft'ın dönemin kadınlarını sık sık eleştirmesi şaşırtıcı gelebilir. Wollstonecraft, *Thoughts on the Education of Daughters* (Kız Çocuklarının Eğitimi Üzerine Düşünceler - 1787) kitabında kadınlara verilen eğitimin geliştirilmesini zaten öne sürmüştür, *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*'nde de bu fikri yinelemiştir. Ancak feminist yorumcular *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*'ni Wollstonecraft'ın döneminin kadınlarını alaya alıp küçümsemesi sebebiyle eleştirmiştir. Bazıları Wollstonecraft'ı içten içe erkek olarak doğmuş olmayı dileyen, kadın olmayı istemeyen biri olmakla bile suçlamıştır. Ancak bu gibi eleştiriler Wollstonecraft'ın daha geniş bakış açısını gözden kaçırma riskini beraberinde getirir: Kadınlarının çoğunu yeterli bir eğitimden mahrum bırakan bir toplumun, kadınlarını entelektüel zümrenin dışında bırakması da kaçınılmazdır. Ama *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi* amacını gerçekleştirmiştir. Daha "feminizm" kelimesi henüz var olmamışken konu hakkındaki tartışmaları körüklemiştir ve hâlâ "feminist" edebiyatın temel eseri sayılmaktadır. Feminizmin ortaya çıkmasını Wollstonecraft gibiler sağlamıştır.

✧ Öteki Darwin ✧

On dokuzuncu yüzyılda Darwin isimli iki adam evrim teorisini açıklayan "köklü" kitaplar yayımlamıştır. Herkesin bildiği, *Türlerin Kökeni* isimli kitabı 1859'da yayımlanan Charles Darwin'dir. Ancak daha az bilineni, Charles Darwin'in dedesi Erasmus Darwin'in de evrim hakkında bir teori yayımlamış olduğudur. *The Origin of Society* (Toplumun Kökeni) olan ilk adı, *The Temple of Nature* (Doğanın Tapınağı) olarak değiştirilen kitap 1803'te yayımlanmıştır.

Erasmus Darwin birçok başarıya imza atmıştı. Tıbbi becerilerinden dolayı Kral III. George'un doktoru olarak hizmet etme teklifi almıştı, ancak bu teklifi reddetmişti. Şiirlerinden bir tanesi olan *The Botanic Garden*'da (Botanik Bahçe) bir kütlenin patlayarak milyonlarca güneşe bölünmesi tasviriyle Büyük Patlama teorisini öngörmüştü. Ayrıca hidrojen kelimesi ilk kez bu şiirde İngilizce ve yazılı olarak kullanılmıştı. Erasmus Darwin aynı zamanda yorulmak bilmeyen bir mucitti. Hem bir kopyalama aleti hem de konuşma aleti tasarladı, ancak iki tasarım da patentlenmedi. Aynı zamanda görünüşe göre Erasmus Darwin yemek yemeyi severdi. Genişleyen bel çevresine, diyet yaparak değil (zaten henüz diyet yapmak diye bir şey yoktu), yemek masasında kendisine uygun bir delik açarak çözüm bulmuş ve yenilikçiliğini konuşturmuştur. Ayrıca Erasmus Darwin, ayda bir kez dolunay gecelerinde buluşup politik reform üzerine fikirlerini tartışan yerel düşünürlerden oluşan "Birmingham Ayışığı Topluluğu"nun çok aktif bir üyesiydi (topluluk başka birçok konuyla birlikte Fransız Devrimi'ni çok kanlı bir hal alana dek desteklemiştir). Erasmus Darwin, Charles Darwin'in yanında, soy ıslahının (öjenik) başında gelen isimlerden biri olarak kötü bir ün kazanan Francis Galton'ın da dedesidir.

> Erasmus Darwin, *Zoonomi* isimli şiiriyle İngilizceye "bademcik iltihabı" ifadesini kazandırmıştır.

Erasmus Darwin'in edebi başarısı da önemlidir. Wordsworth, Darwin'in şiirlerinin hayranlarından biriydi. *The Botanic Garden*'ın birkaç çizimini yapan William Blake, Darwin'den etkilenmiştir. Shelley, kitaptaki birkaç tasviri *Queen Mab* (Kraliçe

Mab) adlı kitabının giriş bölümlerinde kullanmak üzere ödünç almıştır. Shelley ve Byron'ın Darwin'in şiirleri üzerine yaptığı tartışmaların Mary Shelley'nin *Frankenstein*'ına ilham verdiği bile öne sürülmüştür. Ancak Coleridge'in hayranlık duyar gibi bir hali yok: *The Botanic Garden* hakkında "Darwin'in şiiri midemi bulandırıyor," sözlerini kullanmıştır. Belki gereğinden fazla sert konuşmuş denebilir; çünkü görünüşe göre kendisi de Darwin'in eserinden etkilenmiştir.

The Temple of Nature, daha o dönemde eski sayılan Dryden ve Pope'un kafiye düzeniyle yazılmıştır. Ancak detaylara dikkat açısından önemli bir kitaptır. *The Temple of Nature*'da vurgu, doğallık ve özgürlük gibi daha romantik kavramlardan ziyade düzen ve sınıflandırma üzerinde olmasına rağmen (Darwin'in kafiyeli mısralarından belli olduğu gibi) Wordsworth ve Coleridge'in şiirlerinde olduğu gibi, Darwin de doğayı överek insanı doğaya yaklaştırmaya çalışmaktadır. Erasmus Darwin'i nergis tarlasında seke seke dolaşırken hayal etmek oldukça zor.

Bilimsel fikirleri popülerleştirmiş olan Erasmus Darwin, bütün bir (hatta birkaç tane) romantik nesil üzerinde muazzam bir etki bırakmıştır. Erasmus Darwin'in *The Temple of Nature*'da ortaya attığı evrim teorisi, elli yıldan uzun zaman sonra torunu Charles Darwin'in açıklamasına kıyasla daha geneldir. Erasmus Darwin "Doğa bütünüyle sürekli gelişim halindedir," demiştir. Ancak dahası vardır. Charles Darwin'in daha sonra öne sürdüğü evrim teorisinin temel prensibi olan doğal seçilim ve değişime en çok adapte olabilenin hayatta kalması, bu kadar açık belirtilmemiş olmakla birlikte Erasmus'un teorisinin de bir parçasıdır. Erasmus, "Açlığın kollarından ölüm kuyularına savrulmak / Savaş içindeki bu dünya muazzam bir mezbahadır!" diye yazmıştır. Erasmus'un atladığı noktaları (bu var olma çabasının farklı türlerin evrimini nasıl etkilediğine dair somut kanıt gibi) yarım yüzyıl sonrasında torunu açıklamıştır.

✧ Frankenstein ✧

Mary Shelley'nin 1818'de yayımlanan *Frankenstein* romanının özgün haliyle, bu romandan esinlenen sayısız film arasında dünyalar kadar fark vardır. Kenneth Branagh'ın 1994 yılındaki uyarlaması *Mary Shelley'nin Frankenstein'ı* bile Shelley'nin özgün vizyonuna birçok eklemede bulunmuştur, bunu yapmakla da eserden uzaklaşmıştır. Uyarlamanın adı, özgün esere sadık kalındığı mesajını verse de Shelley'nin kitabıyla yarım yamalak bir iş yapılmıştır. Uyarlamada apayrı parçalar çaresizlikle birleştirilerek mantıklı ve yaşayan bir bütün oluşturmaya çalışılmıştır. Sonuç, bir canavar olmasa da başarısızlıktır.

Ancak kitap zaten daima yanlış okunmuş veya yanlış anlaşılmıştır. Bilgiçlik taslayanların en sevdiği konu olan (isimsiz) canavarla yaratıcısının birleştirilmesi gibi (yani insanların "Frankenstein'ın canavarı" yerine "Frankenstein" demesi). Bir de canavarı yaratanın "Doktor Frankenstein" olduğu inancı vardır (hiç de öyle değildir; kitapta kendisi mütevazı bir öğrencidir). *Frankenstein* herkesin bildiği ya da daha doğrusu, bildiğini sandığı bir kitaptır.

Shelley *Frankenstein*'ı 1816 yılında yazmaya başladığında henüz ergenlik çağındaydı. Kitabın yazılma aşamasında yaşananlar çoğunluk tarafından bilinir: 1815'te Endonezya'da Tambora Dağı olarak bilinen volkan patlayarak atmosfere o kadar fazla volkanik kül püskürtmüştür ki küresel sıcaklık 0.5 derece düşmüştür. Bu da birçok mahsulün bozulmasına yol açmıştır. 1816, "Yazı Görmeyen Yıl" olarak anılır (Byron bu olayı "Darkness" [Karanlık] adlı şiirinde anlatmıştır). Mary Shelley, şair olan eşi Percy Bysshe ile Cenevre Gölü'nde Byron ile birlikte kalmıştır. Zaman geçirmek için birbirlerine hayalet öyküleri anlatmışlardır. Bu hikâyelerden biri olan Mary Shelley'nin öyküsü *Frankenstein* romanına dönüşmüştür.

Peki *Frankenstein*'ın konusu tam olarak nedir? Sıklıkla, *Frankenstein*'ın Tanrı'yı oynamanın tehlikelerini konu alan ahlaki bir hikâye olduğu söylenir; tıpkı Yunan mitolojisinde tanrılardan ateşi çalıp insanlara veren Prometheus'un modern versiyonu gibi (zaten romanın alt başlığı *Modern Prometheus*'tur). Romanın verdiği mesajın kısmen bu olduğu kesindir. Ancak canavarın (veya doğrusunu söylemek gerekirse *Yaratık*) yaratıcısına cephe almasına yol açan şey yaratılışı değildir. Yaratığın vahşi ve yıkıcı davranışına, Frankenstein'ın onu kabul etmemesi neden olmuştur. Romanın konusu kötü bilim değil, kötü ebeveynliktir.

Shelley, 1826'da yayımlanan ilk kıyamet sonrası romanı *Son İnsan* dahil birçok roman yazmıştır. Yazdığı en iyi kitabın *Frankenstein*'dan ziyade *Son İnsan* olduğunu düşünmüştür. Dahası, *Frankenstein* Shelley'nin ilk romanıdır ancak yayımladığı ilk kitap değildir. En ünlü romanından bir yıl önce 1817'de Mary Shelley ve eşi Percy *History of a Six Weeks' Tour through a part of France, Switzerland, Germany, and Holland; with Letters Descriptive of a Sail Round the Lake of Geneva and of the Glaciers of Chamouni* (İsviçre'nin, Almanya'nın, Hollanda'nın ve Fransa'nın bir bölümünün Altı Haftalık Turunun Tarihi: Cenevre Gölü'nün ve Chamouni Buzulları'nın etrafında Yelken Açmanın Detaylı Mektuplarıyla) adlı bir kitap yayımlamıştır. Kitap çoğunlukla Mary'nin eseriydi, yani *Frankenstein* yerine ilk kitabı olarak anılmayı hak etmektedir.

✧ Saf Olmayan Kan ✧

Romantik hareketle bağdaştırılan hangi yazardan bahsediyoruz? Kendisi 1795'te doğup 1821'de bu dünyadan erkenden

göçmüştür. Shelley ve Byron'la tanışıyorlardı, ama Byron kendisi hakkında pek de nazik laflar etmiyordu. Tıp eğitimi aldı, ancak doktorluk mesleği onu hayal kırıklığına uğrattı.

Yukarıdaki tanım John Keats için yapılmış olabilirdi (doğum ve ölüm tarihlerine kadar ve hatta Byron'ın şiirlerini "zihinsel mastürbasyon" olarak eleştirmesi dahil her şey tutuyor), ancak bu tanım nispeten unutulmuş biri olan Dr. John William Polidori için yapılmıştır. Söylenenlere göre Edinburgh Tıp Fakültesi'nin en genç mezunudur. Sadece yirmi yaşında mezun olan Polidori'nin hatırda kalma sebebi tıbba verdiği hizmetler değildir. Bundan ziyade, tabii hatırlandığı kadarıyla, ilk vampir romanının yazarıdır.

The Vampyre (Vampir), Cenevre'de Mary Shelley'nin *Frankenstein*'ının ortaya çıktığı hayalet hikâyesi yarışmasında anlatılmıştır. Polidori de 1816 yazında Byron'ın konutuna davet edilen misafirlerden biriydi. Kısmen Byron'ın yol arkadaşı olduğu için, kısmen de şair Byron veya misafirlerinden birinin acil tıbbi müdahaleye ihtiyaç duyması durumuna karşı oradaydı. İşin ilginç yanı Polidori, seri katiller Burke ve Hare'in öldürdükleri kişilerin cesetlerini anatomi derslerinde kullanması için verdikleri Robert Knox'ın hocalık yaptığı Edinburgh'ta cerrahlık eğitimini tamamlamıştı. Bu yüzden Polidori birçok yeni ölmüş cesetle karşılaşmıştır. Victor Frankenstein da bilimsel deneyler gerçekleştirmek üzere cesetleri toprak altından kazıp çıkarmıştır. Görünüşe göre *Frankenstein* ve *The Vampyre*'ın aynı tatilde ortaya atılmış olmalarından daha fazla ortak yanı vardır.

Ancak ilginçtir ki Mary Shelley, Polidori'nin hayalet hikâyesi yarışmasında anlattığı hikâyenin orijinalinin bir anahtar deliğinden bazı gizli şeylere şahit olan kurukafalı bir kadına odaklandığını söylemiştir. Yani hikâyede vampir olmadığına işaret etmiştir. Vampir temasının asıl yaratıcısı bir vam-

pir hikâyesinin anahatlarını oluşturup doktoruna anlatan Byron'dır. (Enteresandır ki Polidori, kurukafalı kadınla ilgili orijinal hikâyesini ileride *Ernestus Berchtold, or the Modern Oedipus* (Ernestus Berchtold veya Modern Oedipus) adlı romana dönüştürmüştür; alt başlığı Mary Shelley'nin *Frankenstein, veya Modern Prometheus* başlığını anımsatmaktadır).

The Vampyre ilk vampir romanı olarak anılmaktadır ancak kısalığını düşününce novella olarak anılması daha doğru olacaktır. İlk baskısı yalnızca seksen sayfa uzunluktadır. Kitap Aubrey isimli genç İngiliz'in vampir olduğu ortaya çıkan asilzade Ruthven ile arkadaş olmasını anlatır (tıpkı *Drakula* gibi, ancak Stoker'ın romanından neredeyse seksen yıl önce). Aubrey, her gördüğü boyundan kan emen Ruthven'le birlikte Avrupa'yı dolaşır. Sonunda Ruthven, Aubrey'nin kız kardeşiyle evlenir, ortadan kaybolmadan önce eşinin kanını son damlasına kadar emerek ardında gelininin cesedini bırakır. Böylelikle sıklıkla tekrar edilen, genellikle aristokrat, daima çekici, kurbanlarının kanını emen edebi insan motifi (yarı vampir yarı insan) ortaya çıkmıştır. Seks, romantizm ve kan emmenin fetişist ve ilginç karışımdan bahsetmiyorum bile. Polidori olmasaydı *Alacakaranlık* veya *True Blood* da olmazdı. Polidori'nin vampiri seksi, Byron tarzında düşüncelere dalmış, çekici ve hepsinden öte tehlikeli bir kahramana dönüştürerek vampir kurgusuna hayati bir katkıda bulunmuştur.

> *The Vampyre*'ın Byron'a atfedilmesi hatasını düşününce, kitabın 1 Nisan'da yayımlanması hoş bir tesadüftür.

The Vampyre acele yazılmış bir kitaptı. Polidori kitabın "boş geçen iki üç sabahın" eseri olduğunu söylemiştir. Hatta *The*

Vampyre neredeyse baskıdan geri dönecekti. Polidori'ye kalsa (tabii Byron'a da) kitap, Byron'ın konutunda unutulup gidecekti. Byron'ın "Polly Dolly" lakabını taktığı iyi kalpli doktor 1816 yazında Byron tarafından işten çıkarılınca Cenevre'yi kitabın taslağını yanına almadan terk etmiştir. Nasıl olduğu bilinmemekle birlikte hikâye bir şekilde *New Monthly Magazine*'in editörü Henry Colburn'ün Londra ofisine ulaştı. Kitap 1819'da Henry Colburn tarafından yayımlanarak yazarının Lord Byron olduğu belirtilmiştir.

İşin aslı, kitabın ana fikrini geliştiren Byron olsa da kendisi hikâyeden nefret etmiş ve hikâyeyi yazdığını reddetmiştir. En çok da Byron'dan esinlenilen baş karakterin kendisini kötülemesi yüzünden hikâyeyi reddetmiştir. (Ruthven ismi, Byron'ın eski metresi Leydi Caroline Lamb'in kendisine açıktan açığa iğneli bir dille saldırdığı romanı *Glenarvon*'daki kötü aristokrat kahramana aittir.) Hem Byron'ın hem de Polidori'nin kitabın yazarının Byron değil Polidori olduğunu belirtmelerine rağmen çoğu okur kitabı özünde Byron tarzında bir eser olarak görmeye devam etti. Hatta Goethe, *The Vampyre*'ı Byron'ın yazmadığını memnuniyetle göz ardı ederek kitabın Byron'ın yazdığı en iyi eser olduğunu söylemişti.

The Vampyre muazzam bir başarı elde etti. 1820'li yıllarda vampir konusu çok popülerdi; birdenbire herkes dişini bu türe geçirmişti. *The Vampyre*'ın opera uyarlamaları yapıldı, hakkında (aralarında Alexander Dumas ve Nikolay Gogol'un da bulunduğu birçok yazar tarafından) çeşitli kurgu eserler ve oyunlar yazıldı, resimler çizildi ve kitap daha birçok sanatsal etkinlikte yerini aldı. Böylelikle vampir kurgusu doğdu. Ancak Polidori bunların hiçbirini göremeden hayatını kaybetti. 1821 yılında hikâyesiyle gerçek anlamda başarı elde edemeden, henüz yirmi beş yaşındayken adı sanı duyulmadan, muhtemelen kendi kararıyla bu dünyadan ayrılmıştır.

VICTORIA DÖNEMİ

Kraliçe Victoria'nın hüküm sürdüğü dönem (1837-1901), hem Britanya hem de dünya için köklü değişimlerin yaşandığı bir dönemdi: Victoria dönemi tren yollarının gelişmesine, telgraf ve telefonun icadına ve jeoloji ile doğa tarihinde (tam anlamıyla) yeri yerinden oynatan bilimsel keşiflere tanık oldu. Gelişen eğitim sayesinde İngiltere'deki okuma oranı o dönemde tarihinin en yüksek seviyesine ulaşmıştı. Bu da basılı materyallerin artmasını sağladı. Victoria dönemi halkı kafasını nereye çevirse yazılı kaynaklarla karşılaşmaktaydı. Kitaplar tam anlamıyla her yerdeydi.

Victoria toplumu ve kültürüne dair yaygın inançların en iyi ihtimalle yalnızca bir bölümü doğrudur. Mesela toplum cinsellik konusunda düşünüldüğü kadar bağnaz değildi. Dönem edebiyatının pantolon çevresinde olup bitenden bahsetmediği doğrudur. Ancak bunun sebebi kısmen de olsa Victoria edebiyatının elden ele dolaşma şeklidir. Çoğu kişi yeni çıkan romanları satın almaktansa yerel kütüphaneden ödünç alırdı. Bu kütüphaneler genellikle raflarındaki romanların içeriğine dair oldukça katıydı. Öncelikle cinsellik ve küfre yer yoktu.

Bir yazar olarak, kitabınız kütüphanelerde yerini alamazsa okur sayınız ve dolayısıyla kazancınız ciddi anlamda düşerdi.

Çoğu roman, tek bir baskı halinde yayımlanmadan önce üç cilt olarak yayımlanırdı. Bundan da önce romanlar, dergi ve gazetelerde tefrika halinde yayımlanırdı. Bu da yazarların birkaç kez ödeme alabilmesi anlamına gelmekteydi. Durumun böyle olması Thomas Hardy gibi yazarları memnun etmekteydi (tabii *Adsız Sansız Bir Jude* gibi cesur romanlarının bağnaz söylemlere hedef olmasından bıkıp roman yazmayı bırakana dek). Tamamlanmış bir romanı üç parçaya kadar bölebilmek kütüphanelerin de işine geliyordu. Victoria dönemi romanlarının birçoğunun neden bu kadar kalın olduğunu merak ettiyseniz, nedeni kısmen zekice bir yayımlama yatırımına dayanmaktadır: Kütüphaneler aynı romanı bir seferde üç ayrı okura ödünç vererek kâr oranını üçe katlayabiliyordu. Tüm bunların olumsuz yanı Victoria dönemi kurgu eserlerin çocuklarla dolu olması, ancak bu çocukların dünyaya nasıl geldiğinden asla bahsedilmemesidir.

Ayrıca Victoria toplumunun cinsel çağrışımda bulunduğu için piyanoların bacaklarını örttüğü de doğru değildir. Hatta Victoria toplumu bağnazlıklarından dolayı Amerikalılarla alay etmiştir. Ama Amerikalılar da piyanoların bacağını örtmek gibi bir davranışta bulunmamıştır. Klasik çocuk romanı *The Children of the New Forest*'ın (Yeni Ormanın Çocukları) yazarı deniz albayı Frederick Marryat 1839'da yazdığı *Diary in America*'da (Amerika Güncesi) Amerikalı kadınların "bacak" kelimesini onaylamayarak "uzuv" kelimesinin kullanılmasında ısrar ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Marryat, Amerikalıların piyano bacaklarını çıplak insan bacağını çağrıştırdığı için örttüğü hikâyesini "ortaya çıkarmıştır". Ancak görünüşe göre Marryat'ın konuştuğu Amerikalı hanımefendi, saf bir İngiliz turisti kandırma fırsatını kaçırmayarak kendisiyle *ayak* yapıyordu.

Günümüze dek bu efsane sadece Amerikalılar hakkında değil, Victoria toplumu hakkında da defalarca tekrarlandı. Hatta 1890'larda İngiltere'de sadece "Walter" olarak bilinen bir yazarın skandal seks güncesi herkesin ağzındaydı. Walter'ın "gizli hayatına" sonra değineceğiz.

Ama artık cinsellik konusunu kapatalım (en azından şimdilik). Victoria dönemi bilim dünyasında da efsaneler çoktu. Evrim teorisini ilk kez ortaya atan kişi Charles Darwin değildi. "Doğal seçilim" fikrini bulan kişi bile değildi. (William Charles Wells 1813'te farklı ten renkleri üzerine yaptığı bir konuşmada aynı teoriyi ortaya atmıştı; bu konuşma 1818'de yayımlanınca Darwin'e ileride herkese tanıtacağı doğal seçilim fikrini sunmuştu. Yine de Darwin'in, Wells'in orijinal hipotezinin üzerine birçok katkıda bulunduğunu belirtmeliyiz.) Ancak bu bölümde de göreceğimiz gibi, Darwin'in evrim hakkındaki kitabı ömrü boyunca en çok satan kitabı bile olmamıştır.

Bu bölümde yaygın inançları ve Victoria dönemi toplumunun gerçek tarihini anlatan; cinselliğin, solucanların, böceklerin, dedektiflerin ve birçok gizli hayatın yer aldığı kitapları inceleyeceğiz.

✧ Dickens Noel'i ✧

Dickens'ın *Bir Noel Şarkısı*, 1843 Aralık'ında yayımlandığından beri sayısız kez sahneye, beyazperdeye ve radyoya uyarlanmıştır. İlk film uyarlaması 1901'de *Scrooge; or, Marley's Ghost* (Scrooge, veya Marley'nin Hayaleti) adını taşıyan kısa sessiz filmdi. *Bir Noel Şarkısı*'nın opera ve bale uyarlamaları da yapıldı. Oyuncularının tümü siyahi olan *Comin' Uptown* (Kent Merkezine

Doğru - 1979) adlı bir oyun ve hatta 1973'te BBC için çekilen, Marcel Marceau'nun oynadığı bir pantomim uyarlaması yapıldı. The Muppets, Mickey Mouse ve Bay Şeşibeş gibi televizyon programlarının hepsi bu ölümsüz hikâyeden payını almıştır.

Bir Noel Şarkısı, Dickens'ın yazdığı beş Noel kitabının ilki olmasına rağmen aslında ilk yazdığı Noel hikâyesi değildir. Hatta Dickens'ın yazdığı ilk Noel hayaleti hikâyesi bile değildi. İlk yayımlanan romanı *Mister Pickwick'in Serüvenleri*'nde (1836-1837) yer alan, cimri Gabriel Grub karakterinin anlatıldığı *Zangoç Çalan Goblinlerin Hikâyesi* daha eskidir. Bu hikâyenin birkaç sene sonrasında yazdığı *Bir Noel Şarkısı*'nın anlatımsal özellikleriyle birçok ortak noktası vardır: asosyal kötü karakter, hikâyenin Noel arifesinde geçmesi, doğaüstü olaylar, ana karakterin izlemek zorunda bırakıldığı görüntüler, fakirlik ve aileye odaklanılması ve en önemlisi hikâyenin sonuna doğru kötü karakterin daha iyi bir insan olması. Sanki Dickens *Bir Noel Şarkısı*'nı kendi kendinden intihal yaparak yazmış gibi.

Dickens *Bir Noel Şarkısı*'nı 1843'ün Kasım ayından Aralık'a kadar altı haftada yazmıştır. Kitap tam da Noel zamanında, 19 Aralık'ta yayımlanmıştır. Kitap yayımlanır yayımlanmaz insanlar üzerinde etki bıraktı. İskoçyalı tarihçi Thomas Carlyle (Dickens kendisine muazzam bir hayranlık duymaktaydı) *Bir Noel Şarkısı*'nı okuduktan sonra hemen gidip kendisine bir hindi almıştır. "Cimri (Scrooge)" kelimesi, eli sıkı ve mutsuz kişi anlamıyla İngilizceye kazandırıldı. Scrooge'un kitapta ettiği tek sözler olan "Ah! Palavra! (Bah! Humbug!)" , tüm dünyada bilinen bir kalıp haline geldi.

Bir salyangoz türü olan B*a humbugi*, adını Scrooge'un ünlü deyiminden almıştır.

Dickens *Bir Noel Şarkısı*'nı fakirlerin yaşadığı zor hayatlardan ilham alarak yazmıştır. Kitapta fakirliği Cratchit ailesi temsil etmektedir. Daha en başından beri kitap eğlenceli ve ölümsüz bir hikâye olmakla birlikte tartışma yaratan güçlü bir eser olmuştur. Dickens'ın dönemindeki en büyük rakibi William Makepeace Thackeray kitabın "ulusa fayda sağladığını" belirtirken, Dickens'ın çağdaşı Margaret Oliphant "hindi ve erik pudingine bir övgü niteliğinde olmasına rağmen yeniden yaşarmışçasına kendilerini o günlere götürdüğünü" söylemiştir. Kitabın bugün bile sürdürülen Noel arifesinde hayalet hikâyesi anlatma geleneğinin başlıca kaynağı olduğunu söyleyebiliriz.

Dickens eserlerini sesli okumaya 1850'lerde *Bir Noel Şarkısı* ile başlamıştır. Bu çalışmaları, yalnızca elli sekiz yıl süren hayatını kısaltan nedenlerden biri olmuştur. Okumaları, kendine taktığı isim "İngiliz Maytabı" olan Dickens gibi bitmek bilmeyen enerjiye sahip bir yazar için bile fazla yorucuydu. Okuma yaptığı günlerde pek bir şey yiyemezdi. Bunun yerine kahvaltıda iki yemek kaşığı rom aromalı taze krema ile çay niyetine yarım litre şampanya içerdi, gösterisi başlamadan yarım saat önce çiğ yumurtayla çırpılmış büyük bir bardak sherry içerdi (kulağa pek lezzetli gelmese de en azından Noel ruhuna uygun).

Muazzam başarısına rağmen *Bir Noel Şarkısı*, başlangıçta Dickens'a pek para kazandırmamıştı. Bunun nedeni büyük ölçüde kitabın yüksek üretim maliyetiydi. Maliyetten dolayı Dickens beklediğinin yalnızca çeyreğine denk gelen 230 £ kazandı. *Bir Noel Şarkısı*'ndan sonra yazdığı Noel kitapları *The Chimes* (Rüzgâr Çanları) ve *The Cricket on the Hearth*'tan (Şöminedeki Ağustos Böceği) daha fazla kâr etmiştir. Bu kitapların satışı *Bir Noel Şarkısı*'nı geçmişti.

Modern Noel fikrini yaratan veya popülerleştiren yalnızca romanın başarısı değildi. Dickens, Amerikalı yazar Washing-

ton Irving'in Noel'e dair yazdıklarının kendisi üzerindeki etkisini kabul etmiştir. Ancak Dickens'ın kitabı modern Noel kavramını oluşturan kültürün daha büyük bir parçasıydı. Kraliçe Victoria ile Almanya'dan birçok yenilik getiren Prens Albert da bu konuda paylarına düşeni yapmıştır. Ayrıca Noel kartları, Dickens'ın hikâyesinin yayımlandığı yıl ilk kez gönderilmeye başlamıştır. İlk Noel kartlarının orijinallerinden 1.000 tane basılmıştır, sadece on iki tanesi günümüze ulaşmıştır.

✧ Unutulup Giden Bir Sansasyon ✧

Charles Dickens, Noel hayaleti hikâyelerinde de *Büyük Umutlar*'daki Satis Evi'nin ürkütücü gotik kasvetinde veya *Oliver Twist*'teki Londra'nın sefaletinde gördüğümüz gibi ölümle ilgili konularda uzmandı. Ancak çoğu kişinin daha önce duymadığı, Victoria döneminde birçok korku hikâyesi yazmış başka bir yazar daha vardı. Kariyerinin zirvesinde döneminin en çok satan roman yazarı olarak görülmüştür ve kitapları Dickens'tan daha fazla satmıştır.

Bu unutulmuş yazar, 1814'te Kent'teki Sandwich kasabasında doğmuş olan George William MacArthur Reynolds'dı. Kendi döneminden ziyade bizim dönemimize ait olduğu gözüken Reynolds, birçok yönüyle Dickens'tan daha moderndi. Çoğu kişinin Britanya'da hâlâ düzenli olarak kiliseye gittiği bir dönemde sıkı bir ateistti. Dickens gibi, Britanya hükümetini sivri bir dille eleştirmekteydi ve fakir halkı savunmaktaydı. Reynolds aynı zamanda Yahudiliğe dair her şeyi sevmekteydi ve Müslüman kültürüne hayrandı (çağdaşlarının çoğunun kolonicilik ve ırkçı önyargıyı desteklediği bir dönemde). Rey-

nolds, daha bu terim icat edilmeden sanata ve hayata karşı çokkültürlü bir tavır takındı. (Merak ettiyseniz, "çokkültürlülük" ilk kez 1935'te yazılı olarak kullanılmıştır.) Fakir halkın daha yüksek maaş ve siyasal temsil kazanma çabasını savunarak 1848'de başta Paris olmak üzere Avrupa'daki devrimleri destekledi. Ayrıca Reynolds, Britanya'da seçim reformu çağrısı yapan Çartizm hareketine de desteğini sundu.

Ancak başka açılardan Reynolds daha çok Victoria dönemine aittir. 1840'ta alkol karşıtı hareketin toplantısına sarhoş giderek grup lideriyle tartışması üzerine alkolden uzak durmaya ikna edilmiştir. Görünüşe göre tartışmaya girmek Reynolds'ın sıklıkla yaptığı bir şeydi; söylentiye göre Reynolds yalnızca yayıncılarından biri olan Dicks ile hiç bozuşmamıştır.

Dickens adını yeni duyururken Reynolds öyle ünlüydü ki kitabı, *Mister Pickwick'in Serüvenleri*'nden daha fazla satmıştır. Reynolds kariyerine Dickens'ın eserini utanmadan kopyalayarak başlamıştır: Reynolds'ın ilk kitaplarından biri olan *Pickwick Abroad*'da (Pickwick Yurtdışında) Dickens'ın muazzam başarı kazanan karakterlerini Fransa'ya taşımıştı (telif hakları bugünkü gibi belirlenmemişti, bu yüzden Reynolds durumdan paçasını kurtardı). Dickens gibi Reynolds da 1850'de kendi gazetesi olan *Reynolds'ın Haftalık Gazetesi*'ni çıkarmaya başladı. Gazete, 1969'a kadar çeşitli biçimlerde yayımlanmaya devam etmiştir. Böylelikle de en uzun süre yayımlanan işçi sınıfına yönelik radikal İngiliz gazetesi olmuştur. Reynolds'ın 1879'da hayatını kaybetmesinin ardından ticaret dergisi *The Bookseller*, kendisini "günümüzün en popüler yazarı" olarak tanımlamıştır. Ancak bu modern adam ve muazzam başarı yakalamış romancı, Dickens gibi ölümünden sonra ün ve okur sahibi olamamıştır. Peki ama neden?

Reynolds'ın en popüler eseri, uzun soluklu roman serisi

The Mysteries of London (Londra'nın Gizemleri 1844-1848) olmuştur. Reynolds, bu eserin anafikrini bir kez daha başka bir yazardan büyük ölçüde "ödünç" almıştır. Bu yazar, *The Mysteries of Paris* (Paris'in Gizemleri) adlı kitabı Manş Denizi'nin öbür yanında çok satan Eugéne Sue'dur (Reynolds 1830'lu yıllarda birkaç yıl Fransa'da yaşamıştır). Ününün zirvesindeki Reynolds'ın kitabı, küçük ciltler halinde haftada 40.000 kopya satmıştır. Bir araya toplanmış baskılar halinde yayımlanmadan önce toplamda bir milyon kopya, raflardan silinip süpürülmüştür.

Ancak Reynolds'ın ölümünden sonra şöhretinin başına bir şeyler geldi. Kendi romanlarındaki kadar gizemli nedenlerden dolayı ölümünden sonra okur sayısı düşmekle kalmadı, okurları tamamen ortadan kayboldu.

Şüphesiz, bunun nedeni kısmen romanlarının okunup çöpe atılan süreli yayın ve gazetelerde yayımlanmasıdır. Reynolds'ın eserlerinin anafikirleri ve üslubunun da muhtemelen duruma yararı dokunmadı. Dickens gibi Reynolds da baş döndürücü hızda yazardı. Ancak Reynolds daha çok yaşadığı dönemde kalmış bir yazardı. Dönemine uygun, ama artık önemini yitirmiş konular üzerine düşünüp yazmaktaydı. Yetenekli bir yazardı, ancak tarzı sansasyona yabancı olmayan Dickens ile karşılaştırıldığında bile modern okura fazla şişirilmiş, çok sansasyonel ve çağdaşlarında gördüğümüz incelikten yoksun gelebilir. Reynolds'ın tarzı, halkın heyecan verici hikâyelere ve korkunç, merak yaratan öykü serilerine olan açlığını dindirme amacıyla üretilen "ucuz dergi" geleneğine uymaktadır.

Belki de modern okur Reynolds'ın romanlarında yaptığı yorumların hikâyeyi böldüğünü düşünebilir. Kurgularında fakir halkın mücadelesine vurgu yaparken "konudan sapması" sık görülürdü. Böylelikle hikâye tutkulu hicivlerin arasında

kaybolup gidiyordu. Reynolds'ın dönemindeki okurlar bu tür paragrafları kabullenmeye hazırken (çoğu bu paragraflardan keyif de alıyordu), modern tutuma göre bu tarzın fazla demagoji ve öğüt içerdiği düşünülebilir.

Gene de Reynolds'ın en iyi kitapları okunmaya değer. Bir diğer kitabı *Wagner the Wehr-wolf* (Kurtadam Wagner -1847) İngiliz kurgu edebiyatının kurtadamlardan bahseden ilk çalışmalarından biridir. Reynolds'ın modern okura daha çok hitap eden kitabı hâlâ okuru şaşırtıp eğlendirebiliyor.

✧ Yemek Kitapları ✧

1851 yılının Ekim ayında kapağında son derecede absürt bir isim olan Leydi Maria Clutterbuck'ın yer aldığı bir kitap yayımlandı. İlk baskısı tükenen kitap okurlar arasında o kadar popülerdi ki Noel için ikinci baskıya girdi. Popülerliği gelecek on yılda da devam eden kitap 1860'a kadar beş baskı yaptı.

What Shall We Have for Dinner? (Akşam Yemeğinde Ne Yesek?) adlı kitabın yazarı aslında Maria Clutterbuck değildi. Yazar, 1850'lerde halkın çok daha iyi tanıdığı bir ismi taşıyan bir ev hanımıydı: Dickens. Charles Dickens'ın eşi Catherine Dickens kitabın gizli yazarıydı. Takma adınıysa eşinin tiyatro eserlerinden biri olan, Charles ile 1851'de Rockingham Şatosu'nda sergiledikleri *Used Up*'ta (Tükenmiş) oynadığı karakterden almıştır.

Yemek kitabı, bildiğimiz kadarıyla oldukça yeni bir tür. Eliza Acton'ın *Modern Cookery for Private Families*'i (Özel Aileler için Modern Yemekler) 1845'te yayımlanır yayımlanmaz

çok sattı. Sekiz yıl içinde de on üç kez basıldı. Tam miktarlarıyla birlikte malzeme listesinin verildiği ilk yemek kitaplarından biriydi. Malzeme listesi olmadan etkili bir yemek tarifi hayal etmek zor olsa da Acton'dan önceki yemek kitaplarında bu bilgiler yer almamaktaydı. (II. Richard'ın *Forme of Cury*'sinde böyle bir detayın bulunmadığını söylemeye aslında pek gerek yok.) Ayrıca Acton'ın kitabında ilk kez Noel pudingi tarifine yer verilmiştir. Bu da modern Britanya Noel'inin 1840'lı yıllarda oluştuğunun göstergesidir.

Catherine Dickens'ın kitabı son derece popüler ve kârlı yeni kitleyi yakalamıştır; yemek kitabını sayıca artan orta sınıf Victoria halkına yönelik yazmıştır. Sadece elli beş sayfa olmasına ve listelenen malzemelerin nasıl birleştirileceğine dair pek bir detay sunmamasına rağmen (o zamanlarda bile yemek kitaplarının sınırlı kaldığı konulardan biri) kitaptaki tariflerin sayısı etkileyicidir. Toplam kırk dokuz tarif arasında körili somon gibi baharatlı tarifler de vardır. Catherine'in parmesanla yapılan karnabahar tarifi de (Dickens ailesi 1840'larda İtalya'ya gitmişti) kitapta mevcuttu. Catherine'in kitabında gravyer ve parmesanla yapılan ilk İngilizce sufle tariflerinden biri yer almaktadır; ısı ayarlı fırınların icadı sayesinde sufle daha yeni yeni evlerde yapılmaya başlamıştır.

Ayrıca Catherine'in kitabı yemeklerin Rus tarzında servis edilmesini destekleyen ilk İngiliz yemek kitaplarından biridir. Rus tarzı, akşam yemeğinin Fransızların "açık büfe" tarzının aksine sırayla sunulmasıdır. Victoria dönemi halkının yüzyılın sonunda benimsediği bu sunum tarzını hâlâ kullanmaktayız. Bu, sadece mutfağa dair değil, sosyal açıdan da bir değişimdi. Akşam yemeği misafirleri, tabakları değişirken daha çok sohbet etme fırsatı buldu. Yani modern İngiliz yemekli partileri doğmuş oldu.

> Dickens peynire biraz düşkündü. Yemeğini peynirli kızarmış ekmekle bitirmeyi severdi.

Catherine Dickens'ın kitabı 1850'li yılların sonuna dek popülerliğini korudu. Satışları *What Shall We Have for Dinner?*'ı geçen Eliza Acton'ın kitabı 1861'de yayımlanmasaydı kitap popülerliğini sürdürebilirdi. Victoria dönemi ve sonrası için, *Beeton's Book of Household Management* (Beeton'ın Ev İdaresi Kitabı) adlı yeni kitap mutfak konusunda son sözü (ve daha birçok şeyi) söyledi. Bundan sonrasında, Eliza Acton ve Leydi Maria Clutterbuck Victoria mutfağı tarihinde unutulup gitmeye razı gelirken "Bayan Beeton" Victoria dönemi mutfağının sembolü haline geldi. 1851'de eşinin yanında tiyatroda Maria Clutterbuck rolünü oynayan Catherine, rolünü başka bir aktrise kaptırdı. Dickens, Ellen Ternan için 1858'de Catherine'den ayrıldı. Ancak Catherine'in kitabı hâlâ Dickens ailesinin yemek vaktinin nasıl geçtiğini gözler önüne sermektedir. Ayrıca on sekizinci yüzyıl İngiltere'sinin yeme alışkanlıklarının değişimine de ışık tutmaktadır.

Victoria Dönemi İnterneti

Sör Tim Berners-Lee internet kullanımını sağlayan dünya çapında ağı icat etmiştir. Ancak icadının Victoria döneminde çok satan, ama artık unutulup gitmiş bir kitaptan esinlendiği pek az kişi tarafından bilinir.

Enquire Within upon Everything (Her Sorunun Cevabı) ilk kez 1856'da yayımlanmış, Victoria döneminde evle alakalı meselelere önemli yanıtlar sağlayan kılavuz niteliğinde bir derlemedir. Yayımlandıktan sonra altı yıl içinde neredeyse 200.000 kopya satmıştır. Sonraki yüz yıldan uzun sürede, son kez 1976'da basılana dek, güncellenip yeniden basılmaya devam etmiştir. Toplamda 126 baskısı çıkmıştır ve 1,5 milyon adet kopyası satmıştır.

Kitap birçok konu hakkında bilgi vermekteydi; çamaşır yıkama önerileri, pasta tarifleri, evde oynanan oyunlar, ilkyardım, hatta (editörün kitap tanıtımında gururla bahsettiği gibi) evlenme ve bir yakınınızı gömme hakkında bile bilgiler kitapta mevcuttu (tabii ikisini aynı günde yapmasak daha iyi olur). Eve dair diğer inciler arasında kokmuş tereyağının nasıl kullanıma uygun hale getirileceği (merak ediyorsanız, tereyağını iri dövülmüş kömürle benmari usulü eritip elbezinden süzerek) ve evli kadınlara tavsiyeler (eşiniz işe gitmek için giyinirken asla düğmesi kopuk bir gömlekle karşılaşmasına izin vermeyin) vardı. Kitapta baş ağrısından, ayaklarınızı sıcak tutarak kaçınabileceğiniz söyleniyordu. Öğrendiğimiz üzere centilmenler yürüyüşe çıkarken daima eldiven giymeliydi. Eldiven görgü kurallarını bilmenin göstergesiydi. Kitabın "her şey" hakkında bilgi içermesi gibi cesur bir iddia elbette ki abartılıydı. Ancak ortalama bir evin türlü türlü ihtiyaçlarını karşılamaya yarayacak bilgiler verdiği inkâr edilemez.

Bu da bizi dünya çapında ağ konusuna getiriyor. Tim Berners-Lee 1980'de İsviçre'de CERN'de çalışmaktaydı. Yerel ağ aracılığıyla bilgi paylaşmanın yollarını arıyordu ve bunu mümkün kılacak bir yazılım projesi geliştirmişti. Çocukken *Enquire Within upon Everything*'i duymuştu. Bu da bize kitabın ne kadar yakın bir tarihe kadar Britanya'daki evlerde bulunduğunu gösteriyor. Berners-Lee programına, hayranı olduğu kitaba

ithafen "Cevap" adını verdi. Berners Lee, programının daha geniş ölçekte bilgi paylaşımı sağlayabileceğini fark ettikten sonra program nihayet dünya çapında ağ halini aldı. Berners-Lee bu icadıyla çok zengin olabilecekken dünya çapında ağı ücret almadan tüm dünyaya hediye etmeyi tercih etti.

Bu arada "dünya çapında ağ"ın Victoria dönemiyle başka bir bağı da mevcuttur. Bu terimi ilk kullanan kişi Berners-Lee olmamıştır. *Oxford İngilizce Sözlük* 1965'ten sunduğu bir örnekle terimin Charles Darwin'in biyografisinde, Victoria dönemi doğabilimcisinin iletişim ağına ithafen kullanıldığını göstermiştir. Yani "dünya çapında ağ" garip bir biçimde bizi daima Victoria dönemine geri götürüyor.

✧ Darwin'in En Çok Satan Kitabı ✧

Biraz da solucanlardan bahsedelim. Dünyada 36.000 çeşit solucan türüyle birlikte 3.000'den fazla yersolucanı türü bulunmaktadır. Birçok yersolucanının on tane (evet, *on*) kalbi vardır. Güney Afrika yersolucanlarının yedi metre gibi devasa bir boyuta ulaşabildiği bilinmektedir. Kısacası, solucanlar büyüleyicidir.

Yani on dokuzuncu yüzyılın en büyük bilim insanlarından birinin solucanlara neden bu kadar büyük bir ilgi duyduğunu anlamak pek de zor değildir. Charles Darwin'in 1859'da *Türlerin Kökeni*'ni yayımladığını pek çok insan bilir. Ancak 1881'de ölümünden önce yayımlanan son kitabı *The Formation of Vegetable Mould through the Action of Worms*'dan (Solucanlar Aracılığıyla Sebze Küfü Oluşumu) çok bahsedilmez. Adı, çok satan bir kitap olma umudu vaat etmese de bu kitap

Darwin henüz hayattayken *Türlerin Kökeni*'nden daha fazla satmıştır. Solucan dışkısına odaklanmış bir kitap için hiç de fena değil.

Kitabın anafikri Darwin'in yersolucanlarına uzun süredir duyduğu ilgiden doğmuştur. Ancak tuhaf bir biçimde kitabın anafikrinin tohumlarını eken Darwin'in çömlekçilik yapan dayısı Josiah Wedgwood'du. Darwin 1837'de, Beagle Adası'ndan yeni dönmüşken ve yaptığı seyahatte kaptığı bir dizi hastalıkla boğuşurken Staffordshire'daki evinde Wedgwood'u ziyarete gitti. Yeğeninin sağlığıyla bir dayı olarak ilgilenen Wedgwood, ziyareti esnasında Darwin'in ilgisini çekecek bir şeylerin arayışına girdi. Wedgwood, çekinerek yersolucanlarını önerdi. Ama böylesine önemsiz şeylerin Darwin'in ilgisini çekmeyecek kadar değersiz olduğunu düşünüyordu. Ancak solucanlar karşısında büyülenen Darwin, solucanlar üstüne çalışmaya başladı.

"Dünya tarihinde bu basit yapılı canlılar kadar önemli bir rol oynamış başka hayvan var mıdır, şüpheli," demiştir Darwin. Kitap, yersolucanlarının sadece bahçede yaşayan haşereler değil, bahçelere hayat veren hayvanlar olduğunu göstermiştir; varlıkları toprağı havalandırıp su akışını mümkün kıldığından toprak için elzemdir. Darwin'in kitabının ortaya çıkardığı gibi solucanlar, doğanın sulama sistemidir. Toprakta solucanların yaşaması birçok bitkinin yetişmesini sağlar. Darwin'in kitabını kapış kapış alan Victoria dönemi halkı solucanların doğanın değeri bilinmeyen kahramanları olduğu fikrini çabucak benimsedi.

Darwin'in kitabı solucanlar üzerine yaptığı kırk yıldan uzun süren araştırmanın derlemesiydi. *Türlerin Kökeni*'nden daha uzun süre üzerinde çalıştığı bu kitap hayatının eseriydi. Çalışmalarının meyvesini "solucanların arasına

katılmadan önce" yayımlamak istediğini alaycı bir biçimde belirtmiştir.

✧ Romanlardan Fırlamış Bir Köy ✧

Döneminin bilimsel gelişmelerine büyük ilgi duyan yazar Charles Kingsley, dini inancını Darwin'in evrim teorisiyle kolaylıkla uzlaştırmıştı: Kingsley 1859'da, henüz *Türlerin Kökeni* yayımlanmadan önce kitabın düzenlenmiş bir kopyasını okumuş ve 1860'lı yıllarda Darwin ile yazışarak arkadaş olmuştu. Kingsley'nin en uzun süre popülerliğini koruyan kitabı *Su Bebekleri* (1863) erkek çocuğu olan kahramanının fiziksel evrimiyle, bir tür "ahlaki evrimin" hikâyesidir (kahraman fiziksel olarak su bebeğine evrilir, ancak bundan da öte başarılı ve iyi ahlaklı bir Victoria centilmenine dönüşür).

Su Bebekleri, kesinlikle yazılmış en garip klasik çocuk masallarından biridir. Başta çocuklar için yazılmış bir fantezi romanı ve Hıristiyan ahlakına dair bir masal olmakla birlikte, sanki Kingsley hedef okur kitlesini unutmuşçasına konudan konuya atlayarak Darwin'in teorisi hakkında uzun söylemlere ve politikaya dair hicivlere de yer vermiştir. Kitap, baca temizleyiciliği yapan bir erkek çocuğunun suyun altına girip "su bebeği"ne dönüşmesi hakkındadır. Bir çocuğun suyun altına girip Victoria dönemi yaşantısının tam tersinin betimlendiği fantastik bir dünyaya geçmesi, 1860'larda yayımlanan başka bir çocuk edebiyatı klasiğinin birçok yönden öncülüğünü yapmıştır. Bu kitap, *Su Bebekleri*'nden yalnızca iki yıl sonra yayımlanmış olan *Alice Harikalar Diyarında*'dır. İki roman da normal mantığın ve sistemlerin tersinin betimlendiği fantastik

bir dünya için gerçek dünyayı arkasında bırakan bir çocuğu anlatmaktadır. Kingsley'nin romanında bir ıstakoz (Carroll'ın kitabındaki ıstakozun da esin kaynağı olması muhtemel) ile "Cheshire kedisi gibi sırıtmak" ve "üreme dönemi gelmiş yabantavşanı kadar deli" gibi ilginç deyimler vardır. Carroll, Kingsley'nin kitabını temel anlamıyla kavramayı tercih etmişçesine bu iki canlıya kitabında sadece benzer şekilde değil, gerçek karakterler olarak yer vermiştir. Ancak Carroll ahlaki değerlendirmelerden uzak dururken yazar olmakla birlikte kendisi gibi din adamı olan Kingsley çocuklara ahlaklı yaşamayı öğretmeyi görev edinmişti.

Fakat Kingsley'nin yaşamı süresince genç okurlar arasındaki popülerliği, *Su Bebekleri*'nin ötesine geçmiştir. Aslında Kingsley'nin çocukları hesaba katmayarak yazdığı ilk romanlarından biri olan ve kraliyet ailesine meydan okuyan *Westward Ho!* (Batıya Doğru! - 1855) Victoria döneminde çocuklar arasında büyük popülerlik yakalamıştır. Kitabın genç kahramanı Amyas Leigh, kraliyet izniyle korsanlık yapan bir gemide çalışan ancak ileride İspanyol Donanması'nın kahramanı olacak Francis Drake'le birlikte Karayipler'e yelken açar. İngiltere'nin azılı düşmanı İspanyollarla yaptıkları savaşlar dahil, birlikte başlarından birçok macera geçer. Roman, Devon'un Bideford kentinde başlar. Devon, hem Drake'in hem de diğer Elizabeth dönemi maceracısı Sör Walter Ralegh'in doğduğu eyalettir.

> Victoria dönemi kâşifi Sör Richard Burton ile Antarktika kâşifi Robert Scott, Devon'da dünyaya gelmiştir. Devon'un havasında ya da suyunda bir şeyler olduğu kesin.

Popülerliği yirminci yüzyıla ulaşan *Westward Ho!* 1925'te BBC radyosu için uyarlaması yapılan ilk roman olmuştur. Ancak ünü, romanın ismini verdiği Devon köyünün gölgesi altında kalmıştır. Köy, isminde ünlem işareti bulunan dünya üzerindeki iki yerden biridir. Diğeri ise Kanada'nın Quebec bölgesinde, muhteşem bir isme sahip olan Saint-Louis-du-Ha! Ha!'dır.

İki Tane Alice

Lewis Carroll, aslında Oxford'da bir Hıristiyan kilisesinde Charles Lutwidge Dodgson adında bir matematikçiydi. Yani kendisinin ikili bir hayat sürdüğünü söyleyebiliriz: *Alice* kitaplarının okurları için Lewis Carroll iken, matematik dünyası ve Oxford Üniversitesi'ndeki meslektaşları için (Rahip) Charles Lutwidge Dodgson idi. Mahlasını iki isminin harfleriyle oynayarak oluşturmuştur ("Charles Lutwidge" bazı dilsel hokus pokuslarla "Lewis Carroll" halini almıştır).

Carroll ve Kraliçe Victoria hakkında anlatılan ünlü bir hikâye vardır. Victoria, *Alice Harikalar Diyarında*'dan o kadar çok keyif almıştır ki derhal Carroll'dan bir sonraki kitabının ilk baskısını yollamasını talep etmiştir. Carroll, bir sonraki kitabının bir kopyasını kraliçeye göndererek görevini yerine getirmiştir. Bu kitabı, *An Elementary Treatise on Determinants* (Determinantlar Üzerine Temel Seviyede Bir Tez) gibi heyecan verici bir başlığa sahip matematiksel bir çalışmaydı. Çoğu ünlü hikâyede olduğu gibi maalesef bu hikâye de gerçek değildi; Carroll'ın kendisi de bu hikâyeyi reddetmiştir. Ancak böylesine bir hikâye de Carroll'ın sürdürdüğü ikili hayatın garipliğini vurgulamaktadır. Anlamsız kurgusunun radikal doğasına rağmen Carroll (pardon, Dodgson) on dokuzuncu yüzyılda

matematik alanında ortaya atılan yeni fikirlerin çoğuna karşı gelip sinirlenen tutucu bir matematikçiydi. Hatta 2009'da *New Scientist* dergisine yazan Melanie Bayley, *Alice Harikalar Diyarında*'nın Victoria döneminde matematik alanında ortaya atılan yeni radikal fikirleri iğneleyici bir dille eleştirmek amacıyla yazıldığını öne sürmüştür.

Alice Harikalar Diyarında'nın esin kaynağının Alice Liddell olduğu çoğu kişi tarafından bilinir. Ancak serinin devamı olan *Aynanın İçinden*'in esin kaynağı olan kızın başka biri olduğu daha az bilinmektedir. Bu kitabın alt başlığı olan *Ve Alice'in Orada Buldukları*'ndaki "Alice", Carroll'ın beş yaşındaki kuzeni Alice Theodora Raikes'tir. Bunun nedeni, Carroll'ın ikinci kitabı yazdığı sırada artık Liddell ailesiyle dargın olmasıdır. İlk *Alice* kitabı Carroll'ın 4 Temmuz 1862'de Liddell ailesiyle yaptığı bir tekne turunda, Alice'i (Liddell) hikâyeye uygun görmesiyle ortaya çıkmıştır. Dodgson'ı kitabını yayımlamaya ikna edense *Su Bebekleri*'nin yazarı Charles'ın kardeşi Henry Kingsley'di.

Carroll kendini A*lice* H*arikalar* D*iyarında*'daki Dodo karakteriyle özdeşleştirmiştir. Belki de kendi ismini telaffuz etmede zorlandığı içindir (Dodgson'ın kısaltması olarak "Do-Do").

Carroll, ömrü boyunca kekemelikten mustarip olmuş utangaç bir adamdı. Bir kulağı çocuklukta geçirdiği ateşli hastalık yüzünden duymuyordu. Belki de kendine bu kadar farklı roller biçmesinin nedeni utangaçlığıydı; matematikçi, roman yazarı ve fotoğrafçı… *Alice Harikalar Diyarında*'nın bir bölümünde

güvercin, Alice'i bir sürüngen olmakla suçlar. Alice bunu reddeder ancak gerçekten ne olduğuna dair inancının sarsıldığını fark eder. "Bir şeyler uydurmaya çalıştığını görebiliyorum!" der güvercin. Bölümlerden birinin de başlığı "Benim kendi uydurmam"dır. Charles Dodgson devamlı bir şeyler uydurmaktaydı.

İlk Dedektif Romanı

İlk dedektif romanını yazma şerefi, genellikle 1868'te yazdığı *Aytaşı* kitabıyla Wilkie Collins'e verilir. T. S. Eliot böyle düşünmekteydi, çoğu kişi de onun düşüncesine katılıyordu. Ancak bu şeref için çekişen iki eski yazar daha vardır. *Aytaşı* kadar okunmayan veya hatırlanmayan bu iki kitabın üstünlüğü, hem *Aytaşı*'ndan hem de genel olarak dedektif romanı denen türden daha eski olmalarıdır.

Aytaşı'ndan önce yazılan bu romanlardan ilki 1862'de yayımlanan *The Notting Hill Mystery*'dir (Notting Hill Gizemi). Daha karnaval kurulmadan ve Hugh Grant orada kitapçısını açmadan çok önce Notting Hill, ilk dedektif romanlarından birinin mekânı olmuştur. Yani Collins'i tam altı yıllık farkla geçmiştir. "Charles Felix" takma adını kullanmış, bilinmeyen bir yazarın bu eseri, hayat sigortasından para almak için eşini öldürdüğünden şüphelenilen bir baron hakkındadır. Kitapta roman yazarı Daphne'nin büyükbabası ve kendi çabasıyla romanlarını yayımlatan George du Maurier'nin çizimleri yer almaktadır.

Ancak *The Notting Hill Mystery* bile ilk İngiliz dedektif

romanı değildir. Bu şeref 1860'ların en başarılı yazarlarından biri olan Mary Elizabeth Braddon'ın yazdığı bir romana verilmelidir. Braddon, yeni nesil "tren yolu okurları" (işe raylı ulaşım sistemleriyle gidip gelirken yolda kurmaca eserler okuyan insanlar) arasında en popüler roman yazarlarından biriydi. William Empson isimli bir yayıncı, Braddon'ın *Three Times Dead* (Üç Kere Ölmek) gibi sansasyonel bir ada sahip ilk romanını 1860'ta yayımladı. Kitap büyük ölçüde görmezden gelindi. Ancak bir sene sonra kitap *The Trail of the Serpent* (Yılanın İzi) adıyla tekrardan basıldığında nispeten daha iyi bir başarı elde etti. İlk haftasında bin kopya sattı (bu durum, böylesine "aptalca romanlar"ı hiç sevmeyen George Eliot'ı rahatsız ediyordu). Kitabın yayımlanmasıyla ilgili sıradışı olan şey, Victoria döneminde yazılan romanların çoğu başta seri halinde (genellikle aylık olarak dergilerde tefrika edilerek), sonrasında tek bir cilt olarak yayımlanırken; bu kitabın başta tek bir cilt olarak yayımlanıp sonrasında seri haline getirilmesidir. Bunun nedeni romanın yayımlanmasından bir yıl sonra 1862'de, muazzam başarı yakalamış romanı *Lady Audley's Secret*'ın (Leydi Audley'nin Sırrı) yayımlanmasının ardından Braddon'ın kötü şöhret sahibi bir isim haline gelmiş olmasıdır. *Yarım Peni Dergisi* ("okuyabilen herkese yönelik bir dergi" alt başlığıyla çıkıyordu) Braddon'ın şöhretini kendi menfaatine çevirdi. Halkın iştahını Braddon'ın eserlerine yönelten dergi, Braddon'ın eski romanını 1864-1865 yıllarında yirmi sekiz parça halinde yayımlamıştır.

Cinayet ve sahte kimlik hakkındaki korkunç hikâye *The Trail of the Serpent*, sadece anlatımın merkezinde işlenen cinayetin olmasıyla değil, bu cinayeti araştıran Peters isimli bir dedektife yer vermesiyle de kesinlikle bir "dedektif" romanı olmaya hak kazanmaktadır. Az kişinin bildiği gibi "ilk dedektif romanı" olma hakkını kazanmasının yanında romanı özellikle

ilginç kılan şey anlatılan dedektifin dilsiz olmasıdır. İngiliz polisiye romanları kayıtlarında zaten yerini almış olan romanda dedektif, topluma ait olmayan dışlanmış biridir. Chris Willis ve Kate Watson gibi akademisyenler bu yüzden romanın kesinlikle ilk dedektif romanı olmayı hak ettiğini savunmuştur.

Ancak ilk dedektif romanının hangisi olduğu sorusu daha çok "dedektif"i nasıl tanımladığınıza bağlıdır. Sör Edward Bulwer-Lytton'ın romanı *Eugene Aram*'da bir suçun arkasındaki gizemi çözmeye çalışan, her açıdan dedektif olup sadece isim olarak dedektif olmayan bir karakter vardır. Hem de bu kitap 1832'de yayımlanmıştır. İlginç bir şekilde Braddon'ın *The Trail of the Serpent* romanı karakter isimlerinden anlatım örgüsüne Bulwer-Lytton'ın eserinden etkilenmiştir. Yani belki de İngiliz dedektif romanlarının gerçek öncüsü Bulwer-Lytton olmalıdır. Ancak modern polis kuvveti ve suçun resmi olarak araştırılması kavramları Victoria döneminde ortaya çıkmıştır. Dedektif romanları da ancak Victoria döneminde tam olarak suç mahalline adım atmıştır.

✧ Zararlı Bir Kitap ✧

Braddon döneminin en popüler roman yazarlarından biriydi. Ancak çağdaşları Anthony Trollope ve George Eliot üzerinde toplanan övgülere imreniyordu. Hem Trollope hem de Eliot gerçekçi romanlar yazıyordu. Sansasyon yaratmaya çalışmadan, normal insanların günlük yaşamlarını resmediyorlardı. Eserlerindeki "basitliğin yüceltilmesinden" hoşlanmayan Braddon'ın ağzından İngiliz realistleriyle ilgili pek nazik sözler duyamazdınız. Ancak Braddon, Flaubert gibi Fransız yazarları

seviyordu. Bu yüzden sırayla geçimini sağlamak için sansasyonel bir roman, sonra da edebi övgü kazanmak için daha realist bir roman yazıyordu.

Braddon'ın hayran kaldığı İngiliz realist yazarlarından biri George Eliot'tı. George Eliot, en çok 1872'de yayımlanan, "taşra yaşamı üstüne yaptığı büyük çalışma"yı anlattığı *Middlemarch* romanıyla tanınır. *Middlemarch*, George Eliot'ın bir romancı olarak ilk büyük başarısı değildi. Bu onur, yazdığı ilk kurgu hikâyelerinin 1858'te bir araya getirildiği üçlemesi *Scenes of Clerical Life*'a da (Dini Yaşamdan Sahneler) ait değildir. Kendine ileride George Eliot adını takan bu kadın, ilk edebi başarısını yirmili yaşlarının ortalarındayken ve hâlâ gerçek ismi Marian Evans ile tanınıyorken yaşadı; bir Alman akademisyenin *Das Leben Jesu, krittisch bearbeitet* isimli çalışmasının çevirisini yaptı. Çevirisi, Britanya'da 1846'da *The Life of Jesus, Critically Examined* (İsa'nın Hayatının Detaylarıyla İncelenmesi) adıyla yayımlanmıştır.

Strauss'un kitabı ve Marian Evans'ın çevirisi o dönemde yeri yerinden oynattı. Paine'in yarım yüzyıl önce yazdığı *Akıl Çağı* gibi bu çalışma da İncil'deki hikâyelerin temel anlamlarıyla algılanmaması gerektiğini savunuyordu. Yeni Ahit'in bulunduğu doğaüstü iddiaların ne kanıtı vardı ki? Strauss, İsa'nın karizmatik bir öğretmen olduğunu, ancak Tanrı'nın oğlu olmadığını düşünüyordu: İsa'nın gerçekleştirdiği mucizelerin de gerçek olaylar olarak değil, efsane olarak görülmesi gerektiğini savunuyordu.

O dönemde böylesine iddialarda bulunmak tehlikeliydi ve tartışma yarattı. Marian Evans'ın çevirisi bazı aşırı tepkilere neden oldu. Sözünü sakınmadığı belli olan Shaftesbury Kontu kitabı "cehennemin ağzından çıkmış, gelmiş geçmiş en zararlı kitap" olarak nitelendirdi. Kendi babası Evans'ı evden

kovmakla tehdit etti. Ancak üstlendiği iş genç yazarın tarzının şekillenmesine yardımcı olmuştur. Evans, sadece on yıl kadar sonra George Eliot'a dönüştüğünde Strauss'un kitabının kendi bakış açısını ne denli etkilediğini açıkça görebiliyoruz. Eliot orta yolu bularak İsa'nın hikâyesinin gerçek olmayabileceğini, ancak bazen modern Victoria halkının benimsemesi gereken ahlaki dersler verdiğini belirtmiştir: Komşunuzu sevin, kötülüğe kötülükle cevap vermeyin, çevrenizdeki insanlara yardım edin. Eliot'ın ilk kurgu kitabı *Scenes of Clerical Life*'ı oluşturan üç hikâyesinde bu ruh görülebilir. Thomas Paine'in ortaya attığı "iyilik yapma dini", Eliot'ın çalışmalarının merkezindedir.

Bunların hepsini Strauss'un kitabından öğrenmek mümkün değildi. Ancak George Eliot'a dönüşen kadının eğitiminde, genç Marian Evans'ın İsa'nın Hayatı'nı çevirmesinin payı çok büyüktür. Rasyonalizm ve empati birlikte var olabilirdi. Strauss'un Alman araştırmacı ruhu Eliot'ın kendi Victoria dönemi sempati ve yardımlaşma hisleriyle mükemmel şekilde birleşti.

Tren Yolu Dönemi

George Eliot 1856'da yazdığı makalesi "The Natural History of German Life"ta (Alman Hayatının Doğal Tarihi) "Tren yolu ifadesi trenlerle fazla alakası olmayanların zihninde muhtemelen 'Bradshaw' görüntüsünü, en çok kullandıkları tren istasyonunu veya sonsuz bir demiryolunu çağrıştıracaktır. Bu kişiler zihinlerinde, tren yollarını somut olarak temsil eden bu üç resmin arasında gidip gelecektir," şeklinde yazmıştır. Victoria dönemi halkı için "Bradshaw" adı, tren seyahatiyle neredeyse eşanlamlı görülmekteydi. Bunun da geçerli bir sebebi vardı.

Tren yolunun icadı Victoria dönemi halkının günlük yaşamını değiştirmiştir. Celia Fiennes, Britanya'da yüz elli yıl önce seyahat ederken bunu at sırtında, hizmetkârlarının eşliğinde aylarca süren bir zaman diliminde gerçekleştirmişti. Artık üçüncü sınıf bir bileti karşılayabilecek herkes yola çıkacakları gün trene atlayıp çok kısa bir sürede neredeyse istedikleri her yere gidebiliyordu. Ayrıca insanlar çalıştıkları yerden kilometrelerce uzakta yaşayabiliyor ve her gün işe gidip gelebiliyordu.

Tren yolları, Braddon'ın başarılı kariyerinin vurguladığı gibi insanların okuma alışkanlıklarını da değiştirmişti. Braddon'ın romanları işe trenle gidenlerin yolda okuduğu türdendi. 1860'lı yıllara kadar Britanya'daki en büyük tren istasyonlarının çoğunda W. H. Smith kitapçı dükkanları açılmıştı. 1860'da şirket, üyelerinin bir istasyonda kitap ödünç alıp diğerinde iade edebilmesine (ve yenisini ödünç almasına) olanak tanıyan kütüphaneler kurdu. İnsanlar tam anlamıyla ülkede okuyarak dolaşabiliyordu.

İlk tren yolu kitapçısı 1848'de
W. H. Smith tarafından Euston
İstasyonu'nda açılmıştır.

Ancak trenle seyahat edenlerin onsuz yapamadığı tek kitap *Bradshaw*'du. Bu rehber kitaplar, trenlerin kalkış saatlerinin yer aldığı basit çizelgeler olarak yayımlanmaya başladı. Ancak sonunda kocaman bir rehber kitap halini aldı. 1841'de *Bradshaw* sadece sekiz sayfaydı. 1845 yılında bu rakam dört katına çıktı. 1898'deyse neredeyse 1.000 sayfaydı. *Bradshaw* trenle seyahat edenler için çift sütuna küçük harflerle basılmış; haritaların ve reklamların yer aldığı; şehirlerin, kasabaların ve köy-

lerin tarihi yanında turistlerin sıklıkla ziyaret ettiği bölgelerle zenginleştirilmiş dev bir rehberdi. Rehberde otel tavsiyeleri ve seyahat edenlerin ilgisini çekebilecek noktalar yer almaktaydı. Başka yayıncılar da tren yolu rehberleri yayımladı. George Samuel Measom, Bradshaw'un en yakın sayılabilecek rakibiydi. Ancak bu rehberlerin hiçbiri Bradshaw ile kapsamı ve sağladığı bilgilerin yararlılığı açısından boy ölçüşemezdi.

Victoria döneminin ortalarında halk seküler bir İncil arayışına girdi. Çevrelerinde hızla gelişen hayret verici dünyaya nasıl uyum sağlayacaklarını anlatan tek bir kitap istiyorlardı. *Enquire Within upon Everything* (Her Sorunun Cevabı), okurların kafasındaki tüm pratik soruları hırsla cevaplamaya ant içti. Bayan Beeton'ın *Book of Household Management* (Ev İdaresi Kitabı) bu rehberlerin bir diğer örneğiydi. Bu kitaplar halk arasında muazzam bir popülerlik yakaladı. Bradshaw'un rehber kitapları da bunlarla aynı sayılırdı. İncil'in günlük yaşamda daha az yer tutmaya başladığı bir çağda, modern tren seyahati için en önemli kitaplardı.

Tren yollarının icadı Victoria dönemi halkının yaşantısını, zaman algısını farklılaştırarak büyük ölçüde değiştirdi. Buharlı makinelerin icadından önce Britanya'daki kasaba ve şehirler kendi yerel saatlerine göre işlemekteydi; tren yolları bunu sonsuza dek değiştirdi. Trenlerin kalkış çizelgesine göre sorunsuz çalışması için gerekli olan standart zaman, halk arasında dakikliğin yaygınlaşmasını bile artırdı. Tren saatleri düzen ve dakikliğin sembolü haline geldi. 1880 yılına dek tüm ülke Greenwich Uluslararası Saati'ne göre düzene girdi; Victoria dönemi tren yolları tam anlamıyla modern saat sistemimizin icadını sağladı.

✧ Kriketin Kutsal Kitabı ✧

Çoğu kişiye "Wisden" dediğinizde akıllarına kriket maçlarının sonuçlarının ve baş oyuncularla ilgili bazı "hayati" istatistiklerin detaylarıyla yer aldığı çizelge ve tablolarla dolu kocaman bir kitap gelir. Bu yüzden *Wisden Cricketers' Almanack*'ın (Wisden Kriketçileri Yıllığı) ilk sayısı biraz şaşırtıcı olabilir. 1864'te yayımlanan sadece 112 sayfalık *Wisden*, İngiliz İç Savaşı muharebelerinin tarihleriyle Kral I. Charles'ın yargılanmasına da yer vermiştir. Ayrıca halka atma oyununun kuralları, Britanya'daki kanalların uzunluğu ve yılın Oxford-Cambridge tekne yarışı sonucu gibi ufak tefek bilgiler de içine âdeta tıkılmıştır. Zamanında sadece bir şilin değerindeyken bugün bu ilk baskıyı yaklaşık 20.000 sterline alabilirsiniz.

Popüler adı "Kriketin Kutsal Kitabı" olan *Wisden*, dünyada en uzun süredir yayımlanan spor günlüğüdür. Bin sayfayı geçen ilk baskısını 1924'te yapmıştır. Artık yeni baskıların her biri 1.500 sayfanın üzerine çıkmaktadır. Her yeni baskının taşıdığı, dikkat çeken sarı renkteki kapak en başından beri kapağın rengi değildi. Bu renk 1938'te kullanılmaya başladı. Bundan önce kitabın kapağı sarı, devetüyü ve somon pembesi arasında değişen çeşitli renklere sahipti.

John Wisden romatizma nedeniyle kriketi otuz yedi yaşındayken, erken sayılabilecek bir yaşta bıraktı. Romatizma, başarılı kriket kariyeri için şanssızlık olmuştu; genel kanı jenerasyonunun hem vuruş hem de atışta en iyisi olduğu yönündeydi. Kriket ekipmanı sattığı küçük bir işletmesi vardı. Ancak bir arkadaşı Wisden'a kriket dünyasının en etkileyici rekorlarının toplandığı bir koleksiyon oluşturmasını önerdi, en azından rivayet bu yöndeydi. Wisden, 1850'de oynadığı bir maçta karşı takımın on sayısını (wicket) da alarak Kuzey İngiltere ile Güney İngiltere'yi birbirine düşürmüştü.

Maalesef Wisden kriket yıllığına başladığında ne yazacağına dair hiçbir fikri yoktu. O da sayfaları çevresinden aldığı ilginç ufak tefek bilgilerle doldurmaya başladı. Bu yüzden, ilk baskıda Kral I. Charles'ın ölümüyle ilgili bir yazı okuyabilirsiniz.

1913 yılında John Wisden, ölümünden sonra kendi adını gururla taşıyan yıllıkta Yılın Kriketçisi ödülüne layık görüldü. Ödülünü ölümünden neredeyse otuz yıl sonra, halen yılda yaklaşık 40.000 kopya satan yıllığının yayımından ise neredeyse yarım yüzyıl sonra almıştı. Ancak bunların hepsi 1864 yılında başlamıştı ve 1864, İngiliz kriketinin gelişimi açısından da önemli bir yıldı. Birinci sınıf eyalet kriket takımlarından yedisi 1864'te kuruldu ve henüz sıradışı sakalını bırakmamış olan on altı yaşındaki W. C. Grace sahada yerini aldı.

✧ Sherlock'un Unutulup Gitmekten Kıl Payı Kurtulması ✧

Sör Arthur Ignatius Conan Doyle en çok yazarlığıyla tanınır. Ancak çeşitli alanlarda birçok başarıya imza atmıştır. Krikete düşkündü ve Marylebone Kriket Kulubü (MMC) ile on maç oynadı. Kriket kariyerinin en önemli ânı kesinlikle Doyle'un kriket efsanesi W. G. Grace'in vuruşuna karşı aldığı birinci sınıf sayıdır (wicket). İlk kurmaca denemelerinden birinin gazetelerce kurmaca ibaresi silinerek 1884'te yazar ismi belirtilmeden gerçek haber olarak yayımlanmasının, terk edilmiş gemi *Mary Celeste*'in gizeminin modern halini almasında payı vardır. Doyle bilimkurgu ve korku hikâyeleri ile tarihi romanlar yazmıştır. Yasal mücadelesi sonucunda Birleşmiş Krallık Ceza İstinaf Mahkemesi kurulmuştur. Hatta gerçek hayatta

yaşanmış Karındeşen Jack vakasını, en ünlü edebi karakterinin kullandığı mantıksal tümevarım (kesinlikle tümdengelim değil) yöntemini kullanarak çözmeye çalışmıştır.

Ancak bu başarılarının hepsi, en uzun süre varlığını sürdürmüş yaratısının gölgesi ardında kalmıştır: Sherlock Holmes. Gelmiş geçmiş en ünlü kurgu karakterlerden olan Holmes, Martin Booth'un Conan Doyle'un karakteri hakkında yazdığı *The Doctor and the Detective* (Doktor ve Dedektif) adlı kitabında belirttiği gibi, Kraliçe Victoria kadar iyi tanınmaktadır ve çoğu politikacıdan ünlüdür. Birçok okur ve hayranı Holmes'u gerçek insanlardan daha gerçek görmüştür. Conan Doyle, 1893'te yayımladığı kısa öyküde Holmes'u öldürdüğünde bir okurundan "Canavar!" şeklinde bir mektup almıştır. Sherlock Holmes hikâyelerinin yayımlandığı *The Strand* dergisinin yirmi bin üyesi üyeliğini iptal etmiştir. Londra'da insanların siyah pazıbentler takıp dedektif için yas tuttuğuna dair söylentiler bile vardır. On yıl sonra yoğun istek üzerine Conan Doyle, Holmes'u diriltmiştir.

Çoğu kişi Sherlock Holmes'un "orijinal" kitapları arasında iki kitabın en büyük öneme sahip olduğunu savunur: *Kızıl Dosya* dedektifin ortaya çıktığı ilk romanken Sherlock Holmes'u bir marka haline getiren kısa öykülerinin toplandığı cilt *Sherlock Holmes'un Maceraları* olmuştur. Ancak tartışmaya açık olarak bu iki kitaptan daha önemli sayılabilecek üçüncü bir kitap vardır. Popüler roman *Baskerville'lerin Köpeği* ve diğer kısa hikâyeler dahil dedektifin maceraları bu kitap sayesinde yazılmaya devam etmiştir. *Dörtlerin İmzası* (1890) adlı diğer kitap olmadan *Kızıl Dosya,* Sherlock Holmes'un incelediği tek vaka olabilirdi.

Doyle *Kızıl Dosya*'yı (1887) Portsmouth'da bocalamakta olan bir doktorun ameliyathanesini işletirken yalnızca üç haftada yazmıştır.

Bunun nedeni ilk Sherlock Holmes romanının orta karar bir başarı elde etmiş olmasıdır. *Kızıl Dosya* (1887) birçok yayıncı tarafından reddedildikten sonra *Beeton'ın Noel Yıllığı*'nda yayımlanmıştır (yemek ve ev yönetimi kitabının yazarı Bayan Beeton'ın eşinin adına). Kitabın satışı da orta seviyede kalmıştır. Ancak yayıncılık dünyasını kasıp kavurmadığını söyleyebiliriz.

Kızıl Dosya'nın önemli bir hayranı ve Oscar Wilde'ın katıldığı tam da zamanında düzenlenen bir akşam yemeği olmasaydı bu, Sherlock Holmes'un sonu olabilirdi. *Lippincott Aylık Dergisi*'nin editörü Joseph Stoddart ilk romanı okuyup beğenmişti. Stoddart 1889'da bir akşam yemeğinde Doyle'u dergide tefrika edilmek üzere dedektifin yer aldığı ikinci romanı yazmaya ikna etmiştir. Bu yemekte bulunan Wilde da dergi için bir roman yazmayı kabul etmiştir; yazdığı tek roman olan *Dorian Gray'in Portresi*. *Dörtlerin İmzası*, dedektifin kısa öykü serileri için iyi bir karakter olacağını düşünen *Strand* dergisi editörünün dikkatini çekmiştir. Kalanıysa, söylemeyi çok sevdiğimiz gibi, tarihtir.

Ancak konu Sherlock Holmes'a geldiğinde tarih, efsaneye dönüşmüştür. Holmes'un avcı şapkası taktığı ünlü tasviri kısa hikâyelerin tanıtımlarında yer alan resimlerin ürünüdür. Sherlock Holmes, *Strand* dergisinde kısa hikâyelerinin yayımlanmasıyla dünya çapında sansasyona neden olmuştur. İllüstrasyonları çizen Sidney Paget, Holmes taşra evlerinde ve küçük kırsal köylerdeki gizemleri araştırırken dedektifi avcı şapka-

sıyla resmetmiştir (asla Londra'dayken değil). Ancak çoğu kişi dedektifin bir vakayı araştırırken şapkasını taktığını düşünür.

İlginç olan, büyük dedektifle ilgili düşüncelerimizi şekillendirmede Conan Doyle'dan sonra en etkili kişi olan çizerin bu işi kazara almasıdır: Sidney Paget evrak hatasından dolayı hikâyenin çizeri olmuştur. Yayıncılar Sidney'nin küçük kardeşi Walter'ı işe almak istiyordu. Ancak dikkatsizlik sonucu mektubu yanlış kardeşe yolladılar. Bu hata, edebi illüstrasyon dünyasının en güzel sonuç doğuran hatası olmuştur.

El Çantası mı?

Conan Doyle'un *Kızıl Dosya*'nın devamını yazmayı kabul ettiği, Wilde'ın *Dorian Gray'in Portresi*'ni kurguladığı 1889'daki o önemli akşam yemeğinde 1890'lı yılların bu iki önemli ismi tanıştı. Tabii ki Wilde romancılıktan ziyade oyun yazarlığıyla, hatta daha da fazla Oscar Wilde olmasıyla ünlü olmuştu.

Wilde ilk modern ünlülerden biri olmasıyla dünyanın dikkatini çekmiştir; herhangi bir şey yapmaktan ziyade *var olmasıyla* ünlü olmuştur. Ancak tiyatro oyunları zamanla unutulmaya karşı gelmiştir. Victoria döneminden başka kaç tane oyun yazarı sayabilirsiniz ki? En ünlü oyunu, düşüşünden ve sonunda 1895'te hapse atılmasından kısa bir süre önce sahnelenen *Ciddi Olmanın Önemi*'dir.

Wilde kesinlikle homoseksüel olmasına rağmen (bu terim Wilde'ın hemcinslerine duyduğu arzuyu keşfetmesiyle neredeyse aynı dönemde ortaya çıkmıştır) evli ve iki erkek çocuk sahibiydi. Wilde çocukları için hikâyeler yazardı (hikâyeleri

Mutlu Prens ve Diğer Öyküler ile *Nar Evi*'nde toplanmıştır). Eşi Constance Lloyd'la 1884'te evlenmişti; Wilde daha önce Florence Balcombe'la flört etmiş ve başarısız olmuştur. Balcombe, daha sonra *Drakula*'nın yazarı olarak ünlenen Abraham "Bram" Stoker'la evlenmeyi tercih etmiştir.

Wilde sonralarda ikili bir hayat sürmeye başlamıştır. *Dr. Jeykll ve Mr. Hyde*'ı seven Victoria halkının karşısında büyülendiği; erkek fahişelerin, genç erkek hayranların ve en ünlüsü Lord Alfred Douglas'ın olduğu ikili bir hayat. Lord Alfred Douglas, Wilde'la aralarındaki ortak çekimi "adını söylemeye cüret edemeyen aşk" mısrasıyla tanımlamıştır. Bu ikili hayat taşlamalı komedi *Ciddi Olmanın Önemi*'nde işlenmiştir. Ancak dönemin seyircilerinden pek azı oyunun Wilde'ın hayatından parçalar taşıdığını anlamıştır. Oyunun iki erkek başrolü Jack Worthing ve Algernon Moncrieff, sıkıcı gündelik hayatlarından kaçıp vakitlerini günlerce zevk arayışıyla başka bir yerde geçirmek için bahaneler uydurmaktadır. İkili yaşamları,1895'te su yüzüne çıkmıştır.

Gösterimdeki oyun iki kelimelik komik repliğiyle ünlüdür: "El çantası mı?" Leydi Bracknell, Jack Worthing'in yeni doğduğunda Londra Victoria tren istasyonuna bir el çantası içinde bırakıldığını öğrenince bu cevabı vermiştir. (Bu, Edith Evans'ın ünlü bir sahne prodüksiyonunda ve daha sonra 1952'deki film uyarlamasında repliği rolüyle akıllara kazıması sayesinde olmuştur.) *Ciddi Olmanın Önemi*'nin 2007 yılında yapılan bir baskısı İngiltere Nantwich'teki bir hayır kurumunun mağazasına bağışlanmıştır. İlk baskı, bir el çantasına konmuştur.

✧ Diğer Drakula ✧

Gotik kurgu hayranları, 1897'de bir romanı özel bir ilgiyle yalayıp yutmaktaydı. Dönemin Londra'sının karanlık ve sisli sokaklarında geçen romanda, doğaüstü güçlere sahip, doğudan ülkenin başkentine yeni gelmiş gizemli ve yabancı bir karakter yer almaktadır. Birçok karakterin bakış açısından anlatılan roman, Victoria döneminin sonlarına doğru halkın Britanya İmparatorluğu, homoseksüellik, bilimsel gelişmeler ve metropoldeki suç oranı gibi konuların dahil olduğu korkularına ve endişelerine zekice dokunmuştur. İlk baskısı kısa sürede tükenen kitap, popülerliğini koruyarak 1919 gibi erken bir tarihte filme uyarlanmıştır.

Yukarıdaki paragraf Bram Stoker'ın *Drakula*'sının değil, daha az bilinen ancak daha çok satmış (en azından döneminde) bir romanın özetidir. *Drakula* başlangıçta başarı elde edemedi. Bu, birçok yönden şaşırtıcıydı. Yazar olmasının yanı sıra tiyatro menajerliği de yapan Stoker kitabını tanıtmak için büyük çaba sarf etmişti. Daha kitap yayımlanmadan birkaç hafta önce, 1897 yılının Mayıs ayında romanın uyarlamasını sahneye taşıdı. Oyun iyi yorumlar da almıştı. *Daily Mail* korku hikâyeleri yıllıklarında Stoker'ı, Mary Shelley ve Edgar Allan Poe'dan üstün olduğunu belirterek övmüştür. Ancak tüm bunlara rağmen kitap satışları ortalama düzeydeydi. Yeniden basılacak kadar popülerdi. Ancak 1890'lı yılların sonunda korku hikâyeleri arasında gerçek anlamda sansasyon yaratan *Böcek* isimli başka bir roman olmuştur.

Bram Stoker'ın romanının
ilk taslaklarında Drakula'nın adı
"Kont Vampir"di.

Richard Bernard Herdmann'ın Richard Marsh takma adıyla yazdığı *Böcek*, tam bir Victoria dönemi sonu gotik romanıydı. Sherlock Holmes'un resmedildiği Londra'da olduğu gibi, *Böcek* de faytonların dolaştığı, sokak lambalarının aralarındaki karanlıklarda nahoş kimselerin pusuda beklediği sisli bir dünyayı betimliyordu. Roman *Drakula* ve Sherlock Holmes hikâyeleri gibi Londra'nın suç, ahlaksızlık ve dile getirilemeyecek kadar korkunç şeylerin sisli yuvası olduğunu işliyordu. Londra'yla ilgili bu bakış açısı, 1888'de Karındeşen Jack cinayetleriyle güçlendi. Ancak bu bakış açısı daha öncelerde Robert Louis Stevenson'ın 1886'da yazdığı *Dr. Jeykll ve Mr. Hyde* gibi kitaplarda zaten mevcuttu.

Böcek, neden Stoker'ın veya Stevenson'ın romanı kadar konuşulmamaktadır? Bunun nedeni kısmen Marsh'ın, karakterlerinin derininde yatan amaçlarının pek üstünde durmamış olmasıdır. Ancak roman psikolojik derinlikteki eksiğini heyecan verici ve akıcı kurgusuyla kapatmaktadır. Romana adını veren canavarın asıl hedefinin Britanyalı bir milletvekili olması da romanın bu kadar popüler olmasını sağlamış olabilir. Victoria dönemi halkının, parlamento üyesinin hak ettiği cezayı bulması fikrinden keyif aldığı açıktır. *Böcek*'in merkezinde yer alan gizem, kitabın sürprizini kaçırmadan söylemek gerekirse, Sherlock Holmes hikâyelerinin çoğunda olduğu gibi Britanya İmparatorluğu'nun başka bir bölgesinde gerçekleştirilen suçun intikamı ve bir karakterin geçmişinde yaptığı hataların karşısına çıkmasıdır.

Böcek, Marsh'ın popülerliğinin zirve noktası olmuştur. Ne kadar çabalasa da (kesinlikle çok çabalamıştır; sadece 1900 yılında sekiz roman yayımlamıştır) sonraki eserlerinde *Böcek*'in başarısını yakalayamamıştır. Marsh yirminci yüzyılın ortalarında unutulmuş olabilir. Ancak adı, döneminin en başarılı

korku yazarlarından biri olarak ünlenen torunu Robert Aickman'la yaşamaya devam etti.

✧ Gizli Bir Yaşam ✧

Londra, 1888'de kimliği bilinmeyen bir kişinin gizemiyle karşı karşıyaydı. Çoğu fahişe olan kadınlara bunları yapan adam kimdi? Nasıl bu kadar detaylı anatomik bilgiye sahipti? Bu adam sadece takma adıyla biliniyordu ve birçok teoriye rağmen gerçek kimliği gizli kaldı. Ancak bu cümleler sadece korkunç ve şok edici "Karındeşen Jack" cinayetlerini tanımlamak için yazılmamıştır. Çünkü Karındeşen'in Londra'da dehşet saçtığı yıl olan 1888'te, sıradan Victoria dönemi kitaplarından farklı bir hikâye anlatan, skandal yaratan bir kitap yayımlandı.

Sadece "Walter" olarak bilinen yazarın kitabı *Gizli Hayatım*, Victoria döneminde yaşayan bir adamın cinsel sömürülerinin tüm detaylarıyla anlatıldığı müstehcen bir kitaptı. Neredeyse her sayfada seks anlatılmıştır. Dickens dünyası çocuklarla dolu olsa da Dickens kitaplarında pek fazla sevişme göremezsiniz. Sahi, Mudie ve diğer önemli kütüphanelerin kısıtlamaları nedeniyle tüm o elbiselerin ve yeleklerin düğmeleri sımsıkı ilikliyken onca çocuk dünyaya nasıl gelmiştir? Thomas Hardy'nin 1890'lı yılların ortalarında kurmaca yazarlığını bırakma nedeni kısmen bu sansür olmuştur. Hatta 1891'de yazdığı roman *Tess*'in konusu bile tartışma yaratmıştır: cinselliğin gerçekleri hakkındaki yalanlar ve bazı erkeklerin istediklerini elde etmek için yapabileceği şeyler.

Gerçekte her kimse "Walter" konu cinselliğe gelince asla

utangaçlıkla suçlanamazdı. Cinsel maceralarının tasvirinin müstehcen süslemelerinde sıklıkla üç harfli argo kelimeyi kullanmıştır. Böyle kelimelerin yer aldığı bir kitabı basmaya cüret edebilecek yayınevine anında soruşturma açılırdı. Bu yüzden *Gizli Hayatım* Amsterdam'da basılıp Britanya'ya gizlice sokulmuştur. 1888 ve 1894 yılları arasında bir milyondan fazla kelime içeren on bir cildi basıldı. Böylelikle *Gizli Hayatım*, *Savaş ve Barış*'ın pornografik eşdeğeri haline gelmiştir. Hatta kıyaslandığında *Savaş ve Barış*, *Gizli Hayatım*'ın yanında kısacık bir roman gibi kalır.

Gizli Hayatım, gerçeği anlattığına dair bulunduğu sözde iddialara rağmen gerçek bir anı yazısından ziyade "romandır". Kitabın yazarı kimdir? Birçok akademisyen, yazarın üç ciltlik erotik edebiyat kaynakçası hazırlayarak Victoria dönemi üzerinde araştırma yapan akademisyenlere büyük yardımı dokunan Henry Spencer Ashbee (1834-1900) adlı bir kitap koleksiyoncusu olduğunu düşünmektedir. Sıradan Victoria dönemi romancılarının yalnızca üstü kapalı şekilde değinebildiği şeylerden Ashbee açık olarak bahsetmiştir. Victoria dönemi edebiyatı cinsel imalarla doludur. Bu imalar, işin iç yüzünden haberdar olanları kıs kıs güldürecektir: *Oliver Twist*'teki Charley Bates'ten roman boyunca "Master Bates*'" şeklinde bahsedilmesi gibi. Belki de kendi ismindeki cinsel potensiyelin olgunluğunun farkında olan Anthony Trollope, *The Warden* (Bekçi) adlı romanındaki bir avukatlık firmasına "Cox ve Cumming" adını vermiştir (Cox kelimesi "penisler" anlamına gelen "cocks" ile aynı şekilde telaffuz edilir; "cumming" ise "boşalmak" demektir). Ancak cinsel ilişkiyi detaylarıyla betimlemek Walter'a veya yazarın adı gerçekten buysa Ashbee'ye kalacaktı.

* Bates Efendi. Fonetik açıdan mastürbasyon (İng. masturbate) kelimesini çağrıştırıyor. (e.n.)

Ancak Britanyalı okur veya "beyefendilerin özel ilgi alanı"nı sevenler, *Gizli Hayatım*'ın bir kopyasını son cildin basılmasından bir yüzyılı aşkın zaman sonra, 1995'te yasal olarak kolaylıkla edinebiliyordu. *Gizli Hayatım* asla *David Copperfield* kadar çok okunmayacaktır ancak Victoria edebiyatının Mudie kütüphanelerinin veya tren istasyonu kitapçısı W. H. Smith'in raflarını süslediğini göremeyeceğiniz diğer yüzünü göstermesi açısından değerlidir.

AMERİKALILAR

Amerika'da 1663'te basılan ilk İncil Algonkince dilindeydi. Bölümü bu cümleyle açmamın sebebi bunun iyi bir bilgi (ki gerçekten iyi bir bilgi olduğunu düşünüyorum) olmasının yanı sıra en başından beri Amerikan edebiyat geleneğinden çıkan kitapların farklılığını göstermesi açısından önemli olmasıdır. Amerika'nın "Eski Dünya" Avrupa'dan farklı olarak yeni bir ülke durumunda olması; politik, sosyal ve edebi gelişmeleri yakından ele alan yeni bir yazım şekline ihtiyaç duyması demektir. Bu yenilik hissi ancak 1776'da Bağımsızlık Bildirgesi'nin imzalanmasını ve Amerika Birleşik Devletleri'nin ülke olarak kurulmasını takiben artmıştır. İlerleyen yıllarda birçok türde eser veren yazlarlar, yeni ülkelerini ve yeni halkı yazmak için yeni yöntemler bularak eski edebi biçimlerden bağımsızlığını ilan etmiştir.

"Büyük Amerikan Romanı" kavramı bu durumu güzelce örneklemiştir. Bu büyük kavram Amerika Birleşik Devletleri'ni karakteristik özellikleriyle özetleyen kurmaca, bir tür modern ulusal destan anlamına gelmekteydi. Bazı yorumcular asıl büyük Amerikan romanının henüz yazılmadığını söyler;

bazıları da on dokuzuncu yüzyılda Herman Melville'in *Moby Dick*'ini veya yirminci yüzyılda F. Scott Fitzgerald'ın *Muhteşem Gatsby*'sini bu kavrama örnek gösterir. Bu bölümün konusu büyük Amerikan romanları değil; ciltlerce şiir, tuhaf anı yazıları, modern halk hikâyeleri, İncil'e dair destanlar ve hatta yumuşakçalar hakkında yazılmış kitaplar gibi daha az bilinen eserlerdir. Ancak bazı ufak yönleriyle hepsi Birleşik Devletler'in ilk koloni günlerinden başlayan gelişimini yansıtmaktadır. Bu kitaplar, daha ortada "birleşecek" devletler yokken Amerikan tarihinin en ünlü yazarlarından bazılarının kaleme almaya değer bulduğu konulara değinmiştir. Bazıları Amerikan rüyasını konu alırken diğerleri pek de hayal edilip istenmeyecek başka şeyleri konu alır. Ancak bu kitapların tümü, modern Amerika'nın ilk dönemlerinden günümüzün büyük dünya gücü haline evrimini gözler önüne sermektedir. Louisa May Alcott'un neden *Huckleberry Finn*'i yasaklatmaya çalıştığını veya Washington Irving'in kadın iç çamaşırlarıyla bağlantısını merak ediyorsanız okumaya devam edin.

✧ Onuncu İlham Perisi ✧

Şair Anne Bradstreet'in kütüphanesindeki kitapların çoğu, 1666'da çıkan büyük yangına kurban gitti. Bu yangın, John Evelyn'in günlüğüne yazdığı, Londra'nın çoğunu yok eden yangından iki ay önce Temmuz'da ve Atlantik Okyanusu'nun diğer tarafında çıkmıştır. Bradstreet, 1612'de İngiltere'de doğmuş olmasına rağmen 1660'larda şair olarak isim yaptığı Massachusetts eyaletinin Andover kentinde yaşamaktaydı. Hatta Bradstreet, Amerika'da bir cilt halinde şiirleri yayımlanan ilk kişidir.

Bradstreet, Kraliçe Elizabeth'in sevgilisi Leicester Dükü Robert Dudley'nin soyundan gelmekteydi. Plymouth kolonisinin ilk yerleşimcilerinin İngiltere'den Yeni Dünya'ya *Mayflower* gemisiyle yelken açmasından sadece on yıl sonra 1630'da Anne ile eşi İngiltere'nin Boston kentini geride bırakarak Massachusetts'te yeni bir yerleşim birimi kurmak üzere *Arbella* gemisiyle Atlantik Okyanusu'nu aştı. Bu yeni yerleşim birimine geride bıraktıkları İngiliz kasabasının adını verdiler. Böylelikle Boston kenti kuruldu. Bu yılın ilerleyen aylarında Bradstreet ailesi Boston'ın birkaç kilometre kuzeyindeki "yeni kasaba"ya yerleşti. Bu kasabaya daha sonra Cambridge adı verildi. Birkaç yıl sonrasındaysa Harvard Üniversitesi burada kuruldu.

Bradstreet, Elizabeth döneminde devlet adamı ve şair olan Sör Philip Sidney'nin soyundan gelmektedir. Sidney'nin şiirleri, Bradstreet'in eserlerini etkilemiştir.

Bu dönemde çevrenin, şiirsel yaratıcılığı desteklediğini söyleyemeyiz. Eski koloni hayatı zordu. Yaşam süresi pek uzun sayılmazdı. Amerika'ya ilk yerleşenlerse yanlarında ancak birkaç tane kitap getirebilmişti. Robert P. Ellis'in de belirttiği gibi, pek az şair, daha rahat şartlarda sanatını icra etmeyi öğrenebilmiştir. Ancak Bradstreet sanatını icra edebilmiştir. Kayınbiraderi 1640'lı yılların sonunda İngiltere'ye dönerken yanında Bradstreet'in şiirlerinden birkaçını da götürmüştür. Şiirler, 1650'de Londra'da söylentiye göre şairin izni alınmadan *The Tenth Muse Lately Sprung Up in America* (Amerika'da Yükselen Onuncu İlham Perisi) adıyla yayımlanmıştır. Sappho'dan bu yana hiçbir kadın böylesine bir başlıkla süslenmemişti.

The Tenth Muse Lately Sprung Up in America'nın 1650'de yayımlanmasıyla Bradstreet, Yeni Dünya'da kitabı yayımlanan ilk şair olmakla birlikte tüm dünyada şiir kitabı yayımlanan ilk kadın şairlerden biri olmuştur. Ölümünden sonra, 1678'de yayımlanan bir baskıda yeni şiirleri de yer almaktaydı. Bu şiirlerin o dönemlerde alışılagelmiş temaların dışında olan evlilikte aşkı konu alması da önemlidir. Şiirler bize Yeni Dünya'ya ilk yerleşenlerin hayatlarının ne kadar zor olduğunu hatırlatmaktadır: Bradstreet'in şiirlerinin çoğunda ateşinin dinmesi, eşinin "ateşli sıtma"sını atlatması veya baygınlık geçirmekten kurtulması için Tanrı'ya yakarışta bulunuluyordu. Ancak görünüşe göre Bradstreet hayatın zorluklarına sabırla göğüs germekteydi. "Haydan gelen huya gider," sözünün İngilizcesinin ilk kullanımlarından birinin onun kitabında geçmesi önemli bir bilgidir: "Kolay elde edilen, bir o kadar kolay kaybedilir."

Bradstreet'i birçok çağdaşından ayıran şey dürüstlüğüdür. Çocuklarına yazdığı bir mektupta genç bir kızken bedensel arzular duyduğunu, kibirli olduğunu ve dini inancında bocaladığını itiraf etmiştir. Daha da önemlisi yazdığı şiirler *kesinlikle* ona aittir. Joanna Lumley ve Mary Sidney gibi kendinden önce yaşamış birçok İngiliz kadın yazarın aksine Bradstreet erkeklerin kelimelerini çevirmektense kendi hayatı üzerine yazmıştır. Bradstreet babasına, eşine ve çocuklarına şiirler yazmıştır. Kendisiyle ve Massachusetts'te yaşayan koloni halkının hayatıyla ilgili yazmıştır. Bradstreet'in itiraf şiirleri yazdığı tam olarak söylenemez. Ancak *The Tenth Muse*'un yayımlanmasından üç yüzyıl sonra, 1950'lerde itiraf akımının başında gelen Amerikan şair John Berryman, *Homage to Mistress Bradstreet* (Bayan Bradstreet'e Saygı) adlı uzun ve içten şiirini yazmıştır.

Bradstreet 1672'de hayatını kaybettikten sonra yaklaşık otuz yıl kadar şöhreti sürdü. Cotton Mather kendisini 1702'de

övdü, ancak bundan sonrasında Amerikan hafızasından tam bir yüzyıl boyunca silinip gittiğini söyleyebiliriz. Son yüzyılda durum biraz daha iyileşmiş olsa da ismi hak ettiğinden çok daha az hatırlanmaktadır. Anne Bradstreet'in soyundan geldiğini iddia edenler arasında Başkan Herbert Hoover, Oliver Wendell Holmes'ların ikisi ve günümüze daha yakın bir tarihte başkanlığa adaylığını koymuş siyasetçi John Kerry vardır. Kendinden daha fazla ünlenen torunlarının hayatlarını şiir değil, siyaset yönetmiştir.

✧ Newburyport'un Delisi ✧

Massachusetts'teki Malden, Bradstreet ailesinin Cambridge'i kurmasından kısa bir süre sonra 1640'ta püritenler tarafından kurulmuştur. Amerikan edebiyatını şereflendiren en eksantrik karakterlerden biri, bir yüzyıl sonra 1740'lı yıllarda Cambridge'den sadece birkaç kilometre uzaklıkta yer alan Malden'da doğmuştur.

Eksantrik edebiyatçıların anlatıldığı kayıtlarda Timothy Dexter'a genellikle yer verilmez. "Newburyport'un Delisi" olarak tanınan Dexter fakir bir ailenin çocuğuydu. Daha sonralarda kendini "Lort" Timothy Dexter olarak tanımlamıştır, ancak kendisine bu şekilde hitap eden tek kişi yine kendisi olmuştur. Açıkgöz bir iş adamı olan Dexter birçok kurnazca yatırımı sayesinde mütevazı köklerini geride bırakarak küçük bir servet elde etmiştir. Yatırımlarından en kurnazcası muhtemelen zengin bir dulla evlenmek olmuştur. (Daha sonra ölü taklidi yapmış ve sahte cenazesinde yeterince kederlenmediğini gördüğü eşine bastonla vurmuştur.) Eşinin parası sayesinde

birçok akıl almaz proje gerçekleştirmiştir. En çok kâr elde ettiği yatırımlarından biri böcekleri kontrol altına almaları için Karayipler'e vahşi sokak kedileri ihraç etmek olmuştur. Kedilerle ilgili bu yatırımı, Dafoe'nun bir yüzyıl önce gerçekleştirdiği kedi temalı girişiminden daha başarılı olmuştur. Newcastle'a (madencilerin eylemde olduğu bir dönemde) kömür satarak herkesin imkânsız gördüğünü başarmıştır. Hatta West Indies'deki birçok insanı büyük kaşıklarını satın almaya ikna etmiştir. Bunlar aslında yatak ısıtmak için kömürle doldurulan uzun saplı kaşıklardı.

Ancak işletme zekâsındaki üstünlüğünü günlük yaşamında gösteremiyordu. Söylentiye göre okuyamadığı kitaplar alırdı. Yaşadığı yer olan Massachusetts, Newport halkına eşinin öldüğünü, evinde görünen kadınınsa onun hayaleti olduğunu söylüyordu. Öldüğünü duymak eşini oldukça şaşırtmış olmalı, zira kendisi hâlâ hayattaydı. Ancak sarsılmaz özgüveni ve kendine inancı sayesinde hafife alınmaması gereken biriydi. Kendi heykelini diktirip üzerine "Doğu'daki en başarılı insanım, Batı'daki en başarılı insanım ve Batı dünyasının en büyük filozofuyum," yazdırmıştır. Birçok kişi bu değerlendirmelere katılmasa da cesaretine hayrandı. Cenazesine, daha doğrusu sahte cenazesine üç bin kişi katılmıştır. Bu rakam, 1800 yılında tüm Newburyport nüfusunun yarısına tekabül ediyordu.

Ancak Dexter gerçek servetini paranın kendisi sayesinde, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra eski Amerika parasının değer kaybetmesiyle kazanmıştır. 1802'de başarısını anlattığı *A Pickle for the Knowing Ones* (Açıkgözler İçin Zor Bir Durum) adlı kitabını yazmıştır. Kitapta hiç noktalama işareti yer almamaktadır. Sonraki baskılarda bir noktalama işareti listesi ekleyerek okurlardan kendi noktalama işaretlerini metne eklemesini istemiştir. Sanki konu, birkaç virgül ve paragrafla

metni süslemekmiş gibi. Kelimelerinin birçoğu yanlış yazılmış, okunması zor bir kitaptı. İlk cümle, kitabın durumunu anlamanıza yardımcı olabilir:

Artık Newburyportta A merka İrleşmiş Devletlerinin ilk Lorduyum halkon sezini duymazlıktan gelemiyorum o yüzden boşverin artık Lord olmalıyım daha birçok aptol Lord olacak ne de güzel seös Kediyi Ya Da fareyi ya da oğlu Ya Da suyu Ya Da Havayı incitmeyin

Bunların ne anlama geldiğini ancak Lord Dexter'ın kendisi bilmektedir. "İlk cümle" diyorum ancak kitapta nokta bulunmadığı için kitabın tümü aslında tek cümledir.

Alt başlığı *Plain Truths in a Homespun Dress* (Evde Dokunmuş Bir Elbiseyle Sade Gerçekler) olan kitap sadece Dexter'ın hayatıyla ilgili değildi, dinden döneminin siyasetine ve eşine kadar her konuda görüşünü anlatmaktaydı. Dexter edebi mirasından ziyade Amerikan girişimciliği ruhunun destansı bir şekilde kendinde vücut bulmasıyla bu kitapta yerini almıştır. İlerleyen yıllarda bu ruh, yazar Mark Twain tarafından temsil edilmiştir (Dexter'a göre edebi becerisi çok daha kuvvetliydi ancak pek de başarılı bir iş adamı değildi). Ancak Dexter'ın iş anlaşmalarındaki yenilikçi ruhu ve özgüveni, yazdığı ilginç kitapta görebiliriz. Dexter, kitabının alışılagelmişin dışına çıkmasını umursamayarak geleneksel (hatta tüm) noktalama işaretlerini bir kenara attı. Walt Whitman ve Emily Dickinson gibi on dokuzuncu yüzyıl Amerikan yazarları bariz bir şekilde Amerikan sayılabilecek yeni şiir biçimini üretmeden önce Dexter, ülkesinin edebi bağımsızlığını kitabıyla ilan etmiştir. Edebi açıdan pek de iyi bir başlangıç sayılmazdı ama gene de bir başlangıçtı.

Amerika'nın İlk Yazarı

Gerçek anlamda ilk büyük Amerikan yazarının Washington Irving olduğu söylenir. 1783'te doğan Irving'e, Timothy Dexter'ı zenginleştiren Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın kahramanlarından birinin adı verilmiştir. Söz konusu savaş kahramanı George Washington, 1789'da yeni kurulan Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk resmi başkanı olmuştur. New York'ta doğan Irving, şehrinin edebi haritada yerini almasına yardımcı olmuştur.

Irving'in New York'un tarihini esprili bir dille ele aldığı ilk kitabı muazzam bir başarı elde etmişti. *Knickerbocker's History of New York* (Knickerbocker'ın New York Tarihi - 1809) o kadar popülerdi ki, Irving'in kurgu karakteri Diedrich Knickerbocker'dan gelen "Knickerbocker", New York'ta yaşayan insanları betimlemek için kullanılmaya başladı. Ayrıca zamanla adını Knickerbocker Glory olarak bilinen dondurmaya da vermiştir. Dahası, kadın iç çamaşırı anlamındaki "knickers" kelimesini İngilizceye katmıştır. Bu kelime o zamandan bu yana dillerden düşmemiştir.

Washington Irving, "para aşkı" anlamındaki deyimi İngilizceye kazandırmıştır.

Irving, New York mitolojisine birçok yönden katkı sağlamıştır. Yeni şehre ve eyalete, tarih ve kimlik kazandırmıştır. Satirik dergi *Salmagundi*'de 1807 yılında New York'a ilk kez "Gotham şehri" diyen kişi olmuştur. Irving kelimeyi, İngiltere'de

söylentiye göre aptalların yaşadığı Nottinghamshire köyünden ödünç almıştır. (Bu efsane ortaçağa ve "Gotham'ın Bilge İnsanları" isimli hikâyeye dayanmaktadır. Hikâyeye göre on üçüncü yüzyılda Kral John, köyün yakınına bir av köşkü inşa ettirmek istemiştir. Ancak köy halkı biraz saf gözüktüğü için aksine karar vermiştir. Kralın adamları ne zaman köye gitse halkın aşırı derecede aptalca şeyler yaptığını görmüştür; suyılanlarını boğmaya çalışmak veya Nottingham karnavalına giden yolu bulma umuduyla tepeden aşağı peynir yuvarlamak gibi. John, av köşkünü anında başka bir yerde kurma kararı almıştır.) Irving "Gotham" kelimesini dile kazandırdıktan sonra Batman çizgi romanları ve filmleri "Gotham Şehri"ni Amerika'nın (ve hatta tüm dünyanın) ruhuna işlemiştir.

Irving'in hâlâ popülerliğini koruyan iki hikâyesi *Rip Van Winkle* ve *Başsız Süvari* yeni ülkenin modern efsaneleriydi. İki hikâye de *The Sketch Book of Geoffrey Crayon, Gent.* (Bay Geoffrey Crayon'ın Karalama Defteri) kitabında yer almıştır (1819-1820). *Rip Van Winkle*, Catskill Dağları'nda uyuyakalıp yirmi yıl sonra uyandığında eşinin öldüğünü, oğlunun da büyüdüğünü öğrenen bir adamın hikâyesidir. Irving bu hikâyeyi 1819'da İngiltere'de yazmıştır. Bir yıl sonra yazdığı *Başsız Süvari* Cadılar Bayramı klasiği olmuştur. İlginçtir ki insanın uykusunu getiren bu kitap adlarının yazarı uykusuzluk hastalığından mustaripti. Belki de kurmaca, Irving'in anca düşünü kurabildiği güzel bir gece uykusunu telafi etme biçimiydi. Düş derken, elbette ki *gündüz* düşü...

Irving, modern Noel kavramının ortaya çıkmasında da etkili olmuştur. İyi niyetin ön plana çıkması, eskimiş ve çağın gerekliliklerine uymayan geleneklerin yeniden doğması ve büyük Noel ziyafetiyle modern Noel kavramını genellikle Charles Dickens'ın yarattığı bilinir. On dokuzuncu yüzyılın başlarından

önce ortaçağdaki Noel kutlamalarının sönüp gitmekte olduğu kesinlikle doğrudur. Ancak eski Noelleri popülerleştirmeye başlayan ilk kişi Dickens değildi. Dickens da Irving'ten büyük ölçüde etkilenmiştir. 1825'te bilinmeyen bir şair tarafından yayımlanan şiir "A Visit from St Nicholas" (Aziz Nikolas'ın Ziyareti [Noel'den Önceki Geceydi adıyla da bilinir]) uçan kızağı ve ren geyikleriyle Noel Baba efsanesini yaratmıştır. Ancak Irving bu şiirden de önce davranmıştır. 1812'de yeniden gözden geçirdiği *Knickerbocker*'a yeni paragraflar ekleyerek ilginin yeniden arttığı Noel Baba kavramını beslemiştir. Irving, Dickens gibi beş Noel hikâyesi yazmıştır ve gene Dickens gibi gözden düşen geleneksel bayram geleneklerini övmüştür (bunu İngiltere'deyken deneyimlemiştir). Bir daha Noel'de şömine ateşinin yanında eggnogunuzu yudumlarken bildiğimiz haliyle Noel'i yaratan Irving'e kadeh kaldırın.

✧ Poe'nun Yumuşakçaları ✧

Edgar Allan Poe severlere yazarın en sevdikleri kitabını sorun. Birkaç cevap anında akıllarına gelebilir: Poe'nun yazdığı ilk kitap, ilk baskısı çok nadir ve pahalı olan *Tamerlane ve Diğer Şiirler*; "Usher Evinin Çöküşü" gibi klasik hikâyelerinin yer aldığı *Olağandışı Öyküler*; cilde adını veren ve Cadılar Bayramı'nın en sevilen şiiri "Kuzgun"un yer aldığı *Kuzgun ve Diğer Şiirler*. Ancak en büyük Poe hayranları bile *The Conchologist's First Book: or, A System of Testaceous Malacology, arranged Expressly for the Use of Schools* (Konkologların İlk Kitabı: Özellikle Okullar için Kabuklu Malakolojisi Sistemi) cevabını vermez. Her şeyden önce başlık, kulağa pek de ilgi çekici gelmiyor.

Ancak Poe'nun yaşamı boyunca en popüler olan kitabı, kabuklu malakolojisi (bizim anlayacağımız dille: kabuklu yumuşakçalar) üzerine yazdığı bu kitap olmuştur. Hatta Poe'nun tekrardan basılacak kadar popüler olan tek kitabı olmuştur. İlk kez 1839'da yayımlanan kitap 1840 ve 1845'te yeniden basılmıştır. Poe 1849'da hayatını kaybettiğinde, bu kitap kariyerinin tek çok satan kitabı olmuştur. Görünüşe göre salyangozlar çok ilgi çekmiştir.

Poe'nun yumuşakçalar üzerine kitap yazmaya karar verme şekli ilginçtir. Thomas Wyatt isimli bir arkadaşı, bu konuda yazdığı kitabını 1838'de yayımlamıştır. Maalesef yüksek fiyatı yüzünden bir kopyası zar zor sattı. Wyatt yumuşakçalardan para kazanmak istiyordu. Ancak yayıncılarının çıkardığı pahalı baskının çok satması pek mümkün değildi. Bu problemi aşmak için kitabını kısaltarak daha ucuz bir versiyonunu farklı bir yayıncı ve farklı bir yazarın adıyla yayımlamaya karar verdi. Poe hikâyeye burada dahil olmuştur. Poe, dedektif hikâyeleri, bilimkurgu ve korku gibi modern türlerin ortaya çıkmasına katkıda bulunmasına rağmen kendi kısa hikâyeleri ve şiirlerinden çok az para kazanabiliyordu. Bu yüzden az emek sarf ederek biraz para kazanmak Poe'ya iyi gelecekti. Poe, Wyatt'ın indirimli yumuşakça kitabının yazarlığını üstlenmiştir ve bu rolü için elli dolar kazanmıştır.

Poe'nun biyografisini yazanların çoğu sözkonusu kitabı tek bir kelimeyle betimliyor: sıkıcı. Stephen Jay Gould, *Dinosaur in a Haystack* (Samanlıktaki Dinozor) adlı kitabında Poe'nun yumuşakçalarını bu kadar hafife almıyor. Gould, *The Conchologist's First Book*'un (Konkologların İlk Kitabı) popüler doğa tarihinin önemli bir eseri olduğunu belirtiyor ve Poe'nun kitaba katkısını da küçümsemiyor. Bir kere kitap sadece kabukları değil, kabukların içindeki yumuşakçaları işlemesi açısından yenilikçiydi. Bu zamana dek konkolojiye dair yapılan çalışmaların çoğu (Poe'nun çekinmeden ödünç aldığı

iki eser de dahil) kabuklara odaklanarak bu dış kabuğu üreten canlılara pek ilgi göstermemişti. Poe kabuklarıyla birlikte yumuşakçalardan da bahsetmiştir. Bildiğimiz kadarıyla bu, Poe'nun fikriydi. Konu hakkında pek bilgi sahibi olmasa da, bilgiyi kendisi gibi konuyu az bilenleri çekecek şekilde sunmayı biliyordu. Poe gerekli materyalin çoğunu Fransız anatomi uzmanı Georges Cuvier'den alarak yumuşakçaların ve kabuklarının birlikte anlaşılması gereken bütün bir varlık olduğunu gösteren yeni bir tür kitap oluşturmuştur. Kitap Poe'yu sevenlerin, hatta en tutkulu hayranlarının bile kitaplığında yer almıyor olabilir; ancak kendisinin birçok etkeni sentezleyip yeni ve etkili bir yapıt ortaya koymasını sağlayan sıradışı yeteneğini gösteriyor. Poe'nun yazdığı bilimkurgu hikâyeleri ve dedektif hikâyelerinde olduğu gibi *The Conchologist's First Book*, yenilikçiliğinin bir örneğidir.

✧ 1 Nisan Şakası Kitabı ✧

Moby Dick şu an Amerika'nın en önemli romanlarından biri olarak anılır, ancak durum hep böyle değildi. Kitap kesinlikle yazarın talihinin döneceğinin bir habercisiydi, ama iyi yönde değil. Herman Melville kariyerinin ilk yıllarında, Güney Pasifik Okyanusu'nda geçen maceraların anlatıldığı *Typee* ve *Omoo* adlı romanlarıyla hem eleştiriler hem de pazarlama açısından başarılı olmuştu. Amerikan halkı memnuniyetle bu kitapları bir çırpıda okudu. *Moby Dick* bambaşka bir şey sunuyordu ve yayımlandığında düşmanca eleştirilere maruz kaldı. Melville'in kariyeri bundan sonra toparlanamadı. Melville hayatının ilerleyen dönemlerinde unutulup gitti. Yirminci yüzyılda, özellikle edebi modernizmin ortaya çıkmasıyla Melville'in eseri yeniden keşfedilip gerçek anlamda değer gördü.

1863 ve 1887 yılları arasında *Moby Dick* yılda ortalama yirmi üç kopya sattı. Şu anda kitabın her yıl on dokuzuncu yüzyıldaki toplam satışından daha fazla kopyası satılmaktadır.

İlerleyen dönemlerde yazdığı *The Confidence-Man* (Güven Hırsızı - 1857) adlı romanı yayımlanmasının ardından âdeta görmezden gelinmişti. Halen Melville'in tutkulu hayranlarının dışında bu kitaptan haberdar olan fazla insan yoktur. Sonrasında yazılan James Joyce'un *Ulysses*'inden Virginia Woolf'un *Mrs. Dalloway*'ine ve Ian McEwan'ın *Cumartesi* kitabına birçok romanda olduğu gibi hikâye tek bir günde, 1 Nisan'da geçiyor. (Roman da bu tarihte yayımlanmıştır. Ancak bu zamanlamanın satışlara pek faydası olmamıştır.) Hikâyenin geçtiği tarihe uygun olarak, roman aptallar ve aptallıklarla ilgilidir. Romana adını veren adam aslında hiç de güvenilir değildir. Melville'in romanı, Mississippi Nehri'nde yol alan bir vapurda yolcuların birbirine anlattığı bir dizi hikâyeyi konu almaktadır. Yolculardan biri, diğer yolcuları oyuna getirmeye çalışan bir düzenbazdır. O zamanlarda bu, Amerikan toplumunun yabancı olduğu bir terimdi. Yolculardan birini oluştururken muhtemelen, şakalara ve düzenbazlıklara yabancı olmayan Edgar Allan Poe'dan esinlenilmiştir. (Poe'nun kısa öykülerinden biri olan *Gazlı Balon Şakası* Atlantik Okyanusu'nun karşısına gazlı bir balonla yapılan kurmaca seyahati konu almıştır. Ancak Poe, olayı gerçek gibi göstermiştir; olan bitenden habersiz halk büsbütün kandırılmıştır. Poe'nun hikâyesini yayımlayan gazete tekzip yayımlamak zorunda kalmıştır.) Şakacı bir şekilde birçok anlam barındıran tarzı ve gizliden aşama aşama artan etkisiyle kitap, okuru düşündürme amacı güdüyordu. Bu

kitaptan önce yazılan *Moby Dick* gibi *The Confidence-Man* de 1850'lerde Amerikan halkının zevkine hitap etmemişti. Halk *Tom Amca'nın Kulübesi* veya Melville'in ilk kurmaca eserleri ayarında bir şeyler istiyordu.

Çok az kişi bu kitabı dikkate aldı. Eleştirmenler roman hakkında ne diyeceğini kestiremedi, ancak hepsi romanı fazla umursamamada hemfikirdi. Eleştirmenlerden biri kitabın roman olup olmadığını sorarak yirminci yüzyılda romanlarını tek bir gün üzerinden anlatan James Joyce ve Virginia Woolf gibi yazarların etrafında dönen tartışmaları farkında olmadan öngörmüş oldu. Kitabın yayımlanmasından kısa bir süre sonra Melville'in yayıncısı iflas etti. İşyeri dağılan yayıncı, kitabın satışlarının kötü olmasından dolayı meteliksiz kalmıştı. Melville roman yazmayı bırakarak gümrük memuru olarak çalışmaya başladı. *The Confidence-Man* 1982 yılında Amerikan besteci George Rochberg tarafından her nedense operaya uyarlandı. Opera uyarlaması da başarısız oldu. *The Confidence-Man*'e kimse güvenmiyordu. Ancak kitap, Melville hayranlarının küçük bir bölümü tarafından oldukça sevilmektedir. Yüz yıl sonrasında Jack Kerouac, romanın hayranlarından biri haline geldi. Kerouac kitabın, özellikle küfelikken okunmasının harika olduğunu belirtmiştir.

Tom Amca

Harriet ile Abraham'ın tanışması sıklıkla anlatılan bir hikâyedir. 1862 yılı Şükran Günü yakınlarında Amerika Başkanı Abraham Lincoln, kölelik karşıtı popüler roman *Tom Amca'nın Kulübesi*'nin yazarı Harriet Beecher Stowe'la tanışmıştır. Kitap, tanışmalarından on yıl önce 1852'de yayımlanmıştır. Lin-

coln, yazarı şu kelimelerle selamlamıştır: "Demek bu büyük savaşı başlatan kitabı yazan küçük kadın sizsiniz!"

Sözkonusu savaşta mücadele veren başkan Lincoln'la savaşı başlatan yazar arasındaki bu önemli diyalog, çoğu anekdotta olduğu gibi tamamen uydurmadır. Lincoln ve Stowe 1862 yılının sonlarında Beyaz Saray'da tanışmış olabilir. Ancak Lincoln'a atfedilen bu sözlerden, otuz dört yıl sonrasına kadar basılı olarak bahsedilmemiştir. Lincoln'ın yazarla ilgili bu sözleri ilk kez, Stowe'un biyografisini yazan Annie Fields'ın 1896'da *Atlantic Monthly* dergisine yazdığı bir makalede yayımlanmıştır. Daniel R. Vollaro'nun *Journal of the Abraham Lincoln Association*'da (Abraham Lincoln Güncesi) belirttiği gibi anekdot Stowe tarafından asla doğrulanmamıştır. Lincoln'ın biyografilerinden pek azı bundan bahsetmiştir. Başkanın günlük aktivitelerinin detaylı olarak anlatıldığı *Lincoln Day by Day*'de (Günden Güne Lincoln) ise Stowe ile gerçekleştirdiği bir görüşme yer almamaktadır. "Küçük kadın" sözünü alıntılayan yazarlar kelime seçiminde anlaşamamaktadır. Stowe'un kendi akrabaları bile bu buluşmaya dair aşırı derecede farklı şeyler anlatmıştır. Bazıları 25 Kasım'da, diğerleriyse 2 Aralık'ta buluştuklarını söylemiştir. Arthur Riss'in *The Cambridge Companion to American Novelists* (Cambridge Amerikan Romancılar Elkitabı) adlı kitabının Stowe'la ilgili bölümünde belirttiği gibi tarihi açıdan da bir sorun vardır. Stowe ve Lincoln buluştuğunda (gerçekten buluştuklarını varsayarsak) Özgürlük Bildirgesi henüz imzalanmamıştı ve Amerikan İç Savaşı'nın "kölelikle ilgili" olup olmadığından kimse emin değildi. Ancak Lincoln bunu sözlerinde (iddiaya göre) ima etmiştir. Belki de Stowe'un başkanla görüşme sebebi Bildirge'yi yayımlaması için ısrar etmekti ki Lincoln da bu görevini yerine getirdi.

Ancak Lincoln'ın sözleri, gerçek olmasa da Stowe'un

Amerikan halkı üzerinde bıraktığı etkinin somut kanıtıdır. Stowe'un kitabı İncil'den sonra on dokuzuncu yüzyılın en çok satan kitabı olmuştur. Köleliğin kaldırılmasında da kesinlikle çok önemli bir rolü vardır. Hatta *Putnam's Magazine* dergisi kitabı "kitapçılığın ilk gerçek başarısı" olarak betimlemiştir. Ancak kitabın etkisi tamamen olumlu yönde olmamıştır. Hürmetkâr Tom Amca karakterinin betimlenişi bir Afro-Amerikalı stereotipini güçlendirmiştir. Tom, para kazanmak isteyen nazik sahipleri tarafından satılarak güvenine ihanet edilen Afrikalı bir köledir. Sağlam Hıristiyan inancını zedelemeye çalışan acımasız çiftlik sahibi Legree tarafından satın alınır (ve Legree neredeyse bunu başarır). Sonunda Legree, Tom'un inancını kıramayacağını, ancak ona fiziksel olarak zarar verebileceğini görür. Tom yaraları yüzünden hayatını kaybederken son nefesini Legree'yi affetmek için sarf eder. Roman, baş karakteriyle Hıristiyanlıktan güçlü bir mesaj taşımaktadır. Ancak kölelikten gitgide daha çok rahatsız olan Amerikan toplumunun yüreğine de dokunmuştur. *Tom Amca'nın Kulübesi* İç Savaş'ın başlamasına neden olmasa da (Lincoln bunu asla söylememiştir) köleliğin kaldırılmasına büyük destek sağlamıştır.

Roman, Britanya'da daha sonralarda *Book of Household Management*'ı (Ev İdaresi Kitabı) yazacak olan Bayan Beeton'ın eşi Samuel Beeton tarafından yayımlanmıştır. Kitap Atlantik Okyanusu'nun iki yakasında da başarı kaydetmiştir. Hatta romanın bir alt türü ortaya çıkmıştır; "Tom karşıtı" edebiyat, Stowe'un ortaya koyduğu Güneyli köle sahiplerinin tasvirine karşı çıkmıştır. Bu alt türün en popüler romanı Mary Henderson Eastman'ın yazdığı *Aunt Phillis's Cabin*'dir *(Philis Teyze'nin Kulübesi*). Eastman'ın kitabı, Stowe'unkiyle aynı yılın ilerleyen aylarında yayımlanmıştır.

✧ Twain'in Anı Yazıları ✧

Lincoln, Amerikan İç Savaşı'nı başlatan kitapla ilgili bir şey söylememiş olsa da bu tür bir kitap savaş hakkındaki efsanelerin bir parçası haline gelmiştir. Mark Twain, Stowe'un komşusuydu ve *Tom Amca'nın Kulübesi*'nin kendi adına imzalanmış bir kopyasına sahipti. İlginç bir biçimde, *Mississippi'de Hayat* (1883) adlı kitabında Amerikan İç Savaşı'nı başlatan romana dair tezini öne sürmüştür. Ancak bu roman hakkında aklında daha şaşırtıcı bir kitap vardı. Bu kitap, savaşın başlamasından kırk yılı aşkın süre önce Sör Walter Scott tarafından yazılan *Ivanhoe* idi.

Twain'e göre Cervantes'in *Don Kişot*'u romantik kahramanlık kavramını kötü anlamda değiştirmiş, *Ivanhoe* ise bu kavramı eski haline getirmiştir. Kitabın ortaçağ feodalizminin hoş betimlemesi, özellikle on dokuzuncu yüzyılda Amerika'nın güneyinde dikkat çekmişti. Bu da 1860'lardaki İç Savaş'a neden olacak tutumu beslemişti.

Mississippi'de Hayat kısmen anı, kısmen seyahat kitabıdır. Kitap, genç Twain'in (o zamanlarda hâlâ Samuel Clemens adını kullanıyordu) Mississippi Nehri'nde vapur kaptanlığı yaptığı savaş öncesi dönemle köleliğin yasaklandığı savaş sonrası ve savaşın bitimini izleyen yirmi sene sonrasının Amerika'sını karşılaştırmıştır. Twain romana cesur bir iddiayla başlamıştır: "Mississippi kesinlikle okumaya değerdir. Mississippi sıradan bir nehir değildir, aksine birçok yönden sıradışıdır. Ana kolu Missouri'yi hesaba katarsak Mississippi dünyanın en uzun nehridir, 6920 kilometre uzunluğundadır." (Bu, Mississippi'yi dünyanın en uzun nehri yapmıyor. Nil Nehri'ni zar zor ikinci sıraya düşürüyor. Ancak maalesef Twain'den başka kimse Missouri'nin Mississippi'nin kolu olduğunu düşünmüyordu.) Kitabın geri kalanı, nehrin tarihini ve son yıllardaki değişi-

mini vurgulayarak bu giriş bölümünü telafi ediyor (taşımacılık dünyasındaki yeni sayılabilecek gelişim tren yolu, nehrin sağladığı kârı düşürüyordu). Kitap, eskide kalmış bir yaşam tarzına yazılmış bir övgüydü.

Mississippi Nehri, Twain'in hayatının en başından beri önemli bir parçasıydı. Twain mahlasını nehre borçluydu; suyun derinliğini ölçen kişinin, nehrin iki kulaç derinliğinde olduğu anlamına gelen çağrısı "mark twain"i ilk kez genç bir vapur kaptanıyken duymuştu. Genç Samuel Clemens, yazarlık kariyerine başladığında terim hâlâ aklındaydı.

1871'de Mark Twain ilk sutyen askısını icat etmiştir.

Mississippi'de Hayat enteresan bir yönüyle ünlüdür. Ünlü bir yazar tarafından daktiloda "yazılmış" ilk kitaptır. Çoğu kişi sözkonusu kitabın Twain'in 1876'da yazdığı *Tom Sawyer'ın Maceraları* olduğunu düşünür. Bunun nedeni kısmen Twain'in kendi otobiyografisinde de bu efsaneden bahsetmiş olmasıdır. Ancak aksine, bu onur *Mississippi'de Hayat*'a ait olmalıdır. Daktilo metnini Twain'in kendisi hazırlamamıştır. Çünkü 1874'de aldığı daktilo Twain'i o kadar sinirlendiriyordu ki rahatlamak için tekerlemeler söylüyordu. (Twain'in söylediği gibi, "Kızdığında dörde kadar say, çok kızdığında küfret.") Bu yüzden Twain, daktiloyu bir başkasına vermiştir. *Mississippi'de Hayat*'ı ise dikte etmiştir. Twain'in kitabının derinlerinde yer alan güncel tarihin modern daktilonun gelişimiyle bağlantısı ilginçtir: Twain'in kendi daktilosunu üreten şirket Remington, İç Savaş sırasında kullanılan tüfeklerin birçoğunu da üretmiştir.

✧ Tipik Genç Kız Hikâyesi ✧

Ernest Hemingway'in Amerikan edebiyatının bütünüyle Mark Twain'in *Huckleberry Finn* isimli tek bir kitabından geldiğini söylemesi ünlüdür. Ancak herkes *Huckleberry Finn*'e hayran değildi. Örneğin Louisa May Alcott. Hatta New England'lı arkadaşlarıyla (aralarında Henry David Thoreau ve Ralph Waldo Emerson gibi aydınlar da vardı) kitabı yasaklatmaya bile çalıştı. "Bay Clemens saf genç erkeklerimize ve kızlarımıza anlatacak daha iyi şeyler bulamıyorsa, en iyisi yazmayı bırakmalıdır."

En sıradışı olansa Alcott'un ırk eşitliğini ve kadın haklarını savunma konusunda birçok yönden çağının ötesinde olmasıdır. Massachusetts'te oy kullanan ilk kadındır (okul komitesi seçimlerinde). Dahası Alcott'un da senelerce saf "genç kızlar" için yazmaya niyeti yoktu. Ancak 1868'de bunu yaptığında, şu an "genç yetişkin" kurgusunun en önemli klasiklerinden birini yazdı: *Küçük Kadınlar*.

Görünüşe göre pek az yazar Louisa May Alcott kadar tipik genç kız hikâyesi yazmayı başarabilmiştir. Alcott *Küçük Kadınlar*'ı yazmadan önce A. M. Barnard, Oranthy Bluggage ve Minerva Moody gibi mahlaslarla heyecan verici, "şaşırtıcı" romantik kitaplar ve macera hikâyeleri yazıyordu. Bu kitapların arasında *Pauline's Passion and Punishment* (Pauline'in Tutkusu ve Cezası) ile *The Mysterious Key and What It Opened* (Gizemli Anahtar ve Açtığı Şey) vardı. Genç kız hikâyeleri Alcott'un tercih ettiği bir tür değildi. Hatta günlüğünde genç kızlardan hiç hoşlanmadığını itiraf etmiştir. (Bunu yazarken genç halini kastedip etmediği bilinmemektedir.) Alcott *Küçük Kadınlar*'ı yazmak dahi istememişti. Ancak yayıncısı bu fikir üzerinde ısrarcıydı. Bu tür kitapların "gençler için ahlaki saçmalıklar"

olduğunu düşünüyordu. Saçmalık olsalar da, Alcott'un yayıncıları kitabın kârlı bir saçmalık olacağını öngörmüştür. Alcott kitabı yazmayı denemeyi kabul etmiştir, ancak yazarken kitabı "sıkıcı" bulmuştur. Taslağının başlığı "Zavallı Aile" idi; *Küçük Kadınlar* ismini yayıncısı Niles önermiştir. Bu, akıllıca seçilmiş bir kitap adıydı. Genç kız hikâyeleriyle ilişkilendirilmekten kaçınarak tüm zorlukları, travmaları ve sorumluluklarıyla ergenliğe değiniyordu (en azından on dokuzuncu yüzyılda basılmaya müsait olan kısmına). Alcott karakterlerini kendi kız kardeşlerinden ilham alarak yazmıştır; Jo'da ise kendisini betimlemiştir.

Küçük Kadınlar büyük ses getirdi. *Sketches from Concord* (Concord'dan Çizimler - 1895) adlı kitabında Frank Preston Stearns, "Asık suratlı tüccarlar ve avukatlar bir sabah kasabaya inerken birbirlerine '*Küçük Kadınlar*'ı okudun mu?' diye sorarak gülüştüler," demiştir. (Ne de olsa en iyi şakalar eskilerde.) Ayrıca roman genç kız hikâyelerinde köklü ve âni bir değişime neden olmuştur. Genç kız hikâyeleri daima popüler olmuştu. Alcott'tan önce en başarılı olanı Elizabeth Wetherell'in (aslında ismi Susan B. Warner idi) 1850'de yayımlanan *The Wide, Wide World* (Kocaman, Kocaman Dünya) kitabıydı. Bu kitap çok satan *Tom Amca'nın Kulübesi*'ne bile yaklaşmıştır. Ancak genç kız hikâyelerinin kalitesi fazla ahlaki ve coşkulu duygusallıktan dolayı düşüktü. Alcott'un romanı tüm bunları değiştirdi. Sıradan genç kızların hayatlarını, gerçek küçük kadınların ilişki kurabileceği şekilde anlattı. *Küçük Kadınlar*'daki olayların çoğu Alcott kızlarının gerçekten yaşadığı şeylerdi.

Alcott, Mark Twain'in *Huckleberry Finn*'inin 1885'te yayımlandığını görecek kadar uzun yaşadı (ve kitabı yasaklatmayı başaramayacak kadar). Babasından sadece iki gün sonra

1888'de hayatını kaybetti. İlginç bir şekilde, Alcott ile babasının doğum günleri de aynı gündü.

✧ Çizgilerle Süslenmiş Şiirler ✧

Anne Bradstreet 1630'da Amerika'ya göç ettiğinden beri Massachusetts birçok kadın yazara ev sahipliği yapmıştır. Louisa May Alcott, *Küçük Kadınlar* sayesinde edebiyatta ünlenerek Massachusetts'in en seçkin kadın yazarı olmuştur. Ancak Alcott, çok satan romanlarından gelen kazancı toplarken başka bir Massachusetts sakini sessiz sedasız yazmaya devam ediyordu.

İsmi Emily Dickinson (1830-1886) idi. Yaklaşık 1.800 tane şiir yazmıştı. Ömrü boyunca bunlardan yalnızca bir düzineden azı yayımlanmıştı. (Şiirlerinden birkaçı 1864'te İç Savaş'ta mücadele veren Birlik askerlerine para toplamak için yayımlanan *Drum Beat* [Davul Sesi] adlı seçkide yer almaktaydı.) İlk şiir kitabı hayatını kaybettikten dört yıl sonra 1890'da Amerikan halkına sunuldu.

On dokuzuncu yüzyıldan çağdaşı Walt Whitman gibi Dickinson da şiir biçiminin alışılagelmiş kurallarına uymayı reddediyordu. Whitman serbest nazımın yani uyaksız şiirin öncüsüydü. Robert Frost, serbest nazımı küçümseyerek "fileyi aşağı indirip tenis oynamak" olarak tanımlamıştır. Bu benzetme doğruysa, Dickinson raket kullanmaya bile tenezzül etmemiştir. Şiirlerinin çoğunda uyak yoktu. Halk koşuklarının kullandığı dörtlük biçimini seviyordu. Ancak bu tür şiirlerde yer alan ölçü ve uyak kurallarına uymuyordu. Şiir örgüsünün de

geleneksel anlatımla pek ortak noktası yoktu. Dickinson, şiirlerinin çoğuna başlık koymaya tenezzül etmemişti. Mısralarını kısa çizgiyle süslemekte ısrarcıydı. Daha sonralarda bu, imzası haline gelecekti ancak başlarda okuru ve yayıncıları şaşırtmıştı. Yayıncıların çoğu şiirleri on dokuzuncu yüzyılın muhafazakâr zevklerince daha kabul edilebilir kılmak için sessiz sedasız değiştirmiştir. Dickinson edebi bağımsızlık ilan etmişti, ama yenilikçi tarzı ancak ölümünden sonra değer görmüştür.

Emily Dickinson'ın mezar taşında kendisi tarafından yazılmış olan "Geri çağrıldım," sözleri yer almaktadır.

Dickinson'ın yazmayı tercih ettiği konular genellikle garip ve eksantrikti. Kısacası, "şiirsel" değildi. Dickinson'dan önce birçok şair ölüm hakkında yazmıştı. Ancak son nefesini verdiği yatağın etrafında uçan sineğe daha önce kimse odaklanmamıştı. Umut, Dickinson'ın şiirlerinde Atlantik Okyanusu'nun diğer yakasındaki çağdaşı Christina Rossetti'nin şirlerinde olduğu gibi "uçan bir kuş" değildir, daha ziyade "tüyleri olan bir şey"dir. Dickinson gerçek anlamda büyük şairlerin çoğunun yaptığı gibi şiirlerinde sıklıkla dile yeniden şekil vermiştir. Yağan karı "beyaz yün"e benzeterek düştüğü yerleri "kristal bir örtüyle" kapladığını, tanıdık objeleri hayalete dönüştürdüğünü yazmıştır. Alıntı yaptığım şiir tabii ki karın yağdığını betimlediğinden bahsetmiyor. Bahsetmesine gerek de yok.

En yakınları Dickinson'ın şiir yazdığını biliyordu. Ancak yalnızca ölümünden sonra ne kadar çok yazdığını fark edeceklerdi. Yaklaşık sekiz yüz tane şiiri, kendi el yazısıyla Dickinson

tarafından kimselere söylemeden sevgiyle küçük kitaplar halinde bir araya toplanmıştır. Akademisyen Judith Farr'ın da belirttiği gibi Emily Dickinson ömrü boyunca şairliğinden ziyade bahçıvanlığıyla tanınmıştır.

✧ Geleceğe Bakış ✧

Bahçekent Hareketi, Amerikan tarihinin en çok bilinen sosyopolitik hareketlerinden biri olmayabilir. Ancak hem Birleşik Devletler hem de Britanya'daki birçok modern kasaba ve şehrin temeli olmuştur. Bu hareket yirminci yüzyılın başında, Ebenezer Howard isimli bir İngiliz öncülüğünde şehirleri daha güzel, temiz ve en önemlisi daha yeşil yapmak için başlamıştır. Şehir planlamasına farklı bir açı kazandırmıştır.

Howard'ın bahçekent fikrinde, on dokuzuncu yüzyıl sonunda çok satan bir Amerikan romanından büyük ölçüde esinlendiği pek bilinmemektedir. Edward Bellamy'nin 1888'de yayımlanan *Looking Backward: 2000–1887* (Geçmişe Bakış: 2000-1887) adlı romanı Julian West adındaki genç bir Amerikalıyı anlatmaktadır. Julian West, Rip Van Winkle gibi uyuyakalıp bir yüzyıl sonra 2000'de uyanır. Bellamy'nin hayalindeki gelecek birçok yönüyle milenyum gerçeklerine oldukça yakındır. Bellamy diğer modern icatlarla birlikte kredi kartlarının, radyo kanallarının ve elektronik yayının sıklıkla kullanıldığı bir dünyayı anlatmıştır. Bellamy geleceği tahmin etmekten ziyade Bahçekent Hareketi'ne ilham vererek geleceğin şekillenmesini sağlamıştır.

Başka açılardan kitap hedefi şaşırmıştı. İnsanların günde

yalnızca birkaç saat çalıştıkları (keşke), kırklı yaşlarında emekliye ayrılabildiği (güya) ve fakirliğin yeryüzünden silindiği bir dünya betimlemişti. Bellamy "sosyalizm" kelimesinden hoşlanmıyordu. Milliyetçilikten bahsetmeyi tercih ediyordu. Ancak ütopyası kesinlikle sosyalisttir. Bellamy'nin kitabı on altıncı yüzyılda Sör Thomas More'un adını vererek başlattığı ütopya türündedir. Kitap, yazarına göre "ideal insanlık için bir bulut sarayı"dır. Amerika'nın İç Savaş'tan beri aldığı korkunç hali, yozlaşmış hükümeti, ülkedeki fakir ve zengin arasındaki muazzam uçurumu gören Bellamy, çocuklarının ve torunlarının yaşayabileceği, barışın hüküm sürdüğü sade bir dünya hayal etmeye koyulmuştur. Bellamy'nin kitabı bir romandan çok daha fazlasıdır; kısmen sosyalist manifesto, kısmen bilimkurgu olarak yeni bir toplum tasarısıdır. Amerikan okuru kitaba bayılmıştı. Romanın basımından itibaren iki yıl içinde ABD'de 162 tane "Bellamy Kulübü" kurulmuştur. *Ben-Hur* ile *Tom Amca'nın Kulübesi*'nden sonra *Looking Backward: 2000–1887*, Amerika'nın on dokuzuncu yüzyılda en çok satan romanıdır.

Bu başarının sebebi Amerikan halkının çoğunun Bellamy'nin yaşadıkları ülkeye dair karamsar görüşlerine katılmasıdır. Amerika'nın ekonomik durgunluktan gün yüzü görmediğini, sanayicilik yüzünden mahvolduğunu, politik skandallarla sarsıldığını gören halk da daha iyi bir dünya (özellikle daha iyi bir *Amerika*) istiyordu. *Looking Backward*, insanların pek yakında parlak günlerin geleceğini ümit etmesini sağlıyordu. Romanın gerçekleştirmeye çalıştığı dünya maalesef hiç var olamadı. Ancak insanların evlerin ve fabrikaların yan yana parklar ve ağaçlarla çevrelendiği daha iyi şehirleri hayal edip yaratmaya çalışmasını sağlamıştır. Şehirleri yaşamak ve çalışmak için daha sağlıklı ve estetik hale getirmiştir. Ayrıca yazar kredi kartlarını doğru tahmin etmiştir.

✧ Vahşi Batı'dan Çıkma ✧

Çoğu kişi Charlton Heston filmi *Ben-Hur*'u bilir. Ancak yazıldığı dönemde çok satan roman *Ben-Hur* insanların zihninde pek büyük yer tutmaz. Lew Wallace'ın 1880'de yayımlanan romanının on dokuzuncu yüzyılın diğer çok satan Amerikan romanı *Tom Amca'nın Kulübesi*'nden fazla sattığı bile öne sürülmüştür. Kitap, ilk yedi ayda 3.000 kopya satmıştır ve sonrasında da satmaya devam etmiştir.

Romanın baş kahramanı Judah Ben-Hur, Wallace'ın yarattığı, tarihsel kayıtlarda yer almayan Yahudi bir asilzade ve prenstir. Judah Ben-Hur, Romalı askerler evinin önünden geçmekteyken çatısından bir parçanın kazara kopup düşmesi üzerine cinayete teşebbüsten Romalılar tarafından köle alınmıştır. Sonunda Roma oyunlarına atlı savaş arabası sürerek katılmıştır. Roman, Ben-Hur'un hikâyesini İsa'nın hikâyesiyle paralel biçimde aktarmıştır (kitabın alt başlığı İsa'dan Bir Hikâye'dir). Başka bir İsa figürü, aynı yerde ve zamanda Roma işgali altında yaşıyordu. Bu Hıristiyan alt kurgusunun, kitabın satış rekorları kırmasında kesinlikle büyük payı vardır. Hatta kitap Papa XIII. Leo tarafından kutsanarak böyle bir onura layık görülen ilk kurgu eser olmuştur.

Ben-Hur on dokuzuncu yüzyılın en önemli Hıristiyan romanı olarak görülür. Ancak bu, yazarın itiraf ettiği üzere Hıristiyanlık hakkında pek bilgi sahibi olmaması, Hıristiyan veya Hıristiyanlığın birçok mezhebinden herhangi birine dahi mensup olmaması nedeniyle gariptir. Daha sonralarda Wallace 1876'da bir trende Albay Robert Ingersoll ile Hıristiyanlık üzerine yaptıkları sohbetin kitabını filizlendirdiğini söylemiştir. Wallace, bu sohbetten Hıristiyanlık hakkında yeterli bilgi sahibi olmadığını çıkarmıştı. Hıristiyanlığı araş-

tırarak tarihi ve İsa'nın hayatı hakkında yazmayı kafasına koydu. Ancak kendi dini bilgisini ilerletme çabaları atlı savaş arabası yarışını, arkadaşlığı, intikamı, Hıristiyanlığı ve çatınızı iyi bir kiremitçiye yaptırmanın önemini anlatan ünlü romanını yazmasını sağladı.

> 1959 tarihli MGM yapımı filmin senaryosu Gore Vidal ve Christopher Fry dahil birçok kişinin eseriydi (Christopher Fry en çok T*he Lady's Not for Burning* [Bu Kadın Yakılmak için Değil] adlı tarihi dramasıyla tanınır).

Ben-Hur, 1959'da baş rolünü Charlton Heston'ın oynadığı gişe rekorları kıran filmi çekilmeden önce iki kez daha sinemaya uyarlanmıştır. 1907 ve 1925'te yapılan bu eski uyarlamaların ikisi de sessiz filmlerdi. 1959'da yapılan uyarlamanın en önemli sahnesi olan atlı savaş arabası yarışı sahnesinin çekimleri sırasında bazı figüranların öldüğüne dair söylentiler vardır. Bu doğru değildir ancak 1925'te çekilen filmin atlı savaş arabası yarışı sahnesinde talihsiz bir dublör gerçekten hayatını kaybetmiştir. 1959'da çekilen film aynı yılda Oscar ödüllerini silip süpürmüştür. Film on bir Akademi Ödülü kazanarak daha önce eşi görülmemiş bir başarıya imza atmıştır. Bu rekor, 1997'de *Titanik* on bir ödül kazanana kadar geçilememiştir.

Ben-Hur, Wallace'ın en başarılı romanıydı. Yazdığı diğer kitapların hiçbiri *Ben-Hur*'un başarısına yaklaşamadı. (Wallace en iyi romanının *The Prince of India; or, Why Constantinople Fell* [Hindistan Prensi veya Konstantinapolis Neden

Düştü] olduğunu düşünüyordu; ancak dünyanın geri kalanı ona katılmıyordu.) Fakat *Ben-Hur* Wallace'ın ilgi gören tek eseri değildir. Wallace, Billy the Kid ile yazışmıştır ve "Vahşi Batı" hayranları yazarın kötü nam salmış kanun kaçağına yazdığı mektuplara büyük ilgi göstermiştir. 1878'de New Mexico valisi olan Wallace, *Ben-Hur*'un yayımlanmasından bir yıl önce 1879'da Billy the Kid ile bir anlaşma yapmıştır. Henry McCarty (Kid'in gerçek adı) bazı suçlulara karşı ifade verirse kendisi ceza almayacaktır. Kid, teklifi değerlendirdikten sonra kabul etmiştir. Ancak bölge savcısı Wallace'ın emrini hiçe sayarak McCarty'yi gözaltına almıştır. Daha sonrasında hapishaneden kaçan Billy the Kid iki yıl kaçak hayatı yaşamıştır. Sonunda Şerif Pat Garret tarafından vurularak hayatını kaybetmiştir.

AVRUPA

Son birkaç bölüm Britanya ve Amerika'da olanlardan (aydınlanma, devrim, romantizm, ulusal kimliğin oluşması) bahsederken Avrupa ayağa kalkmıştı. Avrupa ile ilgili farklı olan neydi? Birçok yönden pek az şey değişmişti: Fransa ve Almanya gibi ülkelerin kendi aydınlanma dönemi öncüleri, romantik şairleri ve birçok "ulusal" figürü ortaya çıkmıştı. Bu figürler arasında Almanya'da Goethe, Rusya'da Tolstoy, Fransa'da Victor Hugo (ve daha birçok kişi) vardı.

Ancak diğer yönleriyle Avrupa edebiyatının farklı bir yanı vardı. Birincisi (aşağıdaki birkaç bölümün göstereceği gibi) ölümsüz edebi tür olan masallar Avrupa'da olgunlaşmıştır. Sözlü gelenekten kitap sayfalarına kolaylıkla aktarılan masallar çok sevilmiştir. İkincisi, özellikle Tolstoy ve Dostoyevski gibi Rusların aralarında bulunduğu Avrupalı yazarlar, insan zihnini ele alıp içinde yatan nahoş ve çirkin parçaları incelemekte İngilizce konuşan çağdaşlarından önce davranmıştır. On dokuzuncu yüzyılın sonunda bu psikolojik inceleme ruhu sadece roman sayfalarında değil, psikanalizin babası Sigmund Freud'un ilk çalışmaları gibi önemli akademik çalışmalarda da

yer alacaktı. (Özellikle insanlığın temel korkuları ve arzularını açığa çıkarttıkları için Freud'un da masallar ve halk hikâyeleriyle ilgilendiğini eklemeliyim.)

Bu bölüm Avrupa ile devam ederek insan ruhunun en derin ve karanlık yönlerini ele almaktadır. Çok ilginç bir kütüphane turu olacağına söz veriyorum.

✧ Madam'ın Masalları ✧

1697 yılında Fransa'da iki yeni masal koleksiyonu yayımlandı. Bunlardan biri Charles Perrault'nun yazdığı, daha sonra *Anne Kazın Masalları* adıyla diğer dillere çevrilen kitaptır. Kitap, dünya okuruna birçok klasik kahramanı tanıtmıştır: Külkedisi, Uyuyan Güzel, Çizmeli Kedi ve Kırmızı Başlıklı Kız ile Kurt, Perrault sayesinde tanınmıştır. Aynı yıl yayımlanan diğer masal cildi nispeten daha az tanınan d'Aulnoy Bayanesi Marie-Catherine Le Jumel de Barneville'e aitti. Daha çok Madam d'Aulnoy adıyla tanınırdı, ancak bugünlerde pek de tanınmamaktadır.

D'Aulnoy 1690'da, Perrault'dan üç yıl önce Fransa'nın ilk peri masalını yayımlamıştır. Sonrasında 1697'de *Les contes des fées* (Peri Masalları) adı altında bir hikâye koleksiyonu yayımlamıştır. O zamandan bu yana bu tür hikâyeleri tanımlamak için kullanılan "peri masalı" teriminin kökeni budur.

D'Aulnoy'un masallarındaki kadın kahramanlar genellikle sıradışı, cesur ve beceriklidir. Bu açıdan kahramanlar yazarı yansıtmaktadır. Ergenlik çağında kendisinden otuz yaş büyük bir adamla (aynı zamanda çapkın bir kumarbazdı) evlenmeye

zorlanan D'Aulnoy daha sonra eşinden ayrılarak çeşitli âşıklarından birçok çocuk sahibi olmuştur. Bu davranışları ait olduğu aristokratik çevreden dışlanmasına neden olmuştur. D'Aulnoy masal yazarak reddedildiği sosyal zümreye yeniden dahil olmaya çalışıyordu. Kendisinin veya başkalarının çocuklarını düşünerek yazmıyordu. Bunun yerine Paris'in edebiyat salonlarında tanıştığı yetişkinlere atıfta bulunarak yazıyordu. Bunun işe yaradığının kanıtı ortadadır: Fransa'da "periler kraliçesi" anlamına gelen "*la reine de la féerie*" sıfatıyla tanınmaya başlamıştı. Yurtdışında da okurlar, masallarına doyamıyordu. On sekizinci yüzyılda masallarının yirmi iki kez baskıya girdiği hesaplanmıştır, hatta gerçek rakam daha yüksek de olabilir.

D'Aulnoy'un tarihteki önemi kısmen cinsiyetine dayanmaktadır. Masallarında hizmetçi de olsa, prenses veya kraliçe de olsa kadın olmanın nasıl bir şey olduğuyla erkek çağdaşlarından daha fazla ilgileniyordu. Masallarının birçoğu "güzel ve çirkin" motifinin bir çeşidiydi. Ancak D'Aulnoy *Güzel ve Çirkin* masalından önce yazıyordu. Masallarının *Güzel ve Çirkin*'in yazarı Gabrielle-Suzanne Barbot de Villeneuve'ü etkilemiş olma ihtimali yüksektir.

Çocuk edebiyatındaki Goldilocks kahramanının gelişimindeki rolü de bir o kadar ilginçtir. Goldilocks, İngiltere'de basılı olarak ilk kez on altıncı yüzyılın ortalarında sarı saçlı birini tanımlamak için kullanılmıştır. *Goldilocks ve Üç Ayı* isimli ünlü masal ilk kez "Göl Şairleri"nden biri ve "Baş Şair" olarak en uzun süre görev yapmış olan Robert Southey tarafından 1837'de yayımlanmıştır. Southey'nin versiyonunda kadın karakterden Goldilocks olarak bahsedilmemiştir. Üç ayı da daha sonralarda aktarıldığı gibi bir aile değildir. D'Aulnoy'un *Güzel Goldilocks Masalı*'nda ise Goldilocks'a büyük önem verilip ayılardan pek bahsedilmemiştir. Görünüşe bakılırsa iki hikâye

yirminci yüzyılın başlarında birleşerek şu an bildiğimiz masala dönüşmüştür.

Masal tarihinde d'Aulnoy neden Perrault veya ilerleyen dönemlerde yaşamış Hans Christian Andersen ve Grimm Kardeşler kadar ünlü değildir? *İyi Küçük Fare, Cüce Prens* veya *Sarı Cüce* başlıkları neden aklımıza *Uyuyan Güzel* veya *Çizmeli Kedi* kadar sık gelmez? Öncelikle hikâyeleri toplumun tüm tabakalarına aynı derecede çekici gelmemektedir. Masal yazarlarının çok sevdiği gibi "fakirlikten zenginliğe" yükselmeyi anlatmak yerine d'Aulnoy, asilzade karakterlerin aniden "sıradan" halkın sefil dünyasına geçici olarak düşüşünü, sonunda da hak ettikleri statüyü geri kazanmalarını yazmıştır. Bu, d'Aulnoy'un Külkedisi yorumu *Finette Cendron*'da bile kendini göstermiştir. Fransız Devrimi yüz yıl sonrasında sosyal dokuyu bütünüyle değiştirdiğinde d'Aulnoy'un kırmızı kadife ayakkabılı Finette Cendron'u değil, Perrault'nun cam ayakkabılı yetim Külkedisi okurun aklına kazınmıştır.

D'Aulnoy'un yirminci yüzyıla erişememesinin diğer sebebi iki kelimeyle özetlenebilir: Walt Disney. Disney, klasik masalları sinemaya uyarlamak istediğinde d'Aulnoy yerine Perrault'yu, Andersen'i ve Grimm Kardeşler'i tercih etti.

Ancak ilerleyen dönemlerde unutulmasına rağmen d'Aulnoy on dokuzuncu yüzyılda İngiltere'de popülaritesini korumuştur. Victoria döneminde her büyük masal yazarına edilen iltifatı almıştır: Eserleri popüler pandomimlere dönüştürülmüştür.

✧ Küçük Hans ✧

Üzgün palyaço gibi, çocuk kitabı yazarlarının mutsuz olması da bir klişe haline gelmiştir. Özellikle hayatımızın dünyanın sihir ve imkânlarla dolu gözüktüğü o önemli döneminde, başkalarına bu denli neşe katan yazarlar genellikle depresyon, yalnızlık ve melankoliye yatkın olmuştur. Lewis Carroll, Edward Lear ve Beatrix Potter sadece üç örnektir. Ancak belki de bu klişeyle ilgili verilebilecek örneklerin en önemlisi, Danimarka'nın edebiyata en büyük katkısı olan Hans Christian Andersen'dir.

> Hans Christian Andersen otellerde kalırken yangından kaçması gerekirse diye yanında daima bir bobin ip bulundururdu.

Problem kısmen Andersen'in çok küçük yaşlarından beri kolay geçinilen biri olmamasına dayanıyordu. Andersen inanılmaz derecede kibirli, egoizme varacak kadar bencildi ve insanlardan uzak kalmaya kararlıydı. Döneminin önde gelen edebiyat adamlarından (neredeyse hepsi erkekti) birçoğuna hayranlık duyuyordu ve onlarla tanışmıştı. Bu edebi isimler arasında Victor Hugo ve tanışmaları felaketle sonuçlanan Charles Dickens vardı. Andersen 1857'de Dickens ailesinin yanında kalmaya gitti. Ancak misafirliğini üç hafta kadar fazla kaçırdı. Dickens'ın kızları masal yazarının aşırı derecede sıkıcı olduğunu düşünüyordu. Sonunda herkesin sabrı tükendi. Andersen nihayet gittiğinde Dickens uzun zamandır içinde tuttuğu

sinirini misafir odasının aynasına "Hans Andersen bu odada beş hafta kaldı ki bu ailemize SENELER gibi geldi!" yazarak dışavurmuştur. Bu da iki yazar arasındaki arkadaşlığın sonu olmuştur.

Andersen'in yazdığı masalları (ilk cildi 1835'te yayımlanmıştır) hayatının bir yansıması olarak okumak çekicidir. Masallarının çoğunda dışlanmış bir karakter vardır: *Çirkin Ördek Yavrusu* belki de en ünlüsüdür. *Küçük Denizkızı* bir diğer örnektir. *Kral Çıplak*'ın sonunda çocuğun dürüst çığlığının halkın yalanlarını ve dalkavukluğunu bıçak gibi kesmesi de… Belki de tüm masal yazarları arasında yalnızları, dışlanmışları ve uyum sağlayamayanları en güzel anlatan Andersen'dir.

Andersen aynı zamanda birçok kadına delicesine âşık olmuş ve tüm ilişkileri felaketle sonuçlanmıştır. Bu kadınlar arasında İsveçli ünlü opera sanatçısı soprano Jenny Lind vardı. Andersen'in normal insanlar gibi cinsel arzu duyduğu açıktı. Yaptığı her mastürbasyonu günlüğüne yazardı ve doğrusu bunu çok sık yapıyordu. Artık Andersen'in biseksüel olduğuna inanılıyor. Ancak ömrü boyunca hiç evlenmemişti ve günlüğündeki notlar bir yana, dini inancından ötürü hiç cinsel ilişkiye girmemişti. Hayatını kaybettiğinde gençken karşılıksız duygular beslediği Riborg Voigt adlı bir kadının yazdığı uzun bir mektup göğsünde bulundu.

Andersen'in en sevilen yaratılarından biri olan *Küçük Denizkızı*'nın Kopenhag'daki heykeli 1909'da Carl Jacobsen tarafından yaptırılmıştır. Carlsberg birası adını Jacobsen'dan almıştır. Andersen'in Danimarka birasını çok sevmesi duruma uymuştur. Albani isimli başka bir bira fabrikası, biralarından birine Andersen'in adını vermiştir.

✧ Gerçek İtiraflar ✧

Aydınlanma döneminin İsviçreli öncüsü Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) birçok başarısıyla hatırlanır. 1762'de yayımladığı *Toplum Sözleşmesi* siyaset felsefesine önemli katkılarda bulunmuştur. İlerleyen dönemlerde de Fransız Devrimi'nin ateşini körüklemiştir. Ancak en önemli mirası 1781'de yayımladığı *İtiraflar* olmuştur. Modern otobiyografi anlayışını oluşturmada diğer herkesten daha büyük bir rolü olan Rousseau'ya tüm otobiyografi yazarları minnettardır. Rousseau'nun *İtiraflar*'ı otobiyografi türünü yaratmıştır.

İtiraflar'dan önce halkın gözü önünde olan figürler özel hayatlarının pişmanlıklar, arzular, en tatsız sırlar gibi detaylarını paylaşmaya hazır değildi. Ancak Rousseau *İtiraflar*'ında bunların tümünü ortaya dökmüştür. Kitabın adı on üç yüzyıl öncesinde Aziz Augustine'in yazdığı, genellikle ilk otobiyografik eser olarak görülen *İtiraflar*'ı anımsatıyor. Ancak Augustine dini hayata odaklanırken (bin yıl sonrasında on beşinci yüzyılda Margery Kempe dine bağlılığını dikte ettiğinde de durum hâlâ aynıydı) Rousseau'nun anıları sıkı sıkıya geçici ve fiziki dünyaya bağlıdır. Rousseau'nun *İtiraflar*'ı büyük etki bırakan dinden bağımsız ilk otobiyografidir.

Rousseau aynı zamanda Denis Diderot'nun ansiklopedisine müzik hakkında birkaç yazı yazarak katkıda bulunmuştur.

Rousseau, *İtiraflar*'ında mastürbasyon yapmasından (bunu "tehlikeli bir davranış" olarak tanımlamıştır) çocuklarının beşini de yetimhaneye vermesinden duyduğu pişmanlığa kadar her şeyi yazmıştır. Rousseau bazı yönlerden ikiyüzlüydü. Opera ve tiyatro oyunlarının yasaklanması gerektiğini savunuyordu ama iki türde de yazmaktan mutluluk duyuyordu. Hayatının ilerleyen dönemlerinde aşırı derecede paranoyaklaştı. Arkadaşlarının itibarını lekelemek istediğine inanıyordu. Rousseau dünyanın gördüğü en büyük anı yazarlarından biri olabilir. Ancak bir insan olarak oldukça fazla kusuru vardı. Büyük bir anı yazarı olmasında sosyal ve ahlaki eksiklerinin payı büyüktür. Rousseau kendi arzularını ve takıntılarını incelemekten veya en büyük pişmanlıklarını dışavurmaktan korkmuyordu.

Sonuç olarak biz okurlar kişisel olarak dertleşiyormuşuz hissine kapılıyoruz. Rousseau'nun bazen ilk romantik yazarlar arasında görülmesi şaşırtıcı değildir. Yazılarında kendine ve kişisel deneyimin üstünlüğüne duyduğu ilgi açıktır. Bu, daha sonra birçok edebi figür ve Wordsworth ile Keats'in şiirlerinde coşkuyla desteklenmiştir. Rousseau'nun sadece kendisine duyduğu büyük ilgisi ve egoizmi öz değerlendirmede öncü bir eser yazmasını sağlamıştır. Rousseau'nun eserinden sonra otobiyografiler yazarlarının "itiraflar"ını anlatmaya devam etmiştir.

✧ Okumanın Tehlikeleri ✧

Mastürbasyonu bir hastalığa dönüştürmeye en çok çalışan kişi muhtemelen Samuel Tissot olmuştur: 1760'da yayımlanan "Onanizm" başlıklı makalesini mastürbasyon yapan gençleri

doğrudan gözlemleyerek (güya) edindiği bilgilerden hareketle yazmıştır. Sperm kaybının gut, baş ağrısı, bulanık görme, romatizma ve daha birçok hastalığa yol açtığını savunmuştur. Tissot'nun kitapları çok sayıda insan tarafından okunmuştur. 1761'de yayımladığı sağlıkla ilgili genel çalışması *Avis au peuple sur sa santé* (İnsanlara Sağlık Hakkında Bilgilendirmeler) yüzyılın en çok satan tıbbi kitabı olmuştur. Victoria dönemi halkı da Tissot'nun "kendine zarar verme" ve "kendini kirletme"nin genç erkeklerin sağlığını ve cinselliğini kötü yönde etkilediği yönündeki görüşlerini benimsemiştir.

Tissot'ya gülmek kolaydır (hatta bu bir zorunluluk sayılır) ancak başka yönlerden tıbba değerli katkıları olmuştur. Migren üzerine yaptığı çalışma bu konuda yapılan ilk büyük bilimsel çalışma olarak görülmektedir. Ayrıca o dönemlerde oldukça yanlış bilinen bir hastalık olan epilepsi üzerine de önemli yazılar yazmıştır.

Ayrıca Tissot öğrencilerin ve eğitimli insanların yakalandığı hastalıkları incelediği, 1766'da yayımlanan kısa ve ilginç bir kitap yazmıştır: *An Essay on Diseases Incidental to Literary and Sedentary Persons, With proper rule for preventing their fatal consequences and instructions for their cure* (Edebiyatla Uğraşan ve Oturarak Çalışan İnsanlara Özgü Hastalıklar Üzerine Bir Makale, Ölümcül Sonuçlarının Önüne Geçmek ve Bu Hastalıkları Tedavi Etmek İçin Gerekenler). Kitabın üzerinde durduğu tez, öğrenim görmenin zihne faydası dokunabilirken vücuda zarar verebiliyor olmasıdır.

Tissot yoğun bir öğrenim görecek kadar parası ve boş vakti olan beyefendilerin çeşitli hastalıklara yakalanma riskinin çok büyük olmasına bilimsel açıdan odaklanmıştır. Alexander Pope kısmen haklı sayılırdı; çok fazla öğrenim tehlikeli olabiliyordu. Tissot, "halka yapılan bir tanıtım"dan şu örneği ver-

miştir: "Öğrenimini gece gündüz büyük gayretle sürdürerek edebi şeref ödülüne layık görülen adaylardan biri yapacağı konuşma üzerine o kadar çok çaba harcamıştır ki, konuşmasını ezbere yapabilecekken bir katalepsi nöbeti geçirerek yere yığılmıştır." Aynı zamanda "zor bir problem üzerinde uzun süre çalışmasının sonucunda paroksi geçiren" bir matematikçinin hikâyesini de anlatmıştır. Dört ay boyunca çok ağır çalışan bir Fransız'ın vücudundaki tüylerin tümü dökülmüştür: "Başlangıçta sakalı döküldü, sonrasında kirpikleri, daha sonra kaşları ve saçları, en sonunda da vücudundaki tüm tüyleri döküldü."

Tissot öğrenim görmenin tehlikeli bir vakit geçirme şekli olabileceğini savunmuştur. Tahmin edilebileceği gibi, kendi kitabı da okumanın tehlikelerine dair bir sağlık uyarısıyla yayımlanmıştır. Ancak bir açıdan haklıydı; masa başında tüm gün oturmanın modern zamanla ilgili bir durum ve beyaz yakalı orta sınıf mesleklerimizin ürünü olduğunu düşünebiliriz. Ancak Tissot bu duruma 250 sene önce parmak basmıştı.

✧ Somurtkanlar ✧

Victor Hugo *Sefiller*'i yazarken (veya yazmaya çalışırken) "tıkandı". Bu yüzden tüm kıyafetlerinden kurtulup yanına sadece kâğıt kalem alarak bir odaya kapandı ve kendini yazmaya zorladı. Kıyafetlerinin dahi dikkatini dağıtıp onu görevinden alıkoymasına izin vermedi. Söylentiye göre Hugo hizmetkârlarına yazacak bir şey bulana kadar odaya girmemelerini emretmişti. Hugo, uzun yıllar üzerinde çalıştığı *Sefiller*'i 1840'larda yazmaya başlayıp 1862'de tamamlamıştır. Bu süre zarfında kıyafetlerini yüzlerce kez bağışlamış olmalı.

Sefiller, ailesini doyurmak için ekmek çalan Jean Valjean'ın hüküm giymesine odaklanmaktadır. Kitabın ilerleyen bölümlerinde Valjean davranışlarını düzelterek sosyal sınıf merdivenlerini tırmanmıştır ancak geçmişinde işlediği suç karşısına çıkmıştır. *Sefiller;* suç ve ceza, günah ve kefaret, sevgi ve aile, yoksulluk ve zenginliği ve daha birçok şeyi anlatan devasa bir anlatıydı. *Sefiller*, Amerikan İç Savaşı sırasında askerler arasındaki en popüler romandı. 1862'de yayımlanan kitabın, aynı yıl içinde ABD'de İngilizce çevirisi yayımlanmıştır. Hugo'nun ölümsüz hikâyesi hem Birlik hem de Konfederasyon askerlerinin ilgisini çekmeyi başarmıştır.

On yıl öncesinde yayımlanan Herman Melville'in *Moby Dick*'i gibi (ancak gördüğümüz gibi ne Amerikan askerlerinin ne de halkının okumak için yanıp tutuştuğu bir kitaptı) Hugo'nun uzun romanında da hikâyeyi ileriye götürmeyen, ancak on dokuzuncu yüzyıl Paris'ine ışık tutup romanın ana temalarını vurgulayan bölümler vardır. Dickens gibi Hugo da usta bir anlatıcıdır. Ancak okura fakirlikle savaşıp yaşanacak daha mutlu bir dünya yaratmadaki görevini hatırlatmak için romana uzun ek hikâyeler (hatta koskoca makaleler) eklemekten çekinmezdi. Hugo, organize dinden şehir kanalizasyonlarının yapılmasına kadar her şeyden bahsedebilmek için konudan sapmıştır. Romanın devasa bir bölümü Waterloo Muharebesi'nden özenli detaylarla bahsetmektedir. Okuması çok keyiflidir ancak bölümün hikâye örgüsüyle hiçbir alâkası yoktur. Hugo bol detaylı on dokuzuncu yüzyıl romanının ancak son bölümünde kısaca kitabın ana konusuna dönmüştür.

Kitap, popülerliğine rağmen Amerika'da yayımlanmasının ardından kötü eleştiriler almıştı. Şu an Hugo'nun şaheseri olarak anılsa da o dönemde işler böyle değildi. *New Englander* gazetesi kitap hakkında şu yorumda bulunmuştur: "Jean

Valjean'ın kariyerinin tümü tuhaf tutarsızlıklarla dolu olup bir imkânsızlık silsilesidir. Ayrıca her dürüst insanın sahip olduğu doğruluk ve şeref erdemlerine sürekli olarak karşı bir duruş sergilemektedir." Romanı "sıradışı" ve "muhteşem" olarak öven *New York Times* bile Hugo'yu "sıkıcı bir deli" olarak betimlemiştir. Biraz karışık duygular barındıran bir eleştiri olmuş.

✧ Verne'in Tuhaf Tahmini ✧

Ünlü Fransız yazarın torununun torunu Jean Jules Verne, genç bir çocukken ailesinde nesilden nesile aktarılan eski bir bronz kasayı takıntı haline getirmişti. Kasa kilitliydi ve ailenin çoğu üyesi bunun içi boş eski bir kasadan fazlası olmadığını düşünüyordu. Peki o zaman neden kilitliydi ki? Genç Verne, kasanın bir zamanlar ünlü olan dedesinin dedesine ait olduğunu biliyordu. Verne kasanın içindeki hazinelerin hayalini kuruyordu. Maalesef kilit gerçekten sağlamdı ve kasanın içindekiler yıllarca gizemini korudu.

Ta ki bir gün 1989'da Verne merakına yenik düşene kadar. Verne'in çağırdığı çilingir kasayı açtı ve sonunda kasanın içindekiler ortaya çıktı. Kasada dedesinin dedesinin bir yüzyıldan uzun zaman önce küçük sarı bir deftere el yazısıyla yazdığı hiç yayımlanmamış romanı vardı. Roman 1863'te yazılmıştı ancak o zamanlarda çok ileride sayılan 1960 yılında geçmekteydi. İnsanların içten yanmalı motorlu arabalar sürdüğü, işe makinistsiz trenlerle gittiği bir dünyayı anlatıyordu. Evler elektrikle aydınlatılmaktaydı. İnsanlar faks makinesi, telefon ve bilgisayar kullanıyordu. Asansörlü ve televizyonlu gökdelenlerde oturuyordu. Suçlular elektrikli sandalyeyle idam

ediliyordu. Yunanca ve Latince artık okullarda yaygın olarak öğretilmiyordu. Fransızca ise İngilizceden çok fazla kelime aldığı için "yozlaşmıştı". İnsanlar büyük alışveriş merkezlerinden alışveriş yapıyordu. Sokaklar elektrikli, ışıklı reklamlarla süslenmişti. Para tüm halkın tanrısı haline gelmişti. Ayrıca roman Paris'te, kilometrelerce öteden görülebilen yüksek bir elektrikli deniz fenerinin bulunduğundan bahsediyordu. Roman 1863'te yazılmıştı; ancak Eyfel Kulesi 1889'da inşa edildi.

Yirminci Yüzyılda Paris 1863'te yayımlanabilirdi. Ancak yazarının ölümünden seksen yıldan uzun bir süre sonra keşfedilene dek unutulup gitmişti. Roman, sonunda 1994'te yayımlandı. Hemen başka dillere çevirileri de yapıldı.

> Jules Verne, başka dillere en çok çevirisi yapılan Fransız yazarıdır. Ayrıca en çok çevrilen yazarlar listesinde Agatha Christie'den sonra ve Shakespeare'den önce gelir; listenin ikinci sırasındadır.

Romanın gün yüzüne çıkması neden 130 yıl sürdü? Verne, 1863'te *Yirminci Yüzyılda Paris*'i tamamladığında zaten başarılı bir roman olan *Balonla Beş Hafta*'yı yayımlamıştı. Ancak yayıncısı, okurun hikâyesi fazlasıyla gerçekdışı olan romanı ciddiye almayacağı korkusuyla bir sonraki kitabını yayımlamakta isteksizdi. Yayıncı, kederli yazara "Bugünlerde hiç kimse senin kehanetlerine inanmaz," dedi. Verne'in kitapları arasından en çok kehanette bulunan kitabının *Yirminci Yüzyılda Paris* olması ironiktir. Verne romanını yayımlama planını bir kenara bıraktı. Romanını kasaya kilitleyerek başka projelere yöneldi.

Umut veren bir romancı olma yolunun başındaydı. En başlarda Victor Hugo'dan etkilenmişti. Özellikle Hugo'nun oyunlarından etkilenen genç yazar yeni bir kurgu türünde yazarak kendi yolunda bir yazar olarak ilerlemeye başlamıştı. *Yirminci Yüzyılda Paris* kariyerinin başındaki genç bir yazarın eseri olan yenilikçi fikirlerle doludur.

Verne'in roman kahramanı Michel Dufrenoy adlı ve ne yaptığının farkında olmayan ergenlik çağında bir şairdir. Michel Dufrenoy para, teknoloji ve en önemlisi kâğıt işiyle yönetilen, halkını umursamayan bir şehirde evsiz kalır. Modern dünyayı ürkütücü bir şekilde öngören romanda bürokrasi her yerdedir. Tuhaf derecede ileri görüşlü bir romandır. Verne'in yarattığı dünya canlı bir şekilde gerçekçi, oldukça karamsardır ve (bu özellikleri sadece bu romana özgü olmasa da) yaşadığımız dünyaya sıradışı derecede benzemektedir. Bu yüzden hikâyenin yok sayılacak kadar düz olması üzücüdür. Ancak Verne'in romanını yazdığı yüzyıldan ziyade romanın geçtiği dönemde sevilen bir tür olan distopik kurgular zaten sürükleyici bir örgü oluşturmaktan ziyade detaylarıyla betimledikleri bir dünya yaratmaya odaklanır.

Verne, romanının reddedilmesinin ardından havlu atabilirdi. Ancak azimle çalışarak sonraki on yılda en ünlü ve ölümsüz romanlarını yazdı: *Dünyanın Merkezine Yolculuk*, *Ay'a Seyahat*, *Denizler Altında Yirmi Bin Fersah* ve belki de en ünlüsü *Seksen Günde Devr-i Âlem*. Bu kitapların hepsi hâlâ basılmaktadır. Ancak *Yirminci Yüzyılda Paris*'in gün yüzüne çıkmak için bir yüzyıl daha beklemesi gerekiyordu. Roman kitapçıların raflarında yerini aldığında hikâyenin anlatıldığı 1960 senesi geçmişti bile.

✧ Sonu Olan Her Şey İyidir ✧

Lev Tolstoy büyük bir romancı olarak tanınır. Ancak aynı zamanda çocukları için Verne'in *Denizler Altında Yirmi Bin Fersah*'ından sahneler çizen yetenekli bir ressamdı. Tolstoy tabii ki çizimleriyle hatırlanmamaktadır. *Anna Karenina* on dokuzuncu yüzyılın en büyük trajedi romanlarından biridir. Ancak *Savaş ve Barış*, *Anna Karenina*'dan bile ünlüdür.

Savaş ve Barış, çok kişinin bildiği ancak pek azının başından sonuna kadar okuduğu o önemli romanlardan biridir. Peki roman hakkında bildiğimizi düşündüklerimizin ne kadarı doğrudur? Genel olarak, yazılmış en uzun roman olduğu düşünülmektedir. Dünyaca ünlü yazılmış en uzun roman olduğu doğrudur, ancak aralarında on sekizinci yüzyılda Samuel Richardson'ın mektuplardan oluşan *Clarissa*'sının, Victor Hugo'nun *Sefiller*'inin ve Vikram Seth'in *A Suitable Boy*'unun (Münasip Bir Çocuk) bulunduğu birçok ünlü kitap daha uzundur. Proust'un *Kayıp Zamanın İzinde* isimli romanı koskocaman yedi cilt olmasına rağmen tek bir roman olarak görülür. Konuyu daha da karmaşıklaştırmak gerekirse *Savaş ve Barış* normal anlayışa göre bir roman bile değildir: Tolstoy kitabı romandan ziyade tarihi bir günce olarak görmüştür. Kitap tabii ki gerçekten ziyade kurgudur. Ancak Tolstoy, yarattığı karakterlere büyük titizlikle tarihini araştırdığı çok gerçekçi bir Rusya'da hayat vermiştir. Romanında başta Napolyon Bonapart olmak üzere birçok tarihi açıdan önemli ve gerçek simaya yer vermiştir.

Roman (affedersiniz, *günce*) 1805 ve 1812 yılları arasında Napolyon'un Rusya'yı istila etmesi sırasında geçer ve beş aileye odaklanmıştır: Bezuhovlar, Balkonskiler, Rostovlar, Kuraginler ve Drubetskoylar. Tolstoy'un böylesine uzun bir kitabı

yazma amaçlarından biri on dokuzuncu yüzyılda popüler bir görüş olarak tarihin "büyük adamlar"ın (örneğin Napolyon gibi adamların) yaptığı bir dizi eylemin sonucu olmasına karşı çıkmaktı. Tarih daima bundan daha karmaşık olmuştur. Gidişatını birçok faktörle sıradan insanların gündelik hayatı da etkilemiştir. Hayatlarımız ne ölçüde kendi kontrolümüz altında? Başımıza gelenlerin ne kadarı dış faktörlerden kaynaklanıyor?

Tolstoy'un *Savaş ve Barış* için başlangıçta düşündüğü isim "Sonu İyi Biten Her Şey İyidir" idi.

Tolstoy, kitabı yayımlandıktan sonra bile kitabının sonundan tatmin olmamıştı. Daha sonra Hıristiyanlığa geçmesini takiben muazzam servetinin çoğunu bağışlamış ve ilk romanlarını reddetmiştir. Eşi Sofya'yı senelerce kendisine yabancılaştırmıştır. Sonunda 1910 senesinde bir tren istasyonunda zatürreden ölmeden birkaç gün önce eşini terk etmiştir. Ancak kırk sene öncesinde *Savaş ve Barış*'ı yazarken eşi Sofya köleler gibi çalışarak romanın tümünün bitişik el yazısıyla yedi sefer kopyasını çıkarmıştır. Bu da en az kitabın kendisinde olanlar kadar kahramanca sayılır.

✧ Döşemelerin Altında ✧

Genellikle varoluşçuluğun yirminci yüzyıla ait bir fikir olduğunu düşünürüz; yani varoluşçuluk hakkında düşünürsek tabi. Sartre, Camus ve Paris'te kapı önlerinde uzun montlarının yakalarını kaldırarak sigara içen tüm bu Fransızlar tesadüfi ve kayıtsız bir evrende hayatımıza kişisel olarak nasıl anlam katabileceğimizi düşünüyordu. Ancak varoluşçuluğun bu kadar uzun uzun düşünülmesinin temelleri on dokuzuncu yüzyılda atılmıştır. Danimarkalı filozof Søren Kierkegaard'ın (1813-1855) eseri önemli bir öncüdür, ancak Dostoyevski'nin ilk büyük kitabı *Yeraltından Notlar* (1864) da aynı şekilde önemlidir.

Yeraltından Notlar adı birçok yönden orijinal Rusça adın yanlış çevirisidir. Adın orijinali daha çok "Yerin Altından Notlar" ve hatta "Döşemelerin Altından Notlar" anlamına gelmektedir. Bu kısa roman, adını bilmediğimiz ve eleştirmenlerce "Yeraltı Adamı" olarak anılan emekli bir devlet memurunun hayatının neresinde yanlış yaptığını buruk bir halde merak etmesi ve büyük sorular üzerine uzun uzun düşünmesi hakkındadır. Bu "Yeraltı Adamı" bir fahişeyle buluşup birlikte olur. Sonrasında kadına bağlanır ancak bir öfke anında kadını kendinden uzaklaştırır. Böylesine kısa bir özet kitabın psikolojik yoğunluğunu ve Dostoyevski'nin Yeraltı Adamı'nın (ve bir açıdan tüm insanların) yaşam amacına dair derin anlayışını aktaramamaktadır. İnsanları intikam almaya, hıncını kadınlardan çıkarmaya, başkalarıyla boy ölçüşmeye, öfke ve hüsranla yitip tükenmeye iten nedir? Dostoyevski'den önce pek az yazar insan zihninin karanlık ve kirli parçalarına, ruhun (özellikle erkek ruhunun) nahoş yanlarına dikkatle ışık tutmaya cüret etmişti. Dostoyevski bu

yönlere ışık tutmakla kalmayıp keşfettiklerini kurcalamaya hazırdı. Robert Louis Stevenson *Suç ve Ceza*'yı okumayı bir hastalığa yakalanmaya benzetmiştir; kitabı okumak pek keyifli veya hoş bir deneyim değildir ancak insanın içinde derin bir reaksiyon yaratır.

Dostoyevski tüm dünyada karakterlerine kattığı psikolojik derinlikle tanınır. Pek az romancı, özellikle de on dokuzuncu yüzyıl romancılarının çok azı insan zihnini tanımakta bu kadar iyidir. James Wood'un *Kurmaca Nasıl İşler?* adlı kitabında gözlemlediği gibi Dostoyevski'nin, Alman filozof Nietzsche'nin *hınç* adını verdiği psikolojik kategoriyi tek başına ortaya attığı söylenebilir. Hınç, içimizdeki hayal kırıklıklarından dolayı kapıldığımız düşmanlık hissidir. (Bu açıdan aşağılık kompleksinden çok da farklı değildir.) Genellikle nefret ettiklerimiz sevdiklerimize oldukça yakındır; bir şeyden, içten içe kıskançlık veya rekabet duyduğumuz için nefret ederiz. (Homofobik söylemlerde bulunanların gizliden gizliye eşcinsel olması bunun iyi bir örneğidir. Wood'un da savunduğu gibi modern terörizm de büyük ölçüde yok etmek istediği şeyle sevgi nefret ilişkisine sahiptir.)

Nietzsche, Dostoyevski'yi "bir şeyler öğrenebileceğim tek psikolog" olarak tanımlamıştır. Hepimizin Dostoyevski'den öğreneceği çok şey var. *Suç ve Ceza* ile *Karamazov Kardeşler* bize Dostoyevski'nin psikolojik keskinliği (ve kendimiz) hakkında çok şey öğretebilecekken başlangıç için en iyisi bu kısa şaheserdir. Zaman zaman döşemelerin altına bakmak gerekiyor.

✧ Böyle Buyurdu Nietzsche ✧

Friedrich Nietzsche, 3 Ocak 1889'da Turin sokaklarında delirerek ani bir sinir krizi geçirmiştir. Sıklıkla anlatılan hikâyeye göre bir atın kırbaçlandığını gören Nietzsche koşarak hayvanı korumaya çalışır. Bundan kısa bir süre sonra yere yığılır. Nietzsche bundan sonra asla eskisi gibi olmamıştır. Görünüşe göre delilik Nietzsche'nin ailesinde kalıtsaldır; Lüteriyen rahibi olan babası akıl hastalığından kaynaklanan birçok nöbet geçirmişti.

Bu psikolojik krizin öncesinde de Nietzsche pek sağlıklı sayılmazdı. Birçok hastalığının yanı sıra gözleri bozuktu ve sürekli tekrarlayan migren atakları ve mide bulantısından mustaripti. Bir diğer hastalığı uykusuzluktu. Uykusuz geçen birçok geceden sonra kendini tedavi etmek isteyen umutsuz filozof, bir uyku ilacı olan kloralhidrata bağımlı oldu. Kötü sağlığı nedeniyle, henüz yirmi dört yaşındayken getirildiği Basel'deki klasik eserler profesörlüğü pozisyonundan 1879'da emekliye ayrılmak zorunda kaldı.

Nietzsche hem üniversitede hem de öncesinde zeki bir öğrenciydi (hem Bonn hem de Leipzig'de okumuştu). İlk kitabı *Tragedya'nın Doğuşu*'nu (1872) henüz yirmili yaşlarının sonlarındayken yazmıştı. Bu edebiyat ve antropoloji eleştirisi, medeni hayatı Dionysos ile Apollon, bir başka deyişle kaos/duygu ile düzen/mantık içgüdülerinin dengelenmesi olarak görmüştür. Yani bir yandan sarhoş olurken bir yandan vergileri hesaplamak gibi. Bu iki güç hepimizin bilinçaltında işlemektedir. Tıpkı Freud'un bundan kısa bir süre sonra ortaya koyduğu bilinçaltı kavramındaki id ve süper egoda olduğu gibi. İnsan doğasının ikiliğine olan bu ilgi dönemin birçok yazarı ve romancılarının yanı sıra psikologları ile filozofları tarafından

keşfedilmekteydi. Bu ilgiyi Robert Louis Stevenson'ın *Jeykll ile Hyde*'ında (1886) görebiliriz. İnsan doğasının ikiliğine odaklanılmasını Darwin'in çoğu zaman medeni davransak da içten içe hepimizin hayvani güdülerle hareket eden hayvanlar olduğunu öne süren teorisine bir parça borçluyuz. Bu zevk arayışı dürtüsü ile sorumluluk ve bilinç sahibi kontrol delisinin savaşı on dokuzuncu yüzyıl metinlerinin her yanında görülmektedir.

Çoğu kişiye Nietzsche dediğinizde muhtemelen "Hitler'i etkileyen o değil miydi?" diye sorarlar. Adolf Hitler'in Nietzsche'nin büstüne sahip olduğu doğrudur ancak Alman lider pek de Nietzsche'nin yazılarını okumuşa benzemiyor. Nietzsche 1900 yılında hayatını kaybettikten sonra vasisi olan kardeşi Elizabeth, daha sonralarda Nietzsche'nin eserlerini kendi Nazi yanlılığını desteklemesi için çarpıtmıştır. Sonuç olarak Nietzsche'nin kendi kaleminden bir metin Nuremberg halkına aktarılmıştır. Adil olmak gerekirse Nietzsche de duruma pek yardımcı olmamıştır. Yazıları o kadar katmanlı ve ironikti ki her türlü yorumlamaya açıktı. Nietzsche'nin çoğu hayranıysa yazılarını yanlış yorumluyordu. Nietzsche faşist veya Yahudi düşmanı değildi. Bu tartışma uzun bir süredir eserlerinin eleştirmenlerini iki gruba ayırmıştır. Problem, Nitezsche'nin satirizminin çeviride veya yorumlamada kaybolarak Yahudi düşmanlığına yönelttiği ironik alaylarının kulağa Yahudi düşmanlığı gibi gelmesidir. Bir mektubunda tüm Yahudi düşmanlarının vurulmasını istediğini yazmıştır; tahmin edebileceğiniz gibi hükümlüler listesinde kendisi yer almamaktadır.

Zamanında bunun pek de önemi yoktu çünkü Nietzsche ömrü boyunca neredeyse hep görmezden gelinmişti. En önemli kitaplarından biri yarı felsefi makale, yarı edebi deney olan *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'tür (1883-1885). (Nietzsche aynı zamanda orta halli bir şair hatta bestekârdı. Bir süre Richard

Wagner'le arkadaşlık etmişti. Ancak sonralarda Hıristiyanlıkla ilgili bir konuda bozuştular.) *Böyle Buyurdu Zerdüşt* Nietzsche'nin ana fikirlerinden birçoğunu barındırmaktadır: "Tanrı öldü" fikri, Bengi Dönüş (basitçe söylemek gerekirse tarihin tekerrür etmesi) ve Übermensch veya Üst İnsan. Nietzsche bu fikirlere ilk eserlerinden biri olan *Şen Bilim*'de de değinmiştir, ancak bu fikirleri *Zerdüşt*'te geliştirmiştir. Harold Bloom kitabın "okunmasının imkânsız" olduğunu söylemiştir. Kitap belki de Nietzsche'yi en iyi temsil eden eserdir. Bundan istediğiniz anlamı çıkarabilirsiniz.

Böyle Buyurdu Zerdüşt aslında "dört bölümlük bir üçleme"dir. Üç bölümlük olması düşünülen kitap, Nietzsche üçüncü bölümü yazdığında tamamlanmamıştı. Bu yüzden Nietzsche dördüncü bölümü de kaleme almıştır.

✧ Şaka Bir Yana ✧

Eski bir deyimdeki gibi, şakaları analiz etmek kurbağa kadavrası incelemeye benzer; kimse pek istekli değildir ve kurbağa ölür. Ancak bir sihirbazın gösterisini izlerken numaraların nasıl yapıldığını öğrenmek için yanıp tutuşanlar gibi, ne pahasına olursa olsun eline neşter alıp deyimdeki kurbağayı incelemek isteyen birileri daima mevcuttur. Bir şeyin nasıl işlediğini bilmek belirsizliğin gizemli ve ilgi çekici halini kabullenmekten iyidir. Şair Keats buna "Olumsuz Yetenek" adını vermiştir.

Kadavranın başında duranların şanssızlığı, kimsenin şakaların nasıl işlediğini bilmemesidir. Kimse bunu tam anlamıyla çözememiştir. Şakanın mekaniği, neden şaka yaptığımız, neden güldüğümüz ve bazı şakaların diğerlerinden neden "daha iyi" olduğu birtakım parlak zihinlerce açıklanmaya çalışılmıştır. Yirminci yüzyılın başlarında Fransız filozof Henri Bergson kahkaha konusunda düşünerek gülmenin sosyal işleyiş için gerekli olduğu ve en içten güldüğümüz şakaların bizi motive edenler olduğu sonucuna varmıştır. Sigmund Freud (en ünlü kitabı 1899'da yayımlanan *Rüyaların Yorumu*'dur) gibi diğer düşünürler kahkaha ve şaka konusuna psikolojik bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. 1905'te yayımlanan *Espriler ve Bilinçdışı ile İlişkileri* şaka yapma ve şakalara gülmemizin ardındaki bilinçdışı dürtüleri anlamak için yaptığı önemli bir "psikanaliz" girişimidir.

Freud'un kitabının güncel bir baskısının önsözünü yazan John Carey'ye göre Freud'un şaka üzerine çalışması, rüyalar hakkındaki daha ünlü kitabından bile özgündür. Freud'un şaka teorisi rüya üzerine yaptığı çalışmalardan doğmuştur. Freud şakaların, rüyaların gerçek anlamını gizlemek için bir örtüleme mekanizması olduğunu düşünüyordu. İkisinin arasındaki en açık görülen bağlantı mütevazı bir kelime oyunudur. Freud bunun rüyaların sıklıkla karşılaşılan bir özelliği olduğunu düşünmüştür. Ayrıca tabii ki birçok şakanın temelidir. İki "anlatım" da genellikle iki farklı anlamı tek bir kelimeye veya görüntüye sığdıran önemli bir an içerir. Freud'un psikanalizinde şakalar rüyaların komik yüzüdür.

Freud'un şaka üzerine yazdığı kitabında gülünecek bir şey yok. Ancak bazı zekice yapılmış diyaloglardan bahsetmiştir: Rousseau'nun *Gelecek Nesillere Övgü* adlı bir şiir yazdığını duyan Voltaire, söylentiye göre "Bu şiir asla adresine ulaşmaya-

caktır," demiştir. Ancak bu, şakadan ziyade zekice verilmiş bir cevaptır. Ayrıca bazen kafası karışan Freud fikirlerinin doğruluğundan şüphe ederek kendiyle çelişmiştir. Gene de *Espriler ve Bilinçdışı ile İlişkileri*, Freud'un rüyalar üzerine yazdığı daha ünlü kitabını anlamak için faydalı bir ektir. Kitap şu sorulara muhtemel cevaplar aramıştır: Neden şaka yaparız? Neden şakaları komik buluruz? Şakaları komik yapan nedir? Burada Freud şakanın genellikle bir "popo"su olması gerektiğini öne sürmekte haklı gözüküyor; tıpkı 1.500 yıl önceki *Philogelos*'ta olduğu gibi her iyi şakanın bir Abderalı veya Sidonyalıya ihtiyacı vardır.

MODERN DÜNYA

Modernlik tanımı zor bir kavramdır. Modernlik ne zaman başlamıştır? Dünya eski düzenini bırakıp ne zaman "modern" olmuştur? Kimse bu konuda tek bir fikir üzerinde anlaşamamaktadır. Gene de on dokuzuncu yüzyılın sonunda ve yirminci yüzyılın başında dünyanın yüzyıl öncesinde hayal bile edilemeyecek ölçüde değiştiği açıktır. Değişimin hızının da arttığı görülüyordu.

Örneğin teknoloji: 1895 ile 1905 yılları arasında sadece on yılda radyo yayını, sinema ve Wright Kardeşler'in uçağı icat edilirken bu yoğun dönemde otomobil de icat edilip mükemmelleştirilmiştir. İlerleyen yıllarda her şehirde bir sinema, neredeyse her evde bir radyo vardı. Uçak ve otomobil yerleşmiş bir ulaşım şekli halini almıştı. Peki yazarlar bu modern dünyanın hızla değişen doğasına nasıl cevap vermişti?

Kabaca on dokuzuncu yüzyılın sonundan günümüze kadar gelen modern çağ bu son bölümün konusudur. Bu bölümde romanın deneyci bir hal almasını, robot kavramının tanınmayan bir Çek oyununda ortaya çıktığını ve modern dünyayı A'dan Z'ye sınıflandırma çabalarını göreceğiz.

✧ Proust'un İzinde ✧

Bu kitap muhtemelen yatağa uzanmak hakkında yazılmış en ünlü kitaptır. Tam anlamıyla bir "başucu kitabı" veya uyku saati kitabıdır. Ayrıca belki de popülerliğini en uzun süre korumuş romandır. Ek olarak tüm kurgu eserler arasında "pasta ve bir fincan çayın olduğu en güzel an"ı anlatan kitap olduğu da söylenebilir.

Bu romanın orijinal Fransızca ismi *A la recherche du temps perdu* idi. İngilizce çevirisi sorunlu bir konu olmuştur: hem *Geçmişin Hatırası* (Shakespeare'in sonesinden gelmektedir) hem de *Kayıp Zamanın İzinde* olarak çevrilmiştir. Bugünlerde muhtemelen ikincisi daha çok tercih edilmektedir. Marcel Proust (1871-1922) tarafından uzun yıllara yayılarak yazılan roman 1913 ile 1927 yılları arasında yayımlanmıştır. Upuzun yedi ciltten oluşan romanda yaklaşık bir buçuk milyon kelime mevcuttur. Monty Python ekibinin romanı özetlemekte bu kadar zorlanması pek de şaşırtıcı değildir.

Bu heptalojinin en ünlü iki bölümü ilk kitap olan *Swann'ların Tarafı*'nda yer alır. Bunun da birçok cesur Proust okurunun uzun ciltlerden oluşan seride daha ileri gidememesiyle ilgisi olabilir. Serinin anlatımı başlıktan da anlaşıldığı gibi, belki de her şeyden fazla hatıra ve zamana bağlıdır. Kitabın ilk ünlü bölümü romanın anlatıcısı Marcel'in madeleine (küçük bir pasta) yiyip çay içerken birdenbire kendini çocukluğunda bulmasını anlatır. ("Birdenbire" diyorum ama çocukluğuna uzun cümlelerden oluşan birkaç sayfa sonrasında dönebilmiştir.) Proust'un romanının ikinci ünlü bölümü yatağa uzanmakla ilgili yaptığı uzun betimlemedir: Marcel çocukluğunda ailesinin Combray'deki evinde annesinin kendisini yatağına yatırmasını hatırlar. Uzun bir roman için pek de

ümit veren bir başlangıç gibi gözükmese de birçok modernist yazar gibi Proust'un yöntemi yavaşlayarak detaylarıyla hafızamızın nasıl işlediğini ve çevremizdeki dünyayı tam olarak *nasıl* deneyimlediğimizi incelemektir. Romanda pek olay yaşanmamaktadır, bunun yerine psikolojik derinlik ve karmaşaya önem verilmiştir.

Proust kronik astımını hafifletmek için çok sayıda afyonlu sigara içerdi.

Romanın nasıl yazıldığı da neredeyse romanda gerçekleşen bu iki olay kadar ünlüdür. Mantar karolarla döşenmiş (gitgide daha da hızlanan dış dünyadan gelen gürültüyü engellemek için) odasına çekilen Proust, öğlene kadar dinlenip geceleri çalışan bir gece kuşu haline gelmiştir. Kahvaltıda bir iki kruvasandan fazla bir şey yemezdi (akşam beşte yediğini "kahvaltı"dan sayarsanız). Ancak bazen akşamları dışarıda da yerdi. 1922 yılının Mayıs ayında önemli bir olay yaşanmıştır. Proust aralarında James Joyce, Picasso ve Stravinsky'nin de bulunduğu birkaç modernist çağdaşıyla yemeğe çıkmıştır. Joyce ile Proust yemek boyunca hastalıklarından konuşmuştur. Sonunda birbirlerinin eserlerini okumadıklarını itiraf etmişlerdir.

✧ Edebi Bir Göç ✧

"Bilinç akışı"; bu terimi duymuş olabilirsiniz, ancak nereden geldi ve ne anlama geliyor? Cevaplar kulağa şaşırtıcı gelebilirken, bizi aralarında Virginia Woolf'un da bulunduğu birçok kişinin övdüğü, büyük ölçüde unutulmuş bir modernizm yazarına götürüyor.

Genellikle "bilinç akışı" teriminin, roman yazarı Henry James'in kardeşi olan psikolog William James tarafından *The Principles of Psychology* (Psikolojinin İlkeleri - 1890) adlı kitabında dile kazandırıldığı iddia edilir. James bilinçli düşünceden bahsederken bu deyimi kullanarak bize bu izlenimi veriyor: "Bir 'nehir' veya 'akıntı' doğal tasvirlerinden yola çıkılmış metaforlardır. İlerleyen bölümlerde bundan bahsederken düşünce akışı, bilinç akışı veya nesnel yaşam diyelim." Bu, "bilinç akışı"nın yirminci yüzyılın başlarındaki modernizm yazarlığıyla ilişkilendirilmesine rağmen Victoria döneminin sonunda veya proto-modernizmin bir parçası olarak değil, Victoria döneminin ortalarında dile kazandırıldığını gösteriyor.

"Bilinç akışı" kavramı genellikle önemli modernist romanların yazarları olan Virginia Woolf ve James Joyce'un yazılarıyla ilişkilendirilir. (Woolf ve Joyce'un aynı yılda doğup aynı yılda hayatlarını kaybetmesi hoş bir tesadüftür; ayrıca ikisi de haziranın ortalarında yalnızca bir günde geçen *Ulysses* ve *Mrs. Dalloway* isimli kitapları yazmıştır.) Eserlerinde karakterlerin düşünceleri mantıklı ve düzenli olarak değil, mantıklı olma gereği taşımayarak birbirinin önüne geçen fikirler ve izlenimler akışı olarak aktarılmıştır. Diğer bir deyişle günlük yaşamımızdaki "düşünme" şeklimiz kullanılmıştır. Ancak aslında bu

kelime ilk kez ismi Woolf ya da Joyce kadar çok bilinmeyen başka bir modernizm yazarı için kullanılmıştır.

Dorothy Richardson (1873-1957) *Pilgrimage* (Göç) adlı uzun bir roman serisi yazdı. 1915 ile 1967 yılları arasında 13 cilt olarak yayımlanan seri belki de Proust'un *Kayıp Zamanın İzinde* adlı roman serisinden yola çıkmıştı. Roman, havlu asacağı veya halı deseni gibi ufacık detaylara neredeyse baş döndürecek kadar (ya da insanı komaya sokacak kadar) takıntı yapmış zor ve sinir yıpratan bir eserdir. *Pilgrimage* Miriam Henderson'ı, yetişkinliğe erişip sonunda başarılı bir yazar olana kadar izler (Richardson'ı yerenler bunun, karakterin yaratıcısının asla başaramadığı bir şey olduğuna dokundurmuştur). Bu seriyi diğer modernist eserlerden ayıran şey detaylara yorulmaksızın gösterdiği ilgidir: halı desenleri, havlu asacağının durumu, yan dairedeki insanlardan gelen sesler… Bazılarına göre bu denli detay verilmesi yenilikçidir ve gerçek hayatı yansıtır; başkalarına göreyse okur hangi detayın hikâye (bu durumda bu kelime uygunsa) için önemli olup olmadığına asla emin olamadığından roman düpedüz sıkıcıdır. Ancak Richardson'ın bizi sorgulamaya davet ettiği soru da kısmen budur: "Önemli" ve "hikâye" nedir ki zaten? Kurmaca, gündelik hayatın tekdüze gerçekliklerini ne ölçüde yansıtabilir?

Richardson'ın yazılarını farklı kılan özelliklerinden biri yeni tarzıdır. May Sinclair'in edebi bir esere ilk kez "bilinç akışı" terimini yakıştırmasının nedeni de budur. (1918'de Richardson'ın eserinin değerlendirildiği *The Egoist* dergisinde yer almıştı.) Woolf 1923'te Richardson'ın "terimi ortaya attığını, ortaya atmamışsa da kadınlığın psikolojik cümlesi diyebileceğimiz deyimi kendi ihtiyacına göre geliştirip kullandığını" be-

lirtmiştir. Ancak Richardson "bilinç akışı" teriminden hoşlanmıyordu. Kendi tarzını bir "akıntı" gibi tek yöne akan bir şeyi iletme arzusundansa düşünce ve deneyimin çok yüzlü anlık doğasını yakalama çabası anlamına gelen bir *derin düşünme* şekli olarak görüyordu.

"Bilinç akışı" terimi modernizm yıllıklarında daha çok James Joyce ile Virginia Woolf için kullanılsa da Dorothy Richardson'ı unutmamalıyız; kendi eserlerini betimlemek için bu terimi kullanmaya pek sıcak bakmasa da. Bir dahaki sefere düşüncelere daldığınızda Woolf'u düşünürken Richardson'ı da düşünün.

✧ Gatsby'den Önce ✧

F. Scott Fitzgerald yazdığı romanlar arasında şu an en popülerinin üçüncü romanı olduğunu duysa şaşırırdı. *Muhteşem Gatsby*, Fitzgerald'ın ömrü boyunca 25 bin; şu ansa 25 milyondan fazla sattı. Romanın 1920'li yıllardaki Amerika'yı betimleyerek Amerikan rüyasını eleştirmesi büyük Amerikan romanları arasında yer edinmesini sağlamıştır. Ancak Fitzgerald'ın 1920'de yayımlanan ilk romanı *Cennetin Bu Yakası*, döneminde *Muhteşem Gatsby*'den daha çok satmıştır. *Cennetin Bu Yakası* Birinci Dünya Savaşı ile gelen duygusal ve psikolojik çöküş hakkındadır. Romanın adını Virginia Woolf'un da dahil olduğu "Bloomsberry Topluluğu"na (Bloomsbury Topluluğu'nu küçümseyenler topluluktan bazen böyle bahsederdi) mensup olan Rupert Brooke'un şiirinden alması ironiktir.

Brooke ilerleyen yıllarda vatanseverlik ve savaşla ilgili şiirleriyle tanınarak savaşın ilk yıllarında hayatını kaybetmiştir.

Cennetin Bu Yakası çok asil bir amaçla, bir kadını etkilemek için hızla yazılmıştır. Fitzgerald ile sevgilisi Zelda'nın kısa süren birlikteliği Zelda'nın isteğiyle bitmiştir. Fitzgerald, romanını başarılı bir yazar olup Zelda'yı geri kazanma amacıyla yazmıştır. Başarılı da olmuştur. 26 Mart'ta yayımlanan roman ay bitmeden 3.000 kopya satmıştır. Zelda da Fitzgerald ile evlenmeyi kabul etmiştir.

F. Scott Fitzgerald'ın tam adı Francis Scott Key Fitzgerald idi. Kendisine ailesinin uzak bir akrabası olan ve Amerikan ulusal marşının sözlerini yazan Francis Scott Key'in adı verilmiştir. 1896'da Minnesota'da doğan Fitzgerald yalnızca dört romanını tamamlamıştır: *Cennetin Bu Yakası* (1920), *The Beautiful and the Damned* (Güzel ve Lanetlenmiş - 1922), *Muhteşem Gatsby* (1925) ve *Buruktur Gece* (1934). Beşinci romanı *The Last Tycoon*, hayatını kaybettiğinde yarım kalmıştır.

F. Scott Fitzgerald'ın babası, Abraham Lincoln'a suikast komplosu kurması nedeniyle 1865'te asılmış olan Mary Surrat ile birinci dereceden kuzendi.

Fitzgerald 1920'li yıllarda eşi Zelda'yla Paris'teyken aralarından en ünlüsü Ernest Hemingway olan bir grup yazarla arkadaş oldu. Hemingway, Zelda'nın "deli" olduğunu düşünüyordu; 1930'lu yıllardaysa Zelda şizofreni tanısıyla hastaneye yatırıldı. Ayrıca Zelda'nın eşini çalışması gerektiği zamanlarda

içki içmeye teşvik ettiği için Fitzgerald'ı kötü yönde etkilediğini düşünüyordu. Zelda bu iltifata Hemingway'in ilk romanlarından biri olan *Güneş de Doğar*'ın üç şey hakkında olduğunu söyleyerek karşılık verdi: boğa güreşi, saçmalık ve palavra. Fitzgerald 1936'da Dorothy Richardson adlı bir hemşireyi işe alarak "alkolü bırakmaya" çabaladı. Hemşiresine kesinlikle okuması gereken kitapların listesini çıkardı. Bu kitaplar arasında Marcel Proust'un üç kitabı, Oscar Wilde'ın oyunları ve *Savaş ve Barış* vardı.

Fitzgerald'a *Oxford İngilizce Sözlük*'te "tişört", "daiquiri" (adını Küba'nın bir bölgesinden alan rom ve misket limonuyla hazırlanan bir kokteyl), "kokuşuk" ("çok düşük standartta" anlamına gelen bir argo) ve hatta "çok fena" ("harika" veya "sıradışı" anlamında) kelimelerini ilk kez yazılı olarak kullandığından dolayı yer verilmiştir. "Kokuşuk" (1924'te yazdığı bir mektupta geçmiştir) haricindeki ilk kez kullanılmaya başlanan kelimelerin tümü Fitzgerald'ın ilk romanı *Cennetin Bu Yakası*'nda da yer almaktadır.

✧ Hoşt! ✧

Virginia Woolf'un ilk yayımlanan yazılarından biri ailesinin köpeği Shag'in ölüm ilanıydı. Woolf hayvanlar hakkında yazmaya devam etmiştir. Pek ilgi görmemiş ancak harika bir kitap olan, 1933'te yayımlanan *Flush* adlı kitabını yazmıştır. Woolf'un daha öncesinde yazdığı kitabı *Orlando*'da olduğu gibi *Flush* da alt başlığında bir biyografi olarak tanımlanmıştır. An-

cak konusu gerçek hayata dayansa bile kitap daha çok roman sayılır.

> Virginia Woolf'un gençliğinde ipek maymunu, sincap ve Jacobi isimli bir fare gibi evcil hayvanları vardı.

Elizabeth Barrett ile Robert Browning'in flört dönemi ve bunu takip eden evliliği Victoria döneminin en büyük aşk hikâyeleri arasındadır. Elizabeth Barrett, Victoria döneminin tanınmış şairlerindendi. Robert Browning'in adı ise o dönemde hiç duyulmamıştı. İki şair henüz yüz yüze buluşmamışken birbirlerine bir dizi romantik mektup yolladı; sonunda buluşup birbirlerini gördükten kısa bir süre sonra evlendiler. İlerleyen dönemlerde oğulları "Pen" ikilinin bir daha asla birbirine mektup yazmadığını, çünkü asla ayrı kalmadıklarını söyledi. 1930 senesinde şair çiftin kur dönemini anlatan *The Barretts of Wimpole Street* (Whimpole Sokağı'ndaki Barrettlar) oyunu sahnelendi. Browning ailesinin flörtü Woolf'un aklında bu oyun sayesinde kalmış olabilir. Woolf'a bu fikri veren her neyse, bu ünlü edebi aşk hikâyesi hakkında kısa bir eser yazmaya karar verdi. Ancak farklı bir açıdan. *Flush*, Elizabeth Barrett'in köpeğinin bakış açısıyla yazılmıştır.

Flush hem büyüleyici bir gariplikle hem de yumuşak bir mizahla Woolf'un en komik eserleri arasındadır. Woolf'un 1931'de tamamladığı, pek de güldürmeyen romanı *Dalgalar*'dan sonra okuru biraz rahatlatmıştı. *Flush* Woolf'un diğer kitaplarından daha hafif olmasına rağmen, farklı bir açıdan benzer konulara dokunmaktadır. Woolf'un yeğeni ve biyografi yazarı Quentin Bell'e göre *Flush* yalnızca köpekleri çok

seven biri tarafından değil, bir köpek olmayı çok isteyen biri tarafından yazılmıştır.

Dahası, Woolf üzerine çalışma yapan akademisyenler *Flush*'ı çok önemsemese de kitap Woolf'un daha ünlü romanı *Orlando* ile ortak bir noktaya sahiptir; kitap, neşeli olmakla birlikte Woolf'un Victoria döneminde büyürken karşılaştığı biyografilere cevap verme amacı taşımaktadır. Woolf'un arkadaşı ve Bloomsbury Topluluğu'nun üyesi Lytton Strachey, Victoria döneminde biyografiye yaklaşımla ve halkla alay ettiği popüler kitabı *Eminent Victorians*'ı (Saygın Victoria Halkı - 1918) yazmıştır. Woolf bunu şahsen deneyimlemiştir; babası Sör Leslie Stephen *Ulusal Biyografi Sözlüğü*'nün kurucusuydu. Victoria döneminin büyük şairlerinden biri yerine cocker spaniel cinsi köpeğinin biyogafisi, önemli insanların hayatını yazma fikrini alaya almak için okunabilir. Her şey bir yana, bu önemli insanların evcil hayvanları ne düşünüyordur?

✧ Sonuçlar ✧

John Maynard Keynes, Woolf ve dostlarıyla arkadaşlık eden bir diğer Bloomsbury üyesi olan bir iktisatçıydı. Keynes şüphesiz yirminci yüzyıl ekonomisinin en önemli isimlerinden biri (belki de *en önemlisi*) olmasına rağmen Cambridge'de matematik eğitiminin yanında iktisat alanında yalnızca kamu görevine başlamadan önce sekiz haftalık yüksek lisans eğitimi görmüştür. Buna rağmen öğrenim gördüğü King's Koleji'nde yalnızca yirmi beş yaşındayken okutmanlık görevine getirilmiştir.

Keynes birçok yönden yenilikçiydi. 1925'te Cambrid-

ge'deki bir yaz okulunda doğum kontrolünü savunan bir konuşma yaptı. Bu, ele alınması cesaret gerektiren bir konuydu. Bundan dört yıl sonrasında, eleştirmen ve şair William Empson, Cambridge'de öğrenciyken eşyaları arasında prezervatif bulunduğu için okuldan atılmıştı. Keynes doğum kontrolü hakkındaki cüretkâr konuşmasıyla değil, iktisat alanındaki çalışmalarıyla tanınmaktadır. Özellikle 1936'da yayımlanan, iktisat alanıyla uğraşmayanların (ekonomiyle uğraşanların da) tamamen anlayamadığı kitabı *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi* ile.

Ancak Keynes dünyanın dikkatini ilk kez 1919'da *Barışın Ekonomik Sonuçları* adlı kitabının yayımlanmasıyla çekti. Bu kısa kitap Keynes'in aynı yıl Paris Barış Konferansı'nda yaptığı gözlemlerden doğmuştur. Versay Antlaşması'nın maddelerinden hoşnut olmayan Keynes nefretle Barış Konferansı'ndan çekilmiştir. Avrupa açlıkla boğuşuyordu ve kendi kendini yok etmenin eşiğindeydi, ancak kimse bu gerçeğe değinmek istemiyordu. Almanya'dan talep edilen tazminat Keynes'e göre aşırıya kaçan bir cezaydı. Keynes bir kâhin gibi Almanya'yı savaş sonrasında bu kadar sert şekilde cezalandırıp ekonomisinin sınırlarını zorlamanın gelecekte huzursuzluğa ve çatışmaya yol açacağı uyarısında bulunmuştu.

Barışın Ekonomik Sonuçları, Keynes'in adının yirmi sene boyunca önemli çevrelerce iyi anılmaması anlamına geliyordu. Nazizm Almanya'yı ele geçirirken ve Avrupa'da bir kez daha savaş çıkmasına ramak kala kimse Keynes'in haklı olduğunu itiraf etmek istemiyordu. Keynes genellikle haklıydı. Ancak haklı olmak sizi daima sevilen biri yapmaz.

Fakat her şey bir yana Keynes'in modern iktisattaki önemi tartışılamaz. Yirminci yüzyılın en önemli iktisatçısı olmasının yanında Keynes önemli bir miras daha bırakmıştır. Daima

sanatın öne çıkan destekçilerinden olan Keynes, İkinci Dünya Savaşı sırasında Büyük Britanya Sanat Konseyi'nin kurulmasında çok önemli bir rol oynamıştır.

✧ Alakasız Sesler ✧

Barışın Ekonomik Sonuçları'nı şevkle okuyanlardan biri de Londra'da Lloyds Bankası'nın bir çift şiir kitabı yayımlamış olan melon şapkalı bir çalışanıydı. Bu ciltlerin ikisi de mütevazı adetlerde basılmıştı: 1917'de yayımlanan, 500 kopyası basılan ilk cilt beş sene boyunca tükenmeden satmıştı. Ancak bu sessiz banka memuru Keynes ve Woolf'un da dahil olduğu Bloomsbury Topluluğu'nda adını duyurmaya başlamıştı ve şiirsel yapıyı sonsuza dek değiştirecek bir şiir yazmak üzereydi.

Bu şairin ismi T. S. Eliot idi. Şiiri *Çorak Ülke* ise belki de yirminci yüzyılın en önemli şiiridir. Şiir savaş sonrası ruh halini; kayıp verme, umutsuzluğa kapılma ve yabancılaşma hissi, hayatın mekanik rutininin uzun bir koşu bandında geçtiği fikri gibi birçok yönüyle yakalamıştır. Gündelik hayatın sıkıcı rutini; işten eve geldiğinde yemeği alüminyum folyolarla hazır gelen sekreter, Londra Köprüsü üzerinden işe giden kalabalık, Lil ile eşi Albert ve sekreter ile sivilceli âşığı arasındaki boş cinsel ilişkiler gibi detaylarla Eliot'ın şiirinde önemli yer tutmaktadır. Bu örneklerin sonuncularında gramofon bu tekrarı titizlikle yakalamıştır. İlk kez insanlar müziği "canlı" olarak dinlemektense veya hiç dinlememektense aynı şarkıyı bıkana kadar çalabiliyordu. Eliot gramofonla bir şeyler kazandığımızı, ancak aynı zamanda bir şeyler kaybettiğimizi söylüyor. Hayat amacını, canlandıran heyecanını, derin anlam hissini kaybetti.

T. S. Eliot, Highgate Okulu'nda öğretmenlik yaparken Saray Şairi John Betjeman'a ders vermiştir.

Ancak Eliot'ın "abulia" veya irade yitimi şeklinde isimlendirdiği bu bıkkınlığın altında daha şaşırtıcı gizli etkiler vardır. Eleştirmen Eleanor Cook'a göre Keynes'in kitabı, *Çorak Ülke*'yi birçok yönden etkilemiştir. Keynes "Kartaca Barışı"ndan söz ederken Eliot'ın şiiri modern Londra'yı (Londra'nın ikonik köprüsü ünlü ninnide olduğu gibi "yıkılmaktadır") antik dönemdeki Kartaca'ya benzetmektedir. Buradaki ima her büyük imparatorluğun bir gün çöktüğü ve artık sorumsuz maliyecilerin (güzel bir düşünce!) elinde olan Londra'nın çökme vaktinin geldiğidir. Bu sefer büyük şehrin sonunu finansal felaketler (Eliot'ın şiirindeki tüm o tüccarları, kâr ve zarar gibi finansal göndermeleri düşünün) getirecektir. Londra bankacılar yüzünden çökecektir.

Şiirin ilk adı olan "Polisi Farklı Bir Sesle Taklit Ediyor", Dickens'ın *Müşterek Dostumuz* kitabının bir satırından almıştır. Şiir pek de ümit vermeyen bu adla, bağlantısız resim ve sözlerin karmaşası olarak başlar. Eliot'ın dostu ve kendisi gibi Amerika'dan Avrupa'ya göçmüş olan Ezra Pound sayesinde *Çorak Ülke* şu an okuduğumuz halini almıştır. Pound, Eliot'ın ilk taslaklarının üzerinden geçerek şiiri yarı yarıya kısalttı ve şiire hafif bir anlam bütünlüğü sağladı. Şiir tamamlandığında Pound, arkadaşına takdiri çok görerek yalnızca iki kelime etmiştir: "Complimenti (tebrikler), orospu!" Eliot da cevabı-

nı şiirinin baş sayfasında verdi: "Ezra Pound'a." Bu ithafına İtalyanca üç kelime daha ekledi: "*Il miglior fabbro*" ("daha yetenekli olan zanaatkâr"). Pound'un zanaatı *Çorak Ülke*'yi şu anki haline getirmede gerçekten önemli bir rol oynamıştır.

Şiir hızla yirminci yüzyıl şiirinin temel taşlarından biri haline gelerek yazarlardan müzisyenlere herkesi etkilemeye devam etti. Harold Acton, Oxford'da genç bir üniversite öğrencisiyken Christ Church Meadow'da megafonla şiiri okumuştur. İlerleyen dönemlerde Evelyn Waugh bu sahneyi romanı *Brideshead Revisited*'te (Brideshead'e Son Gidiş) kullanmıştır. Ancak herkes Eliot'ın şiirinden etkilenmemişti. Kraliçe, Windsor Sarayı'nda Eliot *Çorak Ülke*'nin özel okumasını gerçekleştirdiğinde dinleyenler arasındaydı. Söylenenlere göre Kraliçe, Eliot'ın eserinden pek de etkilenmemişti. İlerleyen dönemlerde şiirin başlığını "Çöl" şeklinde yanlış hatırlamıştı.

✧ Şehrin Haritası ✧

Size bir soru. Londra Şehri'ndeki bir yolun adını söyleyebilir misiniz? Herhangi bir yol. Örneğin uzun süre boyunca kalitesiz yazarlarla bağdaştırılan Grup Sokağı? Veya İngiltere Bankası'nın yer aldığı Threadneedle Sokağı? Ya da Eliot'ın *Çorak Ülke*'sinde bahsedilen King William Sokağı? Yahut *Oxford İngilizce Sözlüğü*'ne ilk yaramaz kelimelerinden birini veren Gropecunt? Bunların hiçbiri yol değildir. Teknik olarak Londra Şehri'nde tek bir yol bile yoktur.

İtiraf etmek gerekirse bu teknik bir konudur. Biraz anlam-

sal, hatta küçük bir detaydır. İlk olarak "Londra Şehri", Londra dediğimiz çok daha büyük olan şehirden farklıdır. Londra Şehri, "Square Mile" olarak da bilinen merkez bölgesi için kullanılmaktadır ve başkentin bu bölümünde hiç "yol" yoktur. Bunun nedeni tarihi açıdan "yol" üç şeritli ağaçlı bir caddeyken "sokağın" böyle olmamasıdır. Ortaçağda yoğun Londra Şehri'nde ağaca pek yer yoktu. Bu yüzden Londra Şehri'ndeki çeşitli ara sokaklar ve kulvarlar bir tür geçit yoludur. Ancak bir tanesi bile gerçek anlamıyla *yol* değildir. Böylelikle artık öğrenmiş olduk.

Söylentiye göre 1935 yılında Phyllis Pearsall adında genç bir sanatçı bir partiye giderken kaybolunca şehrin (sadece "Londra Şehri"nin değil, tüm şehrin) detaylı ve güncel bir yol haritasını çizme fikrini ortaya atmış. Halihazırda var olan haritalar pek faydalı olmadığından Pearsall piyasada bir açık görmüş. Bir yıl boyunca Londra'da yaklaşık 4.800 km yürüyerek 23.000 sokağı not almış. Bu çabalarının sonunda, en azından söylentiye göre, ikonik *London A-Z,* yani *A'dan Z'ye Londra*'yı yazmış. Bazıları bu hikâyenin doğruluğunu sorgulamamız gerektiğini söyleyerek Pearsall'ın yalnızca var olan haritaları güncellediğini savunur. *A'dan Z'ye*'den önce Londra'nın birçok yol haritası mevcuttu. *Bartholomew's Reference Atlas of London and Suburbs* (Bartholomew'in Londra ve Banliyölerinin Kaynakça Atlası) 1908'de yayımlanmıştı. Pearsall'ın kendi babası Alexander Gross, Londra haritaları çizen bir kartografttı. Çizdiği haritalarsa *A'dan Z'ye*'deki haritaya büyük ölçüde benzemekteydi.

Ancak *A'dan Z'ye*'nin önemli noktası cep boyu olması ve kolaylıkla okunup anlaşılmasıydı. Pearsall 1936'da kita-

bı, masraflarını kendi karşılayarak yayımlattı. Ancak başlangıçta hiçbir kitapçının kitabı istememesi sorun yaratıyordu. Sonunda ısrarcı Pearsall, W. H. Smith'i birkaç kopya almaya ikna etti. Sonrasında kitaba talep hızla arttı. Satışların güncel olarak 65 milyon değerinde olduğu hesaplanmıştır. Gitgide popülerleşen uydu navigasyon sistemlerine rağmen kitap hâlâ basılmaktadır. Londra'daki birçok taksici başkentte taksicilik yaparken edinmeleri gereken "bilgi" için hâlâ Pearsall'ın kitabını okumaktadır.

Ancak *A'dan Z'ye*'de hatalar mevcuttur. Yani bir tür hata… Seneler boyunca haritayı intihal eden harita çizerleri için bir dizi hata *kasten* kitaba yerleştirilmiştir. Bunlardan ilki, gerçek ismi Broadway Walk olan sokağın Bartlett Place olarak gösterilmesidir.

Benzer bir durum sözlüklerde de vardır. *Yeni Oxford Amerikan Sözlüğü*'nde "kişinin resmi sorumluluklarından kasten kaçması" anlamında kulağa hoş gelen "esquivalience" kelimesi yer almaktadır. Ancak kelime, intihalcileri yakalamak için Christine Lindberg isimli bir editör tarafından uydurulmuştur.

✧ "A"dan "Zitum"a ✧

Samuel Johnson sözlüğünü yayımladıktan sadece bir yüzyıl sonra, iyi kalpli doktorun sözlükbilimsel başarısına dahi gölge düşürebilecek bir girişim üzerine bir çalışma başladı. 1857'de yazılmaya başlanan sözlüğün ilk cildi yirmi yedi yıl sonra *A New English Dictionary on Historical Principles; Founded Ma-*

inly on the Materials Collected by The Philological Society (Tarihi İlkelere Dayalı Yeni Bir İngilizce Sözlük; Büyük Ölçüde Filoloji Topluluğunun Topladığı Materyaller Üzerine) adıyla yayımlandı. Daha sonralarda *Oxford İngilizce Sözlük* olarak tanınmaya başladı. Sözlükte "a"dan (İngilizcede belgisiz sıfat olan "a") "zitum"a (Antik Mısır'da yapılan bir tür malt birası) kadar her şey vardı. Gerçek anlamda İngilizce A'dan Z'ye listelenmişti. (Karikatürlerden ilham alan, uyuyan bir kişinin horultusu anlamına gelen yansıma kelime "zzz" *Oxford İngilizce Sözlük*'ün bekçilerini henüz aşamamıştır. Ancak aynı anlamdaki "zizz" sözlüğe geçmiştir.)

Daha en başından beri bu girişim, prestijli edebi kişilerin bazılarını kendine çekti. Daha sonralarda *Oxford İngilizce Sözlük* olarak anılan sözlüğün ilk editörü şair Samuel Taylor Coleridge'in torunu Herbert Coleridge'di. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra J. R. R. Tolkien'ın ilk işi W harfiyle başlayan kelimeleri girmek olmuştu. Daha güncel olarak, Julian Barnes'ın gençliğinde mezun olduktan sonra girdiği ilk iş C ile G arasındaki kelimelerin etimolojisini *Oxford İngilizce Sözlük* için araştırmaktı.

Sözlükteki ilk kelime karıncayiyen anlamına gelen "aardvark" değildir. *Oxford İngilizce Sözlük* bu kelimeden önce birçok kelime listelemiştir. Bunların arasında yukarıda bahsedildiği gibi İngilizcedeki belgisiz sıfat "a", akıntı anlamına gelen eski bir kelime olan "aa", bir tür dut anlamındaki "aal", bir sıvı ölçü birimi olan "aam", bir tür Güney Afrika çiçeği "aandblom" ve abla anlamında Asya'da ortaya çıkmış "aapa" kelimesi vardı. Karıncayiyen anlamına gelen "aardvark" kelimesinin ilk beşte dahi yer almaması sözlüğün detayını ve dili belgelemek

için atılan eski adımlarla karşılaştırılınca ne kadar kapsamlı olduğunu gösteriyor. İlk baskının daktilo metni uç uca eklense Londra'dan Manchester'a uzanırdı.

> *Oxford İngilizce Sözlük* üzerine yapılan çalışmalarda aksaklıklar da yaşanıyordu. Bir keresinde "Q" harfiyle başlayan tüm kelimeler kaybolmuştu. Daha sonrasında sayfalar Loughborough'da sapasağlam halde bulundu.

Oxford İngilizce Sözlük'ün arkasındaki asıl isim James Murray idi. Sözlük, Murray'nin liderliğinde toplanıp, düzenlenip yayımlanmıştı. Son cildi ilk baskıdan kırk dört sene sonra 1928'de çıkmıştır. Projenin kapsamını hesaba katarsak bu süre hiç de fena değildir. Galce dilinin tanımlı sözlüğü üzerine çalışmalar 1921'de başlayıp 2002'de sona ererken; resmi Felemenkçe sözlüğün ilk cildi 1864'te, kırkıncı ve son cildiyse 1998'de çıkmıştı.

✧ Üç Harften Çıkan Münakaşa ✧

Sert küfürler 1960'lı yıllara kadar İngilizce sözlüklerde yer almamaktaydı: *Penguin İngilizce Sözlük* "sik" kelimesi bir İngilizce sözlükte yer aldıktan 170 yıl sonra dilde böyle bir kelime

olduğunu itiraf ederek kelimeyi sözlüğüne ekledi. *Oxford İngilizce Sözlük* 1972'de aynısını yaptı. Ancak kelime en başından beri sözlüğün 1920'lerde yayımlanan ilk baskısında "windfucker (rüzgârsiken)" olarak mevcuttu. "Windfucker" kerkenez için kullanılan adlardan biridir. Ancak itiraf etmek gerekirse Gerard Manley Hopkins'in şiirinde bu kelime kullanılsaydı şiire bambaşka bir anlam katardı.

1960'lardaki bu büyük değişimin nedeni kısmi olarak 1960'da yaşanan olaylardır; özellikle de *Chatterley* davası. 1959'daki Müstehcen Basım Yasası'ndan sonra Büyük Britanya'da "sosyal erdemleri desteklediği" sürece müstehcen kitap yayımlamak serbest hale geldi. (Kitapların sosyal erdemleri desteklediğinin nasıl kanıtlandığıysa başka bir konu.) Kitap ilk olarak 1928'de özel olarak basılmıştı ancak Britanya'da da Birleşik Devletler'de de otuz yılı aşkın süre satışı yapılmadı. Bağnazlığıyla tanınmasına rağmen Amerika, romanı Britanya'dan bir sene önce ilk kez yayımladı. D. H. Lawrence'ın yazdığı *Leydi Chatterley'in Aşığı*'nın genellikle cinsel içeriği yüzünden yasaklandığı düşünülür. Lawrence'ın "bu seks işi" ve "orgazm tatmini" gibi betimlemelerinin duruma faydası dokunmamıştır ancak 1960'da Penguin'e dava açılmasının nedeni kitaptaki sevişmelerin erotik betimlemelerinden ziyade o üç harfli kelimenin kullanılmasıdır. Penguin'in bu kitabı yayımlamasından bir sene önce Büyük Britanya'da bir yayıncı Vladimir Nabokov'un *Lolita*'sını basmıştı. *Lolita*'nın anlatıcısı pedofilidir ancak kitap küfür içermemesiyle kendini kurtarmıştır. Davacı avukat Mervyn Griffith-Jones bu çirkin kelimeleri saymıştır: "30 kez 'sik' veya 'sikmek', 14 kez 'orospu', 13 kez 'taşak', 6'şar kez 'bok' ve 'kıç', 4 kez 'çük' ve 3 kez 'çiş'." Griffith-Jones'un bu çirkin örnekleri sıralaması için pek tabii

ki bunları mahkemede sesli okuması gerekmiştir: *Chatterley* davasında İncil'e el basarak yemin edilmesinden başka şeylere de kayılmıştır.

Kitap Conctance Chatterley'nin av alanı bekçiliği yapan Oliver Mellors ile yaşadığı yasak ilişkiyi konu alır (aslında Chatterley ilk yasak ilişkisini Michaelis isimli bir yazarla yaşamıştır). Romanın cinselliğin doğasından sahnelerinin yanında dili püritenleri ayağa kaldırmıştır. Davacı tarafın savunması bugün kulağa bağnazlığın yanı sıra biraz garip gelmektedir. Griffith-Jones jüriye akıllarda kalan şu soruyu yöneltmiştir: "Bu kitabı karınızın veya hizmetkârlarınızın okumasını ister miydiniz?" Ancak daha şaşırtıcı olanı (çoğu zaman şaşırtıcı) kitabı savunan isimlerin oluşturduğu uzun listedir. Woolwich Piskoposu John Robinson, Leydi Constance Chatterley ile av alanı bekçisi Mellors'ın yasak ilişkisini "kutsal bir birleşme" olarak tanımlamıştır. Lawrence tüm bunlara ne söylerdi diye merak duymadan edemiyoruz (Lawrence 1930'da hayatını kaybetmiştir).

Bu etkileyici destekçi listesine rağmen dava, Penguin aklanana dek neredeyse iki hafta sürmüştür. Lawrence'ın otuz sene öncesinde *John Thomas ile Leydi Jane* (yani penis ile vajinanın benzetmesi) başlığıyla taslağını oluşturduğu romanı şu an kapış kapış satılmaktadır.

✧ Dev Bir... Böcek? ✧

Edebiyatta bürokrasiyi, yönetimsel ve yasal prosedürlerin bize karşı bir silah olarak kullanılıp insanlığımıza saldırma biçimlerini en iyi Franz Kafka (1883-1924) anlatmıştır. Kafka senelerce (en işgüzar masa başı işi olan) sigorta memurluğu yapmıştır. Kafka'nın kendine has bir sıfatı bile vardır: bürokratik prosedürler ve devletin halkın özel yaşamını izlemesi karşısında kapıldığımız hayret ve yabancılaşmayı belirten "Kafkaesk". Kafka'nın hem polis devletini (daha sonra George Orwell bu işi *1984* ile devralmıştır) hem de Yahudi soykırımını tahmin etmesi bu yüzden çok da şaşırtıcı değildir.

Bir yazar ve birey olarak Kafka daima dışlanmıştı. Hayatının ilk dönemlerinde şeytanla bir "yazar anlaşması" yaparak kendini diğer insanlarla herhangi bir türden gerçek yakınlık kurmaya kapatmıştır. Yazarın hayatı çoğunlukla yapayalnız geçmiştir. Birkaç kadınla ilişki yaşamış olsa da asla evlenmemiştir. Cinselliğe ilgisi olduğu bir gerçektir, ancak daima seyirci kalmıştır; nüdist kamplarına katılmıştır fakat kıyafetlerini çıkarmayı reddetmiştir. (Bu davranışıyla "Mayolu Adam" lakabını kazanmıştır.)

> Kafka gündelik işi olan sigorta memurluğunda iş kazaları üzerine çalışıyorken bareti icat etmiştir.

Bu sebeple kısa şaheseri *Dönüşüm*'ün anlatıcıyla özdeşleştirilmesi pek şaşırtıcı değildir. Almanya'da 1915 yılında yayım-

lanan kitabın İngilizce çevirisi 1933'te piyasaya sürülmüştür. Kitap Gregor Samsa isimli bir adamın bir sabah uyandığında kendini dev bir böceğe dönüşmüş olarak bulmasını anlatır. Bu gerçeküstü olaylar Gregor'un en yakınları tarafından dışlanmasına neden olur; çünkü hiç kimse evinde etrafı berbat eden dev bir böcek istemez.

"Böcek" diyorum çünkü Kafka'nın kısa romanında Gregor'un bir böceğe dönüştüğünü herkes bilir. Çoğu İngilizce çeviride kitabın ünlü giriş cümlesinde bu kelime kullanılmıştır. Gregor'un dönüşümü hemen ortaya atılarak okurun ilgisi kazanılmıştır. Ancak Almanca'daki *Ungeziefer* kelimesinin çevirisi pek de kolay değildir. Kelime kabaca pis bir varlık veya yaratık anlamına gelmektedir. "Böcek" İngilizce çeviride doğru sayılsa da hayvan veya bir tür haşereyi akla getirdiği için tam anlamıyla kelimeyi karşılayamaz (en azından İngilizcede). Bu yüzden bazı çevirmenler Almanca aslına daha yakın olan *parazit* kelimesini seçmiştir. Kafka'nın anlatımının hiçbir bölümünde Gregor'un bir böcek olduğundan bahsedilmemiştir. Ancak bu, birçok çizerin Gregor'u bu şekilde resmetmesine engel olmamıştır. (Kafka yazışmalarında *Insekt* (böcek) kelimesini kullanmıştır fakat yaratığın hiçbir koşulda asla çizilmemesini emretmiştir.) Burada, Kafka'nın da istediği gibi Gregor'un dönüştüğü şeyin tam olarak ne olduğunu bilmememiz amaçlanmıştır. Belirsizlik, istenen etkinin bir parçasıdır. Gregor değersiz ve ezilen, sevdikleri tarafından dışlanan her canlıyı temsil etmektedir. Göçmenler, yabancılar veya sosyoekonomik anlamda alt sınıfta yer alan insanlardan oluşan grupları karalamak isteyenler genellikle "hamamböceği" veya "parazit" gibi kelimeler kullanır. Bu yüzden Gregor'un dönüşümü böylesine duygusal bir propagandayı fizikselleştirerek

somut hale getirir. Ölümünden kısa bir süre sonra Kafka'nın da ait olduğu Yahudi ırkı, Naziler tarafından "parazit" olarak tanımlanmıştır.

D. H. Lawrence gibi Kafka da en güzel döneminde tüberküloz yüzünden hayatını kaybeden modernist yazarlar arasındadır (Katherine Mansfield da bu yazarlardan biridir). Kafka ölüm döşeğindeyken arkadaşı Max Brod'dan yayımlanmayan tüm eserlerini yakmasını istemiştir. Neyse ki Brod bunu yapmayı reddetmiştir. Eğer Brod bunu yapsaydı *Dava, Şato* (tamamlanmamış olsa da) ve Kafka'nın edebi başarısını taçlandıran *Dönüşüm*'ü şu an bilmiyor olacaktık. Yanmaktan kurtulan bir diğer kitap da Kafka'nın ilk romanı *Amerika*'dır. Kitap ilk kez, Kafka'nın ölümünden üç yıl sonra yayımlanmıştır.

İlk Robotlar

Buyurun size bir soru: "Robot" kelimesi İngilizceye ne zaman girmiştir? "Robot"un en yaygın tanımı *Oxford İngilizce Sözlük* tarafından şöyle yapılmıştır: "Genellikle metalden yapılmış olan, bir açıdan insana veya hayvana benzeyen zeki bir yapay varlık." Ancak kelimenin bu anlamı nasıl kazandığının hikâyesi ilginizi çekecektir.

"Robot"un İngilizcede ilk kez Victoria döneminde kullanılmış olması şaşırtıcı gelebilir. Kelime yazılı olarak ilk kez 1839'da kullanılmıştır. Ancak kelime, o günden bu yana piyasaya sürülen milyonlarca bilimkurgu romanı ve filminde değinilen insansı makinelerden ziyade "orta Avrupa'da kiracının

zorunlu emek ve hizmet yolu kölelikle kirasını ödemesi sistemi" (*Oxford İngilizce Sözlük* tanımı) anlamında kullanılmaktaydı. Bu kelime İngilizceye Almancadan geçmiştir. Ancak asıl kökeni Çekçede "zorunlu emek" ve "kölelik" anlamına gelen *robota* kelimesidir. Avusturya İmparatorluğu'nun 1848'de köleliği yasaklamasına (bu da bir şey) rağmen pek de hoş bir etimoloji değil.

Yazar Isaac Asimov 1941'de dile "robotbilim" kelimesini kazandırmıştır.

"Robot" kelimesi modern anlamını 1920'de Karel Čapek isimli Çek bir yazarın oyunuyla kazanmıştır. *R. U. R.* (*Rossum'un Evrensel Robotları*) adlı oyun "evrensel robotlar" olan yapay insanları üreten bir fabrikada başlar. İnsanlara hizmet etmeleri ve onlar için çalışmaları amacıyla tasarlanan robotlar sonunda efendilerine karşı gelerek insanlığın sonunu getirir (bu anlamda *Terminatör*'e benzemektedir ve konunun öncüsü olmuştur). "Robot" kelimesi bu anlamını yukarıda bahsedilen Çekçedeki ilk tanımı olan "köle işçi" veya "ağır işlerde çalıştırılan işçi"den almıştır. Yani dile bu kelimeyi kazandıran kişi Karel Čapek değildir. Gördüğümüz üzere kelime, Čapek oyununu yazmadan önce de mevcuttu. Ancak "robot" kelimesini oyununda insan yapımı makineler olarak kullanma fikri de ilk kez Čapek'ten çıkmamıştı. Čapek aslında bu robotlarına Latincede "çalışma" anlamına gelen *labori* kelimesini vermişti. *Roboti* kelimesini, kardeşi Josef Čapek önermiştir. Yetenekli bir sanatçı olan Josef, ilerleyen dönemlerde tutuklandığı Bergen-Belsen toplama kampında şiirler yazmıştır. 1945 yılının

Nisan ayında, savaşın bitimine haftalar kala Hitler'in Nihai Çözüm'ü ile öldürülen 6 milyon Yahudiden biri olmuştur.

Rossum'un Evrensel Robotları'nda geçen robotların aslında tam olarak robot olmaması ilginçtir; en azından teknik açıdan bakınca. Oyundaki robotlar androidlere ve sibernetik organizmalara daha yakındır. Aralarındaki fark, androidlerin ve sibernetik organizmalar insanlara benzerken robotların benzememesidir. Čapek'in oyunundaki droidler bize çok benzediği için edebiyatta "robot" adı ilk kez yanlış kullanılmıştır diyebiliriz. Yahut kelimeyi ilk kez kullanan Čapek olduğu için, o zamandan bu yana kelimeyi "yanlış kullanan" bizleriz. Yalnız gördüğümüz üzere, kelime zaten Čapek'e ait değildi.

1938 yılında Čapek'in oyunu BBC tarafından uyarlanarak televizyonda gösterilen ilk bilimkurgu eseri olmuştur.

✧ Sevgili Kitty ✧

Anne Frank'in günlüğünün kötü bir sahne uyarlaması hakkında uzun zamandır anlatılan bir hikâye vardır. Başrolde repliklerini unutan yeteneksiz bir aktris oynamıştır ve oyun ilerledikçe performansı kötüleşmiştir. Seyirci o kadar çok sıkılıp sinirlenmiştir ki Nazi askerleri Anne Frank'in evine geldiğinde seyircilerden biri "Kız tavan arasında!" diye bağırmıştır. Bu hikâye, çoğu hikâye gibi bir efsanedir. Hiç kimse Frank'i canlandıran aktrisin kim olduğu, hatta bu tiyatro uyarlamasının ne zaman sahnelendiği gibi konularda hemfikir değildir. Yani bu ünlü olay muhtemelen gerçekleşmemiştir.

Kafka'nın üç kardeşi Nazilerin toplama kamplarında

hayatını kaybetmiştir. Karel Čapek'in kardeşi de. *Periyodik Cetvel*'in yazarı Primo Levi, soykırımdan sağ kurtularak Auschwitz'de mahkûmken tanık olduğu dehşeti yazmıştır. Belki de aralarından en ünlüsü genç Yahudi kızı Anne Frank 1945'te Hitler'in toplama kamplarından birinde hayatını kaybetmiştir. Samuel Pepys'in günlüğünden neredeyse üç yüzyıl sonrasında, *Anne Frank'in Hatıra Defteri* muhtemelen yazılmış en ünlü günlüktür.

On üçüncü doğum gününde hediye olarak bir imza defteri alan Anne, defteri günlük olarak kullanmaya başlayarak ilk bölümünü 14 Haziran 1942'de yazmıştır. Her bölüme "Sevgili günlük" şeklinde başlamaktansa Anne, bir mektup arkadaşına yazıyormuşçasına günlüğüne "Kitty" adını vermiştir. Bu yüzden günlüğündeki birçok bölüm "Sevgili Kitty" şeklinde başlamaktadır. Günlük Anne'in ergenliğinin iki yıllık döneminde Amsterdam'da ailesiyle saklanarak, saklandıkları yerin ne zaman ortaya çıkacağını ve toplama kampına götürüleceklerini bilmeden yaşamasını anlatır. Saklandıkları yer 1944 yılının Ağustos ayında bulunmuştur; Anne yaklaşık altı ay sonra, savaşın bitimine az bir süre kala Bergen-Belsen'de tifüs nedeniyle hayatını kaybetmiştir.

Anne'in kısa hayatının son yıllarında gerçekleşenler, milyonlarca okurun günlüğün büyüsüne kapılmasının nedenini açıkça gözler önüne seriyor. Korku ve belirsizlik hissinin yanında hayatta kalma kararlılığı tüm günlüğe hâkim. Mizah, her an kapılarını kötü birinin tıklatabileceği korkusunu ve endişesini yumuşatıyor. Anne ve ailesi, Anne'in babasının iş merkezinin üst katındaki gizli bir bölümde saklanıyordu; saklandıkları yere açılan kapı seyyar bir kitaplığın arkasına gizlenmişti.

Anne'in babası Otto, Nihai Çözüm'ün dehşetinden sağ kurtularak kızının günlüğünü 1947'de Amsterdam'da ya-

yımladı. Günlüğün İngilizce çevirisini bastırmaksa biraz zor oldu. Sonunda 1952'de yayımlanana dek on yayıncı tarafından reddedildi. Bir editör, "Bana göre kızın, kitabın ilgi uyandırmasını sağlayacak kadar özel bir algısı veya hissiyatı yok," şeklinde yazmıştır. Günlüğün şu an altmıştan fazla dilde otuz milyondan fazla kopyasının satıldığı düşünülüyor. Görünüşe göre günlük, o editörün tahmin ettiğinden çok daha fazla "ilgi uyandırmıştır".

✧ Sevilen Ülke ✧

Toni Morrison'ın 1987'de yayımlanan *Sevilen* adlı kitabı tartışma yaratan dört kelimelik bir ifadeyle başlar: "Altmış milyon ve dahası". Tartışmanın kaynağı "altmış milyon" ile "altı milyon" arasındaki ilişkidir; bu sayılar sırasıyla Atlantik Okyanusu'ndaki köle ticaretinde hayatını kaybedenlerin ve soykırımda öldürülen Yahudilerin sayısıdır. Morrison, soykırımda ve köle ticaretinde hayatını kaybedenler arasında bir bağ kurarak insanların dikkatini çekmiştir. Daha yeni trajediler, insanların köleliğin dehşetini unutmasına mı yol açmıştı?

Sevilen on dokuzuncu yüzyılda Birleşik Devletler'de yaşayan Afrikalı kölelerin hayatlarını güçlü ve tutkulu bir dille anlatmıştır. Kitap konuya Harriet Beecher Stowe'un yaklaşık 130 sene önce yaklaştığından farklı yaklaşır. Ancak iki roman da beğenmeyenler tarafından fazla duygusal olmakla eleştirilmiştir. Amerikan İç Savaşı'nın patlak vermesinden birkaç sene önce kölelikten kaçan bir anne ile kızına odaklanan *Sevilen*, savaş öncesi (antabellum) ve savaş sonrası (postbellum) Amerika'da gidip gelmektedir. Romanın kahramanı Sethe'i, nere-

deyse yirmi yıl önce çalıştığı çiftlikten başka bir köle ziyaret eder. Bu hayaletin ziyareti Sethe'in eski köle hayatından bir dizi hatırasını su yüzüne çıkarır.

Gençliğinden beri Morrison'ın dünyası kitapların etrafında dönmekteydi. Ohio'da 1931'de Chloe Ardelia Wofford adıyla doğan Morrison, gittiği okulun birinci sınıfının tek siyahi çocuğuydu, ayrıca okumayı bilen tek çocuktu. Küçük yaşlarından beri okumaya yatkınlığı üniversiteye gitmesini, sonrasında da üniversitede kalarak William Faulkner ve Virginia Woolf'un eserleri üzerine yüksek lisans yapmasını sağlamıştır. Birkaç yayınevinde editörlük yapmadan önce üniversitede İngilizce dersleri vermiştir. Bu süre zarfında genç siyahi yazarların eserlerini yayımlatma konusunda büyük etkisi olmuştur; sonunda kendi eserlerini bastırması da dahil. İlk romanı *En Mavi Göz* 1970'de yayımlanmıştır.

> *Sevilen* Amerikan Ulusal Kitap Ödülü'ne aday gösterilip ödülü kazanamayınca kırk sekiz Afrikalı-Amerikalı yazar ve eleştirmen bunu protesto etmek adına bir mektuba imza atmıştır.

Stephen Spielberg tarafından 1985'te sinemaya uyarlanan ve büyük övgü gören Alice Walker'ın *Renklerden Moru* kitabı gibi *Sevilen* de Amerika'da yaşayan Afrikalı-Amerikalıların yaşadığı zorluklar ve acılar hakkındaki gerçeği gözler önüne sermiştir. Olumlu eleştiriler alan bu popüler romanlar Afrikalı-Amerikalı kadın yazarların sesi olmuştur. Morrison ilk romanını, bu romanı okumak istediği için yazdığını söylemiştir. Milyonlar-

ca insan da Morrison'ı okumak istiyor. *Sevilen* hak ettiği takdiri Morrison'a Pulitzer Ödülü kazandırdığında görmüştür.

Morrison'ın birçok ünlü ve belki de tahmin edilmesi zor hayranı olmuştur. Bu hayranlarının arasında Marlon Brando da vardır. Söylentiye göre Brando, Morrison'ı arayıp romanlarından en sevdiği bölümleri okurmuş.

✧ Dinozor Çılgınlığı ✧

Burada hangi romandan bahsedilmektedir? 1984'te yayımlanan roman, dinozor fosillerinden alınan DNA parçalarından dinozorları yeniden canlandırmayı öne süren bilimsel fikre odaklanmıştır. Korku saçan Tiranozor rex dahil birçok dinozor türü yeniden hayata döndürülmüştür. Romanda dinozorlarla dolu bir eğlence parkı mevcuttur. Film uyarlaması 1993'te piyasaya sürülmüştür. Cevabı bulabildiniz mi? *Jurassic Park*'tan bahsetmiyorum. Ancak yukarıda bahsedilen özelliklerin neredeyse hepsi Michael Crichton'ın romanı için de geçerlidir, yayımlanma tarihi hariç: Crichton'ın romanı 1990'da yayımlanmıştı.

Yukarıda bahsedilen, 1984 yılında yayımlanan roman *Karnozor*'dur. Takma adı Harry Adam Knight olan Avustralyalı yazar John Brosnan tarafından yazılmıştır. Kitabın satışları pek iyi değildi. Roger Corman'ın 1993'teki uyarlamasınınsa gişesi düşüktü; oysa Steven Spielberg'ün Crichton'ın kitabından uyarladığı film gişe rekorları kırmıştı. Brosnan'ın kendisi *Karnozor*'u "bok gibi" olarak tanımlamıştı, ancak başına ilginç kelimesini de eklemiştir. Kitabın ilginç olduğuna katılıyorum. Sadece Crichton'ın dinozorların zıvanadan çıktığı daha ünlü

versiyonunu tamamladığı için değil. *Karnozor*, tropik bir ada yerine İngiltere'de bir "dinozor hayvanat bahçesi"ne odaklanmıştır. Ancak hikâyenin esas örgüsü, yani klonlanan dinozorların dehşet saçması, *Jurassic Park* ile aynıdır.

Hem *Karnozor* hem de *Jurassic Park* Sör Arthur Conan Doyle'a çok şey borçludur. Dahası, Crichton ile Conan Doyle arasındaki benzerlikler ilginçtir: ikisi de tıp eğitimi almıştır, ikisi de *Kayıp Dünya* adlı romanlar yazmıştır, ikisi de on dördüncü yüzyılda geçen romanlar yazmıştır (Conan Doyle *Beyaz Birlik* ve bunun giriş bölümü *Sör Nigel*'ı, Crichton ise *Zaman Tüneli*'ni yazmıştır). Crichton'ın ticari açıdan en başarılı romanı *Jurassic Park*, Conan Doyle'un 1912'de yayımlanan klasiği *Kayıp Dünya*'nın etkin bir biçimde ve zekice güncellenmiş halidir. Conan Doyle'un romanında Profesör Challenger ile bir grup cesur kâşif Güney Amerika'ya yağmur ormanındaki bir platoyu aramaya çıkar. Platoya bir şekilde hâlâ modern dünyanın eli değmemiştir, bunun sonucunda da dinozorlar dahil tarih öncesi canlılar burada yaşamaktadır. *Guardian* gazetesi 2008'de Crichton'ın ölüm ilânını yayımladığında kendisini Conan Doyle'a benzeterek, Crichton'ın bazı yönleriyle Doyle'un varisi olarak görülebileceğini öne sürmüştür.

Crichton yirminci yüzyılın sonlarında eserlerinin sinemaya başarılı bir şekilde uyarlanması sayesinde satışlarını rekor derecede artıran bir grup yazara iyi bir örnektir (bir diğeri Stephen King'tir). Crichton *Jurassic Park*'ı yayımlamadan yirmi yıl önce de başarılı bir yazardı. İlk romanlarından en başarılı olan *Uzay Mikrobu*'nu 1969'da yayımlamıştı. İki sene sonrasında roman sinemaya uyarlandığında genç Steven Spielberg bir film yönetmeni olarak çalıştığı ilk gününde, Crichton'a film setini gezdirmiştir. Yirmi iki sene sonra filmi çekilen *Jurassic Park*'ın yönetmenliğini tabii ki Spielberg yapmıştır.

Ayrıca Crichton *Westworld*'ün de yazarıdır. Kitap 1973'de sinemaya uyarlanmış, filmin yönetmenliği Crichton tarafından yapılmıştır. CGI (bilgisayar üretimli imgeleme) efekti kullanılan ilk filmdir.

✧ Baskıdan İnternete ✧

CGI efekti ilk kez 1973'te kullanılmış olsa da modern filmlerde kullanılan teknolojik sihirbazlığa hâlâ on yirmi yıl vardı. Dünya çapında ağ henüz doğmamıştı, ancak internetin (artık Web [dünya çapında ağ] ile eşanlamlı olarak kullanılır) ilk adımları atılmaktaydı.

Gene de bir adam geleceğin dünya çapında ağını çoktan hayal etmişti. Kendisi bir bilimkurgu yazarı değil, "iletişim teorisi"ni ortaya atan Kanadalı filozof Marshall McLuhan idi. 1962'de yayımlanan kitabı *Gutenberg Galaksisi* ile McLuhan dünya çapında ağı icat edilmesinden neredeyse otuz sene öncesinde tahmin etmişti.

Gutenberg Galaksisi'nin savunduğu ana konu hareketli hurufat sistemi ve toplu baskı gibi teknolojik gelişmelerin sadece kitap okuma, yazma veya satın alma şeklimizi değil; düşünme ve dünyayı deneyimleme şeklimizi de değiştirdiğidir. McLuhan aynı zamanda teknolojinin gelişimi hakkında spekülasyonlarda bulunmuştur. Televizyonun bu gelişmeler arasında yer alacağını ve bilgisayarın kullanıcılarına sadece birkaç tıklamayla uçsuz bucaksız bilgi veren bir iletişim ve araştırma aracı olarak kullanılacağını tahmin etmiştir.

> Johannes Gutenberg 1468'de hayatını kaybettiğinde modern baskı teknolojisinin icadındaki rolü unutulup gitmiştir.

İnternette "sörf yapmak" da McLuhan'ın dile kattığı bir kelimedir. McLuhan, filozof Martin Heidegger'in elektronik dalga üzerinde Descartes'ın, Gutenberg'in öncülük ettiği bir önceki büyük teknolojik devrim olan baskı teknolojisinin mekanik dalgasını yakaladığı gibi sörf yaptığını şiirsel bir şekilde dile getirmiştir.

McLuhan deyim üretmede yetenekliydi. Belki de dile kazandırdığı en ünlü deyim "küresel köy"dür. Bu deyim, yeni elektronik teknolojilerin (bunların başında henüz bilinmeyen ve icat edilmemiş olan dünya çapında ağ gelmektedir) dünyayı sosyal ve psikolojik anlamda çok daha küçültmesi anlamına gelmektedir. McLuhan tam bir slogan üreticisiydi: Leary'nin 1960'ların karşı kültürünün kuralı olarak popülerleştirdiği "turn on, tune in, drop out" (Leary'nin benimsediği anlamla "uyuşturucu kullan, kendini müziğe bırak, kurulu düzenin dayattığı sorumluluklardan kaç") sloganı McLuhan'a aittir. McLuhan 1967'de popüler deyimlerinden biri olan "medya mesajı medyadır" üzerine biraz oynayarak *Medya Mesajı, Medya Masajıdır* adlı bir kitap yazmıştır.

Marshall McLuhan okurun elindeki kitabın iyi olup olmadığını anlamak için 69. sayfasını açması gerektiğini düşünüyordu. Modernist yazar Ford Madox Ford da benzer bir tavsiyede bulunarak kitabın 69. sayfası yerine 99. sayfasına bakılması gerektiğini söylemiştir. Bunu da aklımızda tutarak kütüphanede çıktığımız küçük tren gezintimize devam edelim.

✧ Yeni Bir Zekâ Türü ✧

3 Nisan 1995'te Avustralyalı bir yazılım mühendisi olan John Wainwright daha önce kimsenin yapmadığı bir şey yaptı: İnternete girerek Douglas Hofstadter'ın pek de ümit vermeyen bir ada sahip *Fluid Concepts and Creative Analogies* (Sıvıya Dair Kavramlar ve Yaratıcı Analojiler) kitabını sipariş etti. Böylelikle Amazon.com'dan kitap alan ilk müşteri oldu.

Hofstadter en çok 1979'da yayımlanan kitabı *Gödel, Escher, Bach* ile tanınır. Görünürde birbirinden çok ayrı olan matematik, sanat ve müzik konularının ve ilkelerinin ortak kavramlarını ele alan bu kitap Hofstadter'a Pulitzer Ödülü kazandırmıştır. Bu eski eserinin devamı niteliğinde sayılabilecek *Sıvıya Dair Kavramlar* ise akademinin dışında kalan dünya tarafından o kadar iyi bilinmemektedir. Alt başlığı *Düşünce Mekanizmaları Temelinin Bilgisayar Modelleri* olan kitap, herkesin anlayabileceği bir dille söylemek gerekirse yapay zekâ hakkındadır. Hofstadter kitabında insanların problem çözme becelerilerini inceleyerek bilgisayar programlarının insan zekâsının karakteristik özelliklerini yansıtabilecek şekilde nasıl üretilebileceği üzerine önerilerde bulunur. Bir diğer söyleyişle bilgisayarların nasıl daha çok bizim gibi "düşünebileceğini" ele alır.

Gelişimin her zaman biraz ilerisinde olan bilimkurgu tüm bunların göstergelerini keşfetmeye başlamıştı bile. Ya makineler bizim gibi olsaydı? Karel Čapek'in 1920'de robotları anlattığı oyununda dile getirdiği endişeler *Terminatör* ("Tech-Noir" olarak adlandırılan türün öncüsü) gibi geleceğe karamsar yaklaşan filmlere ve John Brunner, Vernor Vinge ve William Gibson gibi siberpunk türünün öncülerinin romanlarında yer bulmaya devam etti. Gibson 1982'de *Yanan Krom* adlı hikâ-

yesiyle dile "siber uzay" kelimesini kazandırmış ve kesinlikle popülerleştirmiştir. 1984'te yayımlanan ufuk açan romanı *Neuromancer*, *Matrix*'in önünü açmasının yanı sıra internetle olan modern ilişkimizi öngörmüştür. Yani insan zekâsı ile yapay zekânın ve kendimizle icat ettiğimiz makinelerin kesişimini ele alan Hofstadter'ın kitabının dünyanın en popüler kitap sitesinde yapılan ilk satış olması duruma çok güzel uymuştur.

Bu kitabın ilk bölümüne, Homeros'un yazdığı Batı medeniyetinin ilk kitabında tasvir edilen Amazonlardan bahsederek başladığımı hatırlarsınız. Bu yüzden kütüphane turumuzu bu kadar klasik bir isme sahip sitede satılan ilk kitapla sonlandıralım. "Amazon"un anlamı araya giren yaklaşık otuz yüzyılda değişmiş olabilir. Kitabın dış görünüşü gelişmiş de olabilir, ancak tek bir şey sabit kalmıştır: Her türden kitap hâlâ kültürümüzün çok kıymetli bir parçasıdır.

Önümüzdeki üç bin yıla…

TEŞEKKÜRLER

Bu kitabı yazmak çok eğlenceliydi ve bunun büyük kısmını sayacağım insanlara borçluyum. Michael O'Mara'nın harika ekibine, özellikle Hugh Barker, Ana McLaughlin ve Gabby Nemeth'a süreç boyunca sundukları yardım ve destekten ötürü müteşekkirim. Ayrıca İlginç Edebiyat ("edebiyatın ilginçlikleriyle dolu bir kütüphane") adlı blog sayfamın ve Twitter hesabım @InterestingLit'in okurlarına ve takipçilerine bu kadar harika bir kitapsever topluluğu oldukları ve sorumluluklarımı ertelemede ortağım oldukları için teşekkür etmek istiyorum. Son olarak, anneme ve babama, kardeşim Matthew ve Rachel'a teşekkür ediyorum. Ayrıca "İlginç Edebiyat Kedisi" Ella'ya teşekkürler.

Dizin

A

Açıkgözler İçin Zor Bir Durum (T. Dexter) 173
Acton, Eliza 140, 141, 142, 231
A'dan Z'ye Londra (P. Pearsall) 232
Aeneid (Virgil) 11
Akşam Yemeğinde Ne Yesek? (C. Dickens) 140
Alcott, Louisa May 169, 186, 187, 188
Alevler İçinde Dünya (M. Cavendish) 99
Alfabetik Tablo (R. Cawdrey) 111
Altın Popo 108
Amazon.com 250
Andersen, Hans Christian 198, 199, 200
Anne Frank'in Hatıra Defteri (A. Frank) 243
Anne Kazın Masalları (C. Perrault) 196
Aristoteles 12, 14, 15, 17, 21, 23
Arthur efsanesi 44
Ashbee, Henry Spencer 166
Austen, Jane 118, 119, 120
Avellaneda, Alonso Fernández de 85

B

Baldwin, William 75, 76, 77
Barışın Ekonomik Sonuçları (J.M. Keynes) 228, 229
Batıya Doğru! (C. Kingsley) 147
Batrachomyomachia (Homeros) 15, 16
Behn, Aphra 72
Bellamy, Edward 190, 191
Ben-Hur (L. Wallace) 191, 192, 193, 194
Beowulf 38, 39, 40, 41, 42
Berners-Lee, Tim 142, 143, 144
bilimkurgu, en eskileri 29, 30, 31, 100, 158, 178, 179, 191, 240, 242, 248, 250
bilinç akışı 221, 222, 223
Bir Noel Şarkısı (C. Dickens) 134, 135, 136
Boccaccio 46, 49, 64
Böcek (R. Marsh) 163, 164, 238, 239
Botanik Bahçe (E. Darwin) 125
Boyle, Robert 97
Böyle Buyurdu Zerdüşt (F. Nietzsche) 214, 215
Braddon, Mary Elizabeth 151, 152, 153, 155
Bradshaw, George 154, 155, 156
Bradstreet, Anne 169, 170, 171, 172, 188
Britanya Krallarının Tarihi (Monmouth Geoffrey) 42
Browne, Thomas 92, 93, 94, 95
Bulwer-Lytton, Edward 152
Byron, Lord 126, 127, 129, 130, 131

C

Canterbury Hikâyeleri (G. Chaucer) 49, 65
Cardenio (W. Shakespeare) 85
Carman, Bliss 19, 20
Carpini, Planolu John 44, 45, 46
Carroll, Lewis 99, 147, 148, 149, 199
Castiglione, Baldassare 70
Cavendish, Margaret 98, 99, 100, 101, 115
Caxton, William 16
Cennetin Bu Yakası (F. Scott Fitzgerald) 223, 224, 225
Cervantes, Miguel de 85, 86, 184
Chaucer, Geoffrey 49, 50, 51, 56, 60, 65
Ciddi Olmanın Önemi (O. Wilde) 161, 162
City Dionysia festivali 24
Çocuk Terbiyesi Üzerine (Erasmus) 70
Coleridge, Samuel Taylor 126, 234
Conan Doyle, Arthur 158, 159, 161, 247
Çorak Ülke (T.S. Eliot) 27, 29, 229, 230, 231
Coryat, Thomas 87, 88, 89
Coryat'ın Kabalıkları (T. Coryat) 87
Cotton, Sör Robert 39, 40, 171
Crichton, Michael 246, 247, 248

D

Dante 9, 46, 47, 48, 49
d'Aulnoy, Madame 196, 198
da Vinci, Leonardo 61
de Bury, Richard 37, 38
Decameron (Boccaccio) 49, 64, 65
Devlet (Platon) 68
de Worde, Wynkyn 56, 57
Dexter, Timothy "Newburyport Delisi" 172, 173, 174, 175
Dickinson 174, 188, 189, 190
Dikkat, Kedi Var (W. Baldwin) 75, 76
Dini Yaşamdan Sahneler (G. Eliot) 153
Dodgson, Charles Lutwidge (Lewis Carroll) 148, 149, 150
Doğanın Tapınağı (E. Darwin) 124
Doğa Üzerine (Lucretius) 59
Don Kişot (M. deCervantes) 85, 86, 184
Dönüşüm (F. Kafka) 238, 240

Dört Kuartet (T.S. Eliot) 54, 70
Dostoyevski, Fyodor 195, 211, 212
Drakula (B. Stoker) 77, 116, 130, 162, 163, 164
Düş (J. Kepler) 29, 176

E

Edebiyatla Uğraşan ve Oturarak Çalışan İnsanlara Özgü Hastalıklar Üzerine Bir Makale (S. Tissot) 203
Elementler (Öklid) 7, 21, 22, 23, 98
Elyot, Thomas 68, 69, 70, 73, 123
Empson, William 80, 151, 228
Erasmus, Desiderius 65, 68, 69, 70, 71, 72, 124, 125, 126
Erdeswick, William 54, 56
Eshilos 23, 26
Espriler ve Bilinçdışı ile İlişkileri (S. Freud) 216, 217
Eugene Aram (E. Bulwer-Lytton) 152
Euripides 26, 72
Evans, Marian (George Eliot) 153, 154, 162
Evelyn, John 94, 95, 96, 169, 231
Ezop 16, 17, 18, 19
Ezop Masalları (Ezop) 16, 17, 18

F

Fielding, Henry 108, 109, 110, 115
Fiennes, Celia 101, 102, 103, 155
Ford, Ford Madox 249
Forme of Cury (Anonim) 51, 52, 141
Frank, Anne 187, 242, 243
Frankenstein (M. Shelley) 29, 116, 122, 126, 127, 128, 129, 130
Freud, Sigmund 24, 25, 195, 196, 213, 216, 217

G

Gargantua and Pantagruel (F. Rabelais) 62
Geçmişe Bakış: 2000-1887 (E. Bellamy) 2000-1887 190
Gentleman's Magazine 109
Geoffrey, Monmouthlu 42, 43, 49, 56, 176
Gerçek Tarih (Lucian) 30, 33, 66
Gizli Hayatım (Walter) 165, 166, 167
Gılgamış Destanı 68
Göç (D. Richardson) 221, 222
Görev (T.A. Hartmann) 61
Grey, Leydi Jane 72, 73, 76
Griffith-Jones, Mervyn 236, 237
Gulliver'in Gezileri (J. Swift) 31, 105, 106, 107, 108
Gutenberg, Johannes 60, 248, 249
Güven Hırsızı (H. Melville) 180

H

Hardy, Thomas 133, 165
Hareket Halindeki Gökyüzü Üzerine (Autolycus) 22
Hartmann, Tomas Alexander 61
Hemingway, Ernest 186, 224, 225
Heptameron 64, 65, 66
Herodot Tarihi (Herodot) 18
Her Sorunun Cevabı 143, 156
Holmes, Sherlock 159, 160, 164, 172
Homeros 8, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 29, 251
Hood, Robin 56, 57, 58
Hooke, Robert 96, 97, 98, 99, 115
Horace 11, 77, 115, 116
Huckleberry Finn (M. Twain) 169, 186, 187
Hugo, Victor 195, 199, 204, 205, 206, 208, 209

I

II. Richard, Kral 51, 53, 141
İlahi Aşkın Vahiyleri (Norwichli Julian) 53
İlahi Komedya (Dante) 9, 46, 47, 48
İlyada (Homeros) 12, 13, 14, 15
İncil 16, 22, 47, 60, 69, 70, 80, 87, 120, 121, 153, 156, 168, 169, 183, 237
İnsan Hakları (T. Paine) 120, 122
Irving, Washington 137, 169, 175, 176, 177
İsa'nın Hayatı (trans. M. Evans) 154
İspanyol Trajedisi (T. Kyd) 79
İtiraflar (J. Rousseau) 201, 202
Ivanhoe (W. Scott) 58, 184
İyi Kadınların Savunulması (T. Elyot) 68

J

James, William 27, 28, 87, 88, 113, 115, 180, 181, 212, 220, 221, 223, 235
Johnson, Samuel 7, 8, 92, 110, 111, 112, 113, 115, 119, 233
Joyce, James 27, 29, 180, 181, 220, 221, 222, 223
Julian, Norwichli 53, 54, 55, 56, 66, 190, 234
Jurassic Park (M. Crichton) 246, 247

K

Kafka, Franz 238, 239, 240, 242
Karnozor (H.A. Knight) 246, 247
Kayıp Dünya (A. Conan Doyle) 247
Kayıp Zamanın İzinde (M. Proust) 209,

219, 222
Keats, John 15, 129, 202, 215
Kempe, Margery 55, 66, 102, 201
Kepler, Johannes 29
Keynes, John Maynard 227, 228, 229, 230
Kingsley, Charles 146, 147, 149
Kızıl Dosya (A. Conan Doyle) 159, 160, 161
Knickerbocker'ın New York Tarihi (W. Irving) 175
Knight, Harry Adam 86, 246
Konkologların İlk Kitabı (E.A. Poe) 177, 178
Kral Oedipus (Sofokles) 23
Küçük Kadınlar (L.M. Alcott) 186, 187, 188
küfürler 235
Kurtadam Wagner (G.W.M. Reynolds) 140
Kyd, Thomas 78, 79, 80, 81

L

Langland, William 56, 57
Lawrence, D.H. 236, 237, 240
League of Extraordinary Gentlemen (A. Moore) 100
Levi, Primo 243
Lewis, Matthew 50, 99, 117, 148, 199
Lincoln, Abraham 181, 182, 183, 184, 224
Lippincott Aylık Dergisi 160
Lisans Kanunu (1737) 109, 110
Locke, Anne 73, 74, 75
Londra'nın Gizemleri (G.W.M. Reynolds) 139
Lucian 29, 30, 31, 33, 66
Lucretius 59
Lumley, Joanna/Jane 72, 73, 171

M

Margites 14, 15, 18
Marguerite, Navarreli 64, 65
Marryat, Frederick 133
matbaa makinesi, icadı 60
McLuhan, Marshall 248, 249
Melville, Herman 169, 179, 180, 181, 205
Micrographia (R. Hooke) 96, 97, 98, 99, 115
Mississippi'de Hayat (M. Twain) 184, 185
Moby Dick (H. Melville) 169, 179, 180, 182, 205
More, Thomas 31, 66, 67, 68, 69, 70, 77, 100, 106, 191
Morrison, Toni 244, 245, 246
Muhteşem Gatsby (F. Scott Fitzgerald) 27, 28, 169, 223, 224
Murray, James 235
Müstehcen Basım Yasası (1959) 236

N

Nashe, Thomas 78, 79
Newton, Isaac 22, 36, 91, 96, 97, 98
Nietzsche, Friedrich 212, 213, 214, 215
Nikomakhos'a Etik (Aristoteles) 21
Northanger Manastırı (J. Austen) 118
Notting Hill Gizemi (C. Felix) 150

O

Odysseia (Homeros) 12, 14, 29
Onanizm (S. Tissot) 202
Onuncu İlham Perisi (A. Bradstreet) 19, 169, 170
Orwell, George 62, 67, 106, 238
Otranto Şatosu (H. Walpole) 77, 115, 116
Oxford İngilizce Sözlük 8, 62, 117, 144, 225, 234, 235, 236, 240, 241

P

Paget, Sidney 160, 161
Paine, Thomas 114, 120, 121, 122, 153, 154
Pearsall, Phyllis 232, 233
Pembroke Dükü William Herbert 82
Pepys, Samuel 90, 91, 95, 98, 243
Perrault, Charles 196, 198
Petronius 27, 28, 29
Philobiblon (R. de Bury) 37
Philogelos (Hierokles ve Philagrios) 34, 35, 36, 217
Piers Plowman (W. Langland) 56
Pigres 15, 16
Pisagor 22
Pitman, Henry 104, 105
Platon 16, 19, 22, 23, 68
Poe, Edgar Allan 8, 116, 163, 177, 178, 179, 180
Poetika (Aristoteles) 15, 23
Polidori, John William 129, 130, 131
Polo, Marco 44, 45, 46, 47
Pound, Ezra 20, 230, 231
Principia (I. Newton) 22, 98
Proust, Marcel 209, 219, 220, 222, 225
Pseudodoxia Epidemica (T. Browne) 93

R

Rabelais, François 62, 63, 64, 65
Reynolds, George William MacArthur 137, 138, 139, 140
Richardson, Dorothy 209, 222, 223, 225
Robinson Crusoe (D. Defoe) 91, 103, 104, 105, 106
Robyn Hode'dan Bir Macera (Anonim) 57

Rousseau, Jean-Jacques 115, 201, 202, 216
R. U. R. (Rossum'un Evrensel Robotları) (K. Čapek) 241

S

sansür 108, 110, 165
Sappho 18, 19, 20, 170
Saray Mensubu (B. Castiglione) 70
Satyricon (Petronius) 27, 28, 48
Savaş ve Barış (L. Tolstoy) 166, 209, 210, 225
Scott, Walter 27, 28, 58, 111, 147, 169, 184, 223, 224
Scott Fitzgerald, F. 27, 28, 169, 223, 224
Sefiller (V. Hugo) 204, 205, 209
Serendip'in Üç Prensi (H. Walpole) 117
Sevilen (T. Morrison) 244, 245, 246
seyahat günceleri 101
Seyahatler (M. Polo) 105
Shakespeare, William 9, 19, 26, 43, 47, 51, 62, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 107, 111, 207, 219
Sidney, Mary 72, 74, 160, 161, 170, 171
Sıvıya Dair Kavramlar ve Yaratıcı Analojiler (D. Hofstadter) 250
Sofokles 11, 23, 24, 26
Sokrates 16, 21
Solucanlar Aracılığıyla Sebze Küfü Oluşumu (C. Darwin) 144
Southey, Robert 102, 197
Sözlük (S. Johnson) 7, 8, 62, 92, 110, 111, 112, 113, 115, 117, 144, 225, 234, 235, 236, 240, 241
sözlükler 8
Stevenson, Robert Louis 74, 164, 212, 214
Stoker, Bram 130, 162, 163, 164
Stowe, Harriet Beecher 181, 182, 183, 184, 244
Strand dergisi 160
Strauss, David 153, 154
Su Bebekleri (C. Kingsley) 146, 147, 149
Suç ve Ceza (F. Dostoevsky) 212
Swift, Jonathan 31, 105, 106, 107
Sylva (J. Evelyn) 96

T

Taşa Saplanan Kılıç (T.H. White) 41
Tepegöz (Euripides) 26
Thorkelin, G.J. 39, 40
Thorpe, Thomas 82, 84
Tissot, Samuel 202, 203, 204
Tolstoy, Lev 195, 209, 210
Tom Amca'nın Kulübesi (H. B. Stowe) 181, 183
Trollope, Anthony 152, 166
Troyes, Chrétien de 44
Türlerin Kökeni (C. Darwin) 124, 144, 145, 146
Twain, Mark 174, 184, 185, 186, 187

U

Ulysses (J. Joyce) 27, 29, 180, 221
Usturlap Üzerine Bilimsel İnceleme (G. Chaucer) 50
Ütopya (H. More) 31, 66, 67, 68, 77, 106

V

Vampir (J.W. Polidori) 129, 163
Verne, Jules 29, 31, 206, 207, 208, 209
Victoria, Kraliçe 8, 13, 19, 20, 77, 115, 132, 133, 134, 137, 138, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 154, 155, 156, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 198, 203, 221, 226, 227, 240
VIII. Henry, Kral 61, 66, 69, 73
Virgil 11, 47
Voltaire 47, 63, 216

W

Wace 44
Wallace, Lew 192, 193, 194
Whitman, Walt 174, 188
Wilde, Oscar 30, 83, 109, 160, 161, 162, 225
Wollstonecraft, Mary 122, 123, 124
Woolf, Virginia 72, 100, 180, 181, 221, 222, 223, 225, 226, 227, 229, 245
Wyatt, Thomas 75, 178

Y

Yeni Evrensel Etimolojik İngilizce Sözlük (Scott-Bailey) 111
Yeraltından Notlar (F. Dostoyevski) 211
Yirminci Yüzyılda Paris (J. Verne) 207, 208
Yöneticinin Kitabı (T. Elyot) 69